www.mruni.eu

Specialių žinių taikymo nusikaltimų tyrime mokslinė koncepcija ir jos realizavimo mechanizmas

Vidmantas Egidijus Kurapka
Snieguolė Matulienė
Eglė Bilevičiūtė
Janina Juškevičiūtė
Edgaras Dereškevičius
Karolis Kurapka

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

SPECIALIŲ ŽINIŲ TAIKYMO TIRIANT NUSIKALTIMUS MOKSLINĖ KONCEPCIJA IR JOS ĮGYVENDINIMO MECHANIZMAS

MOKSLO STUDIJA

Vilnius
2012

UDK 343.9(474.5)
Sp-17

Mokslo studija parengta pagal projektą „Specialių žinių taikymo nusikaltimų tyrime mokslinė koncepcija ir jos realizavimo mechanizmas“, paraiškos registracijos Nr. MIP-11094, projekto finansavimo sutarties Nr. MIP-028/2011.

Recenzavo:

prof. dr. Ryšardas Burda, Kazimiero Simonavičiaus universitetas, Lietuvos Respublikos Specialiųjų tyrimų tarnyba

prof. habil. dr. Viktoras Justickis, Mykolo Romerio universitetas

Autorių indėlis:

prof. dr. Vidmantas Egidijus Kurapka – Įvadas, 1, 2, 3, 4, 5 skyrius, Išvados (2,4 autorinio lanko)

prof. dr. Eglė Bilevičiūtė – 1, 2, 3, 4, 5 skyrius, Išvados (2,3 autorinio lanko)

doc. dr. Snieguolė Matulienė – 1, 2, 3, 4, 5 skyrius, Išvados (2,3 autoriniai lankai)

doc. dr. Janina Juškevičiūtė – 1, 2, 3, 4, 5 skyrius, Išvados (2,3 autorinio lanko)

Edgaras Dereškevičius – 2.3 poskyris (0,3 autorinio lanko)

Karolis Kurapka – 2.3 poskyris (0,3 autorinio lanko)

Atsakingieji redaktoriai:

prof. dr. Vidmantas Egidijus Kurapka

doc. dr. Snieguolė Matulienė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedros 2012 m. spalio 25 d. posėdyje (protokolo Nr. 1BPK-04) pritarta leidybai.

Mykolo Romerio universiteto Mokslo programos „Teisingumas, saugumas ir žmogaus teisės“ komiteto 2012 m. spalio 17 d. posėdyje (protokolo Nr. 1) pritarta leidybai.

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto tarybos 2012 m. lapkričio 12 d. posėdyje (protokolo Nr. 1T-7) pritarta leidybai.

Mykolo Romerio universiteto Mokslinių-mokomųjų leidinių aprobavimo leidybai komisijos 2012 m. lapkričio 14 d. posėdyje (protokolo Nr. 2L-38) pritarta leidybai.

ISBN 978-9955-19-492-7

TURINYS

ĮVADAS

Šios mokslo studijos autoriai, baigę vykdyti mokslo programą „Nusikalstamumo grėsmės ir šiuolaikinės žmogaus saugumo vadybos technologijos“, laimėjo Lietuvos mokslo tarybos konkursą ir 2011 m. ėmėsi naujos mokslinių tyrimų programos „Specialių žinių taikymo tiriant nusikaltimus mokslinė koncepcija ir jos įgyvendinimo mechanizmas“. Svarbiausi rezultatai ir pateikiami šioje studijoje.

Daugelyje Europos Sąjungos šalių, taip pat ir JAV šiuo metu yra rengiamos mokslinės specialių žinių panaudojimo tiriant nusikaltimus kompleksinės plėtros programos. Jas vykdyti pavedama kompetentingiausioms mokslo institucijoms. Tarkime, JAV Kongresas Nacionalinių mokslo akademijų Mokslo tarybai pavedė parengti teismo ekspertizės vystymo šalyje programą. Tokį kompleksinį plėtros dokumentą svarbu turėti ir Lietuvai, todėl šiai problemai nustatyti Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko 2010 m. sausio 28 d. potvarkiu Nr. 33 buvo sudaryta darbo grupė. Savo išvadose ji konstatavo, kad didžiausia yra teismo ekspertizės valdymo ir organizavimo problema: teismo ekspertizės sistema reikalauja pertvarkos, aiškios teismo ekspertizės įstaigų veiklos ir plėtros strategijos ir prioritetų. Tai turi būti sprendžiama valstybiniu lygiu, nes žinybiniu pagrindu problemos nesprendžiamos. Tolesnis specialių žinių panaudojimo tiriant nusikaltimus kriminalistinių, procesinių ir organizacinių problemų nagrinėjimas leistų rengti specialių žinių panaudojimo tiriant nusikaltimus mokslinės koncepcijos pagrindus. Ši koncepcija derėtų su Europos Sąjungos šalių kriminalistikos mokslo pagrindinėmis nuostatomis, leistų optimizuoti pažangiausių technologijų diegimą į nusikaltimų tyrimo procesą ir sutvarkyti teisinius jo pagrindus, padėtų sukurti veiksmingą ekspertinių mokslo ir praktikos institucijų sistemą, išvengti funkcijų dubliavimo ir taupyti lėšas.

Vykdytos mokslo programos, kurios rezultatai atsispindi ir šioje mokslo studijoje, tikslas: suformuluoti specialių mokslo žinių taikymo tiriant nusikaltimus mokslinę koncepciją ir jos įgyvendinimo kryptis teisinės sistemos reformos kontekste.

Uždaviniai:

- suformuluoti ekspertologijos mokslo plėtros pagrindus Lietuvoje ir parengti pagrindines teismo ekspertizės ir kriminalistikos plėtros rekomendacijas;
- pateikti siūlymus suderinti baudžiamojo proceso ir kitus įstatymus dėl specialių žinių panaudojimo;
- moksliškai pagrįsti ir pateikti ekspertinių institucijų reformos Lietuvoje strategiją ir jos įgyvendinimo mechanizmą;
- parengti mokslines praktines specialių žinių taikymo rekomendacijas pareigūnams, specialistams;
- remiantis atliktais moksliniais tyrimais rengti ir atnaujinti studijų programas, taip pat jungtines su užsienio partneriais.

Su pagrindiniais projekto rezultatais buvo supažindinta mokslinėse konferencijose:

- JAV vykusioje tarptautinėje Identifikacijos asociacijos (IAI) 96-oje konferencijoje, skirtoje kriminalistikos mokslo strateginei plėtrai. Diskusijose projektą pristatė prof. V. E. Kurapka;
- tarptautinėje konferencijoje Rygoje: *The seventh year as European Union member states: economics, politics, law Latvian Academy of Sciences, Mykolas Romeris University, Riga Stradinš University, College of Law.* Riga: Latvian Academy of Sciences, 2011. Pranešimą skaitė prof. E. Bilevičiūtė;
- tarptautinėje konferencijoje Maskvoje: *Криминалистические средства и методы в раскрытии и расследовании преступлений*. Москва, 2011. Pranešimą skaitė doc. S. Matulienė.
- tarptautinėje konferencijoje Šiauliuose: *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika* (skaityti 3 pranešimai);
- tarptautinėje konferencijoje Bratislavoje: *10 th International symposium of Forensic Sciences.* Bratislava, 2011;
- tarptautinėje mokslinėje konferencijoje Sankt-Peterburge: *Criminalistic and forensic examination: science, studies, practice*, 2012.

Baigiamoji mokslinė ataskaita apsvarstyta tarptautinės mokslinės konferencijos „Mykolo Romerio universiteto mokslo dienos-2012“ metu:

Socialinės inovacijos: teorinės ir praktinės įžvalgos (Vilnius, 2012 spalio 25–26 d.).

Mokslo studijoje autoriai nagrinėja specialių žinių sampratą, specialių žinių panaudojimo teisinį reglamentavimą, specialių žinių panaudojimo subjektų ir formų mokslinę problematiką, aptaria diskusinius teismo ekspertizės skyrimo taktikos klausimus, specialių žinių panaudojimo administraciniame ir civiliniame procese galimybes ir ypatumus, tyrinėja specialių žinių taikymo tiriant nusikaltimus ir kitus teisės pažeidimus užsienio praktiką.

Vis dėlto pagrindinis tyrimo akcentas – specialių žinių taikymas Lietuvoje: nuo šiandienos praktikos iki reformos mokslinės koncepcijos, nagrinėjant Lietuvos ekspertines įstaigas ir jose atliekamas ekspertizes bei tyrimus, atskleidžiant svarbiausias ekspertinės veiklos problemas, pateikiant savą mokslinės specialių žinių taikymo reformos koncepcijos sampratą bei požiūrį, kaip ją įgyvendinti. Atskiras skyrius skirtas kriminalistikos didaktikos problematikai.

1. SPECIALIŲ ŽINIŲ SAMPRATA

„Kalba yra žmonių tarpusavio bendravimui vartojama ženklų arba simbolių sistema. Skiriamos natūralios ir dirbtinės kalbos. Natūralia kalba laikoma kasdienio gyvenimo kalba, kuri yra minčių reiškimo forma ir žmonių bendravimo priemonė. Dirbtinės kalbos kuriamos specialiai kaip tam tikra sutartinių simbolių sistema informacijai perduoti technikos, mokslo ir kitose srityse“[1]. Taigi jos kuriamos kuriems nors siauriems poreikiams tenkinti.

Natūralios kalbos pagrindu sukuriama mokslo kalba, išsiskirianti didesniu tikslumu bei apibrėžtumu, simbolių ir terminų vienareikšmiškumu. Mokslo kalba glaudžiai susijusi su natūralia kalba. Šis ryšys turi ir teigiamų, ir neigiamų padarinių. Be natūralios kalbos neįmanoma paaiškinti teiginių, išreikštų mokslo terminais.

Terminas (lot. *terminus* – riba, siena) – tai žodis arba žodžių junginys, tiksliai pažymintis tam tikrą mokslo, technikos, meno sąvoką[2], tačiau neišvengiamas natūralios kalbos terminų daugiareikšmiškumas ir jų neapibrėžtumas. Mokslo terminų vienareikšmiškumas svarbus ir teorinei, ir praktinei žmonių veiklai. Tačiau reikia turėti omenyje, kad sąvokos mokslo kalboje egzistuoja ne izoliuotai, o tik su jomis susijusių sąvokų terpėje bei tam tikru laiku ir tik toje sistemoje jos įgauna savo prasmę bei reikšmę. Dėl šios priežasties kiekvienas mokslas operuoja tam tikrų sąvokų, terminų apibrėžimų visuma, vadinasi, kiekvienas mokslas turi savo kalbą. Ją sudaro specifinė konkretaus mokslo terminija bei sąvokos ir terminai, paimti iš kitų mokslo sričių. Tačiau paskolinti terminai dažnai įgyja kitą prasmę, nei jie turėjo toje disciplinoje, iš kurios buvo pasiskolinti. Manytume, kad pirminis mokslo kalbos uždavinys yra išsiaiškinti konkrečiame moksle vartojamus, ypač pasiskolintus terminus. Reikia pasakyti, kad netgi toje pačioje mokslo šakoje tas pats terminas gali būti vartojamas keliomis prasmėmis. Tarkime, Vokietijos „Teisės terminų žodyne“ nurodyta, kad terminas „specialios žinios“ yra vartojamas dviejose

[1] *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. IX. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2006, p. 168.

[2] *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius, 1985.

teisės šakose: verslo ir baudžiamojo proceso teisėje, o pastarojoje – net trimis prasmėmis[3].

Todėl galima teigti, kad kiekvienas konkretus mokslas turi savo kalbą, sukuriamą remiantis konvencijomis, susitarimais. Todėl šioje kalboje vartojamos sąvokos, terminai bei apibrėžimai suprantami specifine prasme, būdinga tik tam tikrai mokslo šakai.

Kriminalistika, kaip ir kiekvienas kitas mokslas, taip pat turi savus terminus, sąvokas ir apibūdinimus. Kriminalistikos kalbos tikslumas, t. y. vartojamų terminų vienodas supratimas, turi ne tik didelę teorinę, bet ir praktinę reikšmę, nes kriminalistika yra taikomasis mokslas. Jos taikymo ribos susijusios su baudžiamojo proceso ir kai kuriais kitais teisės dalykais.

Kriminalistikos kalba, kaip ir kriminalistikos mokslas, nėra sustingusių dogmų rinkinys, o gyva informacijos priėmimo, išlaikymo ir perdavimo sistema, kuri aktyviai reiškiasi mokslinėje ir praktinėje veikloje. Ši sistema nuolat plečiasi ir lanksčiai reaguoja ir į kriminalistikos mokslo, ir į praktikos pokyčius. Be to, kriminalistikai didelį poveikį daro kitų mokslo sričių laimėjimai, ikiteisminio tyrimo praktika ir teisės mokslo ir teisėsaugos institucijų veiklos pokyčiai. Todėl būtina nuolat peržiūrėti kriminalistikoje vartojamas sąvokas ir terminus bei patikslinti jų apibrėžimus.

Tarp svarbesnių kriminalistikos mokslo terminų plačiai vartojamas specialių žinių terminas.

Trumpa istorinė apžvalga

Atskirų mokslo žinių panaudojimo teisėsaugos srityje teisinio reglamentavimo ir jų taikymo pradmenų jau yra keleto tūkstančių metų senumo dokumentuose.

Senovės Graikijos dokumentuose minima, kad tiriant nusikaltimus reikalingiems duomenims rinkti galėjo būti pasitelkiama specialistų – ne teisininkų, o kompetentingų tam tikrose srityse asmenų išvadoms, ypač neaiškių mirčių atvejais, pateikti[4]. Taigi galima daryti prielaidą, kad pir-

[3] *Münchener Rechts-Lexikon*. München, 1987, S. 195.

[4] Plačiau skaitykite: Hepner W. Richter und Sachverstandiger. *Kriminologische Schriftenreihe*. Band 21. Hamburg: Kriminalistik Verlag, 1966.

mosios kitų mokslo sričių žinios, kurias pasitelkdavo teisėsaugininkai, buvo medicinos. Hipokratas (460–377 m. pr. Kr.) savo veikaluose tyrinėjo mechaninius kūno pažeidimus, kūdikių gyvybingumo nustatymą tyrinėjant jų lavonus[5].

Senovės Egipto papirusuose kalbama apie gydytojo paaiškinimų reikalingumą (būtinumą) netikėtų mirčių atvejais[6].

Bizantijos imperatoriaus Justiniano Didžiojo (483–565 m.) Kodekse[7] (lot. *Codex Constitutionum*), XII amžiuje pavadintame *Corpus iuris civilis* (Civilinės teisės sąvadu), jau buvo įtvirtintas rašysenos tyrinėjimas teismo tikslams[8].

Atskirų normų, numatančių tam tikrų žinių, dažniausiai – medicinos ir rašysenos, panaudojimą galima rasti kodifikuotuose viduramžių Europos teisės sąvaduose, kaip antai 1532 m. imperatoriaus Karolio V baudžiamajame teisyne (vok. *Peinliche Halsgerichtsordnung Karls V*, *Keyser Karls des fünfften peinlich gerichts ordnung*), žinomame kaip *Constitutio Criminalis Carolina*, sutrumpintai vadinamame tiesiog Karolina[9]; 1670 m. Prancūzijos[10] baudžiamajame ordonanse[11] (pranc. *Ordonnance criminelle de 1670*)[12].

---

5 Plačiau skaitykite: Зинин А. М., Майлис Н. П. *Судебная экспертиза*. Москва: закон и право, 2002, с. 6.

6 Plačiau skaitykite: Hepner W. Richter und Sachverstandiger. *Kriminologische Schriftenreihe*. Band 21. Hamburg: Kriminalistik Verlag, 1966.

7 *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. IX. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2006, p. 82–83.

8 Plačiau skaitykite: Зинин А. М., Майлис Н. П. *Судебная экспертиза*. Москва: Закон и право, 2002, с. 6.

9 Karolinos teisynas laikomas pirmuoju Vokietijos baudžiamosios teisės sąvadu (kodeksu), kuriame buvo susistemintos baudžiamosios ir baudžiamojo proceso normos. <http://lt.wikipedia.org/wiki/Imperatoriaus_Karolio_V> [žiūrėta 2012-09-29].

10 Tuo metu Prancūziją valdė Liudvikas XIV (1638–1715 m.), todėl kartais šis įstatymas vadinamas Liudviko XIV ordonansu.

11 *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. XVII. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2010, p. 69.

12 Baudžiamasis ordonansas yra vienas pirmųjų Prancūzijos baudžiamosios teisenos aktų. Galiojo iki 1791 m., kai buvo priimtas Nusikaltimų ir bausmių kodeksas. <http://lt.wikipedia.org/wiki/Pranc%C5%ABzijos_baud%C5%BEiamasis_ordonansas> [Žiūrėta 2012-09-30].

XVII amžiuje išleidžiami ir pirmieji moksliniai darbai, skirti atskirų specialių žinių panaudojimo klausimams: 1609 m. Paryžiaus teismo raštininkas Demelle'as išleidžia knygą, skirtą rašysenai[13] (suklastotam parašui) tirti[14].

Lietuvoje specialių žinių panaudojimo teisinio reglamentavimo ištakos siekia XVI amžių – 1588 m. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Statutą (Trečiasis Lietuvos Statutas), kurio 14 skyriaus „О злодействе всякого стану" 9 paragrafe vagysčių ar žalos atvejais „О погоненъе следомъ в якой колвекъ шкоде покраденой" nurodoma siekiant nustatyti kaltininką sekti jo paliktais pėdsakais: „*Коли бы покрадены-кони, волы, быдло и иншые речы в дому и где жъ колвекъ, а тотъ шкодный понялъ бы следъ тое шкоды своее и, собравши людей добрыхъ околичныхъ суседовъ водъле давного обычаю гонилъ следомъ. а тотъ следъ бы ку которому селу албов чый домъ привелъ, тогды маеть послати до того села або до дому, где следъ вышолъ, людей добрыхъ [в оригинале: „добршхъ"] стороннихъ годъныхъ веры, абы з села своего и з дому, где бы следъ вшолъ, або з кгрунту земли села своего след вывели. таковое село або в чый дом следъ будетъ вшолъ маютъ тотъ следъ в тое копы взяти и з села або з дому изъ земли своее того села следъ вывести ажъ до инъшное границы, куды тотъ следъ пойдеть*(...)"[15].

Garsus rusų kriminalistikos istorijos tyrinėtojas I. Krylovas (И. Ф. Крылов) Rusijoje pirmuoju teisės aktu, įtvirtinančiu specialių žinių panaudojimą tik civilinėse bylose, laiko 1649 m. Įstatymą („Уложение")[16], kuriame eksperto funkcijoms atlikti kviečiamasi „pašalinių žmonių" («привлечение сторонних людей»). Daug konkretesnės nuostatos buvo išsakytos tik 1699 m. gruodžio 9 d. įsakyme („Указ") „Apie

[13] Rusijoje jau XV a. rašysenos tyrimai buvo naudojami nustatant / patvirtinant dokumento autentiškumą / tikrumą.

[14] Plačiau skaitykite: Hepner W. Richter und Sachverstandiger. *Kriminologische Schriftenreihe*. Band 21. Hamburg: Kriminalistik Verlag, 1966.

[15] *Статут Великого Княжества Литовского 1588 года.* <http://starbel.narod.ru/statut1588.htm> [Žiūrėta 2012-09-30].

[16] Plačiau skaitykite: Смирнова С. А. *Судебная экспертиза на рубеже XXI века. Состояние, развитие, проблемы*. СПб: Питер, 2004.

parašų tyrimo tvarką baudžiavos aktuose, kilusio ginčo ar abejonės dėl jų tikrumo“ („О порядке исследования подписей на крепостных актах в случае возникшего о подлинности спора или сомнения“)[17].

Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikalstamas veikas pirmą kartą Rusijoje reglamentuojamas 1716 m. Petro Pirmojo kario statute („Воинский Устав Петра I“), kuriame nurodoma kviestis gydytojų siekiant ištirti pažeidimus ant nukentėjusiojo kūno ir drabužių[18].

Visuose anksčiau minėtuose teisės aktuose specialių žinių panaudojimas buvo siejamas su konkrečios mokslo srities žinių, dažniausiai medicinos, panaudojimu. Tai pasireiškė konkrečios srities specialisto, gydytojo, paminėjimu įstatyme.

Specialių žinių terminas kai kurių Europos šalių baudžiamojo proceso kodeksuose vartojamas jau nuo XIX amžiaus: 1808 m. Prancūzijos baudžiamojo tardymo kodekse[19]; 1832 Rusijos imperijos įstatymų sąvade[20] (*Свод Законов Российской империи*) sinonimo „ypatingos žinios“ (особые сведения) prasme[21]; 1864 m. Rusijos baudžiamojo proceso statute (*Устав уголовного судопроизводства*), kuriame ne tik įtvirtinama specialių žinių sąvoka, bet ir atskiruose straipsniuose – 112 ir 325 – pateikiami jos vartojimo pagrindai: „*tais atvejais, kai bylos aplinkybių suvokimui reikalingos mokslo, meno, amato, verslo ar kokios nors kitos veiklos specialios žinios.*“[22] Nuo XIX a. vidurio specialių žinių terminas jau gana dažnas baudžiamojo proceso ir kriminalistinėje moks-

---

17 Plačiau skaitykite: Эксархопуло А. А. *Специальные познания и их применение а исследовании материалов уголовного дела*. СПб: Издательский дом, 2005.

18 *Ibid.*
Зинин А. М., Майлис Н. П. *Судебная экспертиза*. Москва: закон и право, 2002, с. 6.

19 Plačiau skaitykite: Боботов С. В. *Правосудие во Франции*. Москва, 1994, с. 168.

20 Волчетская Т. С. *Основы судебной экспертологии*. Учебное пособие. Калиниград: Изд-тво Калиниградского гос. университета, 2004.

21 Radzevičius E. *Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikalstamus darbų saugos taisyklių reikalavimų pažeidimus: teorija ir praktika Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S). Mokslinis vadovas H. Malevski. Vilnius: MRU, 2006, p. 18.

22 Эксархопуло А. А. *Специальные познания и их применение а исследовании материалов уголовного дела*. СПб: Издательский дом, 2005, с.14.

linėje literatūroje[23]. Tikėtina, kad jis plačiai buvo vartojamas ir tiriant nusikalstamas veikas[24].

Didelę reikšmę specialių žinių panaudojimui tiriant nusikalstamas veikas teikė ir mokslinės kriminalistikos pradininkas H. Grosas[25] (H. Gross). Tai jis plačiai aprašė savo veikale „Teismo tardytojo vadovas" (*Handbuch fur Untersuchungsrichter*[26]). Nors specialių žinių terminas jau buvo vartojamas ir įstatymuose, ir mokslinėje literatūroje, tačiau jų apibrėžimas nebuvo suformuluotas[27].

Kad geriau suprastume šiandienį specialių žinių sąvokos apibrėžimą, išsamiau panagrinėsime, kaip tarpukario Lietuvoje buvo suprantamas specialių žinių terminas.

Tarpukario Lietuvoje galiojusiame Baudžiamojo proceso įstatyme buvo vartojamas specialių žinių terminas. Šio įstatymo 325 str. nurodoma, kad *„ekspertai kviečiami tais atvejais, kada kuriai bylos aplinkybei tiksliau pažinti reikalinga turėti specialinių žinių ar prityrimo iš mokslo, meno, amato, verslo arba kito kurio darbo*"[28]. Lietuvos valstybės istorijos raida leidžia daryti prielaidą, kad būtent tokią specialių žinių įtvirtinimo formą bei turinį galėjo lemti iš esmės analogiškų Rusijos baudžiamojo proceso nuostatų, o kartu ir tuometinės teisinės minties perėmimas[29]. Specialistais (ekspertais) pagal minėto įstatymo 326 str. galėjo būti *„gydytojai, farmaceutai, profesoriai, mokytojai, technikai, menininkai, amati-*

---

23 Plačiau skaitykite: Obermayer. *Die Lehre von den Sachverstandigen im Zivilprozess*, 1880. Haberlein. *Die Sachverstandigen im deutschen Recht*, 1911: Dicher. Der Beweis durch Sachverstandige in der Geschichte *Der Sachverstandige*. 1975.

24 Plačiau skaitykite: Perlewitz. *Das Sachverständigenwesen*, 1915: *Manasse. Der Sachverstandige*, 1932.

25 Plačiau skaitykite: Gross H. *Encyclopadie der Kriminalistik*. Leipzig, 1901 (kalba netaisyta).

26 Plačiau skaitykite: Gross H. *Handbuch für Unterusuchungsrichter*. 1Teil. München, 1922.

27 Juškevičiūtė J. *Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikaltimus: būklė ir perspektyvos*. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvos teisės akademija. 1998, p. 12.

28 *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais*. Red. M. Kavolis. Kalba netaisyta. Kaunas, 1933.

29 Radzevičius E. *Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikalstamus darbų saugos taisyklių reikalavimų pažeidimus: teorija ir praktika Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslia, teisė (01 S). Mokslinis vadovas H. Malevski. Vilnius: MRU, 2006, p. 18.

ninkai, iždininkai ir asmenys, kurie ilgai dirbdami darbą yra įgiję ypatingo patyrimo“[30]. Tačiau baudžiamojo proceso įstatymo komentare, redaguotame V. Kavolio specialių žinių apibrėžimas taip pat nepateikiamas[31].

Išnagrinėjus išlikusią tarpukario Lietuvos teisinę literatūrą galima teigti, kad to meto teisinėje literatūroje bei periodinėje spaudoje nebuvo kompleksiškai nagrinėjama specialių žinių sąvoka bei jos turinys. Tik atskiruose straipsniuose ir tik kai kuriais aspektais buvo nagrinėjami atskiri specialių žinių panaudojimo aspektai, dažniausiai tai buvo susiję su ekspertizės klausimais[32]. 1928 m. Lietuvos vyriausiojo tribunolo pirmininkas A. Krikščiukaitis pateikė ekspertizės apibūdinimą: „*Ekspertizė – tai ištyrimas reikalingos medžiagos, daromas nusimanančių žmonių, žinovų, tam tikrų specialistų, kurie turi pasakyti teismui šiuo ar klausimu savo kompetentingą nuomonę (…). Visose srityse, kur teismas jaučiasi nenusimanąs, įstatymas jam leidžia šauktis ekspertus*“[33].

Specialių žinių panaudojimo tiriant nusikaltimus klausimais savo nuomonę yra išsakę ir teismo medikai P. Verteikis bei V. Viršila[34].

1940 m. žurnale „Teisė“ P. Verteikis straipsnyje „*Teismo medicinos ekspertyzė*[35]“ nurodė, kad „*ekspertyzė, kaip atskiras teismo įrodymas, su juridine klausimo puse nieko bendro neturi, todėl juridinio pobūdžio klausimai ekspertams negali būti duodami*“[36].

E. Palskio nuomone, tarpukario Lietuvos baudžiamajame procese ekspertizė buvo atskiras įrodymų šaltinis, tačiau jos išvados teismui neturėjo privalomosios galios[37]. Vertinant įrodymus buvo teigta, kad ekspertai „tėra tik pagalbininkai, o galutines išvadas, sprendimus vis dėlto daro

[30] Plačiau skaitykite: Palskys E. *Lietuvos kriminalistikos istorijos apybraižos /1918-1940/*. Monografinė studija. Vilnius: Lietuvos policjos akademija, 1995.

[31] Plačiau skaitykite: *Baudžiamojo proceso įstatymas su komentarais*. Red. M. Kavolis. Kaunas, 1933.

[32] Plačiau skaitykite: Grafologinės ekspertyzos reikalu. *Policija*. 1935, Nr. 1, p. 14–15; Rub. Apie mokslinę teismo ekspertyzą. *Policija*. 1935, Nr. 2, p. 36–37.

[33] Profesoriaus A. *Krikščiukaičio peržiūrėtos baudžiamojo proceso paskaitos*. Kaunas, 1928, p. 40.

[34] Plačiau skaitykite: Viršila V. *Teismo medicina*. Kaunas, 1922.

[35] Kalba netaisyta.

[36] Verteikis P. *Teismo medicinos ekspertyzė*. Teisė, 1940, Nr. 50, p. 13.

[37] Plačiau skaitykite: Palskys E. *Lietuvos kriminalistikos istorijos apybraižos /1918-1940/*. Monografinė studija. Vilnius: Lietuvos policjos akademija, 1995, p. 171.

pats teisėjas. Todėl, iš vienos pusės, suprasdami didelę eksperto reikšmę bylos aplinkybėms išaiškinti, iš kitos pusės norime atkreipti dėmesį į tai, kad nereikia per daug pasikliauti ir ekspertų pareikštomis nuomonėmis. (…). Žinovų nuomonė yra vienas iš įrodymų, kurie gali įtikinti teisėją padaryti vienokį ar kitokį sprendimą. bet tuos įrodymus, kaip liudytojų parodymus ir kitokius, tikrina ir vertina pats teismas. Kaip gali nepatikėti liudytojui, taip lygiai teismas gali nepatikėti ir ekspertui (..), bet koks įpareigojimas kviesti ekspertą dar nesako, kad eksperto nuomonė būtų teismui privaloma“[38].

To meto teisinėje literatūroje buvo aptariamos ir specialių žinių turėtojų kompetencijos bei ekspertų rengimo problemos[39].

Kadangi kitų teisininkų ir teismo medikų mokslinių bei praktikų pateiktų specialių žinių apibrėžimų nepavyko rasti, manome, kad nors tarpukario Lietuvos teisinėje literatūroje nebuvo pateiktas specialių žinių apibrėžimas, atlikta to meto teisinės literatūros analizė leidžia teigti, jog specialiomis žiniomis buvo laikomos neteisinės žinios, jomis buvo laikomos mokslo, meno, amato, verslo ar bet kurios kitos veiklos žinios, kurių turėjo tik kompetentingi asmenys.

Projekto metu atlikta mokslinės literatūros analizė leido daryti išvadą, kad po Antrojo pasaulinio karo moksliniais-teoriniais specialių žinių sampratos klausimais daugiausia rašė Rusijos mokslininkai: A. Eismanas (Эйсман А.), V. Šikanovas (Шиканов В.) ir kt.; nuo XX amžiaus pabaigos T. Averjanova[40] (Т. В. Аверьянова), A. Eksarchopulo[41] (А. А. Эксархопуло), N. Mailis[42] (Н. П. Майлис), E. Rosinskaja[43] (Е. Р. Россинская), T. Volčeckaja[44] (Т. С. Волчетская) ir kt.

---

38 V. R. Ekspertyzos vaidmuo. *Teisininkas*. 1937, Nr. 4, p. 101–102.

39 Plačiau skaitykite: Palskys E. *Lietuvos kriminalistikos istorijos apybraižos /1918-1940/*. Monografinė studija. Vilnius: Lietuvos policjos akademija, 1995, p. 170–178.

40 Аверьянова Т. В. *Судебная экспертиза. Курс общей теории.* Москва: Норма, 2006.

41 Эксархопуло А. А. С*пециальные познания и их применение в исследовании материалов уголовного дела.* СПб: Издательский дом, 2005.

42 Зинин А. М., Майлис Н. П. *Судебная экспертиза.* Москва: Право и закон, 2002.

43 Россинская Е. Р. *Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе*. Москва: Норма, 2005.

44 Волчетская Т. С. *Основы судебной экспертологии.* Учебное пособие. Калиниград: Изд-тво Калиниградского гос. университета, 2004.

Lenkijoje teorinius specialių žinių termino klausimus nagrinėjo T. Hanausekas[45] (T. Hanausek), S. Kalinovskis[46] (S. Kalinowski), Z. Kegelis[47] (Z. Kelgel), J. Vojcikevič[48] (J. Wojcikiewicz) ir kt., o Vokietijoje – V. Hepneris[49] (V. Hepner), V. Klockė[50] (W. Klocke), V. Baierleinas[51] (W. Bayerlein) ir kt.; Jungtinėse Amerikos Valstijose – R. Nunas[52] (R. Noon), St. Džeimsas[53] (St. H. James) ir Dž. Nordbis (J. J. Nordby)[54] ir kt.

Lietuvoje atskirus specialių žinių panaudojimo aspektus tyrinėjo E. Palskys[55], P. Pošiūnas[56], E. Kurapka[57], H. Malevski[58]. Atskirais specialių žinių panaudojimo tiriant nusikalstamas veikas klausimais nuo 1970 m. yra apginta daugiau nei penkiolika disertacijų[59], kai kurios iš jų skirtos būtent specialių žinių panaudojimo ikiteisminio tyrimo procese vertinimui[60].

---

45 Hanausek T. *Kryminalistyka. Zarys wykladu*. Kraków, 1996.

46 Kalinowski T. *Biegly I jego opinia*. Warszawa, 1994.

47 Kegel Z. *Ekspertyza ze stanowiska procedury I kryminalistyki*. Wroclaw, 1976.

48 Wojcikiewicz J. *Ekspertyza sądowa*. Zakamycze, 2002.

49 Hepner W. *Richter und Sachverstandiger. Kriminologische Schriftenreihe*. Band 21. Hamburg: Kriminalistik Verlag, 1966.

50 Klocke W. *Der Sachverstāndige und seine Auftraggebe.*. Wiesbaden: Bauverlag, 1987.

51 Bayerlein W. *Praxishandbuch Sachverstandigenrecht*. Munchen: Beck'sche verlagbuchhandlung, 1990.

52 Plačiau skaitykite: Noon R. *Forensic engineering investigation.* CRC Press, 2001.

53 James St. H., Nordby J. J. *Forensic Science: an introduction to scientific and investigative techniques*. CRC Press, 2003.

54 James St. H., Nordby J. J. *Forensic Science: an introduction to scientific and investigative techniques*. CRC Press, 2003.

55 Palskys E. Procesinė specialisto padėtis parengtiniame tardyme. *Socialistinė teisė.* 1968, Nr. 3, p. 21–28.

56 Pošiūnas P. *Teismo ekspertizės pagrindai*. Vilnius: LTEI, 1994.
Pošiūnas P. *Kriminalistinės ekspertizės*. Mokomoji priemonė. Vilnius: LTEI, 1997.
Pošiūnas P. *Teismo ekspertizės procesiniai, taktiniai ir organizaciniai pagrindai.* Mokymo priemonė. Vilnius, 1988.

57 Kurapka E. Kriminalistikos raidos Lietuvoje tendencijos: mokslas ir praktika. *Jurisprudencija*, 200, T. 15 (7), p. 120–127.

58 Malevski H. Specialistas kriminalistas įvykio vietos apžiūroje. *Jurispudencija*. 1998, t. 9, p. 88–101.

59 Ignatjeva J. *Asmens identifikacijos panaudojant komtūrines parašo charakteristikas teoriniai pagrindai ir praktika* (1971); Malevski H. *Įvykio vietos apžiūra ir įvykio vietos tyrimas: naujas kriminalistinės koncepcijos modelis* (1997) ir kitos.

60 Juodakaitė-Granskienė G. *Teismo ekspertizės išvadų formulavimas ir vertinimas* (2003) ir kitos.

Nagrinėdami teisinę literatūrą bei užsienio valstybių šiuo metu galiojančius baudžiamojo proceso įstatymus, nustatėme, kad beveik visuose mums prieinamuose baudžiamojo proceso kodeksuose yra vartojamas specialių žinių terminas, pvz.: „*wiadomosci specjalne*“ – Lenkijos baudžiamojo proceso kodekso 176 str., kuriame nurodoma, kada kviečiami žinovai „*biegli*“; „*специальные знания*“ – Rusijos Federacijos baudžiamojo proceso kodekso[61] 78 str., kuriame nurodoma, kada skiriama ekspertizė; „*besondere Sachkunde*“ – Vokietijos Federacinės Respublikos baudžiamojo proceso kodekso[62] 85 str., kuriame nurodoma, kada kviečiami žinovai „*Sachverstandige Zeugen*“. Reikia pažymėti, kad nė viename šių trijų šalių baudžiamojo proceso kodeksų nepateikiamas specialių žinių termino apibrėžimas. Taigi šiuo požiūriu nuo 2003 m. gegužės 1 d. galiojantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas nėra išimtis. Pažymėtina, kad ir iki tol galioję baudžiamojo proceso kodeksai neapibrėžė šio termino.

Pirmasis Lietuvoje teisės aktas, kuriame pateikiamas specialių žinių apibrėžimas, yra kartu su Baudžiamojo proceso kodeksu įsigaliojęs Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas[63]. Šio įstatymo 3 str. 2 d. teigiama, kad ***specialios žinios*** – *išsilavinimo ir specialaus pasirengimo arba profesinės veiklos dėka įgytos išsamios mokslo, technikos, meno ar bet kokios kitos žmonių veiklos srities žinios, reikalingos ekspertizei atlikti*. Vertinant šį apibūdinimą reikia turėti omenyje, kad Teismo ekspertizės įstatymas reglamentuoja tik teismo ekspertų, kurie yra tik vieni iš specialių žinių panaudojimo baudžiamajame procese subjektų, veiklą. Apie tai nurodoma ir apibrėžime, kad tai žinios, reikalingos tik ekspertizei atlikti. Taigi šio įstatymo veikimo sritis neapima kitų baudžiamojo proceso specialių žinių subjektų – specialistų veiklos. Mūsų nuomone, tokiu atveju būtina vartoti specialių žinių apibrėžimą plačiąja ir siaurąja prasmėmis. Tačiau turint omenyje, kad įrodomąja prasme ir eksperto, ir specialisto pateikti duomenys yra lygiaverčiai, tai, mūsų manymu, ir įstatymai, reglamentuojantys abi šias specialių žinių panaudojimo formas baudžia-

---

61 *Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 28.12.2004* <http:/?www.hro.org/docs/rlex/upk2002/index_1.htp> žiūrėta [2012-09-06].

62 Strafprozeßordnung (STOP) http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/stpo/gesamt.pdf

63 Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 112-4969.

majame procese, turėtų būti vienodi. Siekiant išvengti skirtingo specialių žinių suvokimo būtina priimti naują specialių žinių panaudojimo reglamentavimo įstatymą, kuris vienodai ir aiškiai reglamentuotų visų specialių žinių subjektų veiklą baudžiamajame įstatyme, o žiūrint dar plačiau – administraciniame ir civiliniame procese.

Kaip jau minėta, daugiausia specialių žinių termino apibūdinimo klausimu diskutavo Rusijos mokslininkai. E. Radzevičius, jau XXI a. tęsdamas dar XX a. antroje pusėje Lietuvos mokslinių pradėtą diskusiją specialių žinių termino apibūdinimo klausimu, siūlo klasikinę specialių žinių sampratos raidą mokslinės minties aspektu sąlyginai skirstyti į du jos raidos etapus[64]:

1 – pradinį, kuris apima laikotarpį iki XX a. 7-o dešimtmečio vidurio. Jo metu pateikti specialių žinių apibrėžimai buvo paremti bendrųjų terminų „specialus“ ir „žinios“ sintezės aspektu. A. Eismanas specialias žinias apibrėžė kaip nevisuotinai žinomas, riboto specialistų rato turimas žinias[65].

Z. Sokolovskio nuomone, specialios žinios – tai žinios, įgytos specialaus parengimo metu, suteikiančios galimybę spręsti tam tikros srities klausimus. Pagrindiniai jo apibūdinimo akcentai yra specialybė, kurią supranta kaip tam tikros atskiros žmogiškosios veiklos sritį, ir specialistas. Taip nubrėžiama bendrųjų ir specialių žinių riba[66].

Prie pastarųjų priskirtini ir E. Palskio ir P. Pošiūno specialių žinių apibrėžimai: E. Palskys nurodo, kad „*specialiomis žiniomis laikomos mokslinės žinios, pagrįstos giliu kokios nors mokslo, technikos, meno ar amato srities pažinimu*“[67]; P. Pošiūnas pažymi, kad „*baudžiamajame procese specialios žinios yra iš gamtos, techninių, ekonominių ir kitų mokslų, kurių neturi (kaip taisyklė) asmenys, įgiję teisinį profesinį pasirengimą*“[68].

---

[64] Radzevičius E. *Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikalstamus darbų saugos taisyklių reikalavimų pažeidimus: teorija ir praktika Lietuvoje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslia, teisė (01 S). Mokslinis vadovas H. Malevski. Vilnius: MRU, 2006.

[65] Plačiau skaitykite: Эйсман А. А. *Заключения эксперта. Структура и научное обоснование*. Москва: юридическая литература, 1967.

[66] Plačiau skaitykite: Соколовский З. М. *Понятие специалтнвх знаний. Криминалистическая экспертиза*. Киев, 1969.

[67] Palskys E. procesinė specialisto padėtis parengtiniame tardyme. *Socialistinė teisė*. 1968, Nr. 3, p. 23.

[68] Plačiau skaitykite: Пошюнас П. *Применение бухгалтерских познаний при расследовании преступлений*. Вильнюсь, 1977.

Vystantis kriminalistikos mokslui šie apibrėžimai tapo pernelyg bendri: šiuos apibrėžimus vienijo tai, kad juose specialias žinias apibūdinantis požymis buvo jų apibūdinimas kaip „nevisuotinai žinomos". Savaime aišku, kad šios žinios ir turi būti nevisuotinai žinomos, tačiau apibrėžimuose nebuvo nieko sakoma apie tai, kokiais kriterijais remiantis nustatomos jų ribos. Į šį trūkumą atkreipė dėmesį S. Nadgornis ir T. Averjanova. Pastaroji dar teigia, kad neiginių buvimas apibrėžime prieštarauja bendrajai apibrėžimų formavimo logikai[69].

Todėl antrajame specialių žinių apibrėžimo formavimo etape mokslininkai atkreipė dėmesį į jų įgijimo būdą ir paskirtį. R. Šikanovas specialias žinias apibrėžia kaip bet kokią galimą žinių, išskyrus visuotinai žinomas, kurios įeina į bendrojo lavinimo parengimą, praktinės patirties ar įgūdžių visumą. Vienas iškiliausių rusų kriminalistų-teoretikų R. Belkinas nurodė, kad specialios žinios – tai profesionalios mokslo, technikos, meno ar amato žinios, reikalingos klausimams, kilusiems bylas nagrinėjant teisme, spręsti.

Jau XXI a. A. Zininas, G. Omeljaniukas ir A. Pachomovas[70] specialias žinias apibrėžė kaip nesančias bendrojo lavinimo ar paprastos gyvenimo patirties dalimi, įgyjamas užsiimant profesionalia veikla vienoje ar kitoje, mokslo, technikos, meno ar amato srityje, paremtas atitinkamos srities žinių teoriniais pagrindais ir sustiprintas specialaus mokymo ar pirminės veiklos metu įgytais įgūdžiais. Tokios nuomonės laikosi ir N. Mailis[71].

V. Volčestkaja pateikia tokį specialių žinių apibrėžimą – „*tai konkretaus mokslo, technikos, meno ar amato teorinės žinios ir praktiniai įgūdžiai, įgyjami specialiai ruošiantis ar kaupiant profesinę patirtį*"[72]. Kaip išimtį ji nurodo teisines žinias.

Kaip matyti iš keleto pateiktų specialių žinių apibrėžimų, dauguma jų skiriasi atskirais požymiais ar elementais. Ir šiems mokslininkams

[69] Plačiau skaitykite: Аверьянова Т. В. *Судебная экспертиза. Курс общей теории*. Москва: Норма, 2006.

[70] Plačiau skaitykite: Зинин А. М., Омельянюк Г. Г., Пахомов А. В. *Введение в судебную экспертизу*. Москва, 2002.

[71] Plačiau skaitykite: Зинин А. М., Майлис Н. П. *Судебная экспертиза*. Москва: Право и закон, 2002.

[72] Волчетская Т. С. *Основы судебной экспертологии*. Учебное пособие. Калиниград: Изд-тво Калиниградского гос. университета, 2004.

nepavyko specialių žinių apibūdinti siejant jas su mokykliniu išsilavinimu.

Nagrinėdama specialių žinių apibrėžimus T. Averjanova siūlo atkreipti dėmesį ir į specialių žinių turinį:

- „*specialios žinios – tai mokslo žinios, nes technika, mokslas, menas yra paremti mokslo žiniomis;*
- *specialios žinios – tai studijavimo ir profesinės veiklos metu įgytos žinios;*
- *specialios žinios – mokslo ir technikos žinios bei žinios, įgytos mokymosi ir profesinės veiklos metu*“[73].

Išnagrinėjus Lenkijos ir Vokietijos mokslininkų nuomones dėl specialių žinių apibrėžimo, galima padaryti išvadą, kad šių šalių mokslininkai neskiria daug dėmesio teorinio pobūdžio specialių žinių sampratos apibūdinimui. Tai, mūsų nuomone, galima paaiškinti tuo, kad šiose šalyse kriminalistikos mokslas yra orientuotas į praktinį-taikomąjį aspektą. T. Tomaševskio teigimu, „*specialios žinios yra viršijančios visuotinai žinomas tam tikros srities mokslo, technikos ar amato žinias*“, o T. Hanauseko nuomone, tai šiek tiek daugiau nei vidutiniškai inteligentiško ir vidutiniškai išsilavinusio asmens žinios. Abu šie moksliniai pabrėžia, kad tai neteisinės žinios.

Dar mažiau specialių žinių apibrėžimo klausimas nagrinėjamas Vokietijoje: C. Velmans pabrėžia, kad tai neteisinės žinios („*keine Rechstfurungen*“), jos yra griežtai susijusios su specialisto kompetencijos ribomis. V. Klocke pažymi, kad specialios žinios yra didesnės nei vidutinės dalyko žinios („*Uberduchschintliche Fachwissen*“), joms įtakos turi naujausi mokslo laimėjimai, tai objektyvios, nepriklausomos nuo pašalinės įtakos, kvalifikuotos žinios. Apibendrinant galima teigti, kad Vokietijos mokslininkų išsakytos mintys specialių žinių sampratos klausimu iš esmės sutampa su lenkų mokslininkų nuomonei. Pagrindinis skirtumas tas, kad Vokietijoje ypatingas dėmesys skiriamas specialisto kompetencijos kriterijui.

Ištyrinėjus JAV mokslininkų nuomones specialių žinių apibūdinimo klausimu galima teigti, kad jos iš esmės sutampa su Vokietijos moksli-

[73] Аверьянова Т. В. *Судебная экспертиза. Курс общей теории.* Москва: Норма, 2006, с. 182.

niu požiūriu. JAV mokslininkai taip pat pažymi, kad jų neturi vidutinis pilietis, šios žinios yra įgyjamos lavinantis ar specialiai studijuojant bei kaupiant praktinę patirtį. Kaip ir Vokietijoje, ypač pabrėžiamas kompetencijos kriterijus ir specialių žinių turėtojo – eksperto kvalifikacija.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad specialių žinių apibrėžimą sudaro trys struktūriniai elementai – specialių žinių prigimtis, jų poreikis baudžiamajame ar kitame procese bei paskirtis – bylai ištirti būtinų aplinkybių išaiškinimas.

Specialios žinios – tai mokslo, technikos ar bet kurios kitos žmogiškosios veiklos srities žinios, įgytos lavinantis, specialiai studijuojant ar užsiimant profesine veikla, naudojamos įrodomajai ar kitai informacijai, būtinai tam tikrai veikai ištirti, gauti.

2. SPECIALIŲ ŽINIŲ PANAUDOJIMO TEISINIS REGLAMENTAVIMAS

2.1. Specialių žinių panaudojimo subjektų ir formų mokslinė problematika

Mokslo studijos skyrių apie specialių žinių teisinį reglamentavimą pradėsime susiklosčiusios padėties įvertinimu – pristatysime mūsų atliktą empirinį tyrimą – ekspertinių institucijų darbuotojų ir prokurorų apklausos rezultatus.

Atlikto empirinio tyrimo metu respondentai turėjo įvertinti specialių žinių teisinį reglamentavimą Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (toliau Lietuvos Respublikos BPK). Toliau pateikiamos dviejų respondentų grupių nuomonės: 1 balas – blogiausias įvertinimas, 5 balai – geriausias.

1 grafikas. **Specialių žinių teisinio reglamentavimo vertinimas**

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

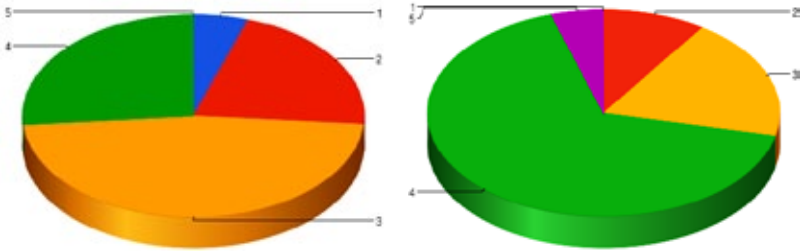

Kaip matome, prokuratūros darbuotojai, kurie pagal Lietuvos Respublikos BPK 164 str. organizuoja ikiteisminį tyrimą ir jam vadovauja, specialių žinių teisinį reglamentavimą įvertino nelabai gerai. O tai leidžia mums išsamiau panagrinėti tokio vertinimo priežastis.

Kriminalistikos mokslo pradininkas H. Grosas dar 1893 metais rašė: *„Be abejonės, svarbiausia pagalbinė priemonė, kurią turi teismo tardytojas, yra žinovai – jų išvados dažnai daro lemiamą įtaką bylai <...> aš leisiu sau netgi teigti, kad neretai bylai ne taip svarbu, kas būtent buvo apklaustas, daug svarbiau, kaip suformuluoti klausimai, apie ką ir kokiu tyrimo momentu. Svarbiausia visada, kad teismo tardytojas 1) iki galo išsiaiškintų, ką jis turi paklausti, t. y. į kokią žinovų kategoriją jis turi kreiptis, 2) žinotų, ką jam gali pasakyti ekspertas, t. y. žinotų jo žinių esmę ir ribas ir 3) mokėtų tam pasirinkti tinkamą momentą.“*[74]

Specialių žinių sampratai, jų panaudojimo problematikai nemažai dėmesio skyrė bei skiria ir Lietuvos mokslininkai. Pažymėtinas H. Malevski ir J. Juškevičiūtės atliktas specialių žinių sampratos ir turinio lyginamasis tyrimas Lietuvos ir užsienio kriminalistinėje literatūroje[75]. Tyrimas leido padaryti išvadą: nors esama tam tikrų skirtumų, daugumos mokslininkų buvo pabrėžiama, jog specialios žinios – tai neteisinės žinios ir žinios, kurių neturi „vidutinis“ pilietis, specialios žinios baudžiamajame procese – tai išsamios mokslo, technikos ar kiekvienos kitos žmogaus veiklos srities žinios, įgytos lavinantis ir specialiai rengiantis arba užsiimant profesine veikla.

Specialių žinių panaudojimo tiriant nusikaltimus būklę ir perspektyvas savo disertacijoje nagrinėjo J. Juškevičiūtė[76].

Lietuvoje šiuo metu galioja šie pagrindiniai norminiai aktai, reglamentuojantys specialių žinių taikymą tiriant nusikalstamas veikas: Lietuvos Respublikos BPK, ir Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas (toliau – ir TEĮ). Šiuose norminiuose aktuose naujai reglamentuojamos specialių žinių naudojimo formos. Nuo 2003 m. pasikeitė pagrindinių specialių žinių naudojimo formų (ekspertizė ir specialisto išvada) samprata ir procesinis reglamentavimas.

Reikia pasakyti, jog ne visose šalyse, tiksliau – tik nedaugelyje jų terminas „specialios žinios“ yra apibrėžtas įstatyme. Lietuvoje specialių

---

[74] Гросс Г. *Руководство дле судебных следователей как система криминалистики*. Москва: Лексэст, 2002.

[75] Juškevičiūtė J., Malevski H. Dėl specialių žinių termino apibrėžimo (lyginamoji studija). *Kriminalinė justicija.* 1997, t. 6, p. 42.

[76] Žr.: Juškevičiūtė J. *Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikaltimus: būklė ir perspektyvos*. Daktaro disertacija. Vilnius, 1997.

žinių samprata pateikiama TEĮ 3 straipsnyje: „*Specialios žinios – išsilavinimo ir specialaus pasirengimo arba profesinės veiklos dėka įgytos išsamios mokslo, technikos, meno ar bet kokios kitos žmonių veiklos žinios, reikalingos ekspertizei atlikti*“[77].

Nors ir tapęs teisės norma, toks supratimas, mūsų nuomone, iš vienos pusės, pernelyg abstraktus (bet kokia kita veikla), iš kitos – per siauras (ekspertizei atlikti). Pagal tokią logiką specialių žinių gali turėti tik ekspertas, tačiau Lietuvos Respublikos BPK sako, jog ir „*specialistas yra reikiamų specialių žinių ir įgūdžių turintis asmuo, kuriam pavedama atlikti netyrimą ir patekti išvadą arba paaiškinimus jo kompetencijos klausimais*“.

Dėl pasitaikančių įstatymų spragų, skirtingų jų komentarų, ne iki galo išnagrinėtų klausimų kriminalistinėje literatūroje, mūsų nuomone, specialių žinių sampratos negalima nagrinėti atskirai nuo specialių žinių panaudojimo formų ir subjektų problematikos, bandant išnarplioti susidariusią painiavą ir teoriniuose darbuose, ir teisinio reglamentavimo srityje, ir teisės normų taikymo praktikoje.

Negalime neaptarti dar vienos diskutuotinos problemos, aktualios ir šiandien, nors apie jos sprendimo kryptis profesorius E. Palskys rašė daugiau kaip prieš keturis dešimtmečius. Taigi nagrinėsime specialių žinių tiriant nusikaltimus optimalaus panaudojimo problematiką, kuriai profesorius paskyrė nemažai darbų.

Viename savo pirmųjų mokslinių straipsnių[78] jis teigė, kad „*specialisto sąvoka <...> bus nepilnai atskleista, jei nebus bent trumpai nusakyta, kuo specialistas skiriasi nuo eksperto. Lyginant specialisto ir eksperto sąvokas, nesunku pastebėti, kad jos yra labai panašios. Ir specialistas, ir ekspertas yra asmenys, turintieji tam tikros srities specialių žinių. Tačiau jau tas faktas, kad specialistas Lietuvos TSR BPK minimas greta liudytojo, eksperto, rodo, jog specialistas nėra nei liudytojas, nei ekspertas. Kiekvienas ekspertas yra, be abejo, specialistas bendra gyvenimiška prasme, ekspertas gali būti specialistas ir BPK 25 str.7 „a“ p. prasme, bet ne kiekvienu atveju prireikia specialistą kviesti dalyvauti byloje ekspertu. Specialistas nuo eksperto*

[77] Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas Nr. IX-1161. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 112-4969.

[78] Palskys E. Procesinė specialisto padėtis parengtiniame tardyme. *Socialistinė teisė*. 1968, 3: 21–28.

skiriasi veiklos tikslais, jos turiniu, procesinių teisių ir pareigų pobūdžiu, jų jų apimtimi ir kt. Ekspertizės darymo tikslas, kaip žinoma, yra objektyvios išvados, pagrįstos specialiais tyrimais, gavimas <...>. Panaudodamas savo specialias žinias, ekspertas daro išvadas, nustato naujus faktus, turinčius įrodymų reikšmę. Taigi eksperto išvada yra savarankiškas įrodymų šaltinis <...> ir sukelia tam tikras procesines pasekmes. Specialisto veika baudžiamajame procese yra kitokio pobūdžio. Dalyvaudamas tardymo veiksme, specialistas, remdamasi savo specialiomis žiniomis ir įgūdžiais, suteikia tardytojui būtiną techninę, konsultacinę ar kitokią pagalbą. Specialistas savo veikla nesukuria įrodymų, o tik padeda juos surasti, įvertinti bei paimti <...>. Taigi specialisto nuomonė įrodomosios reikšmės neturi ir jokių procesinių pasekmių nesukelia. Ekspertas, kaip žinoma, žymia dalimi veikia savarankiškai. Tuo tarpu specialisto veikla sudaro tikro tardymo veiksmo sudėtinę dalį ir specialistas neturi eksperto autonomijos, savarankiškumo. Tai nulemia eksperto ir specialisto procesinių teisių ir pareigų pobūdį bei apimtį. Eksperto teisės ir pareigos įstatyme <...> sureglamentuotos gana smulkiai. Specialisto teisių ir pareigų apimtis yra siauresnė, o jų procesinė reglamentacija – bendresnio pobūdžio. Neminint kitų specialisto ir eksperto skirtumų, galima pasakyti, kad specialistas nuo eksperto skiriasi savo žinių apimtimi, ne jų taikymo būdais, bet tais procesiniais rėmais, kuriuose veikia ekspertas ir specialistas, taip pat ir įrodomąja jų veiklos rezultatų reikšme. Taigi skirtumo tarp eksperto ir specialisto reikia ieškoti ne mokslinėje – techninėje, bet teisinėje – procesinėje sferoje.“

Pažymėtina, kad apie ekspertizės reikšmę profesorius rašė ir retrospektyviniu aspektu savo žymioje monografijoje tyrinėdamas tarpukario Lietuvos baudžiamojo proceso ir kriminalistikos istoriją. Pasak jo, „*mokslinė teismo ekspertizė, padėdama nustatyti tiesą baudžiamosiose bylose, neretai apsaugodavo policiją ir teismus nuo lemtingų klaidų. Todėl literatūroje teisingai nurodyta, jog kvotas atliekantys policijos tarnautojai turi būti gerai susipažinę su ekspertizės skyrimo tvarka, turi žinoti, kokios įstaigos tas ekspertizes atlieka ir kur siųsti nusikaltimo vietoje surinktą medžiagą, kad gautų „tvirtą, nesugriaunamą ekspertyzos išvadą... Jie turi atsiminti, kad kartais padaryta ekspertyza yra susijusi su žmogaus likimu*“. Apskritai ekspertizė, „*kaip mokslinis faktų konstatavimo ir vertinimo metodas,*

randa vis didesnio pritaikymo baudžiamajame procese ir pasidaro labai svarbi pagalbinė... teismo darbo priemonė". Šiais žodžiais gerai apibūdinta prieškario Lietuvos teismo ekspertizės paskirtis ir reikšmė"[79].

Aptardamas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso įstatymų raidą atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, jis vėl grįžta prie šio klausimo, teigdamas „*kad į įrodymų sąrašą įrašyta ir specialisto išvada, taigi faktinių duomenų, kurie gali būti įrodymais byloje, labai padaugėjo. Tai padidino kvotėjo, tardytojo ir teismo pažintines galimybes, jų rankose radosi daugiau veiksmingų įrodinėjimo priemonių, įrodinėjimas tapo patikimesnis. Baudžiamosiose bylose atsirado galimybė kaupti ne vienos ar tik kelių rūšių įrodymus, o daug daugiau ir įvairesnių jų šaltinių. Kokybiškai naujų procesinių veiksmų ir įrodymų rūšių panaudojimas garantuoja labai svarbų kompleksinio įrodomosios informacijos kaupimo baudžiamojoje byloje principą, sudaro patikimesnes procesines prielaidas tiesai byloje nustatyti*"[80].

Vertindami nūdienos padėtį specialių žinių panaudojimo tiriant nusikalstamas veikas procesinio reglamentavimo požiūriu, deja, negalime pasakyti, kad į mokslininkų rekomendacijas, net ir tokių autoritetingų kaip profesorius E. Palskys, buvo atsižvelgta. Į ką mes norime atkreipti dėmesį ir į ką atkreipė dėmesį mūsų respondentai?

Visų pirma, ne iki galo diferencijuota ir beveik niveliuota pati eksperto ir specialisto samprata. Ir ekspertu, ir specialistu gali būti asmuo, turintis specialių žinių, tačiau specialistui keliami dar ir reikalavimas turėti specialių įgūdžių (Lietuvos Respublikos BPK 84 str. ir 89 str.), tarsi ekspertui šių įgūdžių nereikia. Tai patvirtino ir mūsų atlikti tyrimo rezultatai.

Empirinio tyrimo metu apklausti prokuratūros darbuotojai ir ekspertinių įstaigų darbuotojai išsakė savo nuomonę, ar yra diferencijuojamos specialisto ir eksperto funkcijos. Pateiktuose grafikuose matyti, kad, visų respondentų nuomone, šios funkcijos yra diferencijuotos nepakankamai.

---

[79] Palskys E. *Lietuvos kriminalistikos istorijos apybraižos /1918–1940/*. Monografinė studija. Vilnius: Lietuvos policijos akademija, 1995, p. 203.

[80] Palskys E. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso įstatymų raida 1990–1994 metais. *Kriminalinė justicija*. 1995, IV: 99.

2 grafikas. **Respondentai turėjo įvertinti specialisto ir eksperto funkcijų diferencijavimą**

1 balas – blogiausias įvertinimas, 5 balai – geriausias

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

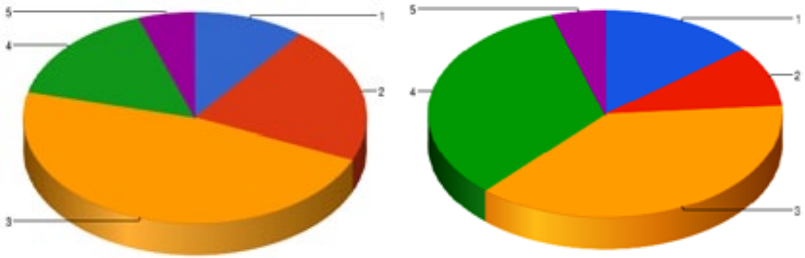

Antra, supainiotos eksperto ir specialisto funkcijos. Abu atlieka tyrimus, teikia išvadas ir ikiteisminio tyrimo metu, ir teisme.

Ką rodo mūsų teisinių pagrindų analizė? Pagal Lietuvos Respublikos BPK 84 straipsnį:

1. ekspertu gali būti skiriamas asmuo, turintis reikiamų specialių žinių ir įrašytas į Lietuvos Respublikos ekspertų sąrašą;

2. jeigu Lietuvos Respublikos ekspertų sąraše nėra reikiamos specialybės ekspertų, ekspertu gali būti skiriamas į šį ekspertų sąrašą neįrašytas asmuo;

3. prireikus ekspertu gali būti skiriamas asmuo, turintis teisę būti ekspertu Europos Sąjungos valstybėje narėje arba valstybėje, su kuria Lietuvos Respublika yra sudariusi teisinės pagalbos sutartį.

Lietuvos Respublikos BPK 86 straipsnis numato, kad:

„1. *ekspertas turi teisę:*

1) *susipažinti su bylos medžiaga, susijusia su ekspertizės dalyku;*

2) *prašyti pateikti papildomą medžiagą, reikalingą išvadai pateikti;*

3) *dalyvauti atliekant su ekspertizės dalyku susijusius tyrimo veiksmus ir nagrinėjant bylą teisme.*

2. *Ekspertas atsisako pateikti išvadą, jeigu jam pateiktos medžiagos neužtenka išvadai padaryti arba ta medžiaga neatitinka specialių jo žinių. Šiais atvejais ekspertas surašo aktą, kad negalima pateikti išvados*“.

TEĮ numatyta, kad teismo ekspertas taip pat turi teisę:

„1) *savarankiškai pasirinkti atliekamų tyrimų būdus;*

2) *šio Įstatymo 23 straipsnio 2 dalyje nustatyta tvarka gauti produkcijos pavyzdžius ar katalogus, techninę dokumentaciją ir kitokią teismo ekspertizėms atlikti reikalingą informaciją;*

3) *prašyti tyrimui reikalingos papildomos medžiagos;*

4) *dalyvauti proceso veiksmuose, jei tokiu būdu gaunama ekspertizei reikalinga medžiaga.*

3. *Teismo ekspertas neturi teisės savarankiškai rinkti ar imti medžiagą, reikalingą ekspertizei, bet nepateiktą jam įstatymų nustatyta tvarka.*

4. *Teismo ekspertizės įstaigos ekspertas neturi teisės verstis privačia teismo eksperto veikla, sutartiniais pagrindais konsultuoti proceso šalis ir teikti išvadas joms iškilusiais klausimais, reikalaujančiais specialių žinių.*"

Lietuvos Respublikos BPK 87 straipsnis apibrėžia eksperto pareigas ir atsakomybę:

1. *Ekspertas privalo šaukiamas atvykti į teismą ir pateikti nešališką išvadą jam pateiktais klausimais.*

2. *Ekspertui, kuris be svarbios priežasties neatvyksta į teismą arba be teisėto pagrindo atsisako atlikti savo pareigas, gali būti taikomos šio Kodekso 163 straipsnyje numatytos procesinės prievartos priemonės.*

3. *Už melagingos išvados pateikimą ekspertas atsako pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 235 straipsnį.*

Apie eksperto pareigas kalba ir TEĮ 12 straipsnis:

1. *Procesines teismo eksperto pareigas nustato proceso įstatymai.*

2. *Teismo ekspertas taip pat privalo:*

1) *pagal kompetenciją atlikti teismo ekspertizes;*

2) *atsisakyti spręsti ne jo kompetencijos klausimus ir atlikti specialių žinių nereikalaujančias užduotis;*

3) *garantuoti išsamų ir nešališką visų pateiktų duomenų ištyrimą;*

4) *saugoti tyrimui pateiktus objektus. Už jų praradimą ar sugadinimą teismo ekspertas atsako įstatymų nustatyta tvarka.*

TEĮ 14 straipsnis interpretuoja ir teismo eksperto atsakomybę:

1. *Teismo ekspertas atsako už savo padarytos ekspertizės akto pagrįstumą ir tikrumą.*

2. *Už pareigų nevykdymą, melagingos išvados ir paaiškinimų pateikimą ar kitokį priesaikos sulaužymą teismo ekspertas, kuriam skiriama atlikti teismo ekspertizę, atsako pagal įstatymus.*

Lietuvos Respublikos BPK 89 straipsnis specialistą apibūdina taip:

1. *Specialistas yra reikiamų specialių žinių ir įgūdžių turintis asmuo, kuriam pavedama atlikti objektų tyrimą ir pateikti išvadą arba paaiškinimus jo kompetencijos klausimais.*

2. *Specialistu gali būti ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas arba šioje įstaigoje nedirbantis asmuo. Specialistai, kurie yra ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnai, pagal pareigas yra įspėti dėl atsakomybės pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 235 straipsnį už melagingos išvados ar paaiškinimo pateikimą. Specialistai, kurie nėra ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnai, kiekvienu atveju, kai jie yra kviečiami dalyvauti procese, įspėjami dėl atsakomybės pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 235 straipsnį už melagingos išvados ar paaiškinimo pateikimą.*

3. *Teismo medikai yra specialistai, atliekantys žmogaus kūno arba lavono tyrimą.*

4. *Teismo psichiatrai, teismo psichologai yra specialistai, atliekantys asmens psichinės būklės tyrimą.*

5. *Specialistas šaukiamas privalo atvykti pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ar į teismą ir pateikti nešališką išvadą ar paaiškinimus jam pateiktais klausimais. Specialistui, kuris be svarbios priežasties neatvyksta arba be teisėto pagrindo atsisako atlikti savo pareigas, gali būti taikomos šio Kodekso 163 straipsnyje numatytos procesinės prievartos priemonės. Už melagingos išvados ar paaiškinimo pateikimą specialistas atsako pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 235 straipsnį.*

Lietuvos Respublikos BPK 89 straipsnis papildomas nauja 5 dalimi, buvusi 5 dalis nuo 2012 m. liepos 1 d. laikoma 6 dalimi:

5. *Probuotojai yra specialistai, atliekantys asmens socialinės aplinkos, kriminogeninių veiksnių, taip pat kitų aplinkybių, galinčių padėti teismui individualizuoti probacijos sąlygas, tyrimą.*

6. *Specialistas šaukiamas privalo atvykti pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą ar į teismą ir pateikti nešališką išvadą ar paaiškinimus jam pateiktais klausimais. Specialistui, kuris be svarbios priežasties neatvyksta arba be teisėto pagrindo atsisako atlikti savo pareigas, gali būti taikomos šio Kodekso 163 straipsnyje numatytos procesinės prievartos priemonės. Už melagingos išvados ar paaiškinimo pateikimą specialistas atsako pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 235 straipsnį.*

Lietuvos Respublikos BPK 90 straipsnis kalba apie specialisto išvadą:

1. *Atlikęs pavestą objektų tyrimą, specialistas pateikia išvadą.*

2. *Specialisto išvada surašoma atskiru dokumentu arba gali būti įrašoma į tyrimo veiksmo protokolą. Po išvada, įrašyta į tyrimo veiksmo protokolą, specialistas pasirašo.*

3. *Specialisto išvadoje, kuri surašoma kaip atskiras dokumentas, nurodoma: specialisto asmens duomenys – vardas, pavardė, išsilavinimas, specialybė, kvalifikacija; tirti objektai; naudoti tyrimo metodai ir techninės priemonės; specialisto nustatytos aplinkybės, turinčios reikšmės nusikalstamai veikai tirti. Prie specialisto išvados pridedama vaizdinė medžiaga.*

Trečios dalies redakcija nuo 2012 m. liepos 1 d.:

3. *Specialisto išvadoje, kuri surašoma kaip atskiras dokumentas, nurodoma: specialisto asmens duomenys – vardas, pavardė, išsilavinimas, specialybė, kvalifikacija; tirti objektai; naudoti tyrimo metodai ir techninės priemonės; specialisto nustatytos aplinkybės, turinčios reikšmės nusikalstamai veikai tirti ar probacijos sąlygoms individualizuoti. Prie specialisto išvados pridedama vaizdinė medžiaga.*

Išanalizavę specialisto padėtį baudžiamajame procese, kad būtų užtikrintas Lietuvos Respublikos BPK numatytų jo funkcijų vykdymas, siūlome padaryti šiuos pakeitimus bei papildymus:

1. Lietuvos Respublikos BPK 89 str. 1 dalis turėtų būti išdėstyta taip: *specialistas yra reikiamų žinių ir įgūdžių turintis asmuo, pakviestas dalyvauti atliekant tyrimo veiksmus ir taikant prievartos priemones (pakviestas dalyvauti byloje), kad kodekse nustatyta tvarka padėtų surasti, įtvirtinti ir paimti pėdsakus bei kitus objektus, teiktų paaiškinimus jo kompetencijos klausimais, atliktų jam pavestą objektų tyrimą ir pateiktų išvadą*;

2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas turėtų būti papildytas 89′ straipsniu, kuris turėtų vadintis „Specialisto teisės“. Šiame straipsnyje turėtų būti išvardytos šios specialisto teisės:

- *atsisakyti dalyvauti baudžiamosios bylos tyrime, jeigu jis neturi reikiamų specialių žinių;*
- *prokuroro, ikiteisminio tyrimo pareigūno ar teismo leidimu pateikti klausimus tyrimo veiksmo ar prievartos priemonės taikymo dalyviams;*

- *susipažinti su tyrimo bei prievartos priemonės taikymo veiksmo, kuriame jis dalyvavo, protokolu ir pateikti paaiškinimus bei pastabas; jos turi būti įtrauktos į protokolą;*
- *teikti skundus dėl prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūno veiksmų, apribojusių jo teises;*
- *susipažinti su bylos medžiaga, susijusia su tyrimo dalyku;*
- *prašyti pateikti papildomą medžiagą, reikalingą išvadai pateikti;*
- *dalyvauti atliekant su tyrimo dalyku susijusius tyrimo veiksmus ir taikant prievartos priemones;*
- *dalyvauti nagrinėjant bylą teisme;*
- *atsisakyti pateikti išvadą, jeigu jam pateiktos medžiagos neužtenka išvadai padaryti arba ta medžiaga neatitinka specialių jo žinių.*

3. Nereikia sutapatinti ikiteisminio tyrimo pareigūno ir specialisto funkcijų, todėl 207 str. turėtų būti išbraukta ir nuostata, kad specialistas atlieka objektų apžiūrą[81].

Trečia, Lietuvos Respublikos BPK 205 str. numatyta objektų tyrimo tvarka: „*siekiant surasti nusikalstamos veikos pėdsakus ir kitus objektus, turinčius reikšmės tyrimui, nustatyti įvykio situaciją ir kitas reikšmingas bylai aplinkybes, atliekamas įvykio vietos, žmogaus kūno, lavono, vietovės, patalpų, dokumentų ir kitokių objektų tyrimas. Daiktai, dokumentai ir kitokie objektai tiriami jų radimo vietoje. Daiktai, dokumentai ar kitokie objektai, kuriems ištirti reikia daug laiko arba kuriuos būtina tirti techninėmis priemonėmis, gali būti tiriami laboratorijoje arba kitoje vietoje, kur yra tam reikalingos sąlygos. Objektų tyrimą atlieka specialistai. Specialistui, kuris nėra ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas, užduotis atlikti objektų tyrimą duodama raštu*“[82]. Iš to išeina, kad objektų tyrimus atlieka specialistas, nors objektų tyrimas yra būtina kiekvieno ekspertinio tyrimo stadija. Beje, objektų tyrimą ekspertas gali atlikti ir ikiteisminio tyrimo stadijoje.

Ketvirta, taip „atskyrus“ arba „išskyrus“ objektų tyrimą, įvedama bereikalinga painiava vertinant specialisto išvadą ir eksperto išvadą (ekspertizės aktą) įrodomosios informacijos reikšmingumo požiūriu. Prak-

[81] Juškevičiūtė J. Specialisto veiklos reglamentavimas Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse. *Jurisprudencija*. 2005, Nr. 75 (67), p. 37–42.

[82] http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=163482 [Žiūrėta 2011-03-29].

tikoje pasitaiko atvejų, kad, atlikus objektų tyrimą, tiems patiems objektams tirti skiriama ekspertizė.

Penkta, pastaruoju metu atsirado, mūsų nuomone, nekorektiška baudžiamojo proceso normų žinybinė teisėkūra. Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymu patvirtintose rekomendacijose dėl užduočių specialistams ir ekspertams skyrimo patvirtinimo[83] aiški specialisto atliekamo tyrimo ir ekspertizės niveliavimo tendencija ne tik atkartojant, bet ir sustiprinant Lietuvos Respublikos BPK paliktą šių sąvokų adekvatumą, o ne mėginant šias sąvokas paaiškinti ir pakomentuoti, taip stengiantis padėti ikiteisminio tyrimo pareigūnams teisingai jas vartoti, nes tai ir yra rekomendacijų prasmė. Kelia abejonių pats tokio akto pavadinimas (statusas). Kai rekomendacijas patvirtina Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras įsakymu, rekomendacinis jų pobūdis kelia abejonių, bent jau prokuratūros sistemai, o ką jau kalbėti apie semantinę šio termino prasmę. Tai iliustruoja minimų rekomendacijų 8 punktas „*skiriant užduotį būtina vadovautis metodinėmis rekomendacijomis dėl atskirų rūšių užduočių ir ekspertizių skyrimo, o jei tokių rekomendacijų nėra, tikslinga konsultuotis su atitinkamos srities specialistais*“. Iš kitos pusės, rekomendacijose, parengtose nesiremiant atliktų tyrimų ir nusikalstamų veikų tyrimo praktikos analize, ne iki galo suvokiant rekomendacijų kaip metodinio patarimo prasmę, o gal ir dėl neapsižiūrėjimo ar patirties stokos (nors rekomendacijos suderintos su Policijos departamentu prie Lietuvos Respublikos VRM, Lietuvos teismo ekspertizės centru, Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centru, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba prie Lietuvos Respublikos VRM, Valstybine teismo medicinos tarnyba prie Lietuvos Respublikos TM, Valstybine teismo psichiatrijos tarnyba prie Lietuvos Respublikos SAM) yra ir aiškių įstatymo neatitikimų. Pavyzdžiui, rekomendacijų 16 punktas „rekomenduoja“, kad „*prokuroras, organizuojantis ikiteisminį tyrimą, aukštesnysis prokuroras, taip pat ikiteisminio tyrimo įstaigos ar padalinio vadovas, suderinęs su prokuroru, turi teisę atšaukti visą užduotį, atskirus užduočių klausimus, sumažinti tiriamų objektų skaičių, papildyti užduotį ar pakeisti tyrimo pobūdį (papildomas, pakartotinis ar kitas tyrimas). Užduotis atšaukiama arba jos apimtis keičiama raštu*“,

[83] Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas „Dėl rekomendacijų dėl užduočių specialistams ir ekspertams skyrimo patvirtinimo“ 2011 m. sausio 18 d. Nr. I-14.

o rekomendacijų 42 punkte jau kategoriškai nustatoma „*ypatingos skubos tvarka tyrimai (ekspertizės) atliekami generalinio prokuroro, jo pavaduotojo, Generalinės prokuratūros departamento, skyriaus vyriausiojo prokuroro, jo pavaduotojo rašytiniu prašymu ikiteisminiuose tyrimuose, sukėlusiuose didelį atgarsį visuomenėje. Ekspertinių įstaigų teritoriniuose padaliniuose tyrimai (ekspertizės) ypatingos skubos tvarka gali būti atliekami ir apygardos vyriausiojo prokuroro ar jo pavaduotojo rašytiniu pavedimu*“.

Šiose rekomendacijose jau pats sąvokų pateikimo faktas, nežinant, iš kokių šaltinių tai paimta, nėra korektiškas, ir tai, ko gero, ne rekomendacijų dalykas. Mes pritariame idėjai, kad tokios sąvokos kaip „specialistų (ekspertų) komisijos tyrimai“, „kompleksinis tyrimas (ekspertizė)“, „papildomas tyrimas (ekspertizė)“, „pakartotinis tyrimas (ekspertizė)“ yra būtinos, tačiau jos turi būti pačiame Lietuvos Respublikos BPK arba bent jau ekspertizės įstatyme ir turi būti vienodai suprantamos ir privalomai vykdomos visų proceso dalyvių.

Vis dėlto nereikėtų pamiršti, kad Lietuvos Respublikos BPK 208 ir 209 straipsniuose pasakyta, jog *ekspertizė skiriama tais atvejais, kai ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas nusprendžia, jog nusikalstamos veikos aplinkybėms nustatyti būtina atlikti specialų tyrimą, kuriam reikalingos mokslo, technikos, meno ar kitos specialios žinios; kad prokuroras, pripažinęs būtinumą skirti ekspertizę, raštu apie tai praneša įtariamajam, jo gynėjui ir kitiems ekspertizės rezultatais suinteresuotiems proceso dalyviams ir nurodo terminą, per kurį šie asmenys gali pateikti prašymus dėl klausimų ekspertui, dėl konkretaus eksperto skyrimo ir pateikti papildomą medžiagą ekspertizei*. Tada prokuroras su pareiškimu dėl ekspertizės kreipiasi į ikiteisminio tyrimo teisėją. Prie pareiškimo pridedami proceso dalyvių prašymai arba jame nurodoma, kad prašymų negauta. Ikiteisminio tyrimo teisėjas, nusprendęs, jog būtina skirti ekspertizę, priima nutartį skirti ekspertizę, o nusprendęs, jog ekspertizės skirti nebūtina, – nutartį atsisakyti skirti ekspertizę.

Todėl atlikti ekspertizes prokuroro pavedimu ar keisti tyrimų apimtį nėra pakankamo pagrindo, tai, beje, kertasi su įstatymo (Lietuvos Respublikos BPK) nuostatomis, juo labiau bandyti formuoti tokią praktiką.

Atsižvelgiant į tai, kad ekspertizę skiria ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas, nusprendęs „*kad nusikalstamos veikos aplinkybėms nustatyti*

būtina atlikti specialų tyrimą, kuriam reikalingos mokslo, technikos, meno ar kitos specialios žinios", rekomenduoti vadovautis rekomendacijomis vargu ar galima, o sukelti painiavą – pavyksta[84].

Tenka apgailestauti, kad į šių rekomendacijų svarstymą, o gal į bendro sutarimo siekimą nebuvo įtraukta Lietuvos advokatūra, kuri pagal rekomendacijų logiką turėtų priimti „savas" rekomendacijas.

Prisiminkime, kaip korektiškai ir moksliškai argumentuotai 1995 m. prof. E. Palskys kalbėjo apie kriminalistinių rekomendacijų peraugimo į baudžiamojo proceso normas tendencijas ir apskritai apie patį baudžiamąjį procesą: „*Atkūrus nepriklausomą Lietuvos valstybę, iškilo uždavinys reformuoti galiojančią sovietinę teisės sistemą, parengti naujus Lietuvos Respublikos įstatymus, tarp jų ir baudžiamojo proceso, kurie atitiktų demokratinės teisinės valstybės poreikius, pasikeitusias krašto politines, ekonomines, socialines bei visuomenines sąlygas ir naują šalies valstybingumo lygį. Pradėtas didžiulis organizacinis, kūrybinis ir techninis metodinis teisėkūros darbas. Iš aukščiausios kvalifikacijos teisininkų – mokslininkų bei praktikų – sudarytos darbo grupės naujiems pagrindinių teisės šakų kodeksams (BK, BPK, CK, CPK ir kt.) sukurti. Darbo grupė naujam Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui parengti sudaryta tuometinės Aukščiausiosios tarybos Prezidiumo nutarimu 1990 metais. Grupei vadovavo vienas žymiausių baudžiamojo proceso specialistų Lietuvoje, Vilniaus universiteto Kriminalistikos ir baudžiamojo proceso katedros vedėjas doc. M. Kazlauskas. Jau 1990 m. spalio mėn. grupė parengė naujo LR BPK metmenis. Juose atsižvelgta į Lietuvos politines ir socialines sąlygas, nusikalstamumo būklę bei kaitą, galiojančių baudžiamojo proceso normų taikymo praktiką, užsienio šalių patirtį, baudžiamojo proceso mokslo teiginius bei rekomendacijas ir Lietuvos teisines tradicijas. Metmenys orientuoti į Europos kontinentinių šalių baudžiamąjį procesą. Naująjį kodeksą planuota sukurti per 2-3 metus. Ir iš tikrųjų 1993 m. vidu-*

[84] Apie įstatymo normų „pakeitimą" žinybiniais aktais teisingai rašė ir P. Ancelis: „kelia nerimą tai, kad einama ne tiesiai, o aplinkiniais keliais, tai yra iš esmės nekoreguojant BPK normų toliau kaitaliojamos rekomendacijos, įsakymai, instrukcijos ir kt. Šie norminiai aktai sukelia dar didesnę painiavą, todėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų suvokiami ir taikomi nevienodai". Plačiau žr.: Ancelis P. Baudžiamojo proceso normų įtaka užtikrinant žmogaus ir visuomenės saugumą. *Nusikalstamumo grėsmės ir žmogaus saugumas.* Monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010, p. 339.

ryje jau buvo parengtas pirmasis rankraštinis beveik viso kodekso variantas. Tačiau realiai ir plačiu mastu teisės sistema, taip pat ir baudžiamasis procesas galėjo būti reformuoti tiktai priėmus naują Lietuvos Respublikos Konstituciją (1992) ir po metų Seimui patvirtinus Teisinės sistemos reformos metmenis. Taigi naujų kodeksų ir kitų didesnių Lietuvos Respublikos įstatymų parengti nustatytu laiku dėl objektyvių priežasčių nepavyko – juos jau reikėjo derinti su Konstitucija ir Teisinės sistemos reformos metmenų nuostatomis, tikslinti teisėsaugos institucijų funkcijas bei vietą valstybės teisės mechanizme. Nemažai to, kas jau buvo padaryta, nebetiko, tad daug ką teko kurti iš naujo. Todėl daugelyje teisės sričių, tarp jų ir baudžiamajame procese, naujų kodeksų rengimas praktiškai sustojo. Užuot sutelkus geriausias krašto intelektualines ir mokslo jėgas kuo sparčiau baigti parengti naujus kodeksus, pasirinktas kitas ir, sakytume, ne pats geriausias kelias: dar sovietmečiu priimtus pagrindinių teisės šalų kodeksus imta be atodairos nuolat keisti ir pildyti, stengiantis bent minimaliai juos pritaikyti naujiems visuomeniniams santykiams reguliuoti. Todėl ir dabartinis LR BPK atrodo kaip blogai sudėliota mozaika: šalia atgyvenusių, pasenusių teisės normų jame nemažai ir visiškai naujų, pažangių, tarsi iš kitos civilizacijos perkeltų normų. Natūralu, kad tos normos prieštarauja kitoms, todėl kodeksas nėra vieninga loginiais vidiniais ryšiais susieta sistema, konceptualus norminis aktas“.[85]

Dėl šios problemos principingai kalbėjo R. Burda ir J. Juškevičiūtė: „Lietuvos Respublikos BPK II skyrius skirtas pagrindinėms kodekse vartojamoms sąvokoms išaiškinti (išaiškintos 32 sąvokos), tačiau nei ekspertizės, nei eksperto sąvokos nepaaiškintos. Lietuvos Respublikos BPK 84 straipsnyje nurodyta, kad ekspertu gali būti paskirtas asmuo, turintis reikiamų specialiųjų žinių ir įrašytas į Lietuvos Respublikos ekspertų sąrašą. Teismo ekspertizės sąvoka išaiškinta: pirmą kartą Lietuvos baudžiamojo proceso istorijoje teismo ekspertizė tapo proceso veiksmu, kuris, įvertinus teismo ekspertizės įstatymo nuostatas, faktiškai sudarytas iš dviejų skirtingų veiksmų:

- teismo ar teisėjo skyrimo teismo ekspertui atlikti ekspertizę;

[85] Plačiau žr.: Kurapka V. E., Matulienė S. Profesoriaus Eugenijaus Palskio teorinio palikimo įžvalgos ir jų realizacija Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse. *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui)*. Mokslo studija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidyba, 2011.

- teismo eksperto atlikimo jam pavestų tyrimų ir jų rezultatų užfiksavimo ekspertizės akte.

Lietuvos Respublikos BPK 84 str. pavadinimas – „Ekspertas“, tačiau neatsakyta į klausimą, kas yra ekspertas ikiteisminio tyrimo ir baudžiamosios bylos nagrinėjimo teisme procese, tik nurodoma, kas juo gali būti. Tas pats pasakytina ir apie kitą norminį aktą, nustatantį, kad teismo ekspertas – asmuo, turintis teismo eksperto kvalifikaciją ir įrašytas į Lietuvos Respublikos teismo ekspertų sąrašą.

TEĮ 5 str. nustato reikalavimus asmenims, siekiantiems tapti teismo ekspertais. *Asmuo, siekiantis tapti teismo ekspertu, privalo:*

1) *turėti aukštąjį išsilavinimą, atitinkantį pasirinktą eksperto specializaciją (tiesa, ji iki šiol neparengta);*
2) *išlaikyti teismo eksperto kvalifikacijos egzaminą, kurio programa patvirtinta ekspertinės įstaigos vadovo;*
3) *išlaikyti teisinių žinių egzaminą pagal teisingumo ministro patvirtintą teisinių žinių programą asmenims, siekiantiems tapti teismo ekspertais;*
4) *būti neteistas už labai sunkų ar sunkų nusikaltimą, taip pat už nusikaltimą teisingumui, valstybės tarnybai ir vešiesiems interesams.*

Papildant anksčiau minėtas nuostatas pageidautina, kad įstatymo leidėjas neatmestų praktinės patirties reikalavimų ir neignoruotų mokslininkų, dirbančių šioje srityje, patirties bei žinių. Baudžiamojo proceso teisės vadovėlyje teigiama, kad „*specialistas – reikiamų specialių žinių ir įgūdžių turintis asmuo, kuriam pavedama atlikti objektų tyrimą ir pateikti išvadą arba paaiškinimą jo kompetencijos klausimais*“[86]. Čia vadovėlio autoriai pakartojo Lietuvos Respublikos BPK 89 straipsnio nuostatas. Tad nesugebėta išsklaidyti prieštaravimų dėl specialisto sąvokos apibrėžimo baudžiamajame procese. Pirmas prieštaravimas siejamas su specialistui keliamu reikalavimu: jis turi turėti ne tik specialių žinių, bet ir įgūdžių (to nereikalaujama net iš eksperto). Antras – sąvokos „išvada“ semantinės ir procesinės reikšmių prieštaravimas. Lietuvos Respublikos BPK yra nemažai sąvokų, kuriose pavartotas žodis „išvada“: prokuroro išvada – 448 straipsnyje, gydytojų

[86] Goda G., Kazlauskas M., Kuconis P. *Baudžiamojo proceso teisė.* Vadovėlis. Vilnius: TIC, 2005.

komisijos išvada – 359 straipsnyje, sveikatos priežiūros įstaigos išvada – 405 straipsnio 3 dalyje, eksperto išvada – 400 straipsnio 2 dalyje, ekspertų komisijos išvada – 305 straipsnio 2 dalyje, teismo išvada – 328 straipsnyje. Išvada – teiginys, išvestas iš kitų teiginių[87], o baudžiamajame procese specialisto teiginiai virto procesiniu dokumentu. Būtų logiška specialisto atliktų objektų tyrimus įforminti objektų tyrimo akte arba specialisto akte, bet ne išvadoje. Gilinantis į šią problemą reikia bent iš dalies išnagrinėti sąvoką „forma". „*Forma – nustatytas pavyzdys, norma kam nors atlikti*"[88]. Baudžiamajame procese nustatyti kelių pagrindinių procesinių dokumentų turinio „pavyzdžiai": ekspertizės akto (Lietuvos Respublikos BPK 88 str.), specialisto išvados (Lietuvos Respublikos BPK 90 str.), protokolo (Lietuvos Respublikos BPK 179 str.). Lietuvos Respublikos BPK 86 straipsnio 2 dalyje ir 286 straipsnio 3 dalyje minimas eksperto aktas („ekspertas surašo aktą"), tačiau nagrinėdami prieiname prie išvados, kad pastarajame straipsnyje „eksperto aktas" tapatinamas su „ekspertizės aktu". Taigi būtina atskirti formą nuo turinio bei skirti specialių žinių panaudojimo formą nuo dokumento formos (rekvizitų, blanko ir pan.). Specialių žinių naudojimo formos sąvokos apibrėžimo nėra net specialiosioms žinioms skirtuose disertaciniuose darbuose[89]. Mokslininkų darbuose pažymima, kad teismo ekspertizės išvada yra viena iš „*labiausiai paplitusių procesinių specialių žinių panaudojimo formų*"[90]. Turėtume patikslinti, kad teismo ekspertizės išvada yra galutinis ekspertinio tyrimo rezultatas, t. y. „*eksperto motyvuotas atsakymas, pagrįstas vidiniu įsitikinimu, į pateiktus klausimus, jo gautas visapusiškai, išsamiai ir objektyviai ištyrus turėtą medžiagą taikant atitinkamos srities tyrimo metodus ir technologijas*"[91]. Todėl ekspertizės ar eksperto išvada pagal pobūdį yra eksperto darbo pabaiga, kuri išdėstoma ekspertizės ar eksperto akte ir yra šio akto sudėtinė dalis. Ekspertizės aktas – procesinis ekspertizės dokumentas, specialiųjų žinių panaudojimo formos loginė pabaiga. Mes specialiųjų žinių formą suprantame kaip specialių žinių rea-

---

87 *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. IV leidimas. Vilnius, 2000, p. 256.

88 *Ibid.*, p. 158.

89 Juškevičiūtė J. *Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikaltimus: būklė ir perspektyvos*. Daktaro disertacija. Vilnius, 1998.

90 Juodkaitė G. Teismo ekspertizės išvadų formulavimas. *Teisė*. 1998, Nr. 32, p. 77.

91 *Ibid.*, p. 77–78.

lizavimą baudžiamajame procese nustatyta tvarka, baigiamą atitinkamus rekvizitus turinčiu procesiniu dokumentu (protokolu, aktu).“[92]

Kur kas suprantamiau ir aiškiau eksperto ir specialisto funkcijos diferencijuotos, pavyzdžiui, Latvijos BPK, kurio 113 str. nustatyta, jog *specialistas – asmuo, kuris pareigūno, dalyvaujančio procese, kvietimu, teikia jam pagalbą panaudodamas savo specialias žinias ar darbo gebėjimo konkrečioje srityje <...> specialistas privalo:*

1. *atvykti į pareigūno, dalyvaujančio procese, nurodytą vietą ir nurodytu laiku ir dalyvauti tardymo veiksme, jeigu yra laikomasi jo iškvietimo tvarkos;*
2. *suteikti pagalbą atliekant tardymo veiksmą, panaudodamas savo žinias ir gebėjimo ieškant nusikalstamos veikos pėdsakų, išsiaiškinant faktus ir aplinkybes, taip pat fiksuojant tardymo veiksmo eigą ir rezultatus, tačiau neatlikdamas praktinių tyrimų;*
3. *atkreipti asmens, atliekančio tardymo veiksmą dėmesį į faktus, turinčius reikšmės bylos aplinkybėms nustatyti ir suprasti;*
4. *neviešinti tardymo turinio ir rezultatų, jeigu jis apie tai specialiai įspėtas.*

Specialistas turi teisę pateikti pastabas dokumente, kuriame užfiksuotas tardymo veiksmas, dėl savo atliktų veiksmų ar duotų paaiškinimų.

Kokybiškai kitokios, bet labai aiškiai reglamentuotos eksperto funkcijos, beje, atskirai išskiriant ekspertinės įstaigos ekspertą ir kviestą ekspertą. Pagal Latvijos BPK 33 str. *ekspertinės įstaigos ekspertas turi teisę vykdyti procesinius veiksmus, jeigu jis:*

1. *turi teisę atlikti konkrečios rūšies ekspertizes;*
2. *turi asmens, vadovaujančio procesui (tardytojo, prokuroro, teisėjo, teismo sudėties), pavedimą.*

Turėdamas tokį pavedimą, *ekspertas:*

1. *atlieka ekspertizę, jei bylai, reikalingai informacijai gauti, reikia atlikti tyrimus, panaudojant specialias žinias, įrangą ir medžiagas.*
2. *atlieka įvykio ar kitos vietos, lavono, vietovės, daiktų apžiūrą.*
3. *atlieka fizinių asmenų apžiūrą.*
4. *išima pavyzdžius lyginamajam tyrimui.*

[92] Burda R., Juškevičiūtė J. Specialių žinių naudojimo formų Lietuvos baudžiamajame procese optimizavimas. *Jurisprudencija*. 2006, 11 (89), p. 19–26.

5. *dalyvauja atliekant kitus tardymo veiksmus.*
6. *naudoja specialias žinias ieškant ir paimant nusikalstamos veikos pėdsakus ir kitus daiktus.*

Ekspertas turi teisę:

1. *susipažinti su baudžiamosios bylos medžiaga.*
2. *pareikalauti iš asmens, vadovaujančio procesui, būtinos ekspertizei atlikti informacijos ir medžiagos.*
3. *atsisakyti daryti ekspertizę, jeigu pateiktos medžiagos neužtenka arba pateikti klausimai priklauso ne jo kompetencijai.*
4. *gauti išlaidų, susijusių su atvykimu pagal procesui vadovaujančio asmens, kvietimą, atlyginimą.*

Ekspertas turi teisę daryti tik nutarime nurodytą ekspertizę ir atsakyti į pateiktus klausimus. Jeigu ekspertas mano, kad naudojant specialias žinias galima gauti svarbios baudžiamajai bylai informacijos, dėl kurios nepateiktas klausimas, jis raštu apie tai informuoja vadovaujantį procesui asmenį.

Ekspertas savo pareigas vykdo:

1. *asmens, vadovaujančio procesui, nurodymu. Tai fiksuojama tardymo veiksmo, kuriame dalyvauja ekspertas, protokole.*
2. *pagal nutarimą skirti ekspertizę.*

Latvijos BPK 34 str. taip pat nurodyta, jog *procesui vadovaujantis asmuo savo nutarimu gali pavesti atlikti ekspertizę asmeniui, kuris nėra ekspertinės įstaigos ekspertas, tačiau turi žinių ir praktinės patirties, pakankamų ekspertizei atlikti*[93].

Šešta, atskirai reikėtų aptarti kriminalistinėje literatūroje šiuo metu vėl aktyviai vykstančią diskusiją, ar teisinės žinios yra laikomos specialiomis žiniomis. Daugumoje šalių įstatymiškai šis klausimas nereglamentuotas, todėl diskutuojama tik teoriškai. Gana argumentuotai pozicija, jog daugeliu atveju konsultacijų, grindžiamų teisinėmis žiniomis neužtenka. Būtini tam tikrų teisės klausimų tyrimai, kurių rezultatai būtų pateikiami išvados forma. Kaip teigiama kriminalistinėje literatūroje, praktika rodo, jog faktas, kad tyrėjas ar teismas neišmano visų įstatymų leidybos subtilybių, gali daryti įtaką netinkamiems sprendimams – dažnai ne dėl to

[93] Žr.: *Уголовно-процессуальный закон* (под общей редакцией и с пояснениями М. Шешунова). Рига: Балтийский русский иститут, Высшая школа психологии, 2005.

kad yra nekompetentingi ar nepasinaudojo literatūra, žinynais, o dėl to, kad norint atsakyti į kylančius klausimus neužtenka rasti reikiamą norminį aktą ir jį išstudijuoti – reikia atlikti tyrimą remiantis specialiomis žiniomis.

Ar teisinės žinios gali būti pripažintos specialiomis žiniomis, Lietuvos mokslininkai iki nepriklausomybės atkūrimo nediskutavo. Buvo pabrėžiama, jog vadovaujamasi TSRS Aukščiausiojo Teismo plenumo dar 1971 m. priimtu nutarimu „Dėl teismo ekspertizės baudžiamosiose bylose“, kuriame nurodyta, jog teismai neturėtų kelti ekspertams teisinių klausimų, kaip nepriklausančių jų kompetencijai. Tokia nuostata (palikimas) išliko ir net rado atgarsį Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatyme, nors pačios Rusijos Federacijos įstatymuose jos nebeliko, o mokslininkai ir toliau aktyviai diskutuoja apie tai.

Mokslo žinių diferenciacija neaplenkia ir teisės mokslų. Teisininkas, net ir pareigūnas (tyrėjas, prokuroras, teisėjas) turi išsamių žinių tik tam tikrose teisės šakose ir fiziškai nepajėgus išmanyti dažnai kintančių, vienų kitiems prieštaraujančių įstatymų ir įstatymų įgyvendinamųjų teisės aktų. Susidaro padėtis, kai teisės moksle galima išskirti teisininkams žinomų bendrųjų teisinių žinių bloką ir specialių teisinių žinių bloką. Galimybė naudoti specialias teisines žinias ypač svarbi kalbant apie konstitucinę teisę, o mūsų nagrinėjamu kriminalistiniu aspektu – civiliniame, administraciniame, arbitražo, o kartais ir baudžiamajame procese.

Taip, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 9 str. pasakyta, jog *teisėjas turi teisę iškviesti ir apklausti ekspertus, naudotis specialistų konsultacijomis*. 27 str. pasakyta, kad *teisėjas, rengdamas bylą Konstitucinio Teismo posėdžiui, skiria ekspertizes, iškviečia ir apklausia bylos baigtimi nesuinteresuotus specialistus.* Taigi atliekant išankstinį bylos tyrimą, ar teisės aktas atitinka konstituciją, gali būti skiriama ekspertizė, o ekspertu gali būti skiriamas asmuo, turintis reikiamų žinių išvadai duoti (37 str.). 38 str. nurodyta, kad *eksperto išvada teikiama raštu ir išdėstoma ekspertizės akte, kur nurodomi atlikti tyrimai, jų pagrindu padarytos išvados ir pagrįsti atsakymai į Teismo iškeltus klausimus*[94].

[94] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1993-02-28, Nr. 6-120.

Kaip ir kitos ekspertizių rūšys, šios ekspertizės turi turėti savo uždavinius, dalyką ir objektus, tyrimo metodus ir metodikas, kurias dar reikia sukurti. Mūsų nuomone, teisinės ekspertizės turi beveik visus ekspertizėms būdingus bruožus, jų įteisinimo būtinumas (arba bent jau to pradžia) yra objektyviai pribrendęs.

Panašiai mąsto ir kai kurie kiti autoriai[95]. Plačiau apie tai bus kalbama kitame mokslo studijos skyriuje, kai kalbėsime apie ekspertizes administracinių teisės pažeidimų bylose, civiliniame procese ar arbitražo praktikoje.

Teismo ekspertizė skiriasi nuo visų kitų veiklos sričių tuo, kad ji yra inicijuojama teismo, kai jis nagrinėja administracines, baudžiamąsias ir civilines bylas. Tuo teismo ekspertizė atribojama nuo bet kokios kitos ekspertinės veiklos, nesusijusios su procesine teismo veikla. Antai tokias ekspertizes numato organizacinis tvarkomasis statybos techninis reglamentas „Statinio projekto ir statinio ekspertizė STR1.06.01: 1999“ (Žin., 1999, Nr. 67-2169), Gaminamų ir perdirbamų kelių transporto priemonių techninės ekspertizės taisyklės (Žin., 1998, Nr. 84-2360), Higieninės (visuomenės sveikatos saugos) ekspertizės atlikimo ir įteisinimo tvarka (Žin., 1999, Nr. 25-721) ir kt. Jeigu tokių ekspertizių aktai pateikiami teismui, jie neturi teismo ekspertizės akto statuso, todėl gali būti vertinami tik kaip kitokie dokumentai (Lietuvos Respublikos BPK 94 str.) arba rašytiniai įrodymai (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 73 str.). Specialus teismo ekspertizės įstatymas apibrėžia šiuos skirtumus ir pašalina painiavą, pasitaikančią naudojant ekspertinius vertinimus įvairiose žmonių veiklos srityse.

Kadangi tokios ekspertizės daugiausia atliekamos teismo reikalams, jos vadinamos teismo ekspertizėmis ir nuo ne teismo bei kitų ekspertinių tyrimų skiriasi šiais požymiais:

- teismo ekspertizė atliekama tik tada, kai reikia specialių mokslo, technikos arba kitų sričių žinių tam tikros bylos aplinkybėms (faktams), turinčioms reikšmės bylai, nustatyti;
- teismo ekspertizė daroma siekiant nustatyti bylai reikšmės turinčias aplinkybes, atlikus specialų ekspertinį tyrimą;

[95] Майлис Н. П. Криминалистика и судебная экспертиза: связи и соотношение. *Jurisprudencija*. 2001, 22 (14).

- teismo ekspertizę atlieka specialus ekspertizės subjektas – ekspertas. Jis turi turėti specialių žinių, būti nesuinteresuotas bylos baigtimi, turėti tam tikras procesines teises ir pareigas, būti savarankiškas ir nepriklausomas, pateikti ekspertizės išvadą savo vardu ir asmeniškai už ją atsakyti;
- teismo ekspertizė atliekama laikantis Baudžiamojo proceso, Civilinio proceso, Administracinių teisės pažeidimų kodeksuose numatytos procesinės tvarkos;
- ekspertinio tyrimo eiga ir rezultatai įforminami specialiame procesiniame dokumente – ekspertizės akte, kuriame išdėstoma eksperto išvada;
- kokybės užtikrinimo mechanizmas: ekspertizę atlieka į ekspertų sąrašą įtraukti ekspertai, įstatyme numatyti specialūs kvalifikaciniai reikalavimai. Specialistams įstatymas to nenumato.

Tai leidžia teigti, kad geriausiai kvalifikacinius reikalavimus atitinkanti specialių žinių panaudojimo forma (daugelio kriminalistikos mokslo atstovų nuomone) laikytina teismo ekspertizė.

Taigi **teismo ekspertizė** – proceso veiksmas, kuriuo teismas ar teisėjas skiria teismo ekspertui atlikti ekspertizę ir atsakyti į specialių žinių reikalaujančius klausimus, o teismo ekspertas atlieka jam pavestus tyrimus ir jų rezultatus fiksuoja ekspertizės akte.

Septinta, norint teisingai ir išsamiai apibūdinti teismo ekspertizę, suvokti jos esmę, reikia išsiaiškinti keletą pagrindinių sąvokų: dalyką, objektus, metodus (metodikas), t. y. ekspertologijos moksle vadinamąjį trinarį ekspertizių klasifikavimo pagrindą.

Teismo ekspertizės dalykas – tai faktiniai duomenys (bylos aplinkybės), ištiriami ir nustatomi remiantis specialiomis žiniomis, tiriant bylas baudžiamajame, civiliniame, administraciniame (ir konstituciniame) procese.

Kiekviena ekspertizės rūšis turi savo dalyką, t. y. tuos faktinius duomenis, kurie nustatomi atliekant tyrimus.

Konkrečios teismo ekspertizės dalykas yra klausimai, kuriuos sprendžia ekspertas, atlikdamas konkrečią ekspertizę.

Tai gali būti identifikaciniai, klasifikaciniai, diagnostiniai ir situaciniai klausimai. Identifikaciniai klausimai yra nukreipti į įvairių objektų (žmonių, instrumentų, transporto priemonių ir kt.) tapatybės nustatymą pagal jų paliktus pėdsakus ar kitokius atspindžius. Klasifikaciniai uždaviniai yra nukreipti į tiriamųjų objektų rūšinės, grupinės priklausomybės nustatymą, t. y. objektų priskyrimą tam tikrai standartizuotai klasei (grupei). Diagnostiniai uždaviniai nukreipti į tiriamojo įvykio mechanizmo, būdo, laiko, veiksmų eiliškumo, priežastinių ryšių ir kitų aplinkybių nustatymą. Situaciniai uždaviniai nukreipti į tam tikrų įvykio mechanizmo aplinkybių nustatymą.

Teismo ekspertizės objektas – tie informacijos šaltiniai, kuriuos tiria ekspertas, siekdamas nustatyti faktinius teismo ekspertizės duomenis (faktus ir aplinkybes) – ekspertizės dalyką.

Teismo ekspertizės objektus galime klasifikuoti įvairiais pagrindais. Jie gali būti skirstomi pagal bendrumo laipsnį:

- bendras teismo ekspertizės objektas;
- rūšiniai (grupiniai) objektai;
- konkretūs ekspertizės objektai.

Bendras teismo ekspertizės objektas – tai informacijos šaltinis (apibendrinta kategorija), kurio tyrimas leidžia pažinti faktinius duomenis, priklausančius bendram ekspertizės dalykui.

Rūšiniai ekspertizės objektai – tai tam tikrų kategorijų, klasių, rūšių daiktai (pėdsakai, dokumentai ir kt.), turintys tam tikrų bendrų savybių (požymių), kuriuos tiriant nustatomas tam tikros rūšies ekspertizės dalykas.

Konkretūs ekspertizės objektai – tai konkretus daiktai, pėdsakai ir kt., kuriuos gavo ekspertas, siekdamas nustatyti objektyvius faktus konkrečioje byloje.

Pagal procesinę reikšmę teismo ekspertizės objektai gali būti materialūs objektai – daiktai (pėdsakai, dokumentai ir pan.), pavyzdžiai, skirti lyginamajam tyrimui, bylos medžiaga, kurioje yra informacijos apie ekspertizės dalyką.

Ekspertinio tyrimo metodams kriminalistinėje literatūroje skirta nemažai dėmesio, gana plačiai tyrimo metodus aptarėme vadovėlio „Kriminalis-

tika. Teorija ir technika“ specialiame skyriuje[96], todėl dabar plačiau panagrinėsime ekspertinio tyrimo metodiką – kaip tam tikrų nurodymų, rekomendacijų sistemą, kokius tyrimo metodus pasirinkti, kokia eilės tvarka taikyti sprendžiant ekspertui iškeltas užduotis. Metodika – tai lyg savotiška užduoties sprendimo veiksmų programa arba algoritmas, susidedantis iš moksliškai pagrįstų kategoriškų arba alternatyvių nurodymų apie metodus, jų taikymo nuoseklumą ir procedūras. Kalbant apie metodiką kaip apie ekspertinio tyrimo procesą išskiriamos tam tikros stadijos arba būtini elementai[97]:

1. Ekspertinės metodikos rekvizitai:
- pavadinimas;
- autorius (sudarytojas);
- metodiką parengusi organizacija (institucija);
- bibliografiniai paskelbtos metodikos duomenys.

2. Metodikos struktūra:
- ekspertinė užduotis;
- tyrimo objektas;
- metodikos esmė (užduoties sprendimo principas);
- požymių, apibūdinančių objektą, visuma;
- įranga, medžiagos ir reaktyvai;
- eksperto veiksmų eiliškumas;
- eksperto išvadų formulavimas;
- pagrindinė naudota literatūra.

Teismo ekspertizių (ir specialisto tyrimų) klasifikacija reikšminga tuo, kad užtikrina turimos informacijos tvarkymą remiantis moksliniais pagrindais, numato ekspertizės kryptis, tendencijas ir perspektyvas, leidžia teisėsaugos institucijoms optimaliai organizuoti ekspertinių institucijų darbą, vertinti ekspertų ir specialistų kompetenciją.

Teismo ekspertizės skirstomos pagal:

- mokslo žinių sritį (kryptį, šaką);
- ekspertų skaičių – vienasmenės ir grupės ekspertų atliekamos ekspertizės (komisijinės ekspertizės);

[96] Plačiau žr.: *Kriminalistika. Teorija ir technika*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.

[97] Росинская Е. Р. *Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процссе*. Москва: НОРМА, 2005, с. 71.

- panaudotų mokslo žinių sričių skaičių – vienarūšės ir kompleksinės;
- tyrimų mastą – pagrindinės ir papildomos;
- tyrimų eiliškumą – pirminės ir pakartotinės;
- ekspertizės objektų skaičių – mažaobjektinės ir daugiaobjektinės.

Reikia pasakyti, jog ekspertizių klasifikavimo klausimu nėra bendros nuomonės, ypač klasifikuojant pagal pagrindinę mokslo sritį, kurios pagrindu formuojasi specialios žinios.

Pavyzdžiui, anglosaksų kriminalistikos mokyklos atstovai išskiria šias teismo ekspertizių rūšis[98]:

- kriminalistines (biologiniai tyrimai, pėdsakų tyrimai, įspaudų tyrimai, tokie kaip pirštų, kojų, padangų, balistinius tyrimai, įrankių pėdsakų tyrimai);
- skaitmeninių pėdsakų tyrimus (*Digital Forensic*);
- teismo buhalteriją arba apskaitą (*accounting*);
- teismo fotografiją;
- teismo antropologiją;
- teismo archeologiją;
- teismo astronomiją;
- teismo botaniką;
- teismo chemiją;
- teismo daktiloskopiją;
- dokumentų teismo ekspertizę;
- teismo DNR tyrimus;
- teismo inžineriją;
- gaisų tyrimą;
- teismo entomologiją;
- teismo geologiją;
- teismo geofiziką;
- teismo limnologiją (ežerotyrą);
- teismo lingvistiką;
- teismo metrologiją;
- teismo odontologiją;

[98] Plačiau žr.: *Wiley Encyclopedia of Forentic Science by Allan Jamison and Andre Mochssens* (eds). Jon Wiley and sons Ltd., 2009.

- teismo optometriją;
- teismo patologiją;
- teismo pediatriją;
- teismo psichiatriją;
- teismo psichologiją;
- teismo seismologiją;
- teismo aerologiją;
- teismo toksikologiją;
- teismo videoanalizę;
- mobilių prietaisų tyrimą (*mobile device forensics*);
- medžiagų pėdsakų tyrimą;
- gyvūnijos ir augalijos tyrimą (*wild life forensic science*).

Kaip matome, ekspertinių tyrimų rūšių klasifikacija skiriasi nuo mums įprastos klasifikacijos, tam tikros ekspertizių rūšys priskiriamos vienai grupei pagal sunkiai paaiškinamus kriterijus.

Nacionalinės teismų administracijos ir Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos interneto svetainėse esančiame Lietuvos Respublikos teismo ekspertų sąraše (2012 m. gegužės 29 d.) yra šios teismo ekspertizių rūšys (teismo ekspertų specialybės), sugrupuotos į 19 grupių:

1. Autorių teisių objektų (fonogramų ir garso bei vaizdo kūrinių) ekspertizės, kompiuterių vaizdo ir žaidybinių programų ekspertizės;
2. Kalbos, garso bei garso signalų bei jų įrašymo priemonių ekspertizė;
3. Dokumentų rekvizitų ekspertizė, spausdintų tekstų ir spausdinimo priemonių ekspertizės, pinigų banknotų ekspertizė;
4. Rašysenos ekspertizės, lingvistikos (autorystės) ekspertizės;
5. Buhalterijos, finansų, bankininkystės ekspertizės;
6. Ekonominių tyrimų ekspertizės;
7. Informacinių technologijų ekspertizės;
8. Balistinė ekspertizė, daktiloskopinė ekspertizės, trasologinės (pėdsakų) ekspertizės;
9. Gaisų ekspertizės, darbų saugos ekspertizės;
10. Metalų, dažų, šūvio pėdsakų, metalografijos, sprogstamųjų medžiagų ir sprogimo pėdsakų, stiklo gaminių, plastikų, panaikin-

tų ženklų atkūrimo, narkotinių ir psichotropinių medžiagų ekspertizės;

11. Pluoštinių medžiagų ekspertizės, augalinės ir gyvulinės kilmės objektų ekspertizės, dirvožemio ekspertizės;
12. Naftos produktų, medžiagų ir gaminių tyrimo chromatografiniais analizės metodais ekspertizės, alkoholinių skysčių tyrimų ekspertizės, aparatų naminei degtinei tirti ekspertizės;
13. Eismo įvykių ekspertizės, transporto trasologijos ekspertizės;
14. Ypatingo statinio projekto ekspertizės, pastatų energetinio naudingumo ekspertizės, teritorijų planavimo ekspertizės;
15. Nekilnojamojo, kilnojamojo turto, verslo vertinimo, įmonės apskaitos ir atskaitomybės ekspertizės;
16. DNR, tėvystės nustatymo ekspertizės, serologinės, citologinės ekspertizės, dvitomio planktono biologiniuose objektuose nustatymo ekspertizės, metalo kiekio biologiniuose objektuose nustatymo ekspertizės;
17. Mirusių žmonių kūnų ir jų dalių, gyvų asmenų ekspertizės, deontologinės ekspertizės, histologinės ekspertizės;
18. Teismo psichiatrinės, teismo psichologinės ekspertizės;
19. Toksikologinės ekspertizės.

Reikia pažymėti, jog trūksta šios klasifikacijos, tiksliau – grupavimo sistemos loginio ryšio, painiojami klasifikavimo pagrindai, jų nesilaikoma, nes vienai grupei priskiriamos ekspertizės pagal tyrimo objektus uždavinius, metodus. Tai reiškia, jog pribrendo reikalas patikslinti ekspertinių tyrimų metodikų ir kartu ekspertinių specialybių sąrašą, kurį galėtų suprasti ir veiksmingiau naudoti suinteresuotos šalys, siekdamos turėti Lietuvoje atliekamų ekspertizių rūšių ir ekspertinio tyrimo metodikų katalogą ir pagal tai sudarytą ekspertų sąrašą.

Kaip jau minėjome, viena iš svarbiausių teismo ekspertizių klasifikacijų yra klasifikacija pagal naudojamų pagrindinių mokslinių disciplinų žinias. Išsamiausiai ji atskleista rusų kriminalistikos mokyklos atstovų. Teismo ekspertizių klasifikacija pagal specialių žinių sritis turi savo hierarchiją, kurią sudaro keturi lygiai. Pirmas lygis – klasės, antras – šakos, trečias – rūšys, ketvirtas – porūšis. Bendriausio pobūdžio eksperti-

zių skirstymas į **teismo ekspertizės klases** yra siejamas su pagrindiniais mokslais, kurie sudaro metodologinį tam tikrų objektų tyrimo pagrindą. Teismo ekspertizės klase laikome tam tikrą ekspertizių tipą, kurių metu atliekamus tyrimus sieja tam tikro mokslo žinios, sudarančios teorinį ir metodologinį šių ekspertizių pagrindą. Teismo ekspertizės klasė apima ne tik tam tikras specialias žinias, metodus ir būdus, metodikas ir jų taikymo priemones, bet ir tam tikros klasės objektus. Nors teismo ekspertologijos ir kriminalistikos mokslai sparčiai vystosi ir atsiranda naujų tyrimo objektų, metodų ir metodikų, daugumos mokslininkų manymu, visas ekspertizes galime skirstyti į dvylika klasių. Tradicinėms teismo ekspertizės klasėms galima priskirti kriminalistines, teismo medicinines ekspertizes.

Teismo ekspertizės klasę sudaro **teismo ekspertizės šakos**, kurios skiriasi pagal dalyką, objektus ir ekspertinio tyrimo metodikas. Visas kriminalistines ekspertizes skirstome į trasologines, ginklotyros, raštotyros, habitoskopines ir kitas.

Teismo ekspertizės šakos elementas yra **teismo ekspertizės rūšis**. Teismo ekspertizės rūšys skiriasi tyrimo dalyko specifiškumu, nors jas vienija tyrimo objektai ir metodikos. Pavyzdžiui, dokumentotyroje atskiros teismo ekspertizės rūšys yra dokumentų rekvizitų ekspertizės ir dokumentų medžiagos ekspertizės (popieriaus, rašalo ir kt).

Teismo ekspertizės rūšies elementai yra **teismo ekspertizės porūšis**. Teismo ekspertizės porūšis apibūdinamas atskirų grupių objektų tyrimo ypatumais. Tokiomis ekspertizėmis gali būti antspaudų ekspertizės.

Visas teismo ekspertizes, remiantis T. Volčeckajos ir kitų mokslininkų nuomone[99], galima suskirstyti į dvyliką klasių.

1 klasė – kriminalistinės ekspertizės. Visos kriminalistinės ekspertizės šakos sąlyginai gali būti suskirstytos į trys grupes. A grupei priklauso anksčiausiai susiformavusios tradicinės kriminalistinės ekspertizės. B grupei priskiriamos ekspertizės, susiformavusios paskutiniais XX a. dešimtmečiais. C grupei priklauso įvairios kriminalistinės medžiagų ir gaminių ekspertizės, kurios tapo savarankiška kriminalistinių ekspertizių šaka.

---

[99] Зинин А. М., Майлис Н. П. *Судебная экспертиза*. Учебник. Москва, 2002, с. 56–58; Волчецкая Т. С. *Основы судебной экспертологии*. Калининград, 2004, с. 34–36.

A. 1.1. Rašysenos ekspertizė.
1.2. Lingvistinė (autorystės) ekspertizė.
1.3. Techninė dokumentų ekspertizė.
1.4. Balistinė (šaunamųjų ginklų, šaudmenų ir šūvio pėdsakų) ekspertizė.
1.5. Nešaunamojo ginklo (geležtinių, smogiamųjų, svaidomųjų ir kt. objektų) ekspertizė.
1.6. Fotoportretinė (antropometrinė) ekspertizė.
1.7. Daktiloskopinė ekspertizė.
1.8. Trasologinė ekspertizė.

B. 1.9. Videofonografinė (videofonoskopinė) ekspertizė.
1.10. Sprogstamųjų įtaisų, sprogstamųjų medžiagų ir jų panaudojimo pėdsakų ekspertizė.
1.11. Fototechninė ekspertizė.
1.12. Panaikintų fabrikinio žymėjimo ženklų atkūrimo ekspertizė.

C. 1.13. Tekstilės pluoštų ir jų gaminių ekspertizė.
1.14. Dažų (dažų dangų, lakų ir kt.) ekspertizė.
1.15. Naftos produktų ekspertizė.
1.16. Stiklo ir jo gaminių ekspertizė.
1.17. Metalų, lydinių ir jų gaminių ekspertizė.
1.18. Polimerinių medžiagų, gumos ir jų gaminių ekspertizė.
1.19. Narkotinių priemonių ir psichotropinių medžiagų ekspertizė.
1.20. Alkoholinių skysčių ekspertizė.
1.21. Parfumerinių ir kosmetinių priemonių ekspertizė.

2 klasė – teismo medicininės ir psichofiziologinės ekspertizės

2.1. Teismo medicininė ekspertizė.
2.1.1. Teismo medicininis lavonų tyrimas.
2.1.2. Teismo medicininis gyvų asmenų tyrimas.
2.1.3. Teismo medicininis žmogaus kraujo, plaukų, audinių, išskyrų ir kt. tyrimas.
2.2. Teismo psichiatrinė ekspertizė.
2.3. Teismo psichologinė ekspertizė.
2.4. Teismo psichologinė psichiatrinė ekspertizė.

3 klasė – teismo inžinerinė techninė ekspertizė.
3.1. Gaisrų techninė ekspertizė.
3.2. Darbų saugos techninė ekspertizė.
3.3. Statybinė techninė ekspertizė.
3.4. Elektrotechninė ekspertizė.
3.5. Kompiuterinė techninė ekspertizė.

4 klasė – teismo transporto inžinerinės ekspertizės
4.1. Autotechninė ekspertizė.
4.2. Aviacijos techninė ekspertizė.
4.3. Geležinkelio techninė ekspertizė.
4.4. Kitos inžinerinės transporto ekspertizės.

5 klasė – teismo inžinerinės technologinės ekspertizės
5.1. Technologinės ekspertizės.
5.2. Prekių ekspertizės.

6 klasė – teismo ekonominės ekspertizės
6.1. Buhalterinė ekspertizė.
6.2. Finansų ekonominė ekspertizė.
6.3. Inžinerinė ekonominė ekspertizė.

7 klasė – teismo biologinės ekspertizės
7.1. Botanikos ekspertizė.
7.2. Zoologijos ekspertizė.
7.3. Mikrobiologinė ekspertizė.
7.4. Entomologinė ekspertizė.
7.5. Ichtiologinė ekspertizė.
7.6. Ornitologinė ekspertizė.
7.7. Odorologinė ekspertizė (dalis mokslininkų ir praktikų, taip pat ir Lietuvos, odorologinę ekspertizę priskiria naujoms kriminalistikos ekspertizės šakoms).

8 klasė – teismo dirvotyros ekspertizės
8.1. Dirvožemio ekspertizė.
8.2. Mineralogine ekspertizė.

9 klasė – žemės ūkio (agrarinės) ekspertizės
9.1. Agrobiologinė ekspertizė.
9.2. Agrotechninė ekspertizė.

9.3. Zooveterinarinė ekspertizė.

9.4. Veterinarinė toksikologinė ekspertizė.

10 klasė – maisto produktų ekspertizė

11 klasė – teismo ekologinės ekspertizės

11.1. Aplinkos ekologinė ekspertizė.

11.2. Biocenozės ekologinė ekspertizė.

12 klasė – menotyros ekspertizė.

Pateikta teismo ekspertizių klasifikacija nėra baigta, kaip negali būti baigta mokslinė teorija, nes mokslas nuolat žengia į priekį, tačiau ji labiausiai atitinka šiuolaikinį ekspertologijos lygį, yra išsamiausia ir gali būti taikoma praktikoje.

Trumpai apžvelgsime ekspertizių klasifikacijas pagal kitus pagrindus.

Vienasmenes ekspertizes atlieka vienas ekspertas, **komisijines –** keletas teismo ekspertų (ne mažiau kaip trys). Visi jos nariai turi vienodas teises ir pareigas ir vienodai atsako už išvadą. Prieš surašydami ekspertizės aktą, ekspertai pasitaria. Jeigu jie prieina bendrą išvadą, ekspertizės aktą surašo ir pasirašo visi, jeigu neprieina bendros išvados, kiekvienas ekspertas ekspertizės aktą surašo atskirai.

Vienarūšes ekspertizes atlieka vienos ekspertinės specialybės ekspertas (ekspertai). Jei ekspertams pateiktam klausimui spręsti būtini bendri kelių ekspertinių specialybių (sričių) tyrimai, skiriama **kompleksinė** ekspertizė. Pavyzdžiui, teismo medicinos ekspertas dalyvauja atliekant kompleksines teismo medicinos trasologines (pvz., nustatant duriamąjį-pjaunamąjį įrankį, kuriuo buvo sužalotas žmogus ir supjaustyti arba subadyti drabužiai, nustatant, ar konkretus asmuo įvykio metu avėjo rastą avalynę, ir pan.), teismo medicinos trasologines, arba transporto, ir autotechnines ekspertizes (nustatant eismo įvykio mechanizmą, už vairo sėdėjusį asmenį pagal pėdsakus ant žmogaus kūno, drabužių, transporto priemonės bei kitų objektų), teismo medicinos balistines ekspertizes (nustatant šovusiojo ir nukentėjusiojo padėtį šūvio metu ir pan.). Komisija sudaroma iš kelių specialių mokslo sričių atstovų. Ištyrę objektus, jie pateikia bendrą išvadą.

Kompleksinės ekspertizės akte nurodoma, kuriuos objektus tyrė kiekvienas iš ekspertų, kokius tyrimus atliko, kokią išvadą padarė. Api-

bendrinamojoje ekspertizės akto dalyje nurodoma, jog galutinė išvada grindžiama visų ekspertų nustatytais ir kompleksiškai įvertintais faktais. Ekspertizės aktą pasirašo visi ekspertai, jei visų jų nuomonės sutampa. Jeigu bendros nuomonės nesama, kiekvienas ekspertas turi teisę pasirašyti tiktai tą dalį, kuri atspindi jo atliktų tyrimų rezultatus.

Papildoma ekspertizė skiriama, jeigu teismas nesutinka su pirminės ekspertizės aktu, nes jis, teismo nuomone, nevisiškai aiškus ir išsamus. Taigi papildoma ekspertizė skiriama:

- eksperto išvadai paaiškinti (kai eksperto išvados netiksliai suformuluotos arba nekonkrečios);
- kai reikia spręsti papildomus klausimus dėl eksperto tirtos medžiagos;
- kai pagal eksperto spręstus klausimus reikia ištirti papildomą medžiagą.

Papildomą ekspertizę pavedama daryti tam pačiam arba kitam ekspertui.

Jeigu teismas nesutinka su ekspertizės aktu dėl jo nepagrįstumo arba keliose ankstesnėse ekspertizių išvadose yra esminių prieštaravimų, gali būti skiriama **pakartotinė** ekspertizė, kurią daryti (t. y. spręsti tą patį klausimą) pavedama kitam ekspertui arba ekspertų komisijai.

Reikia pasakyti, kad nei Lietuvos Respublikos BPK, nei Teismo ekspertizių įstatyme apie tai nekalbama, nors praktikoje tai egzistuoja, teisėsaugos institucijos vadovaujasi arba teismo ekspertizės teorija, arba nusistovėjusia praktika, tik neseniai šios sąvokos atsirado prokuratūros parengtose metodinėse rekomendacijose.

2.2. Diskusiniai teismo ekspertizės skyrimo taktikos klausimai

Kriminalistikos literatūroje ekspertizės taktikos klausimams skiriama nemažai dėmesio, pabrėžiami įvairūs taktiniai aspektai arba ypatumai, tačiau dažniausiai kalbama apie šiuos:

- medžiagos ekspertiniam tyrimui surinkimą;
- ekspertizės skyrimo momento pasirinkimą;
- ekspertizės dalyko nustatymą;

- ekspertinės įstaigos arba eksperto pasirinkimą;
- nutarties skirti ekspertizę priėmimą;
- supažindinimą su ja suinteresuotų asmenų;
- nutarties ir tyrimo objektų nusiuntimą ekspertinei įstaigai.

Ekspertinio tyrimo objektais būna įvairūs daiktai, dokumentai, pėdsakai, žmogaus kūnas, lavonas ir jų dalys, vietovė, patalpos ir kiti objektai, taip pat, pavyzdžiai, skirti lyginamajam tyrimui, bylos medžiaga, kurioje yra ekspertui būtina informacija apie objektų kilmę, jų radimo sąlygas ir pan. (pvz., įvykio vietos apžiūros protokolas, lavono apžiūros protokolas, kuriame užfiksuota informacija apie objektų radimo vietą, jų fiksavimo, paėmimo, įpakavimo, transportavimo būdus).

Pagal teismo ekspertizės įstatymą:

- *Teismo ekspertizei reikalingą medžiagą pateikia ją paskyręs teismas ar teisėjas arba jų įpareigoti pareigūnai ar atstovai.*
- *Lietuvos Respublikoje veikiantys juridiniai asmenys teismo ekspertizės įstaigų reikalavimu privalo pateikti savo produkcijos pavyzdžius ar katalogus, techninę dokumentaciją ir kitokią teismo ekspertizėms reikalingą informaciją.*
- *Teismo ekspertams turi būti sudarytos sąlygos dalyvauti proceso veiksmuose, jeigu taip gaunama teismo ekspertizei reikalinga medžiaga.*

Labai svarbu, kad lyginamajam tyrimui reikalingi pavyzdžiai būtų kokybiški, jų turi užtekti, turi būti aiški jų kilmė. Dažniausiai pavyzdžius lyginamajam tyrimui pateikia ekspertizę skyręs pareigūnas. Esant būtinybei jis kviečiasi į pagalbą specialistą, tačiau, jeigu tokių pavyzdžių gavimas yra ekspertinio tyrimo dalis (pvz., eksperimentinės kulkos, kurias reikia palyginti su įvykio vietoje rastomis kulkomis), tai atlieka pats ekspertas.

Ekspertizės skyrimo momentas priklauso nuo įvairių aplinkybių, paprastai rekomenduojama ją skirti kuo greičiau, kad tyrimo objektai nepakistų –jie gali sugesti (ypač tai pasakytina apie pėdsakus ant maisto produktų), išnykti ant jų esantys pėdsakai, taip pat reikia atsižvelgti į galimybes gauti pavyzdžių lyginamajam tyrimui ir tam reikalingą laiką, ekspertinio tyrimo ypatumus, ypač kai tyrimai yra sudėtingi, susiklosčiusią bylos tyrimo taktinę situaciją, o pastaruoju metu – į ekspertinėje praktikoje neretą reiškinį – ekspertinių tyrimų eiles (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Ekspertinių tyrimų eilės Lietuvos teismo ekspertizės centre (LTEC) ir Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centre (KTC) (2012-03-13)[100]

Ekspertinio tyrimo rūšis	Eilė LTEC mėnesiais	Eilė KTC mėnesiais
Rašysenos tyrimai	Iki 3	~4–5
Informacinių technologijų tyrimai	~16 / eilė be eilės ~6	~19
Ekonominiai tyrimai	~10	~12
Dokumentų blankų ir rekvizitų tyrimai	~1–2	~1
Dokumentų medžiagų tyrimai	Iki 3	~2
Pinigų tyrimai	Nėra eilės	Nėra eilės
Portretų tyrimai	Nėra eilės	~1–2
Balistiniai tyrimai	~1	~6
Šūvio aplinkybių tyrimai	~1	
Trasologiniai tyrimai	~1	~1–2
Elektros skaitiklių tyrimai	Nėra eilės	~7
Daktiloskopiniai tyrimai	~1	Nėra eilės
Nešaunamųjų ginklų tyrimai	~1	~5
Alkoholinių skysčių tyrimai	Nėra eilės	Nėra eilės
Vaizdų tyrimai	~1	~1–2
Ženklų atkūrimo tyrimai	~1–2	
Šūvio pėdsakų tyrimai	~1	
Narkotinių ir psichotropinių medžiagų tyrimai	~2–3	~4
Pluoštinių medžiagų tyrimai	~2	
Stiklo tyrimai	~1	Nėra eilės
Metalų tyrimai	~0,5	Nėra eilės
Naftos produktų tyrimai	~1,5	
Plastikų (polimerinių medžiagų) tyrimai	~1–2	Nėra eilės
Augalinės ir gyvulinės kilmės objektų tyrimai	~0,5	
Fonogramų, audiovizualinių kūrinių, kompiuterių žaidybinių programų tyrimai	Nėra eilės	
Lingvistikos tyrimai	Iki 3	
Eismo įvykių tyrimai	~3–4	

[100] http://www.ltec.lt/indexphp?id=44/.2012.10.29.16:20

Ekspertinio tyrimo rūšis	**Eilė LTEC mėnesiais**	**Eilė KTC mėnesiais**
Transporto trasologijos tyrimai	~3–4	
Fonoskopiniai tyrimai	~8	
Gaisrų tyrimai	~2	
Darbų saugos tyrimai	~1–3	
Metalografijos tyrimai	~2	
Dirvožemio tyrimai	~1–2	

Klausimas, ar būtina skirti ekspertizę, sprendžiamas ne automatiškai, o atsižvelgiant į byloje susiklosčiusią procesinę ir taktinę situaciją. Kai kurių šalių įstatymuose būtini ekspertizių skyrimo atvejai tiesiog numatyti. Pažvelkime į kaimyninių šalių (Rusijos Federacijos ir Latvijos) įstatymus.

Rusijos Federacijos BPK 196 str. numatyta, jog ekspertizę skirti būtina, jeigu reikia nustatyti:

- *Mirties priežastį.*
- *Sveikatos sutrikdymo pobūdį ir laipsnį:*
- *įtariamojo, kaltinamojo psichinę ar fizinę būklę, kai kyla abejonių dėl jo veiksnumo ar sugebėjimo savarankiškai ginti savo teises ir teisėtus interesus baudžiamajame proces;*
- *nukentėjusiojo psichinę ar fizinę būklę, kai kyla abejonių dėl jo sugebėjimo teisingai vertinti (suprasti) aplinkybes, turinčias reikšmės baudžiamajai bylai, ir duoti parodymus.*
- *Įtariamojo, kaltinamojo, nukentėjusiojo amžių, kai tai turi reikšmės baudžiamajai bylai, o dokumentų, patvirtinančių jo amžių, nėra arba jie kelia abejonių.*

Latvijos Respublikos BPK 195 str. numato, jog ekspertizė būtina nustatant:

- *mirties priežastį arba kūno sužalojimų pobūdį ir sunkumą;*
- *nėštumą arba jo dirbtinio nutraukimo faktą;*
- *požymius, rodančius, kad padarytas lytinis nusikaltimas;*
- *asmens amžių, jeigu tai turi reikšmės bylai, o atitinkamų dokumentų nėra;*

- *įtariamojo ar kaltinamojo psichinę būklę arba psichinę būklę asmens, kurio atžvilgiu atliekamas tyrimas dėl prievartinių medicininio pobūdžio priemonių taikymo, jeigu procesui vadovaujančiam asmeniui kilo pagrįstų abejonių dėl jo veiksnumo;*
- *asmens sugebėjimą adekvačiai vertinti ir įsiminti bylai reikšmingus faktus ir duoti dėl jų parodymus, taip pat sugebėjimą savarankiškai pasinaudoti savo teisėmis ir tesėtais interesais baudžiamajame procese, jeigu dėl to yra pagrįstų abejonių;*
- *pinigų ir vertybinių popierių tikrumą;*
- *narkotines, psichotropines medžiagas ir pirmtakus;*
- *mirusiojo asmenybę, jeigu atlikta lavono ekshumacija;*
- *ginklus, šaudmenis ar sprogstamąsias medžiagas.*

Abiejų anksčiau minėtų valstybių BPK yra apibūdintos (apibrėžtos) papildomos, pakartotinės, komisijinės ir kompleksinės ekspertizės.

Lietuvos Respublikos BPK nenumatyti nei būtini ekspertizės skyrimo atvejai, nei išskirtos specifinės ekspertizių rūšys. Šias spragas bandyta taisyti Lietuvos Respublikos generalinės prokuratūros parengtose mūsų jau minėtose metodinėse rekomendacijose, kuriose yra atskiras skyrius „Prioritetiniai tyrimai (ekspertizės)“. Jame pasakyta, kad tokie tyrimai skubos tvarka gali būti atliekami:

- dėl labai sunkių nusikaltimų;
- kai yra suimtų asmenų;
- dėl nusikalstamų veikų, numatytų Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) XVII skyriuje („Nusikaltimai žmogaus gyvybei“), XVIII skyriuje („Nusikaltimai žmogaus sveikatai) ir XXI skyriuje („Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui“), padarytų nepilnamečių asmenų atžvilgiu;
- jeigu juos planuojama baigti pagreitinto proceso tvarka, o patys tyrimai (ekspertizės) yra nesudėtingi.

Tyrimai (ekspertizės), sukėlę didelį atgarsį visuomenėje, ypatingos skubos tvarka atliekami generalinio prokuroro, jo pavaduotojo, Generalinės prokuratūros departamento, skyriaus vyriausiojo prokuroro, jo pavaduotojo rašytiniu prašymu ikiteisminių tyrimų metu. Ekspertinių įstaigų

teritoriniuose padaliniuose tyrimai (ekspertizės) ypatingos skubos tvarka gali būti atliekami ir apygardos vyriausiojo prokuroro ar jo pavaduotojo rašytiniu pavedimu.

Pavedime atlikti tyrimą (ekspertizę) ypatingos skubos tvarka gali būti nurodoma konkreti ar pageidaujama tyrimo (ekspertizės) atlikimo data[101].

R. Burda ir J. Juškevičiūtė irgi yra išsakę savo nuomonę dėl probleminių ekspertizės skyrimo klausimų. Trumpai ją aptarsime.

Jų požiūriu, baudžiamajame procese specialių žinių panaudojimo koncepcija yra nevientisa, nėra logiškai pagrįstos ir nuoseklios specialių žinių naudojimo baudžiamajame procese sistemos.

Ekspertizės skyrimo pagrindai išdėstyti Lietuvos Respublikos BPK 208 str., kuriame nurodyta, kad ekspertizė skiriama, kai ikiteisminio tyrimo teisėjas ar teismas nusprendžia, jog siekiant nustatyti nusikalstamos veikos aplinkybes būtina atlikti specialų tyrimą, kuriam reikalingos mokslo, technikos, meno ar kitos specialios žinios. Pirmą kartą Lietuvos baudžiamojo proceso istorijoje ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnai, kurie pagal savo kompetenciją privalo imtis visų įstatymuose numatytų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas ir atskleista nusikalstama veika (Lietuvos Respublikos BPK 2 str.), „neteko galimybių“ pasinaudoti specialiomis žiniomis ekspertizės forma. Kadangi šioje normoje nurodoma, kad ekspertizę gali skirti tik ikiteisminio tyrimo teisėjas, tai specialių žinių panaudojimo ekspertizės forma gali būti ikiteisminio tyrimo ir teisminio nagrinėjimo metu. Ekspertizės skyrimo ikiteisminio tyrimo metu procedūra tapo labai sudėtinga ir sunkiai prieinama. Ekspertizės skyrimo ikiteisminio tyrimo metu tvarką reglamentuoja Lietuvos Respublikos BPK 209 str., kuriame nurodoma, kad būtinumą skirti ekspertizę visų pirma turi pripažinti prokuroras. Pati ekspertizės skyrimo procedūra tapo daugiapakopė. Įžvelgiame šias jos spragas:

a) baudžiamojo proceso įstatymas tiesiogiai nenurodo, kad ikiteisminio tyrimo įstaigos pareigūnas gali kreiptis į prokurorą prašydamas skirti ekspertizę;

[101] Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas „Dėl rekomendacijų dėl užduočių specialistams ir ekspertams skyrimo patvirtinimo“ 2011m. sausio 18 d. Nr. I-14.

b) neaišku, kokia forma – rašytine ar žodine – turi būti kreipiamasi į prokurorą prašant skirti ekspertizę;
c) apie tai, kad kiti proceso dalyviai (nukentėjusysis, gynėjas ir kt.) turi ekspertizės skyrimo iniciatyvos teisę, sužinome ne iš Lietuvos Respublikos BPK 209 str., o iš 211 str. ir tik netiesiogiai, nagrinėdami kitų proceso dalyvių teisę susipažinti su ekspertizės aktu;
d) nereglamentuotas terminas, per kurį proceso dalyviai gali pateikti prašymus dėl klausimų ekspertui ir dėl konkretaus eksperto skyrimo bei papildomos medžiagos ekspertizei pateikimo;
e) lieka neaišku, kokiais kriterijais turi vadovautis prokuroras, paskirdamas laiką, per kurį proceso dalyviai turi pateikti papildomą medžiagą;
f) sunku suprasti įstatymo leidėjo nuostatą, ar prokuroras ikiteisminio tyrimo teisėjui turi pateikti būtiną lyginamajam tyrimui medžiagą.

Prokuroro pareiškimas, proceso dalyvių prašymai ir ikiteisminio tyrimo medžiaga pateikiama ikiteisminio tyrimo teisėjui. Šiame etape išlieka lyginamosios medžiagos parengimo problema. Manytume, kad tai, jog pagal dabartinę ekspertizės skyrimo tvarką nėra galimybės apskųsti ikiteisminio tyrimo teisėjo sprendimą, trikdo naujų duomenų (įrodymų) paieškos procesą ikiteisminio tyrimo metu. Nutartis skirti ekspertizę perduodama prokurorui, kuris toliau organizuoja ekspertizę, t. y. perduoda teisėjo nutartį ir reikiamą medžiagą ekspertizės įstaigai arba įteikia ekspertui. Lietuvos Respublikos BPK nuostata, kad ekspertinėse įstaigose ekspertizės atliekamos laikantis šių įstaigų nuostatuose nustatytos tvarkos, specialių žinių panaudojimo požiūriu yra nekorektiška. Manytume, kad ekspertizės turi būti atliekamos laikantis jų atlikimo metodikų, o ne pagal ekspertinių įstaigų nuostatus. Lietuvos Respublikos BPK 211 str. reglamentuoja proceso dalyvių susipažinimą su ekspertizės aktu. Ekspertizės aktas pateikiamas prokurorui, kurio prašymu buvo atlikta ekspertizė, o šis apie tai turi pranešti įtariamajam, jo gynėjui ir kitiems proceso dalyviams, kurių prašymu buvo skirta ekspertizė arba kurie buvo pateikę prašymų skirti ekspertizę. Įstatymas nenumato greitesnio ekspertizės paskyrimo proceso net tuo atveju, kai aišku, jog tyrimo metu objektas

bus sunaikintas, o per tą laiką, kurio reikia paskirti ekspertizei, ant tyrimo objekto esantys nusikalstamos veikos pėdsakai išnyks. Atsakymo į šį klausimą nėra net Komentare.

Lietuvos Respublikos BPK 286 str. numato ekspertizės skyrimą bylos nagrinėjimo teisme metu. Šioje normoje įstatymas aiškiai išsako nuostatą, kad dalyviai turi iniciatyvos teisę prašyti paskirti ekspertizę, todėl skirti ekspertizę teisminio nagrinėjimo metu nėra itin sudėtinga. Eksperto teisės išvardytos Lietuvos Respublikos BPK 86 str., kuriame pažymėta, kad ekspertas atsisako pateikti išvadą, jeigu jam neužtenka pateiktos medžiagos išvadai arba ta medžiaga neatitinka specialių jo žinių, ir surašo eksperto aktą. Tačiau įstatymo leidėjas nenuosekliai „išmėto“ eksperto teises keliose normose ir reglamentuodamas skirtingas baudžiamojo proceso stadijas: ekspertizę atliekančiam ekspertui teisminio nagrinėjimo metu suteikiama daugiau teisių negu ikiteisminio tyrimo metu. Lietuvos Respublikos BPK 286 str. 4 dalyje nurodoma, kad ekspertas, ekspertizės metu nustatęs reikšmingų bylai aplinkybių, dėl kurių nebuvo teirautasi, turi teisę nurodyti jas ekspertizės akte. Manome, kad ši nuostata turėtų būti įtraukta į bendrąsias eksperto teises (Lietuvos Respublikos BPK 86 str.). Įstatymas numato, kad teismas, įvertinęs ekspertizės aktą kaip nepakankamai išsamų ar nepakankamai pagrįstą, turi teisę skirti naują ekspertizę. Ikiteisminio tyrimo dalyviai, susipažindami su ekspertizės aktu, jį taip pat vertina ir gali įvertinti kaip nepakankamai išsamų. Įstatymas, išsamiai reglamentuojantis ekspertizės skyrimą ir susipažinimą su jos aktu, šios galimybės proceso dalyviams kažkodėl nesuteikia. Proceso dalyviai, norėdami išsiaiškinti iškilusius neaiškumus, negali ikiteisminio tyrimo metu užduoti ekspertui klausimų. Lietuvos Respublikos BPK komentare nurodyta, kad specialių žinių reikalaujantys klausimai ikiteisminiame tyrime turėtų būti išspręsti tiriant objektus, kaip numatyta Lietuvos Respublikos BPK 205 straipsnyje. Komentaro autoriai numato atvejus, kada ekspertizė turėtų būti skiriama ikiteisminio tyrimo metu. Vienas iš tokių atvejų – kai objekto tyrimo metu objektai gali būti sunaikinti, sugadinti arba pakeisti taip, kad vėliau nebus galima tirti jų pakartotinai[102]. Mūsų nuomone, laikantis Komentaro nuo-

[102] *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I–IV dalys (1–220 str.). Vilnius: TIC, 2003, p. 557.

statų, tiriant tokį objektą, pavyzdžiui, lavoną, visada turėtų būti skiriama ekspertizė, nes beveik visada toks objektas tyrimo metu pasikeičia taip, kad tyrimų negalima pakartoti (pvz., šūvio kanalo tyrimo ir kt.). Komentaro autoriai mano, kad nusikaltimų tyrėjai privalo taip gerai išmanyti objektų tyrimų metodikas, kad kiekvienu konkrečiu atveju galėtų pasakyti, kaip vyks tyrimas, tačiau Lietuvos Respublikos BPK 209 str. komentare kaip teisėjo pasirinktas pagrindas atsisakyti skirti ekspertizę pateikiamas toks pavyzdys: nesurinkta ekspertizei reikalinga medžiaga. Vienu atveju pareigūnas nežino, ką reikia pateikti tam tikrai ekspertizei, o kitu jis puikiai išmano taikomas metodikas. Daugeliu atvejų tik atliekant tyrimą galima nustatyti, kad tyrimo metu objektas bus sunaikintas, tačiau net ir Lietuvos Respublikos BPK komentare nenurodyta, kaip tokio tyrimo metu privalėtų elgtis tyrimą atliekantis specialistas. Kitas atvejis, kuriam esant, komentaro autorių nuomone, turėtų būti skiriama ekspertizė, – kai objektų tyrimo rezultatai prieštarauja kitai ikiteisminio tyrimo medžiagai. Čia taip pat tiktų lavono tyrimo pavyzdys, kai po pusės metų bylos tyrimo paaiškėjo, kad objekto – lavono – tyrimo metu nustatyta mirties priežastis prieštarauja kitai ikiteisminio tyrimo metu surinktai medžiagai, bet ekspertizės nebegalima paskirti, nes reikia ekshumuoti objektą.

Baudžiamojo proceso kodekso komentaro autorių nuomone, specialios žinios ikiteisminio tyrimo metu gali būti naudojamos tik tiriant objektus. Įstatymas tik teismui tiesiogiai suteikia teisę naudotis svarbiausiomis baudžiamajame procese numatytomis specialių žinių panaudos formomis: ir ekspertize, ir objektų tyrimu. Lietuvos Respublikos BPK 287 str. nurodoma, kad teismas, nagrinėdamas bylą, turi teisę atlikti bet kokį šio kodekso XIV skyriaus 2–5 skirsniuose numatytą proceso veiksmą. Taigi teismas turi teisę pavesti specialistui atlikti objektų tyrimą ir pateikti išvadą. Straipsnio autorių nuomone, tai yra procesinis kazusas, keliantis daug klausimų. Kodėl teismas turėtų pavesti ištirti objektus specialistui, jeigu jis gali pasinaudoti „žymiai kokybiškesniu“ ekspertiniu objektų tyrimu? Kodėl, kaip teigiama įstatyme, „žymiai žemesnės pagal kokybę“ specialisto išvados prireikia teismui? Juk įstatymas suteikia teismui galimybę kreiptis dėl ekspertizės į asmenį, kuris neįrašytas į šalies ekspertų sąrašą. Ir pagaliau – kas bus paskirtas specialistu? Praktikoje

asmenys, turintys teismo eksperto kvalifikaciją ir įrašyti į šalies ekspertų sąrašus, atlieka objektų tyrimus, t. y. baudžiamajame procese vertinami kaip specialistai. Įdomiausia tai, jog įstatymas nereikalauja, kad ekspertas turėtų įgūdžių, kurie kažkodėl yra būtini specialistui.

Teisine reforma, kuri prasidėjo 1990 m. atkūrus šalies nepriklausomybę, buvo siekta optimizuoti procesinę procedūrą, kuri užtikrintų spartų baudžiamosios bylos medžiagos parengimą ir išnagrinėjimą, bet ekspertizės instituto baudžiamajame procese analizė rodo, kad to nebuvo pasiekta. 1994 m. prof. P. Pošiūnas rašė, kad „aiškiai dirbtinis vienos procesinės figūros – eksperto funkcijų išskaidymas“ ir „minėtas dirbtinis funkcijų išskaidymas buvo pagrįstas TSRS VRM ir TSRS teisingumo ministerijos žinybiniais interesais“. Tiesa, pažymėtina, kad kiti autoriai vėliau šias tendencijas vertino kitaip – kaip siekį – „monopolizuoti ekspertizių atlikimą“. Prof. E. Palskys vertino specialisto išvadą baudžiamajame procese kaip „kompleksinio įrodomosios informacijos kaupimo baudžiamojoje byloje principo garantiją“. Vertinant specialisto teisių išplėtimo motyvus ir dabartinį jo galimybių baudžiamajame procese reglamentavimą pažymėtina, kad naujose nusikaltimų tyrimo procesinėse sąlygose neliko specialisto teisių išplėtimo motyvų. Taigi norime atkreipti dėmesį į tai, kad specialisto išvados atsiradimą Lietuvos baudžiamajame procese lėmė: iš vienos pusės – baudžiamosios bylos iškėlimo stadijos buvimas baudžiamajame procese; iš kitos – kvotos padalinių ir kvotos stadijos buvimas tuometiniame procese bei atliekamų specialisto tyrimų įrodomoji reikšmė. 1991 m. J. Rinkevičius mokslinės konferencijos pranešime rašė: „*Tiriant nusikaltimus, dažnai prireikia atlikti kai kuriuos tyrimus ir gauti specialistų išvadas dar iki baudžiamosios bylos iškėlimo. Tokius pavedimus priima ir tyrimus daro visos mūsų ekspertinės įstaigos. Tačiau tai daroma remiantis vien žinybinėmis instrukcijomis, todėl šių tyrimų darymo tvarka ir jų įrodomoji reikšmė nėra reikiamai įteisinta*“. Panašiai apgailestavo ir P. Pošiūnas, rašydamas, kad „*specialistas negali atlikti savarankiškų tyrimų ir jų rezultatus išdėstyti atskirame dokumente*“. Tačiau gal ir dabartinis Baudžiamojo proceso kodeksas turi minėtų ydų? Pirma, baudžiamosios bylos iškėlimo stadijos nėra. Antra, neišliko daugiapakopio bylos perdavimo iš kvotėjo tardytojui. Trečia, negalima atlikti jokių procesinių

veiksmų iki ikiteisminio tyrimo pradžios. Ketvirta, bet kokių duomenų, gautų ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro atliekamais veiksmais, įrodomoji reikšmė vertinama kaip paprasti duomenys ar informacija, ir tik teisme paaiškės, kurie duomenys taps įrodymais.

Kitas svarbus aspektas – specialisto išvados ir ekspertizės akto turinio skirtumai. Anksčiau siūlyta, kad specialisto išvada „skirtųsi nuo ekspertizės akto pirmiausia savo apimtimi. Specialistui nėra reikalo smulkiai aprašinėti visos tyrimo procedūros, jis turi pateikti tik galutinį rezultatą, turintį reikšmės bylai svarbioms aplinkybėms nustatyti. Visą medžiagą, atspindinčią tyrimo eigą, specialistas turėtų saugoti pas save ir pateikti ją tardytojui arba teisėjui pareikalavus“[103]. Deja, šie siūlymai, vizijos ar pageidavimai netapo įstatymo normomis.

Taigi darytina išvada, kad dabartinis baudžiamasis procesas, kaip rašo H. Malevski ir E. Kurapka, „praktiškai suvienodino eksperto ir specialisto teises ir pareigas“ bei „suskirstė specialias žinias ir įrodymus į dvi klases“, o iš kitos pusės – neliko teorinio ir praktinio poreikio greta teismo ekspertizės egzistuoti specialisto išvadai“[104].

2.3. Specialios žinios administraciniame ir civiliniame procese

Specialių žinių panaudojimas administraciniame procese

Administracinė valdžia yra įgyvendinama visur, kur yra žmonių kolektyvai – ji tiesiogiai organizuoja krašto apsaugą, garantuoja valstybės saugumą ir viešąją tvarką, užtikrina gamtos apsaugą, atlieka bendro pobūdžio nevyriausybinių organizacijų valdymą bei vadovaudamasi teisės normomis daro įtaką asmenims. Ši įtaka pasireiškia per administracinės prievartos priemones, kurių tenka imtis vykdomosios valdžios subjektams siekiant valstybėje užtikrinti tvarką ir žmonių saugumą. Kadangi bet kokia teisinė prievarta, net ir taikoma pačiais geriausiais tikslais, ją patiriančiam asmeniui sukelia nepasitenkinimą, kartais net norą priešin-

[103] Rinkevičius J. *Specialisto atliekamas tyrimas ir ekspertizės darymas*. Mokslinės konferencijos „Teismo ekspertizės aktualijos“ tezės (1991 m. lapkričio 12–13 d.). Vilnius, 1991, p. 10.

[104] Burda R., Juškevičiūtė J. Specialių žinių naudojimo formų Lietuvos baudžiamajame procese optimizavimas. *Jurisprudencija*. 2006 11 (89), p. 19–26.

tis, be to, beveik visada ji dar ir įsibrauna į Konstitucijos garantuotas žmogaus teises ir laisves, todėl labai svarbu, kad pačios prievartos priemonės bei jų taikymo mechanizmas būtų nustatomi ir įgyvendinami griežtai laikantis teisės normų reikalavimų[105]. Lietuvos Respublikoje administracinėse bylose, įpriklausomai nuo konkrečios teisenos, matome savotišką reglamentavimo dualizmą. Administracinių bylų teisena reglamentuojama vienu teisės aktu – Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymu, o administracinių teisės pažeidimų teisena – Administracinių teisės pažeidimų kodekso (toliau – ATPK) nuostatomis. Atsižvelgiant į tai, susiduriama ir su tam tikromis problemomis, kaip antai ATPK iš esmės tik lakoniškai reglamentuoja patį proceso mechanizmą bei proceso dalyvio – traukiamo administracinėn atsakomybėn asmens teises. Susidariusią spragą užpildo Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo (toliau – LVAT) praktika.

Kartu su klasikiniais nekaltumo prezumpcijos, lygybės prieš įstatymą, proporcingumo, teisingo proceso principais, specialiai paminėtini ir du principai, kuriais remdavosi savo praktikoje LVAT, gindamas asmens padėtį procese – *non reformatio in peius* ir procesinių staigmenų negalimumo principas. LVAT 2004 m. kovo 24 d. administracinėje byloje Nr. N-12-344-04 konstatavo, kad administracinių teisės pažeidimų bylose turi būti laikomasi tų pačių pagrindinių principų, kurių laikomasi baudžiamajame procese[106]. Ir baudžiamajame, ir administraciniame procese sprendžiama dėl įstatyme numatytų sankcijų taikymo, prieš tai nustačius, jog buvo padaryta įstatymo draudžiama veika. Procesas turi vykti garantuojant atsakomybėn traukiamam asmeniui įstatymuose bei tarptautiniuose aktuose numatytas teises. Galiojančio ATPK 248 str. numatyti pagrindiniai administracinių teisės pažeidimų bylos uždaviniai – laiku, visapusiškai ir objektyviai išaiškinti kiekvienos bylos aplinkybes, išspręsti ją tiksliai pagal įstatymus[107], o ATPK 286 str., reglamentuojantis nutarimo

[105] Bakaveckas A., Dziegoraitis A., Dziegoraitienė A., Gylys A., Kalesnykas R., Pranevičienė B., Rusinas E., Šedbaras S., Urmonas A., Žilinskas D. *Lietuvos administracinė teisė. Bendroji dalis*. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005.

[106] Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2004 m. kovo 24 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. N-12-344-04.

[107] Administracinių teisės pažeidimų kodekso 248 str. (Žin., 1985, Nr. 1-1).

administracinio teisės pažeidimo byloje turinį, imperatyviai nurodo, kad nutarime turi būti: išdėstytos ir motyvuotai įvertintos nagrinėjimo metu nustatytos aplinkybės[108].

Vadovaujantis ATPK 275 str. 1 d., įgaliotu atstovu nagrinėjant administracinio teisės pažeidimo bylą gali būti advokatas. To paties straipsnio 2 dalyje reglamentuojama, jog: „*Įgaliotas atstovas turi teisę susipažinti su visa bylos medžiaga, dalyvauti nagrinėjant bylą; pareikšti prašymus; apskųsti nutarimą byloje.*“[109] Lietuvos Respublikos advokatūros įstatymo 44 str.[110] nustato bendrąsias advokato teises, tarp kurių paminėtinos svarbiausios: gauti iš valstybės ir savivaldybių institucijų veiksmingoms teisinėms paslaugoms teikti reikalingą valstybės ir savivaldybių institucijų turimą ar kontroliuojamą informaciją, dokumentus, jų nuorašus arba motyvuotą atsisakymą juos pateikti; savarankiškai rinkti teisinėms paslaugoms teikti reikalingus duomenis, kuriuos advokatas gali gauti nesinaudodamas procesinėmis prievartos priemonėmis, t. y. gauti iš asmenų reikalingus dokumentus ar jų nuorašus arba kitokią teisinėms paslaugoms teikti reikalingą informaciją; susipažinti su teismų ir kitų institucijų, nagrinėjančių ginčus ir skundus, praktika, taip pat ir su priimtais įsiteisėjusiais teismų sprendimais, nuosprendžiais, nutartimis ir bylų medžiaga; daryti bylos, kurioje jis yra atstovas ar gynėjas, dokumentų kopijas; tvirtinti bylai nagrinėti teisme reikalingų rašytinių įrodymų nuorašus. ATPK 277 str. nustato pagrindines eksperto teises: 1) susipažinti su bylos medžiaga, susijusia su ekspertizės dalyku; 2) pareikšti prašymus, kad jam būtų pateikta papildoma medžiaga, reikalinga išvadai duoti; 3) administracinio teisės pažeidimo bylą nagrinėjančio organo (pareigūno) leidimu duoti traukiamam atsakomybėn asmeniui, nukentėjusiajam, liudytojams klausimus, susijusius su ekspertizės dalyku; 4) dalyvauti nagrinėjant bylą[111].

Advokato kriminalistinės veiklos įgyvendinimo administracinių bylų nagrinėjimo procese problematiką mums prieinamoje kriminalistinėje literatūroje nagrinėjo tik Rusijos mokslininkai ir keletas Lietuvos mokslininkų: S. Matulienė, R. Kriščiūnas, E. Bilevičiūtė. Neoficialūs šal-

[108] Administracinių teisės pažeidimų kodekso 286 str. (Žin., 1985, Nr. 1-1).
[109] Administracinių teisės pažeidimų kodekso 275 str. 1, 2 d. (Žin., 1985, Nr. 1-1).
[110] Lietuvos Respublikos advokatūtos įstatymo 44 straipsnis (Žin., 2004, Nr. 50-1632).
[111] Administracinių teisės pažeidimų kodekso 277 str. (Žin., 1985, Nr. 1-1).

tiniai teigia, kad specialisto konsultacijų kreipiamasi ar ekspertizių paskiriama administracinių teisės pažeidimų bylose gan retai, deja, oficialios statistikos Lietuvos ekspertinėse įstaigose, kiek ekspertizių atliekama administracinių teisės pažeidimų bylose, iš viso nėra. Todėl autoriai atskleis probleminius specialių kriminalistikos žinių panaudojimo administraciniame procese klausimus, nagrinėdami egzistuojančią teisinius pagrindus Lietuvoje, įvardydami pagrindines problemas, kartu užsibrėždami sau tikslą tęsti pradėtus tyrimus šia tema.

Lyginant ekspertizės instituto reglamentavimą su Rusijos Federacijos administracinių nusižengimų kodekso nuostatomis matyti, kad pagal Rusijos Federacijos administracinių nusižengimų kodekso 25.9. straipsnį ekspertu gali būti kviečiamas nesuinteresuotas bylos baigtimi pilnametis asmuo, turintis specialių žinių mokslo, technikos, meno, verslo srityse, pakankamų ekspertizei atlikti ir ekspertinei išvadai pateikti[112]. Pagal šio straipsnio 2 dalies 1 punktą ekspertas privalo atvykti teisėjo, organo ar pareigūno, kurių žinioje yra administracinio teisės pažeidimo byloje, kvietimu. Pagal 2 punktą – pateikti objektyvią išvadą pagal pateiktus jam klausimus, taip pat reikalaujamus paaiškinimus, susijusius su išvados turiniu. Pagal 3 punktą ekspertas įspėjamas dėl administracinės atsakomybės už tai, kad pateikė išvadą, žinodamas, kad ji melaginga. O pagal 4 punktą ekspertas turi teisę atsisakyti duoti išvadą, jeigu pateikti klausimai viršija jo specialių žinių ribas arba jeigu pateiktos jam medžiagos neužtenka išvadai duoti. Pagal 26.4 straipsnį, reglamentuojantį ekspertizės sampratą, jeigu administracinės teisės pažeidimo bylos tyrimo metu iškyla būtinybė panaudoti specialias žinias technikos, meno ar verslo srityse, teisėjas, organas ar pareigūnas, kurio žinioje yra byla, priima nutarimą paskirti ekspertizę. Nutarimo surašymas būtinas ekspertizėms atlikti. Nutarime turi būti nurodoma: ekspertizės paskyrimo pagrindai, eksperto vardas, pavardė ir tėvo vardas arba įstaigos, kuri atliks ekspertizę, pavadinimas, klausimai, užduotini ekspertui, pateikiamos ekspertui medžiagos sąrašas. Be to, tokiame nutarime turi būti

[112] Кодекс Российской Федерации об административных правонарушениях от 30 декабря 2001 г. N 195-ФЗ (КоАП РФ) (с изменениями и дополнениями). http://www.interlaw.ru/law/docs/12025267/.

išaiškinta ekspertui jo teisės ir pareigos, taip pat įspėjimas apie galimą administracinę atsakomybę už pateiktą išvadą, žinant, kad ji melaginga. Remiantis trečia šio straipsnio dalimi, ekspertui pateikti klausimai ir jo išvada neturi peržengti eksperto specialių žinių ribų. Remiantis penkta šio straipsnio dalimi, ekspertas pateikia išvadą raštu, savo vardu, o eksperto išvadoje privalo būti nurodyta, kas ir kokiu pagrindu atliko tyrimą, pateiktas tyrimo turinys, taip pat motyvuoti atsakymai į užduotus ekspertui klausimus ir padarytos išvados. Šeštoje šio straipsnio dalyje įtvirtinta, kad eksperto išvada neprivaloma teisėjui, organui ar pareigūnui, kurių žinioje yra administracinių teisės pažeidimų byla, tačiau jų nesutikimas su išvada turi būti motyvuotas.

Pagal ATPK 7 str. 2 dalį administracinių teisės pažeidimų bylų teisena vykdoma griežtai laikantis teisėtumo, o remiantis ATPK 249 str. 1 dalimi administracinių teisės pažeidimų bylų teisenos tvarką nustato šis kodeksas ir kiti Lietuvos Respublikos įstatymai. To paties ATPK straipsnio 2 dalis nurodo: „*Šio kodekso nereglamentuojamų administracinių teisės pažeidimų bylų teisenos santykių atvejais teismas, nagrinėdamas administracinio teisės pažeidimo bylą, mutatis mutandis vadovaujasi Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso normomis, taikomomis baudžiamųjų nusižengimų bylų procesui.*“ Kalbant apie įrodymų vertinimą, ATPK 257 str. nustato įrodymų vertinimo taisyklę – organas (pareigūnas) įvertina įrodymus pagal vidinį savo įsitikinimą, pagrįstą visapusišku, išsamiu ir objektyviu visų bylos aplinkybių viseto išnagrinėjimu, vadovaudamasis įstatymu ir teisine sąmone.

Beje, būtina atkreipti dėmesį ir į tai, kad tik formalus, šališkas ir neinformatyvus kiekvienos administracinės bylos aplinkybių ištyrimas bei sprendimo, kuriame atsisakoma išnagrinėti ir tinkamai išaiškinti pareiškėjo skunde nurodomų teisės aktų aiškinimą bei taikymą, priėmimas akivaizdžiai prieštarautų ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimui byloje, kurioje dar 2007 m. spalio 24 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstatavo, jog viena iš būtinų teismų praktikos vienodumo (nuoseklumo, neprieštaravimo), taigi ir jurisprudencijos tęstinumo užtikrinimo sąlygų yra visų grandžių bendrosios kompetencijos ir pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 111 str. 2 dalį įsteigtų specia-

lizuotų teismų precedentų prieinamumas[113]. Taip pat į tai, kad teismų precedentai yra teisės šaltiniai – *auctoritate rationis*; rėmimasis precedentais yra vienodos (nuoseklios, neprieštaringos) teismų praktikos, kartu ir Konstitucijoje įtvirtinto teisingumo principo įgyvendinimo sąlyga. Todėl teismų precedentai negali būti nemotyvuotai ignoruojami. Atsižvelgiant į tai, reiktų konstatuoti, jog įstatymiškai (to bent jau Lietuvos mokslininkai kol kas ir neginčija) advokatui – įgaliotajam atstovui administraciniame procese, jo veikloje, nenustatyta akivaizdžių draudimų taikyti kriminalistikos mokslo metodus. Advokatas administraciniame procese yra toks subjektas, kuris proceso šalies yra pakviestas užtikrinti jo teisių ir teisėtų interesų administraciniame procese įgyvendinimą, ginantis nuo nepagrįsto ar neteisėto patraukimo administracinėn atsakomybėn. Jis tokiame procese dalyvauja, naudodamasis visais įstatymų neuždraustais gynybos būdais bei priemonėmis, o konkrečiai – įgyvendina teisę reikšti prašymus, pateikti įrodymus, dalyvauti tiriant įrodymus, užduoti klausimus kitiems proceso dalyviams, liudytojams, specialistams ir ekspertams, pateikti savo argumentus ir samprotavimus, prieštarauti kitų proceso dalyvių prašymams, argumentams ir samprotavimams.

Taigi vienas iš esminių praktinių veiksnių, dėl ko kriminalistikos mokslo metodai sau kelią į realų pritaikymą skintųsi kaip įmanoma lengviau, galėtų būti objektyvus ir visapusiškas teismų, kuriems pagal Lietuvos Respublikos teismų įstatymą vieninteliams patikėta vykdyti teisingumą[114], požiūris į vieną iš esminių asmens, traukiamo administracinėn atsakomybėn, procesinių teisių – teisės savarankiškai rinkti gynybai reikalingus duomenis. Juk administracinio proceso šalis ar jos atstovas – advokatas, savarankiškai rinkdami įrodymus, įgyvendina dar 2002 m. spalio 29 d. Lietuvos Respublikos Seimo priimto Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymo 18 str. įtvirtintą galimybę kiekvienai proceso šaliai sutartiniais pagrindais kviestis privatų teismo ekspertą konsultantu[115]. Nors šiuo pagrindu atliktų tyrimų rezultatai, užfiksuoti rašytiniame dokumente, kaip nustatyta pačiame įstatyme, ir neturi teismo ekspertizės

[113] 2007 m. spalio 24 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas byloje Nr. 26/07.

[114] Lietuvos Respublikos teismų įstatymas (Žin., 1994, Nr. 46-851).

[115] Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas (Žin., 2002, Nr. 112-4969).

akto statuso, būtent taip gali būti užtikrinamas visapusiškas ir objektyvus administracinės bylos aplinkybių išnagrinėjimas įrodinėjimo procese. Ir nors teismų požiūris, kaip antai LVAT praktikoje nurodo: „<...> *apeliantas nesutinka su jam nepalankiomis teismo padarytomis išvadomis* ***ir pateikia savąją versiją ir jam priimtiną įrodymų vertinimą****. Apeliaciniame skunde įžvelgiamas manipuliavimas apeliantui patogiais duomenimis, nutylimos esminės fakto aplinkybės arba jos pateikiamos iš kaltininkui naudingų pozicijų*“[116], į taip atliktų tyrimų rezultatus nepatikimas, akivaizdu, jog toks proceso šaliai ir jos įgaliotajam atstovui-advokatui svarbių įrodymų rinkimas aiškiai atitinka ne tik galiojančio ATPK 256 str. 1 dalies bei 272 str. 2 dalies reikalavimą, bet ir akivaizdžiai prisideda prie svarbiausio tikslo – teisingo bylos išsprendimo.

Teismo ekspertų veikla yra specifinio pobūdžio, todėl jai skirtas atskiras teisinis reguliavimas. Šią veiklą Lietuvoje reglamentuoja atskiras Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas[117]. Anksčiau jau minėjome, jog teismo ekspertizė skiriasi nuo visų kitų institutų tuo, kad yra inicijuojama teismo, kai jis nagrinėja administracines, baudžiamąsias ir civilines bylas. Tuo teismo ekspertizė atribojama nuo bet kurios kitos ekspertinės veiklos, nesusijusios su procesine teismo veikla. Antai tokių ekspertizių atlikimą numato organizacinis tvarkomasis statybos techninis reglamentas „Statinio projekto ir statinio ekspertizė STR1.06.01: 1999“ (Žin., 1999, Nr. 67-2169), Gaminamų ir perdirbamų kelių transporto priemonių techninės ekspertizės taisyklės (Žin., 1998, Nr. 84-2360), Higieninės (visuomenės sveikatos saugos) ekspertizės atlikimo ir įteisinimo tvarka (Žin., 1999, Nr. 25-721) ir kt. Jeigu tokių ekspertizių aktai pateikiami teismui, jie neturi teismo ekspertizės akto statuso, todėl gali būti vertinami tik kaip kitokie dokumentai (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 94 str.) arba rašytiniai įrodymai (Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 73 str.). Specialus teismo ekspertizės įstatymas apibrėžia šiuos skirtumus ir pašalina painiavą, pasitaikančią naudojant ekspertinius vertinimus įvairiose žmonių veiklos srityse.

---

[116] Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2007 m. vasario 9 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N^{9} (62)-343/2007.

[117] Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas (Žin., 2002, Nr. 112-4969).

Administracinių teisės pažeidimų bylose šiuo metu galimi trys ekspertizių (specialisto tyrimų) panaudojimo variantai:

Pirma, galima ekspertizė, neturinti teismo ekspertizės statuso. Pagal ATPK 256 str. 3 dalį „ekspertą ar specialistą skiria pareigūnai, turintys teisę surašyti administracinio teisės pažeidimo protokolą". Akivaizdu, kad ekspertizę čia skiria ne teismas, nenustatyta ekspertizių skyrimo tvarka ir tai nėra teismo ekspertizė. Todėl tokias ekspertizes reikėtų aiškiai atriboti nuo teismo ekspertizių ir tai įrašyti Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 277 str. 2 dalyje;

Antra, galima teismo ekspertizė. ATPK 277 str. 1 dalyje pasakyta, kad ekspertą skiria administracinio teisės pažeidimo bylą nagrinėjantis organas (pareigūnas). Su tuo savo straipsnyje sutinka ir bendraautoriai R. Krikščiūnas bei S. Matulienė ir pateikia išvadą, kad administracinio teisės pažeidimo bylą nagrinėjantis organas (pareigūnas) ar teismas turi aktyviai dalyvauti tiriant įrodymus, kad visa svarbi informacija, susijusi su byla, būtų nustatyta ir aptarta[118].

Trečia, administracinėn atsakomybėn traukiamas asmuo, pasinaudodamas ATPK 272 str. reglamentuotomis teisėmis pateikti įrodymus, gali administracinių teisės pažeidimų byloje pateikti atitinkamo specialisto / eksperto išvadą. Pagrindinė problema nagrinėjamuoju atveju yra ta, kad ATPK nedetalizuoja šios administracinėn atsakomybėn traukiamo asmens pateiktos specialisto išvados teisinės prigimties ir įrodomosios reikšmės. Be to, į privačius ekspertus teismas kreipiasi tik tuomet, kai ekspertinėje įstaigoje nėra reikiamos kompetencijos ekspertų, galinčių atlikti ekspertizę, o jeigu tokių privačių ekspertų taip pat nėra, – į asmenį, neįtrauktą į ekspertų sąrašą, bet turintį reikiamų specialių žinių. Anot M. Gušauskienės, privatūs ekspertai taip užtikrina galimybę dalyvauti gynybos šaliai įrodinėjimo procese[119].

Kitose administracinėse bylose taip pat gali būti skiriama ekspertizė arba kviečiamas specialistas. Tai gana lakoniškai ir bendrai regla-

[118] Gušauskienė M. *Gynybos šalies teisė dalyvauti įrodinėjimo procese. Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo*. Mokslo studija. Vilnius: MRU, 2011.

[119] Kriščiūnas R., Matulienė S. Pecularities of averment stages in cases of administrative ofences. *Jurisprudencija*. 2011, Nr. 18 (2).

mentuoja Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas (toliau – ABTĮ)[120].

Pažymėtina, kad nei galiojantis ATPK, nei ABTĮ nereglamentuoja pakartotinių, papildomų ekspertizių skyrimo galimybės. Tačiau nereiktų pamiršti jau minėto ATPK 249 str., kurios 2 dalis mus nukreipia į Lietuvos baudžiamojo proceso kodekso normas. ATPK 286 str. nustato, kad įvertinęs ekspertizės aktą, kaip nepakankamai išsamų ar nepakankamai pagrįstą, teismas turi teisę paskirti naują ekspertizę ir pavesti ją daryti tam pačiam (papildoma) ar kitam ekspertui (pakartotinė). Tai, kad teismo ekspertizė procesiškai nereglamentuojama, E. R. Rosinskaja įvardija kaip vieną iš pagrindinių itin reto teismo ekspertizių skyrimo šios kategorijos bylose priežasčių[121].

Ekspertizė ir specialieji tyrimai yra labiausiai paplitusi ir veiksmingiausia mokslo bei technikos priemonių ir metodų galimybių įgyvendinimo forma atskleidžiant ir užkertant kelią administraciniams nusižengimams. Kitais žodžiais tariant – įrodomosios informacijos iš materialių ir materialiai fiksuotų idealiųjų nusižengimų pėdsakų gavimo forma. Pagrindiniu specialių žinių turėtoju, remiantis Administraciniu teisės pažeidimų kodeksu, pripažįstamas ekspertas, naudojantis savo specialias žinias procesine forma, atlikdamas teismo ekspertizę. Rusijos Federacijos administracinių teisės pažeidimų kodeksas tiesiogiai nereglamentuoja specialisto dalyvavimo bylų nagrinėjimo iš esmės procese, bet netiesioginė tokio dalyvavimo galimybė yra numatyta. Tai galėtų būti, pavyzdžiui, techninių būdų ir specialių žinių panaudojimas apžiūrint nusižengimo padarymo vietą arba kitu atveju – įrodymų pateikimo teisės įgyvendinimas.

Teisėjai arba įgalioti nagrinėti administracinio teisės pažeidimo bylą pareigūnai dalyvauja nusižengimo sudėties subjektyviosios pusės požymių nustatymo procese (šiuo atveju aptariame atvejį, kai minėti bylos tyrėjai, pavyzdžiui, analizuoja asmens elgseną, nusižengimo padarymo aplinkybes, vykusias avarinės situacijos metu). Dažniausiai tokia analizė atliekama visiškai pasitelkiant tik gyvenimišką patirtį ir sveiką protą ir ignoruojant

[120] Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisėnos įstatymas (Žin., 1999, Nr. 13-308).

[121] Россинская Е. Р. *Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе*. Москва: Норма, 2005.

galimybę panaudoti specialias žinias psichologijos srityje. Iš čia aiškiai kyla būtinybė asmens, traukiamo administracinėn atsakomybėn, atstovui, atliekančiam techninį-kriminalistinį pasirengimą atstovavimo veikloje, nusistatyti specialių žinių tam tikroje srityje poreikio kriterijus anksčiau negu pradedamas administracinių teisės pažeidimo bylų nagrinėjimo procesas. N. I. Jurčenka išskiria tris objektyvias prielaidas, kurios turi suformuoti būtinybės pasinaudoti specialiomis žiniomis poreikį. Šias prielaidos tokios:

- Pirmąja būtina prielaida įvardijama materialiosios ar procesinės teisės norma, kurioje įtvirtinti specialieji elementai, reikalaujantys specialių žinių.
- Antrąja reikalinga prielaida įvardijamas reikalingų specialių žinių lygis, leidžiantis jas naudoti praktiniams tikslams.
- Trečiąja prielaida įvardijamas objektyvus specialių žinių panaudojimo būdo ir šių žinių panaudojimo teisinio tikslingumo ryšys. Tik visoms trims prielaidoms esant, laiku parinkus ekspertizės skyrimo momentą, vėliau atlikus tam tikrą tyrimą, tinkamai įvertinus suformuluotos išvados rezultatus, būtų tikslinga kalbėti apie realią galimybę rezultatyviai panaudoti ekspertizės išvadą advokato veikloje[122].

Reikėtų išskirti dar vieną būtinąją prielaidą – specialių žinių panaudojimo praktikos poreikio lygį, atsižvelgiant į atskirų administracinių teisės pažeidimų bylų kategorijas.

Tarpusavyje susijusių visuomeninių procesų prieštaringumas, nulemtas šalies teisės aktų gausos teisėkūroje, iškelia įvairiapusių problemų, kylančių vykdant techninę-kriminalistinę veiklą administraciniame procese, analizės poreikį, išplečiant tradicinės metodologijos ir atskirų mokslo metodų panaudojimo ribas. Greitai tobulėjant mokslinėms-techninėms žinioms, plečiantis ekspertizių galimybėms, didėjant moksliniam potencialui bei atsižvelgiant į ekspertizių atlikimo specifiką, pastaraisiais dviem dešimtmečiais teisės ekspertizė buvo turtinama trimis pagrindinėmis kryptimis: vystant teismo ekspertizės bendrąją teoriją; tobulinant esamus metodus ir metodikas, taip pat sukuriant naujas konkrečių eks-

[122] Юрченко И. А. *Судебная экспертиза: дидактика,теория, практика*. Сборник научных трудов. Москва: Московский университет МВД России, 2005.

pertinių tyrimų metu; ir kaip dviejų pirmųjų krypčių vystymosi rezultatas išskirtinas naujų rūšių ir tipų ekspertizių formavimasis[123].

Kaip jau buvo minėta, šiandien jau pribrendo diskusija apie naujos ekspertizės rūšies – teisinės ekspertizės įteisinimą, pavyzdžiui, tais atvejais, kai tiesai nustatyti administracinių teisės pažeidimų bylose būtinas atskiras tyrimas, reikalaujantis specialių žinių, kurių nevaldo teismas ar pareigūnas, nagrinėjantys administracinių teisės pažeidimų bylą ir būtent dėl tokių administracinių teisės pažeidimų, kurių padarymo specifika galėtų visapusiškai atsispindėti tik specialaus tyrimo, kurį atlieka būtent toje konkrečioje srityje administracinius įgalinimus turintis asmuo, pateiktoje ekspertizės išvadoje. Ir iš tikrųjų, jeigu, pavyzdžiui, Valstybės sienos apsaugos tarnyboje, Teritorinėje muitinėje ar Valstybinėje mokesčių inspekcijoje ar kitose valstybės institucijose, įgaliotose surašyti teisės administracinių teisės pažeidimų protokolą, dirbantis pareigūnas neturi specialių žinių tam tikroje mokslo, meno, verslo ar kitoje srityje, tai jam ypač sunku nustatyti visas administracinio pažeidimo aplinkybes, tinkamai surašyti teisiškai pagrįstą administracinių teisės pažeidimo protokolą ir juolab kvalifikuotai atlikti patį administracinės bylos tyrimą, t. y. išsamiai, visapusiškai ir objektyviai ją ištirti. O nesant šių sąlygų, akivaizdu, kad nėra objektyvių sąlygų kalbėti apie tinkamą administracinėn atsakomybėn traukiamo asmens tinkamą bei kvalifikuotą atstovavimą. Todėl darytina išvada, kad tik kompleksiškas ir tarpdalykinis tiriamų reiškinių vertinimas yra vienas iš pagrindinių naujausiam moksliniam pažinimui keliamų reikalavimų. O mokslo sričių specifika bei diferenciacija neužkerta, priešingai – tik skatina įvairių mokslo sričių sintezę, suteikdama galimybę kompleksiškai ištirti sudėtingus visuomeninius reiškinius ar problemas, viena kurių ir yra atlikti kriminalistinių būdų ir metodų administraciniame procese panaudojimo galimybių tyrimą, įgyvendinant pagrindinį tikslą – atskleisti administracinių teisės pažeidimus bei vykdyti prevenciją.

Tiriant įvairių administracinių teisės pažeidimų bylas gali būti pasinaudojama įvairių rūšių kriminalistinių ekspertizių galimybėmis. Štai, pavyzdžiui, teismo balistinė ekspertizė gali būti paskirta tiriant administ-

[123] Майлис Н. П. Криминалистика и судебная експертиза: связи и соотношение. *Jurisprudencija*. 22 (14).

racinę bylą dėl ginklo ir šaudmenų saugojimo, laikymo, nešiojimo ar gabenimo tvarkos pažeidimo. Arba kriminalistinės cheminių medžiagų ekspertizės paskyrimas tiriant etilo alkoholio laikymo, gabenimo ar gamybos taisyklių pažeidimo bylą. Kitų rūšių kriminalistinės ekspertizės gali būti skiriamos tiriant administracines bylas finansų, mokesčių, muitinės ir kitose srityse. Pažymėtina, kad ekspertizė gali būti skiriama bet kurioje administracinių teisės pažeidimo bylų nagrinėjimo stadijoje – ir iškėlus administracinę bylą, ir rengiant administracinę bylą nagrinėti teisme, taip pat teisminio bylos nagrinėjimo (kai administracinės bylos nagrinėjimas žinybingas teismui) teisme stadijoje. Pabrėžtina, kad iki nutarimą skirti ekspertizę išsiunčiant ekspertinei įstaigai teismas, organas ar pareigūnas, nagrinėjantys administracinę bylą, privalo su priimtu nutarimu supažindinti administracinėn atsakomybėn traukiamą asmenį, nukentėjusįjį administracinio teisės pažeidimo byloje asmenį, taip pat advokatą, asmens įgaliotąjį atstovą ir išaiškinti jiems procesinę jų teisę įgyvendinti eksperto nušalinimo teisę, esant procesiniams pagrindams, taip pat procesinę teisę patiems nurodyti ekspertą, kuris galėtų atlikti ekspertizę, bei teisę formuluoti administracinėn atsakomybėn traukiamą asmenį dominančius klausimus ekspertui. Literatūroje iki šiol mažai nagrinėta advokato veikla naudojant kriminalistikos metodus.

Advokato, kaip kriminalisto, veiklos administracinių teisės pažeidimų bylose reikšmę bei įrodomumo objektyvumą įvertino, nors ir netiesiogiai, LVAT, vienoje iš naujausių savo nutarčių konstatuodamas, kad: „*Tuo tarpu apeliacinės instancijos teismo kolegija, įvertinusi specialisto ir eksperto išvadas, vienareikšmiškos išvados, jog Specialisto išvada yra subjektyvi, padaryti negali.* ***Vien ta aplinkybė, kad ši išvada buvo gauta pareiškėjo iniciatyva, nepaneigia jos objektyvumo.*** *Be to, tai, kad įvykio vieta buvo išmatuota realiai, o ne vien vadovautasi Institucijos pateikta schema ir pareigūnų atliktais matavimais, taip pat neleidžia spręsti, kad išvada yra tik tikėtina. Todėl, priešinga apygardos administracinio teismo išvada laikytina nepagrįsta.*“[124] Tikėtina, kad remiantis šia nutartimi specialisto išvada, kuria pasinaudota procese praktiškai įgyvendinant advo-

[124] Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2011 m. rugsėjo mėn. 13 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N-444-1228-11.

kato galimybes pasitelkti specialias žinias, lyginant ją su eksperto išvada, gaunama teismo arba pareigūno (organo) iniciatyva, administracinių teisės pažeidimų bylų teisenoje, atsižvelgiant į ATPK (256 str.), yra arba bent jau turėtų būti vertinama kaip lygiavertė įrodomoji priemonė.

Kita vertus, tai kad advokato, įgaliotojo atstovo veikla, nagrinėjant administracinių teisės pažeidimų bylas, turėtų būti įgyvendinama aktyviais procesiniais veiksmais, naudojantis kriminalistikos mokslo žiniomis ir galimybėmis, pagrindžia besiformuojanti LVAT praktika, pavyzdžiui, vienoje nutarčių šis teismas nurodė: „***Nors apeliantės J. V. teigimu S. Y. C. kaltę galėtų patvirtinti paskirta eismo įvykio ekspertizė, tačiau viso administracinio teisės pažeidimo bylos nagrinėjimo metu policijos įstaigoje, tiek ir pateikus skundą administraciniam teismui J. V. turėjo teisę prašyti skirti ekspertizę ar prašyti ekspertą (specialistą) dalyvauti bylos nagrinėjimo metu (ATPK 277 straipsnis, Administracinių bylų teisenos įstatymo 62 ir 63 straipsniai), taip pat savo iniciatyva kreiptis į autotechnines ekspertizes atliekančias įstaigas dėl atitinkamo ekspertizės akto surašymo. Tokia teise (įstatymų suteikta galimybe) J. V. iš esmės nepasinaudojo****, nors S. Y. C. atžvilgiu administracinio teisės pažeidimo bylos teisena buvo pradėta dar 2006 m. gruodžio 5 d. (b. l. 5). Todėl konstatuotina, jog byloje nėra pateikta jokių objektyvių įrodymų ir nenustatyta jokių faktų, kurie galėtų paneigti ginčijamo Vilniaus apygardos administracinio teismo 2007 m. gruodžio 7 d. nutarimo, kurio buvo nutraukta S. Y. C. administracinio teisės pažeidimo byla, išvadų objektyvumą bei pagrįstumą.*“[125]

Atsižvelgiant į tai, mūsų manymu, siekiant nustatyti objektyvią tiesą byloje, neužtenka tik advokato, kaip pasyvaus stebėtojo teisėmis dalyvaujančio įgalioto atstovo vaidmens – būtini advokato, kaip įgaliotojo atstovo, aktyvūs veiksmai. Pasitelkdamas panaudotinų specialių žinių galimybes, jis padėtų įvykdyti pagrindinį administracinių teisės pažeidimų bylų teisenos uždavinį – visapusiškai, išsamiai ir objektyviai išaiškinti kiekvienos bylos aplinkybes, išspręsti ją tiksliai pagal įstatymus.

Advokatas administraciniame procese yra toks subjektas, kuris proceso šalies yra pakviestas užtikrinti jos teisių ir teisėtų interesų administ-

[125] Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. sausio mėn. 16 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N-438-3344-09.

raciniame procese įgyvendinimą, ginantis nuo nepagrįsto ar neteisėto patraukimo administracinėn atsakomybėn. Jis tokiame procese turėtų dalyvauti tik panaudodamas visus įstatymų neuždraustus gynybos būdus bei priemones, o konkrečiai siektų realiai įgyvendinti teisę reikšti prašymus, pateikti įrodymus, dalyvauti tiriant įrodymus, užduoti klausimų kitiems proceso dalyviams, liudytojams, specialistams ir ekspertams, pateikti savo argumentus ir samprotavimus, prieštarauti kitų proceso dalyvių prašymams, argumentams ir samprotavimams.

Administracinio proceso šalis ar jos atstovas – advokatas, savarankiškai rinkdami įrodymus, praktiškai įgyvendina dar 2002 m. spalio 29 d. Lietuvos Respublikos Seimo priimto Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymo 18 str. įtvirtintą galimybę kiekvienai proceso šaliai sutartiniais pagrindais kviestis privatų teismo ekspertą konsultantu. Iš tikrųjų reikėtų specialių žinių panaudojimo formai suteikti solidesnį statusą, nes vien jau pavadinimas „konsultacija“, kai yra atlikti specialūs tyrimai, dėl formos ir turinio patikimumo abejonių nekelia.

Tarp aptartų prielaidų, suponuojančių galimybę pasinaudoti specialiomis žiniomis, mes išskirtume dar vieną būtinąją prielaidą – specialių žinių panaudojimo praktikos poreikio susiformavimo lygį, atsižvelgiant į atskirų administracinių teisės pažeidimų bylų kategorijas.

Tik visoms prielaidoms esant, laiku parinkus ekspertizės skyrimo momentą, vėliau atlikus tam tikrą tyrimą, tinkamai įvertinus suformuluotos išvados rezultatus, būtų tikslinga kalbėti apie realią galimybę rezultatyviai panaudoti ekspertizės išvadą advokato veikloje.

Advokato, įgaliotojo atstovo, veikla, nagrinėjant administracinių teisės pažeidimų bylas, turėtų būti įgyvendinama aktyviais procesiniais veiksmais, taip pat naudojant kriminalistikos mokslo žinias ir galimybes. Tai pagrindžia ir besiformuojanti Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktika. Kita vertus, būtina pripažinti, jog padėti susiformuoti praktikai yra ir mokslininkų uždavinys.

Specialių žinių panaudojimas civiliniame procese

Didžioji dauguma kriminalistikos mokslininkų pritaria išvadai, jog moderni kriminalistika turi būti suprantama ne tik kaip baudžiamosios

teisenos įrankis, nukreiptas į kaltumo įrodymą, bet ir kaip tiesos nustatymo pagrindinė priemonė kiekvienoje teisenoje. Teisės mokslų doktrinose vyrauja tokia prezumpcija, jog visavertį kiekvieno asmens gyvenimą lemiančių ir užtikrinančių ir turtinių, ir neturtinių teisių bei tokių neturtinių vertybių kaip teisė į gyvybę, laisvę ir asmens neliečiamybę, laisvė pasirinkti gyvenamąją vietą, teisė į privatų gyvenimą, minties, sąžinės ir religijos laisvė ir kt. įtvirtinimas nacionaliniu lygiu daugelio Europos ir kitų valstybių konstitucijose ir tarptautiniuose dokumentuose, civilinių asmens teisių, laisvių ir pareigų užtikrinimo raida nacionalinių ir tarptautinių teismų praktikoje ir teisės doktrinoje numato pareigą valstybei ir įstatymų leidėjui užtikrinti tinkamą jų įgyvendinimą, realias ir veiksmingas jų gynimo priemones. Civilinio proceso paskirtis – užtikrinti greitą ir teisingą privačių ginčų išsprendimą, ginčijamų civilinių teisių ir pareigų nustatymą. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau Lietuvos Respublikos CPK) 2 str. nustatyta, jog civilinio proceso tikslai – ginti asmenų, kurių materialinės subjektinės teisės ar įstatymų saugomi interesai pažeisti ar ginčijami, interesus, tinkamai taikyti įstatymus teismui nagrinėjant civilines bylas, priimant sprendimus bei juos vykdant, taip pat kuo greičiau atkurti teisinę ginčo šalių taiką, aiškinti bei plėtoti teisę[126]. O kadangi galiojančio Lietuvos Respublikos CPK 2 str. 6 bei 7 dalyse įstatymo leidėjas yra nustatęs teismui gana plačią diskrecijos teisę priimant sprendimus civilinėse bylose tais atvejais, jeigu nėra įstatymo, reglamentuojančio materialinį arba procesinį ginčo santykį vadovautis bendraisiais teisės principais ar net vien teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais, šis faktas sudaro prielaidas pasinaudoti kitų mokslų, tarp jų, aišku, ir kriminalistikos mokslo žiniomis ginant ir asmenų, kurių materialinės subjektinės teisės ar įstatymų saugomi interesai pažeisti ar ginčijami, interesus, taip pat tinkamai taikant įstatymus teismui nagrinėjant civilines bylas, priimant sprendimus bei juos vykdant. Tad teisinis kriminalistikos rekomendacijų, būdų ir priemonių panaudojimo teisminiame civilinių bylų nagrinėjimo procese pagrindas yra Lietuvos Respublikos CPK. Ir savaime suprantama, kad kriminalistikos teiginiai

[126] Civilinio proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. IX-743.

gali būti pritaikomi nagrinėjant civilines bylas tik pagal civilinio proceso nustatytus norminius reikalavimus.

Daugelio pasaulio šalių, taip pat Rusijos mokslininkai, pripažįsta, jog negali būti jokių kliūčių įdiegti aktyvesnį kriminalistinį požiūrį renkant, nagrinėjant bei vertinant įrodymus civiliniame procese[127]. Lenkijos kriminalistai taip pat mano, jog egzistuoja ganėtinai didelės galimybės panaudoti kriminalistiką kitiems tikslams nei baudžiamasis persekiojimas. Kriminalistika padeda nustatyti tiesą ir civiliniame procese <..>[128].

Vienas pirmųjų kriminalistikos mokslo laimėjimų ir metodų taikymo Lietuvos civiliniame procese galimybes savo disertacijoje apžvelgė R. Kriščiūnas. Savo darbe jis konstatavo, jog civilinio proceso įrodymų teorija ir kriminalistika turi bendrą tyrimo objektą – įrodymus, kurie nagrinėjami ir tiriami skirtingais šių mokslų aspektais. Įrodinėjimo dalykas – objektyvi tikrovė, kuriai skirtas nagrinėjimas, juridiniai faktai, t. y. tam tikra informacija, patvirtinanti arba paneigianti ginčijamą aplinkybę. Įrodymų teorija nagrinėja įrodinėjimo procesą kaip tam tikrų teisinių santykių sistemą, reguliuojamą civilinio proceso normų. O kriminalistika, remdamasi šiais teisiniais santykiais, rengia technines priemones, taktinius būdus ir metodus dirbti su tais įrodymais. Civilinis procesas apibrėžia įrodymų panaudojimo tvarką nagrinėjant civilines bylas, o kriminalistika tam tikru lygiu sukonkretina tas bendras reglamentuotas taisykles ir nustato racionaliausias priemones, įrodymų rinkimo, vertinimo būdus bei metodus[129].

Apžvelgus kriminalistikos mokslo galimybių panaudojimo teisines prielaidas, būtina apžvelgti taip pat ir tai, kaip būtų galima tiesiogiai pritaikyti kriminalistikos rekomendacijas praktiniame civilinių bylų nagrinėjimo procese. Kadangi kriminalistika yra mokslo laimėjimų įdiegimo į procesus įrankis ir priemonė, skirta itin padidinti galimybes nustatyti tiesą civilinėje byloje, tai jos rekomendacijų išnaudojimas pagrindinę šalių užduotį – joms priklausančių teisių ir teisėtų interesų gynybą – padarys akivaizdžiai pranašesnę ir greičiau įgyvendinamą, o teismo tikslą – nusta-

[127] Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. *Криминалистика*. Москва, 2000, с. 72.

[128] *Kryminalistika*. Pod. red. J. Widackiego. W., 1999, p. 5.

[129] Kriščiūnas R. *Kriminalistikos metodų ir rekomendacijų panaudojimas civilinėje teisenoje: teoriniai ir metodiniai pagrindai*. Daktaro disertacija. 2002, p. 26.

tyti teisingumą – objektyvesnį bei visapusiškesnį. Kiekvienos civilinės bylos pagrindas yra informacija apie buvusias, esamas, o tam tikrais atvejais ir būsimas faktines aplinkybes, kurios susijusios su civiline byla ir kuriomis grindžiami kiekvienos šalies argumentai. Remiantis bylos nagrinėjimo procesu pripažįstamas tokios informacijos atsiradimo mechanizmas, jos rinkimo, analizavimo ir panaudojimo procesų turinys nagrinėjant bylą. Minimų procesų moksliniam pagrindui būdingas taktinis pobūdis. O kadangi joks kitas teisinis mokslas, išskyrus kriminalistiką, nuosekliai netyrė informacijos gavimo, veiksmingo jos panaudojimo nagrinėjant bylas, kriminalistikos mokslo rekomendacijos suteikia dideles praktines galimybes visiems teisminio civilinio proceso dalyviams panaudoti teisminėje veikloje taktinius, metodinius bei kitus būdus.

Sutikdami su R. Kriščiūno nuomone, jog kriminalistika tam tikru lygiu sukonkretina įrodinėjimo dalyką reglamentuojančias procesines normas bei patį civilinį procesą, kurdama bei sudarydama sąlygas panaudoti sukurtas racionaliausias priemones, metodus ir būdus įrodymams teisminiame procese rinkti bei vertinti, norėtume pabrėžti, jog tai lemia ne vien teismo veiklos kokybę ir padeda teismui tinkamai vadovauti procesui, bet ir sudaro realias sąlygas kiekvienai civilinio proceso šaliai, įgyvendinant rungtyniškumo ir lygiateisiškumo civiliniame procese principus, pasitelkti kriminalistikos mokslo galimybes surinkti kaip įmanoma daugiau ir kokybiškesnių duomenų, kurie teisminio nagrinėjimo metu teismo gali būti pripažinti įrodymais, patvirtinančiais vienos iš šalių nurodomo ieškinio pagrindo ar priešingai – atsikirtimo pagrįstumą. Vienas iš būdų tai įgyvendinti – panaudoti specialias žinias civiliniame procese. Aišku, kiekvienas fizinis asmuo, ypač neturintis teisinių žinių pagrindų, nėra pajėgus tinkamai pasinaudoti kriminalistikos mokslo rekomendacijomis, kad būtų tinkamai suformuluoti klausimai ekspertui, taip pat kad lyginamieji pavyzdžiai, būtini ekspertizei atlikti, būtų kokybiški, galiausiai tinkamai suprasti gautos ekspertizės turinį ir ją įvertinti, tačiau tai kiekviena civilinio proceso šalis pajėgi įgyvendinti per įgaliotuosius atstovus civiliniame procese – advokatus, advokatų padėjėjus. Teoriškai pagal jų profesinius kompetencijos reikalavimus jie turi ne tik turėti kriminalistikos mokslo žinių, bet ir praktiškai pritaikyti jas praktikoje.

Apibendrindami galime daryti išvadą, jog civilinėje teisenoje ginčo sprendimo procese aktyviuoju dalyviu yra pripažįstama pati šalis su jų atstovais, nuo kurių kompetencijos, žinių, įgyvendinant įrodinėjimo pareigą, įtvirtintą LR CPK 178 str., kriminalistinių institutų bei rekomendacijų panaudojimas ne tik turi svarią įtaką atskirų įrodymų tyrimo patikimumui, tačiau kartu ir viso civilinio proceso objektyvumui, operatyvumui ir, aišku, efektyvumui, o kartu ir sudaro didesnes galimybes nustatyti tiesą civilinėje byloje.

Galiojanti civilinio proceso teisė numato vieną specialių žinių taikymo formą – teismo ekspertizę. Kitaip nei Baudžiamojo proceso civilinio proceso kodeksas, ji nemini specialisto, kaip galimo proceso dalyvio, ir nereglamentuoja jo dalyvavimo, kaip vienos iš specialių žinių taikymo, formų. Specialistai atlieka dvi funkcijas: a) sprendžia konkrečius klausimus nustatydami konkrečias aplinkybes (neatlikdami tyrimo); b) pateikia mokslinius teiginius, bandymus, informacinius duomenis taikydami specialias ir teorines, ir praktines žinias. Specialistai konsultantai gali teikti atliktų ekspertizių mokslinį įvertinimą, nurodyti jų atlikimo trūkumus, įvardyti nepanaudotas galimybes. Kita vertus, tokios specialisto veiklos įrodomosios reikšmės klausimas nebuvo sprendžiamas.

Specialistas – savarankiškas proceso dalyvis, dalyvaujantis procesiniame veiksme. Pagrindinis eksperto ir specialisto skirtumas pasireiškia per funkcijas. Šiuolaikinėje baudžiamojoje-procesinėje teisės doktrinoje visuotinai pripažįstami šie požiūriai: specialistas dalyvauja tyrimo veiksmuose tam, kad padėtų tyrėjui, prokurorui ar teisėjui savo specialiomis žiniomis ir įgūdžiais rasti, įtvirtinti ir paimti įrodymus; jis taip pat atkreipia tyrėjo, prokuroro ar teisėjo dėmesį į aplinkybes, susijusias su įrodymų surinkimu, įtvirtinimu ir paėmimu, ir teikia paaiškinimus arba išvadą specialiais klausimais.

Mūsų nuomone, savarankiška specialisto padėtis civilinėje teisenoje neturi kelti abejonių. Visų pirma tai lemia bendri teisinės formos reikalavimai, pagal kuriuos kiekvienas subjektas dalyvauja procese tam, kad įgyvendintų savo įstatymuose apibrėžtus uždavinius, ir skirtingų subjektų funkcijos, remiantis bendra taisykle, susimaišyti negali. Specialisto, jį pripažinus proceso subjektu, statusas turėtų būti reglamentuojamas Civilinio proceso kodekse nustatant procesines jo teises ir pareigas. Specia-

listo procesinio statuso savarankiškumas nereiškia, kad prireikus teismo (teisėjo) nutartimi ekspertizės nebus galima skirti atlikti asmens, kaip specialisto anksčiau dalyvavusio procesiniuose veiksmuose.

Manome, kad civilinėje teisenoje bendradarbiavimo su teisėsauga funkciją specialistas gali atlikti dviem būdais: bendradarbiaudamas su teismu šiam atliekant procesinius veiksmus ir teikiant konsultavimo ir informavimo pagalbą specialiais klausimais, nereikalaujančiais specialaus tyrimo. Specialistas civiliniame procese gali įgyvendinti skirtingas funkcijas: padėti teismui įgyvendinti pažintinę procesinę veiklą arba pateikti informacinio pobūdžio paaiškinimus, kurie nereikalauja atlikti specialaus tyrimo.

Eksperto išvada ir specialisto paaiškinimai skiriasi ne tik specifine prigimtimi, bet ir procesine reikšme. Eksperto išvada dažniausiai yra juridinių faktų įrodymas, ji gali būti įrodymas įrodinėjant įrodomąją aplinkybę), o specialisto paaiškinimas, pateiktas rašytine forma, dažniausiai yra įrodinėjamo fakto įrodymas.

Specialisto dalyvavimo civiliniame procese skirtumus aiškiai nurodo R. Krikščiūnas[130] ir pabrėžia, kad juos lemia specialių žinių naudojimo specifika. Procesinės jo funkcijos nustato specialisto procesinio statuso ypatumus ir specialių žinių naudojimo rezultatų reikšmę.

R. Krikščiūnas išskiria šiuos skirtumus[131]:

1. Specialistas yra savarankiškas proceso dalyvis; jo funkcijos skiriasi nuo eksperto funkcijų (ekspertui svarbiausia gauti naują informaciją (įrodymus) tyrimo metu; specialistui svarbiausia padėti teismui atlikti konkretų procesinį veiksmą, pateikti sukauptą ir patikrintą informaciją, kuriai patvirtinti nereikia atlikti tyrimo);

2. Specialistas neatlieka specialaus tyrimo tam, kad nustatytų naujus, iki tol teismui nežinomus faktus;

3. Specialisto veiklos rezultatai gali skirtis:

a) padedant teismui įgyvendinti procesinius veiksmus, jie įrodomosios reikšmės neturi ir nėra įtvirtinami atskirame akte – specialisto parengtame dokumente;

[130] Krikščiūnas R. Ekspertizė ir specialisto dalyvavimas nagrinėjant civilines bylas. *Jurisprudencija*. 2002, Nr. 33 (25), p. 79.

[131] Ten pat, p. 80.

b) informaciniai, paremti patirtimi, raštu pateikti specialisto paaiškinimai turi įrodomąją reikšmę ir gali būti naudojami teisme kaip įrodymai.

Remiantis pateiktais teiginiais galima daryti išvadą, kad civiliniame procese turėtų būti įteisinta savarankiška specialisto – teisėjo pagalbininko padėtis. Specialisto dalyvavimo procese ypatumai lemia specialių žinių taikymo specifiką, procesines jo funkcijas, kuriomis nustatomos specialisto procesinio statuso ypatybės ir specialių žinių taikymo rezultatų reikšmė.

Grįžtant prie teisinės ekspertizės, reikia pasakyti, kad ji galima arbitražo praktikoje. Pavyzdžiui, Lietuvoje remiantis nuolatinės arbitražo institucijos „Vilniaus komercinio arbitražo teismas“ valdybos 2003 m. gruodžio 8 d. nutarimu (2008 m. kovo 26 d. redakcija), patvirtinto Vilniaus komercinio arbitražo teismo arbitražo procedūros reglamento 30 str. 2. dalimi, ekspertizė gali būti skiriama ir tais atvejais, kai reikia išsiaiškinti klausimus, susijusius su taikoma užsienio teise[132].

[132] „Vilniaus komercinio arbitražo teismo“ valdybos 2003 m. gruodžio 8 d. nutarimu (2008 m. kovo 26 d. redakcija) patvirtintas Vilniaus komercinio arbitražo teismo arbitražo procedūros reglamentas.

3. SPECIALIŲ ŽINIŲ TAIKYMO, TIRIANT NUSIKALTIMUS IR KITUS TEISĖS PAŽEIDIMUS, UŽSIENIO PRAKTIKA

Kriminalistiniams tyrimams tenka vis svarbesnis vaidmuo atliekant kriminalinių nusikaltimų tyrimą. Tiriant nusikaltimus, kurie peržengia vienos valstybės ribas, pavyzdžiui, terorizmą, prekybą žmonėmis, pinigų plovimą ir pinigų padirbinėjimą, ypač svarbu bendradarbiauti tarptautiniu mastu, šis bendradarbiavimas turėtų apimti visą pasaulį.

Daugelyje Europos Sąjungos šalių, taip pat ir JAV šiuo metu yra rengiamos mokslinės specialių žinių tiriant nusikaltimus kompleksinės plėtros programos, kurias vykdyti pavedama kompetentingiausioms mokslo institucijoms. Pavyzdžiui, JAV Kongresas Nacionalinių mokslo akademijų Mokslo tarybai pavedė parengti teismo ekspertizės vystymo šalyje programą. Apie tai mes dar kalbėsime.

Svarbiausios ekspertinės veiklos problemos

Europos teismo ekspertizės tinkle (ENFSI) inicijuoto tyrimas[133] nustatė daug įvairių kliūčių, kurios trukdo pasiekti gerų rezultatų tiriant nusikaltimus. Atkreiptas dėmesys į tai, kad ne itin susikalba (supranta vieni kitus) tyrėjai plačiąja prasme, teismas ir ekspertai: prokurorai nesupranta ekspertų duomenų, kad galėtų suprasti tiriamąją ekspertizės dalį, o teisėjai neišmano ekspertizės metodų. Tai problema atliekant tyrimą, kai tyrėjai net nežino šiuolaikinės ekspertizės galimybių. Tyrime pabrėžiama bendradarbiavimo svarba, būtinumas dalytis informacija ir duomenų bazėmis. Iškeliamas ekspertų vienodo rengimo klausimas.

Tyrėjų grupė sukūrė *Ekspertų bendradarbiavimo modelį*. Modelis aprašo kriminalistinių tyrimų informacijos ir žinių srautus atskirose šalyse ir tarptautinėje erdvėje. Pagrindinis dabartinis koncepcijų modelis pateiktas 1 pav.

[133] FINAL REPORT – Study an Obstacles to Cooperation and Informatikon – sharing among Forensic Science Laboratorines and other Relevant Bodies of Different Member States and between these and Counterparts in Third Countries Contract JLS/D1/2007/025: http://www.enfsi.eu/uploads/files/Report%20Terrorism%20Project.pdf

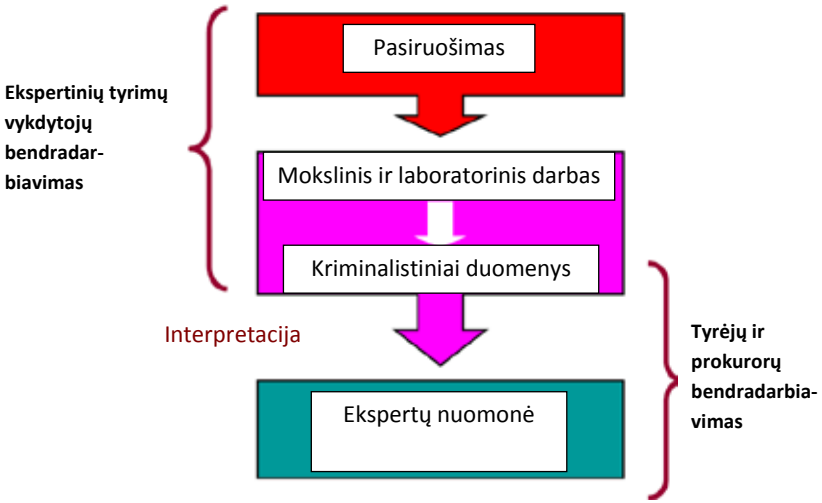

1 pav. Pagrindinis ekspertų bendradarbiavimo koncepcijų modelis

Tyrėjai išnagrinėjo pagrindinį ekspertų bendradarbiavimo koncepcijų modelį, taip pat tautinius ekspertinių tyrimų modelius ir pasiūlė patobulinti šį modelį bei papildyti tarptautinio bendradarbiavimo elementais (žr. 2 pav.).

Modelis suteikė suinteresuotųjų šalių (teismo ir teisėsaugos bendruomenės) sąveikos įžvalgų galimybę. Be to, jis leido išaiškinti kriminalistinių duomenų ir eksperto kriminalisto nuomonės skirtumą. Apskritai modelis padėjo nustatyti galimybes tarptautinio bendradarbiavimo teismo ekspertizės srityje, tarkime:

- teismo ekspertizės institucijų tarpusavio parama norint pasiekti tinkamą pasirengimo lygį pristatant ekspertų darbą;
- teismo ekspertizės institucijų tarpusavio parama po didelių incidentų ar teroristinio išpuolio;
- dalijimasis teismo ekspertizės informacija duomenų bazėse;
- teismo ekspertizės ekspertų išvadų perdavimas kitai šaliai, remiant baudžiamąjį persekiojimą;
- teismo ekspertų atvykimas iš kitos šalies.

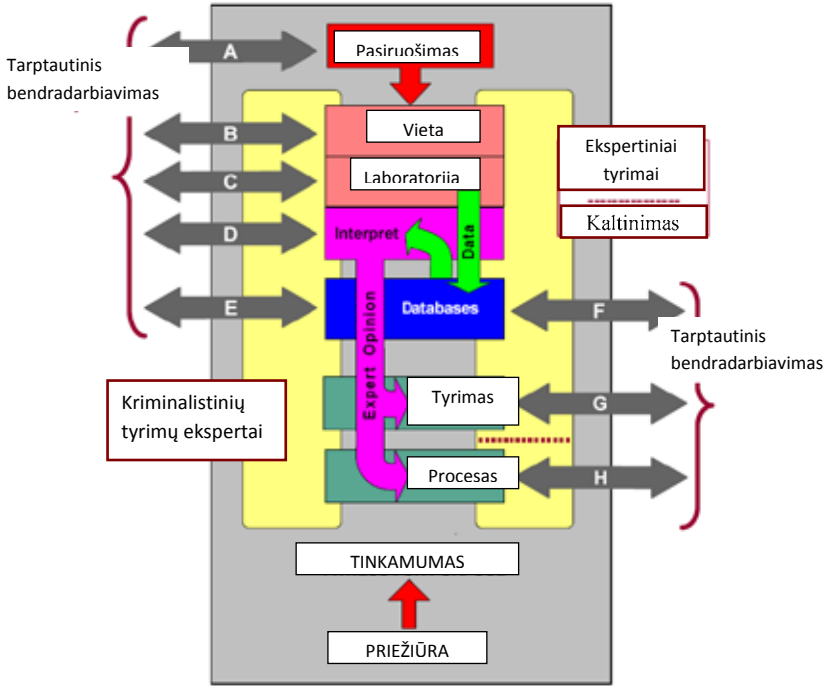

2 pav. Nacionalinis modelis (nurodant tarptautinį bendradarbiavimą)

Tyrimas dar kartą patvirtino, kad veiksmingas tarptautinis bendradarbiavimas įmanomas tik remiantis kriminalistikos kokybės standartais.

Europos Sąjungos Tarybos pamatiniame sprendime[134] teigiama, kad Europos Sąjunga kelia tikslą puoselėti ir plėtoti laisvės, saugumo ir teisingumo erdvę; bendrais valstybių narių veiksmais policijos ir teisminio bendradarbiavimo baudžiamosiose bylose srityje turi būti užtikrintas aukštas saugumo lygis. To tikslo turi būti siekiama užkardant nusikaltimus ir kovojant su jais – glaudžiau bendradarbiaujant valstybių narių teisėsaugos institucijoms – laikantis su žmogaus teisėmis, pagrindinėmis laisvėmis ir teisine valstybe susijusių principų ir taisyklių, kuriomis

[134] Tarybos pamatinis sprendimas 2009/905/TVR dėl kriminalistinių laboratorinių tyrimų paslaugų teikėjų akreditacijos. 2009 m. lapkričio 30 d. *Oficialusis leidinys L 322, 09/12/2009 p. 0014 – 0016.*

grindžiama Sąjunga ir kurios yra bendros valstybėms narėms. Keistis informacija ir žvalgybos informacija apie nusikaltimus ir nusikalstamą veiklą itin svarbu, kad teisėsaugos institucijos galėtų sėkmingai užkardyti, išaiškinti ir tirti nusikaltimus ar nusikalstamą veiklą. Būtina tvarkyti atitinkamą informaciją ir tai turėtų būti reglamentuojama tinkamomis nuostatomis dėl asmens duomenų apsaugos.

Suintensyvėjęs keitimasis informacija, susijusia su kriminalistiniais įrodymais, ir vis dažnesnis vienoje valstybėje narėje gautų įrodymų naudojimas kitoje valstybėje narėje vykstančiuose teismo procesuose rodo poreikį nustatyti kriminalistinių laboratorinių tyrimų paslaugų teikėjams skirtus bendrus standartus. Kriminalistinių laboratorinių tyrimų procesų metu vienoje valstybėje narėje gauta informacija šiuo metu gali būti siejama su tam tikru netikrumu kitoje valstybėje narėje dėl to, kaip buvo elgtasi su objektu, kokie buvo taikyti metodai ir kaip buvo aiškinami rezultatai. Kriminalistinių laboratorinių tyrimų paslaugų teikėjų akreditacija yra svarbus žingsnis pirmyn siekiant saugiau ir veiksmingiau keistis kriminalistinių laboratorinių tyrimų informacija ES. Akreditacija padės sukurti abipusį pasitikėjimą naudojamų pagrindinių analitinių metodų tinkamumu. Tačiau akredituojant nenurodomas taikytinas metodas, o tik tai, kad taikomas metodas turi būti tinkamas tikslui pasiekti.

Viena iš pagrindinių valstybių institucijų pareigų yra užtikrinti jos piliečių saugumą ir jų teisių apsaugą. Sprendžiant šiuos uždavinius ypatinga reikšmė tenka teismo ekspertiniams tyrimams. Šiandien teismo ekspertizė yra ne amatininko, o mokslininko veikla. Tai aiškiai matome Vakarų Europoje, ypač JAV, kur teisėjas ne tik priima ir vertina pateiktus įrodymus, bet ir privalo elgtis taip, kad įrodymais, kuriais bus grindžiamas nuosprendis, būtų ne tik leistini, susieti su tiriamuoju įvykiu, bet ir patikimi, ypač kai turi įtakos moksliniams įrodymams (teismo ekspertizėms). Teismo įrodymų mokslinis patikimumas turi būti paremtas moksliniais dėsningumais. Tai reikalauja įvertinimo, ar metodika ir metodologija, kuriomis grindžiama išvada, yra moksliškai teisinga ir ar jos buvo teisingai pritaikytos.

Reiškiantis nepalankioms nusikalstamumo dinamikos, naujų nusikaltimų būdų ir priemonių atsiradimo tendencijoms, kaip niekada didėja ir poreikis panaudoti naujausius mokslinio tyrimo laimėjimus nusikal-

timams ir administracinių teisės pažeidimams tirti. Daugumoje užsienio šalių pastebimas plataus šiuolaikinių nusikaltimo ir administracinių teisės pažeidimų tyrimo technologijų kūrimo ir diegimo protrūkis, padedantis stabilizuoti nusikalstamumą: nusikalstamumo reiškinys nagrinėjamas ir nuspėjamas kompleksiškai; pertvarkomos kriminalistikos, teismo ekspertizės ir kriminologinės mokslinės bei praktinės institucijos, optimizuojama jų veikla.

Šios mokslo studijos autoriai irgi atliko specialių žinių panaudojimo tiriant nusikalstamas veiklas būklės ir poreikio tyrimas tarptautinėje erdvėje.

Teorinis tyrimo pagrindimas ir instrumentarijus

Tyrimas atliktas remiantis šias metodais: dokumentų analizės, deskriptyviniu, analitiniu-kritiniu, mokslinės literatūros analizės, istorinės analizės, sisteminės analizės, lyginamuoju, šaltinio turinio analizės, metaanalizės ir kitais. Sisteminės analizės, operacionalizacijos, dedukcijos ir modeliavimo metodais buvo nagrinėjama specialių žinių panaudojimo tiriant nusikaltimus apibrėžtys, išskiriant tam būdingus bruožus. Išgryninus specialių žinių panaudojimo tiriant skirtingų kontekstų nusikaltimus bruožus, remiantis lyginimo, indukcijos ir modeliavimo metodais, buvo sudaroma specialių žinių panaudojimo tiriant nusikaltimus *matrica* taip atskleidžiant specialių žinių panaudojimo atliekant tyrimą svarbą. Remiantis teisėsaugos institucijų darbo praktikos analize, paremta dokumentų turinio (*content*) analize, matematinės statistikos analize, interviu bei modeliavimo metodais, buvo aiškinama specialių žinių panaudojimo įtaka nusikalstamų veikų tyrimo metodikoms formuoti, jų tendencijoms ir plėtrai. Tyrimais šioje srityje buvo bandoma aprėpti kuo platesnę geografinę, institucinę, pareigybinę imtį, empirinius tyrimus siedami su teisiniais pagrindais, teorinių koncepcijų ir jų įgyvendinimo praktikos analize, panaudodami savo tyrimus, dalyvavimo įvairių darbo grupių ir komisijų veikloje patirtį, diskusijų su pareigūnais ir kolegomis informaciją.

Papildomai buvo atlikta anketinė apklausa, išplatintas klausimynas anglų kalba. Buvo pateikta 20 klausimų (žr. 2 lentelę). Respondentai atskirame lape išsakė individualią nuomonę, kuri papildė atsakymus į pateiktus klausimus. Svarbu buvo ištirti užsienio mokslo ekspertinių įstaigų

atliekamų tyrimo kokybės užtikrinimo bei akreditacijos mechanizmus bei nustatyti, ar yra specialūs mokymai universitetuose.

Anketos buvo platinamos kriminalistikos simpoziume Bratislavoje[135] 2011 m. 30 spalio 27–30 d. Išplatinta 130 anketų, gauta 89. Tiriamoji populiacija: ekspertai ir kriminalistai, mokslininkai bei praktikai iš Austrijos, Australijos, Azerbaidžano, Baltarusijos, Belgijos, Bosnijos ir Hercegovinos, Bulgarijos, Kroatijos, Kipro, Čekijos, Estijos, Prancūzijos, Vokietijos, Graikijos, Vengrijos, Indijos, Airijos, Latvijos, Lietuvos, Juodkalnijos, Olandijos, Norvegijos, Kinijos, Lenkijos, Portugalijos, Makedonijos, Rumunijos, Rusijos, Slovakijos, Pietų Afrikos, Ispanijos, Turkijos, Ukrainos, Didžiosios Britanijos, JAV.

Duomenims apdoroti buvo taikomas statistinis paketas SPSS. Respondentų nuomonių sutapimas nagrinėjamas skaičiuojant Kendalo konkordancijos koeficientą W. Galima pastebėti respondentų nuomonių suderinamumą visais klausimais ir klausimų grupėse ($p = 0{,}000$). Labiausiai respondentų nuomonės sutampa dėl K5, K6, K7, K10, K11, K12 ($W = 0{,}567$; $p = 0{,}000$). Tyrimo paklaida $\Delta = 0{,}1$.

2 lentelė. Pateikti anketos klausimai

	Klausimas
K1	Ar universitetai rengia specializuotus kvalifikacijos kėlimo kursus ekspertams, specialistams, ar dėstoma kriminalistika?
K2	Ar yra Jūsų šalyje mokslinė kriminalistikos institucija (mokslinio tyrimo institutas, universiteto katedra ir pan.)?
K3	Ar rengiama kriminalistikos mokslo ir mokymo programų strategija?
K4	Ar yra Jūsų šalyje institucija, kuri prižiūri studijų standartus ir kriminalistikos programų akreditaciją aukštosiose mokyklose?
K5	Ar yra Jūsų šalyje Teismo ekspertų veiklos koordinavimo taryba (ar analogiška tarnyba)?
K6	Kas koordinuoja ir kontroliuoja privačių ekspertų veiklą?
K7	Ar atliekamiems ekspertiniams tyrimams yra taikoma išorinė kontrolė?
K8	Ar Jūsų šalyje numatytas ekspertų kvalifikacijos tobulinimo tvarkos reglamentavimas?
K9	Ar Jūsų šalyje numatyta specialistų rengimo ir kvalifikacijos teikimo sistema?

[135] 10th International Symposium of Forensic Sciences, 2011 09 27-31, Bratislava.

	Klausimas
K10	Ar Jūsų šalyje nustatyta tyrimų kokybės kontrolės sistema?
K11	Ar nustatyti standartai privalomai laboratorijų akreditacijai?
K12	Ar nustatyti privalomo ekspertų (kriminalistų) sertifikavimo standartai?
K13	Ar Jūsų šalyje priimtas ekspertų profesinės etikos kodeksas?
K14	Ar Jūsų šalyje priimtas Teismo ekspertizės įstatymas?
K15	Kokia jūsų nuomonė dėl teisinio ekspertizės reglamentavimo problemų (pažymėkite svarbiausias)
K16	Ar Jūsų šalies ekspertinėse įstaigose yra atliekami tapatūs tyrimai (ar tyrimai dubliuojami)?
K17	Ar Jūsų šalyje užtikrinamas specialistų kriminalistų išvykimas į įvykio vietas 24 valandas per parą?
K18	Ar yra nustatyta bendra ekspertinių paslaugų įkainių sistema valstybinėse ekspertinėse įstaigose?
K19	Ar yra nustatyta bendra ekspertinių paslaugų įkainių sistema privatiems ekspertams?
K20	Ar ikiteisminio tyrimo tyrėjai disponuoja lėšomis ekspertizėms atlikti?

Atlikta atskirų kintamųjų grupių faktorinė analizė. Faktorinė analizė leidžia kintamųjų masyve išskirti keletą grupių, kurios vadinamos veiksniais. Grupavimas atliekamas apskaičiuojant kintamųjų koreliaciją. Į vieną veiksnį jungiami kintamieji, stipriai koreliuojantys tarpusavyje ir silpnai koreliuojantys arba nekoreliuojantys su kitais kintamaisiais, sudarančiais kitus veiksnius. Kintamųjų ryšiams nustatyti taikomas Pirsono χ^2 kriterijus.

Galima išskirti keletą anketos klausimų grupių:

1. K1, K3, K4, K8, K9 – apibūdina ekspertų veiklos finansines problemas;
2. K5, K6, K7, K10, K11, K12 – apibūdina ekspertų veiklos kontrolės problemas;
3. K14, K15 – apibūdina teisinį ekspertų veiklos reglamentavimą;
4. K18, K19, K20 – apibūdina ekspertų veiklos finansines problemas.

Pirma grupė klausimų (K1, K3, K4, K8, K9) apibūdina ekspertų kriminalistų rengimo ir kvalifikacijos tobulinimo problemas:

- K1: Ar universitetuose rengiami specializuoti kvalifikacijos kėlimo kursai ekspertams, specialistams, ar dėstoma kriminalistika?
- K3: Ar rengiama kriminalistikos mokslo ir mokymo programų strategija?
- K4: Ar yra Jūsų šalyje institucija, kuri prižiūri studijų standartus ir kriminalistikos programų akreditaciją aukštosiose mokyklose?
- K8: Ar Jūsų šalyje numatytas ekspertų kvalifikacijos tobulinimo tvarkos reglamentavimas?
- K9: Ar yra Jūsų šalyje specialistų rengimo ir kvalifikacijos teikimo sistema?

Išnagrinėsime kiekvieną klausimą atskirai:

K1: Ar universitetuose rengiami specializuoti kvalifikacijos kėlimo kursai ekspertams, specialistams, ar dėstoma kriminalistika?

Atsakymų rezultatai pateikti 3 grafike.

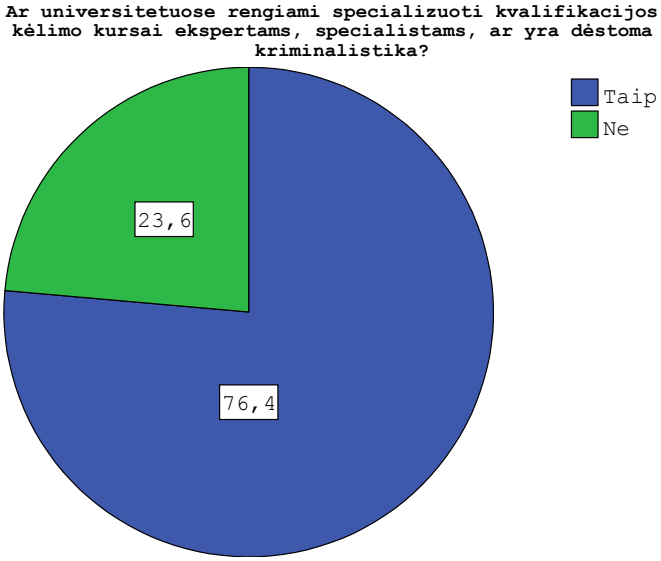

3 grafikas. **Atsakymai į klausimą K1**

Dauguma respondentų (76,4 proc.) į šį klausimą atsakė teigiamai, 23,6 proc. – neigiamai. Tai rodo, kad kriminalistikos dėstymui ir ekspertų kvalifikacijos kėlimui visur skiriama daug dėmesio.

K3: Ar rengiama kriminalistikos mokslo ir mokymo programų strategija?

Atsakymų rezultatai pateikti 4 grafike.

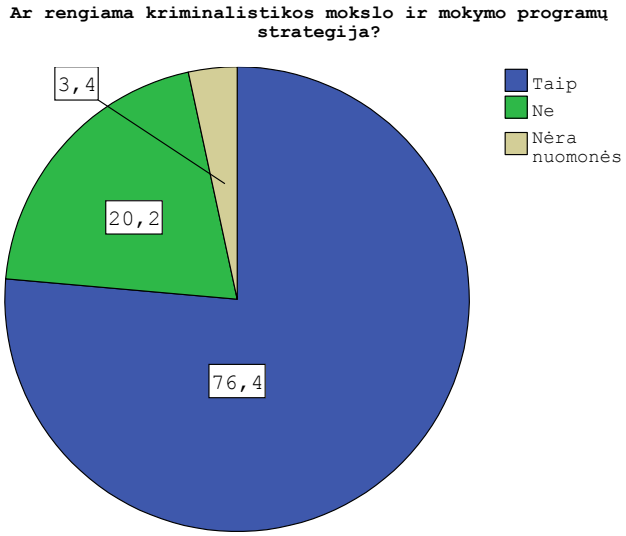

4 grafikas. **Atsakymai į klausimą K3**

Dauguma respondentų (76,4 proc.) į šį klausimą atsakė teigiamai, 20,2 proc. – neigiamai, tik 3,4 proc. respondentų neturėjo nuomonės. Tai rodo, kad kriminalistikos mokslas plėtojamas kryptingai.

K4: Ar yra Jūsų šalyje institucija, kuri prižiūri studijų standartus ir kriminalistikos programų akreditaciją aukštosiose mokyklose?

Atsakymų rezultatai pateikti 5 grafike.

Šiuo atveju respondentų nuomonės pasidalijo beveik po lygiai: 33,71 proc. respondentų į šį klausimą atsakė teigiamai, 35,96 proc. – neigiamai, 30,34 proc. respondentų neturėjo nuomonės. Tai rodo, kad kriminalistikos studijos nėra tinkamai reglamentuotos.

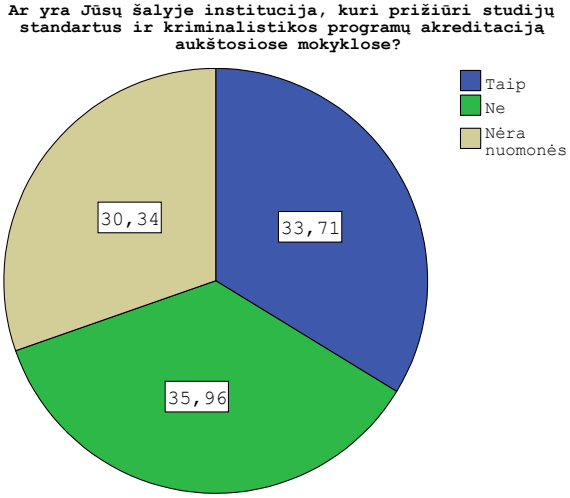

5 grafikas. **Atsakymai į klausimą K4**

K8: Ar Jūsų šalyje numatytas ekspertų kvalifikacijos tobulinimo tvarkos reglamentavimas?

Atsakymų rezultatai pateikti 6 grafike.

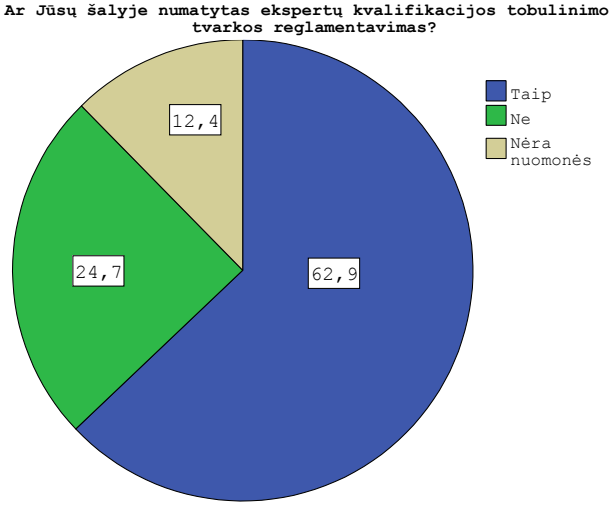

6 grafikas. **Atsakymai į klausimą K8**

Daugiau kaip pusė respondentų (62,9 proc.) į šį klausimą atsakė teigiamai, 24,7 proc. – neigiamai, 12,4 proc. respondentų neturėjo nuomonės. Tai rodo, kad ekspertų kvalifikacijos tobulinimas reglamentuojamas, bet nepakankamai.

K9: Ar Jūsų šalyje numatyta specialistų rengimo ir kvalifikacijos teikimo sistema?

Atsakymų rezultatai pateikti 7 grafike.

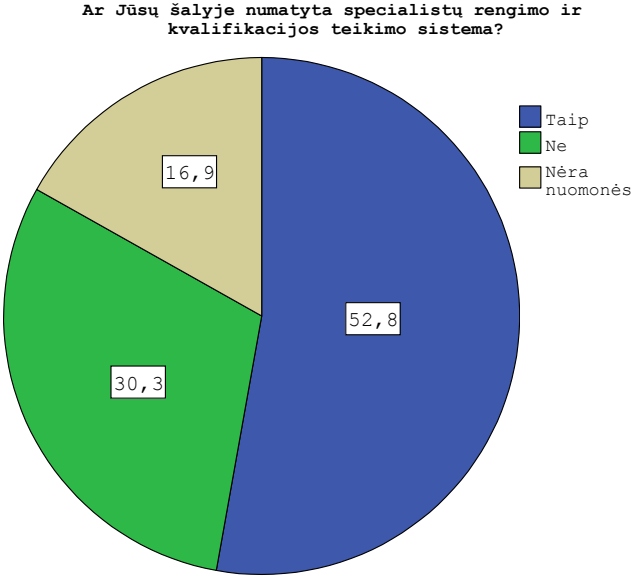

7 grafikas. **Atsakymai į klausimą K9**

Pusė respondentų (52,8 proc.) į šį klausimą atsakė teigiamai, 30,3 proc. – neigiamai, 16,9 proc. respondentų neturėjo nuomonės. Tai rodo, kad ekspertų rengimas susistemintas tik iš dalies.

Veiksniai, nuo kurių priklauso *ekspertų kriminalistų rengimo ir kvalifikacijos tobulinimo problemos*, nustatyti kintamųjų (K1, K3, K4, K8, K9) faktorinės analizės metodu. *KMO* ir *Bartlett's* testo rezultatai (*KMO = 0,529, p-level = 0,000)* rodo, kad duomenys faktorinei analizei tinka (žr. 3 pav.).

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,529
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	41,307
	df	10
	Sig.	,000

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	1,668	33,368	33,368	1,668	33,368	33,368	1,624	32,483	32,483
2	1,313	26,252	59,621	1,313	26,252	59,621	1,357	27,138	59,621
3	,888	17,753	77,374						
4	,617	12,342	89,716						
5	,514	10,284	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

3 pav. *KMO* ir *Bartlett's*, *Kaiser* testo rezultatai

Pagal *Kaiser* (žr. 3 pav.) ir *Catell scree* kriterijus išskiriami du veiksniai, kurie paaiškina 59,62 proc. bendrosios kintamųjų dispersijos. Veiksnių svorių matrica (žr. 3 lentelę) suteikia galimybę apibūdinti *ekspertų kriminalistų rengimo ir kvalifikacijos tobulinimo problemas* lemiančius veiksnius. Šiuo atveju pirmas veiksnys – *ekspertų rengimo sistema* (šis veiksnys susijęs su kintamaisiais: *K3: Ar rengiama kriminalistikos mokslo ir mokymo programų strategija?, K8: Ar Jūsų šalyje numatytas ekspertų kvalifikacijos tobulinimo tvarkos reglamentavimas?, K9: Ar Jūsų šalyje numatyta specialistų rengimo ir kvalifikacijos teikimo sistema?*), antras veiksnys – *ekspertų rengimo standartai* (šis veiksnys susijęs su kintamaisiais: *K1: Ar universitetai rengia specializuotus kvalifikacijos kėlimo kursus ekspertams, specialistams, ar dėstoma kriminalistika?, K4: Ar yra Jūsų šalyje institucija, kuri prižiūri studijų standartus ir kriminalistikos programų akreditaciją aukštosiose mokyklose?*).

3 lentelė. Veiksnių svorių matrica

	Veiksnys	
	1	**2**
K1: Ar universitetai rengia specializuotus kvalifikacijos kėlimo kursus ekspertams, specialistams, ar dėstoma kriminalistika?	-,075	-,698
K3: Ar rengiama kriminalistikos mokslo ir mokymo programų strategija?	-,684	,263
K4: Ar yra Jūsų šalyje institucija, kuri prižiūri studijų standartus ir kriminalistikos programų akreditaciją aukštosiose mokyklose?	-,370	,752

	Veiksnys	
	1	2
K8: Ar Jūsų šalyje numatytas ekspertų kvalifikacijos tobulinimo tvarkos reglamentavimas?	,660	,483
K9: Ar Jūsų šalyje sukurta specialistų rengimo ir kvalifikacijos teikimo sistema?	,760	-,040

Analizės rezultatus galima apibendrinti: *ekspertų kriminalistų rengimo ir kvalifikacijos tobulinimo problemos* priklauso nuo dviejų veiksnių, šiuos veiksnius galima pavadinti *ekspertų rengimo sistema* ir *ekspertų rengimo standartais*. Su šiais veiksniais susijusių kintamųjų analizė rodo, kad kriminalistikos mokslas plėtojamas kryptingai; ekspertų kvalifikacijos tobulinimas reglamentuojamas, bet nepakankamai; ekspertų rengimas susistemintas tik iš dalies (*ekspertų rengimo sistema*); kriminalistikos dėstymui ir ekspertų kvalifikacijos kėlimui visur skiriama daug dėmėsio; kriminalistikos studijos nėra pakankamai reglamentuotos (*ekspertų rengimo standartai*).

Antra grupė klausimų (K5, K6, K7, K10, K11, K12) apibūdina ekspertų veiklos kontrolės problemas:

- K5: Ar Jūsų šalyje yra Teismo ekspertų veiklos koordinavimo taryba (ar analogiška tarnyba)?
- K6: Kas koordinuoja ir kontroliuoja privačių ekspertų veiklą?
- K7: Ar atliekamiems ekspertiniams tyrimams yra taikoma išorinė kontrolė?
- K10: Ar Jūsų šalyje nustatyta tyrimų kokybės kontrolės sistema?
- K11: Ar yra nustatyti privalomos laboratorijų akreditacijos standartai?
- K12: Ar nustatyti privalomo ekspertų (kriminalistų) sertifikavimo standartai?

Išnagrinėsime kiekvieną klausimą atskirai:

K5: Ar Jūsų šalyje yra Teismo ekspertų veiklos koordinavimo taryba (ar analogiška tarnyba)?

Atsakymų rezultatai pateikti 8 grafike.

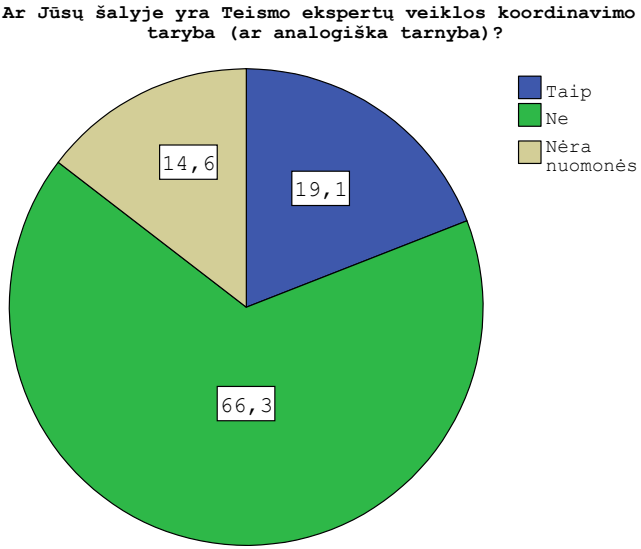

8 grafikas. **Atsakymai į klausimą K5**

Daugiau kaip pusė respondentų (66,3 proc.) į šį klausimą atsakė neigiamai, tik 19,1 proc. – teigiamai, 14,6 proc. respondentų neturėjo nuomonės. Tai rodo, kad ekspertų veikla beveik nekoordinuojama.

K6: Kas koordinuoja ir kontroliuoja privačių ekspertų veiklą?

Atsakymų rezultatai pateikti 9 grafike.

Trečdalis respondentų (38,2 proc.) nurodė, kad privačių ekspertų veiklą koordinuoja vyriausybinės organizacijos, 20,2 proc. – kitos organizacijos, 14, 6 proc. – Koordinacinė ekspertų taryba, 12,4 proc. – atskiros ekspertinės organizacijos, 11,2 proc. – nekontroliuoja niekas, 3,4 proc. – Privačių ekspertų sąjunga. Tai rodo, kad privačių ekspertų veikla daugiausia koordinuojama centralizuotai.

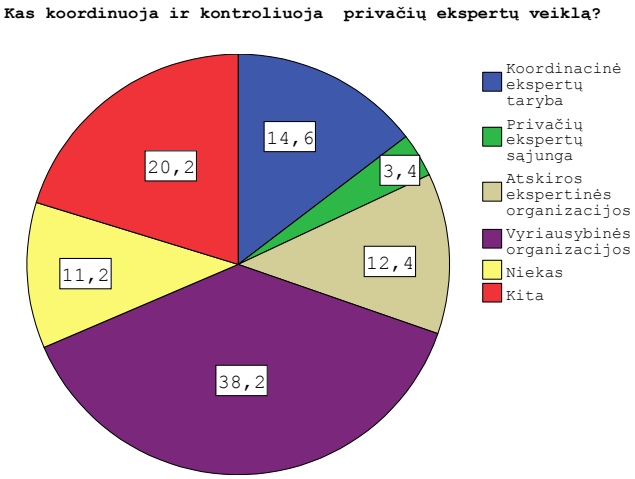

9 grafikas. **Atsakymai į klausimą K6**

K7: Ar atliekamiems ekspertiniams tyrimams yra taikoma išorinė kontrolė?

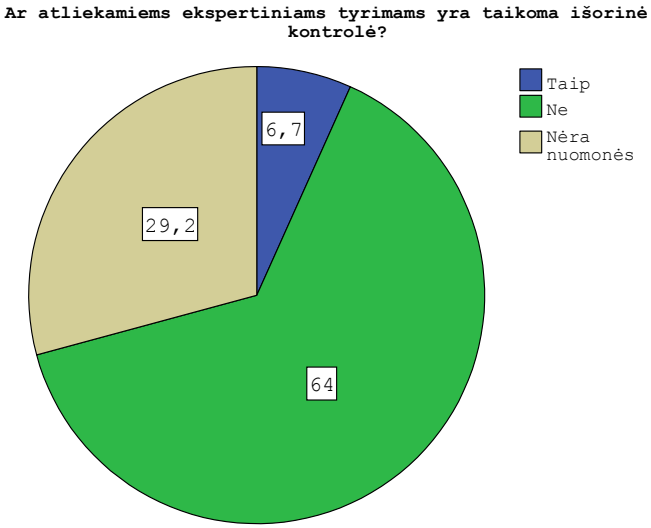

10 grafikas. **Atsakymai į klausimą K7**

Atsakymų rezultatai pateikti 10 grafike.

Daugiau kaip pusė respondentų (64 proc.) į šį klausimą atsakė neigiamai, tik 6,7 proc. – teigiamai, beveik trečdalis (29,6 proc.) respondentų neturėjo nuomonės. Tai rodo, kad ekspertų tyrimams beveik netaikoma išorinė kontrolė.

K10: Ar Jūsų šalyje nustatyta tyrimų kokybės kontrolės sistema?

Atsakymų rezultatai pateikti 11 grafike.

Daugiau kaip pusė respondentų (67,4 proc.) į šį klausimą atsakė teigiamai, tik 18 proc. – neigiamai, 14,6 proc. respondentų neturėjo nuomonės. Tai rodo, kad tyrimų kontrolės sistema nustatyta nepakankamai.

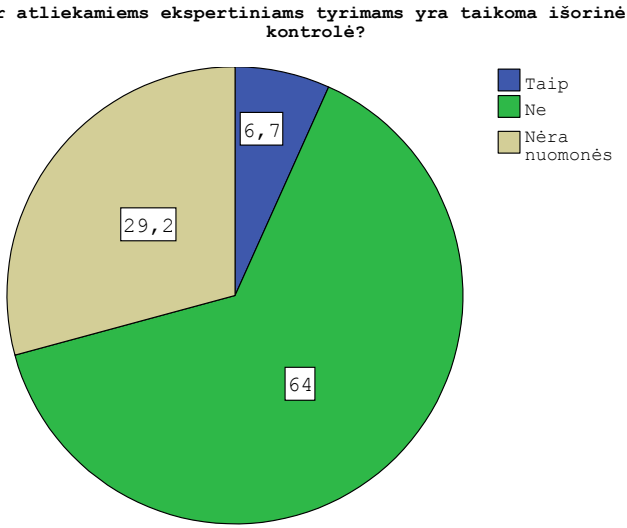

11 grafikas. **Atsakymai į klausimą K10**

K11: Ar nustatyti privalomos laboratorijų akreditacijos standartai?

Atsakymų rezultatai pateikti 12 grafike.

Didžiausia dalis respondentų (85,4 proc.) į šį klausimą atsakė teigiamai, tik 11,2 proc. – neigiamai, 3,4 proc. respondentų neturėjo nuomonės. Tai rodo, kad privalomos laboratorijų akreditacijos standartai nustatomi gana griežtai.

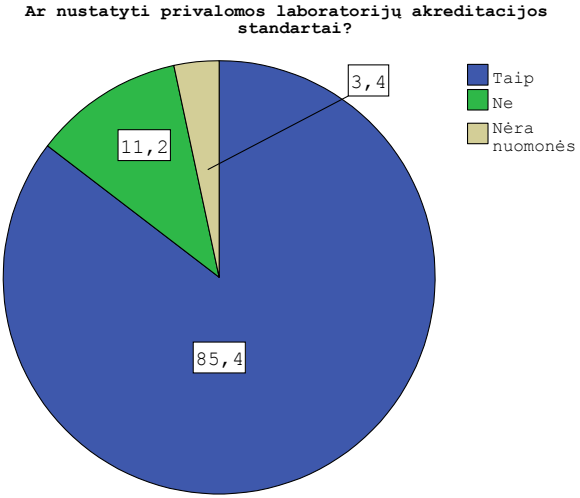

12 grafikas. **Atsakymai į klausimą K11**

K12: Ar nustatyti privalomo ekspertų (kriminalistų) sertifikavimo standartai?

Atsakymų rezultatai pateikti 13 grafike.

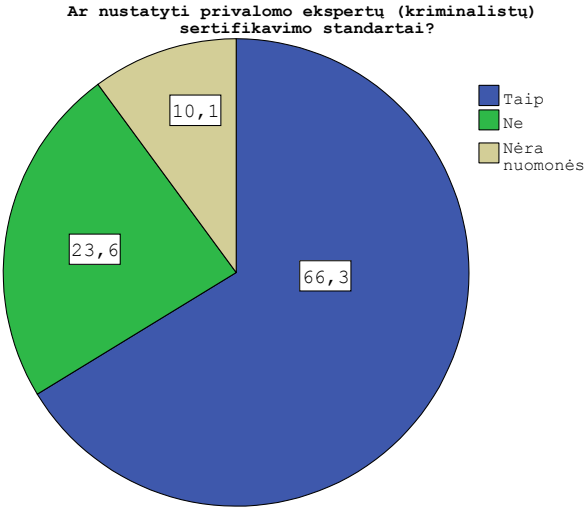

13 grafikas. **Atsakymai į klausimą K12**

Daugiau kaip pusė respondentų (66,3 proc.) į šį klausimą atsakė teigiamai, 23,6 proc. – neigiamai, 10,1 proc. respondentų neturėjo nuomonės. Tai rodo, kad privalomo ekspertų sertifikavimo standartai taikomi nepakankamai.

Veiksniai, nuo kurių priklauso *ekspertų veiklos kontrolės problemos*, nustatyti kintamųjų (K5, K6, K7, K10, K11, K12) faktorinės analizės metodu. *KMO* ir *Bartlett's* testo rezultatai (*KMO = 0,568, p-level = 0,000)* rodo, kad duomenys faktorinei analizei tinka (žr. 4 pav.).

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,568
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	150,287
	df	15
	Sig.	,000

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	2,448	40,799	40,799	2,448	40,799	40,799	2,310	38,500	38,500
2	1,326	22,107	62,906	1,326	22,107	62,906	1,464	24,406	62,906
3	,956	15,934	78,840						
4	,709	11,816	90,656						
5	,308	5,133	95,789						
6	,253	4,211	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

4 pav. *KMO* ir *Bartlett's*, *Kaiser* testo rezultatai

Pagal *Kaiser* (žr. 4 pav.) ir *Catell scree* kriterijus išskiriami du veiksniai, kurie paaiškina 62,91 proc. bendrosios kintamųjų dispersijos. Veiksnių svorių matrica (žr. 4 lentelę) suteikia galimybę apibūdinti *ekspertų kriminalistų rengimo ir kvalifikacijos tobulinimo problemas* lemiančius veiksnius. Šiuo atveju pirmas veiksnys – *ekspertų veiklos kontrolė* (šis veiksnys susijęs su kintamaisiais: *K7: Ar atliekamiems ekspertiniams tyrimams yra taikoma išorinė kontrolė?, K10: Ar Jūsų šalyje yra nustatyta tyrimų kokybės kontrolės sistema?, K11: Ar nustatyti privalomos laboratorijų akreditacijos standartai?, K12: Ar nustatyti privalomo ekspertų (kriminalistų) sertifikavimo standartai?*), antras veiksnys – *ekspertų veiklos koordinavimas* (šis veiksnys susijęs su kintamaisiais: *K5: Ar Jūsų šalyje yra Teismo ekspertų veiklos koordinavimo taryba (ar analogiška tarnyba)?, K6: Kas koordinuoja ir kontroliuoja privačių ekspertų veiklą?*).

Analizės rezultatus galima apibendrinti: *ekspertų veiklos kontrolės problemos* priklauso nuo dviejų veiksnių, šiuos veiksnius galima pavadinti *ekspertų veiklos kontrole* ir *ekspertų veiklos koordinavimu*. Su šiais veiksniais susijusių kintamųjų analizė rodo, kad ekspertų tyrimams beveik netaikoma išorinė kontrolė; tyrimų kontrolės sistema nustatyta nepakankamai; ganėtinai griežtai nustatomi privalomos laboratorijų akreditacijos standartai; privalomo ekspertų sertifikavimo standartai taikomi nepakankamai (*ekspertų veiklos kontrolė*); ekspertų veikla beveik nekoordinuojama; privačių ekspertų veikla daugiausia koordinuojama centralizuotai (*ekspertų veiklos koordinavimas*).

4 lentelė. Veiksnių svorių matrica

	Veiksnys	
	1	**2**
K5: Ar Jūsų šalyje yra Teismo ekspertų veiklos koordinavimo taryba (ar analogiška tarnyba)?	,037	,774
K6: Kas koordinuoja ir kontroliuoja privačių ekspertų veiklą?	-,275	,760
K7: Ar atliekamiems ekspertiniams tyrimams yra taikoma išorinė kontrolė?	,586	,391
K10: Ar Jūsų šalyje nustatyta tyrimų kokybės kontrolės sistema?	,837	-,139
K11: Ar nustatyti privalomos laboratorijų akreditacijos standartai?	,810	-,338
K12: Ar nustatyti privalomo ekspertų (kriminalistų) sertifikavimo standartai?	,731	-,038

Trečia grupė klausimų (K14, K15) apibūdina ekspertų veiklos teisinį reglamentavimą:

- K14: Ar priimtas Jūsų šalyje Teismo ekspertizės įstatymas?
- K15: Kokia jūsų nuomonė dėl teisinio ekspertizės reglamentavimo problemų (pažymėkite svarbiausias)?

Išnagrinėsime kiekvieną klausimą atskirai:

K14: Ar priimtas Jūsų šalyje Teismo ekspertizės įstatymas?

Atsakymų rezultatai pateikti 14 grafike.

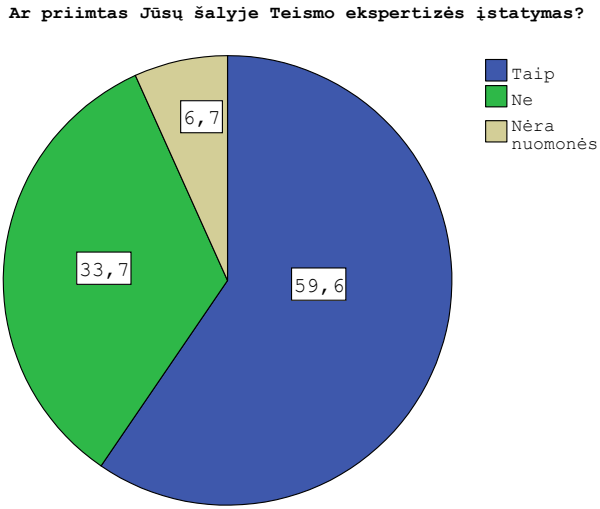

14 grafikas. **Atsakymai į klausimą K14**

Daugiau kaip pusė respondentų (59,6 proc.) į šį klausimą atsakė teigiamai, 33,7 proc. – neigiamai, 6,7 proc. respondentų neturėjo nuomonės. Tai rodo, kad Teismo ekspertizės įstatymas priimtas tik pusėje šalių.

K15: Kokia jūsų nuomonė dėl teisinio ekspertizės reglamentavimo problemų (pažymėkite svarbiausias)?

Atsakymų rezultatai pateikti 15 grafike.

Respondentai apibūdino teisinio ekspertizės reglamentavimo problemas: 28,1 proc. – organizacinės ir etinės problemas (metodinių rekomendacijų aprobavimas ir įdiegimas, katalogizavimas, eksperto darbo normavimas, eksperto etikos kodeksas); 15,7 proc. – ekspertinės įstaigos vadovo teisinio statuso problema, 14,6 proc. – subjektų, turinčių teisę skirti ekspertizę, rato išplėtimas (pvz., ar gynėjui užtikrinta teisė įgyvendinti teisę pateikti įrodymus, ar jis gali savarankiškai, t. y. nepriklausomai nuo tyrėjo ar prokuroro, spręsti ekspertizės atlikimo klausimą, reikalauti papildomų ar pakartotinių ekspertizių, ar valstybinėse įstaigose atlikti ekspertizes privaloma ir kada), 13,5 proc. – kitos problemos, 11,2 proc. –

kompleksinių ekspertizių darymo reglamentavimas, 10,1 proc. – būtini ekspertizių skyrimo atvejai (mišri norma, kurioje būtų paminėti būtini atvejai ir formulė, leidžianti juos išplėsti), 6,7 proc. – neatsakė. Tai rodo, kad egzistuoja labai įvairios teisinio ekspertizės reglamentavimo problemos: teisinės, etinės, organizacinės.

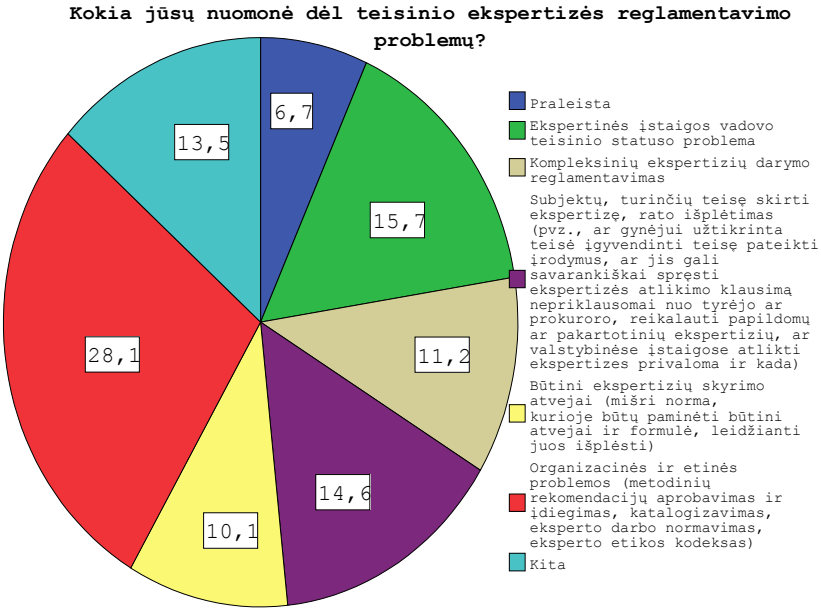

15 grafikas. **Atsakymai į klausimą K15**

Ketvirta grupė klausimų (K18, K19, K20) apibūdina ekspertų veiklos finansines problemas:

- K18: Ar yra nustatyta bendra ekspertinių paslaugų įkainių sistema valstybinėse ekspertinėse įstaigose?
- K19: Ar yra nustatyta bendra ekspertinių paslaugų įkainių sistema privatiems ekspertams?
- K20: Ar ikiteisminio tyrimo tyrėjai disponuoja lėšomis ekspertizėms atlikti?

Išnagrinėsime kiekvieną klausimą atskirai:

K18: Ar yra nustatyta bendra ekspertinių paslaugų įkainių sistema valstybinėse ekspertinėse įstaigose?

Atsakymų rezultatai pateikti 16 grafike.

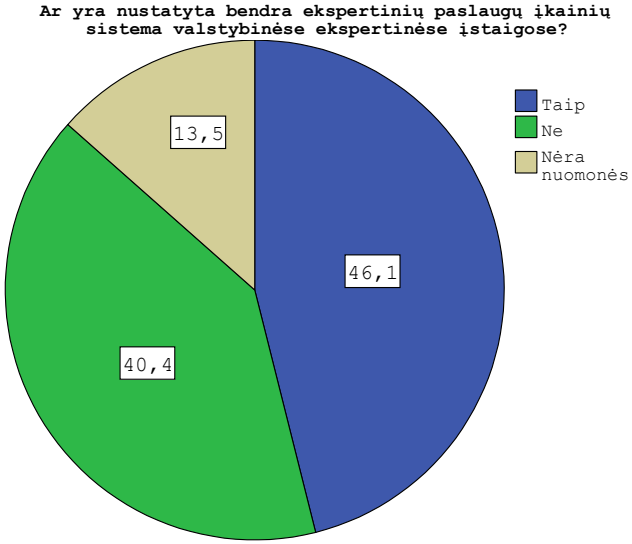

16 grafikas. **Atsakymai į klausimą K18**

Šiek tiek mažiau kaip pusė respondentų (46,1 proc.) į šį klausimą atsakė teigiamai, beveik tiek pat (40,4 proc.) – neigiamai, 13,5 proc. respondentų neturėjo nuomonės. Tai rodo, kad bendra ekspertinių paslaugų įkainių sistema nustatyta tik mažesnėje dalyje šalių.

K19: Ar yra nustatyta bendra ekspertinių paslaugų įkainių sistema privatiems ekspertams?

Atsakymų rezultatai pateikti 17 grafike.

Daugiau kaip pusė respondentų (53,9 proc.) į šį klausimą atsakė neigiamai, tik 24,7 proc. – teigiamai, 21,3 proc. respondentų neturėjo nuomonės. Tai rodo, kad bendra ekspertinių paslaugų įkainių sistema privatiems ekspertams beveik nenustatyta.

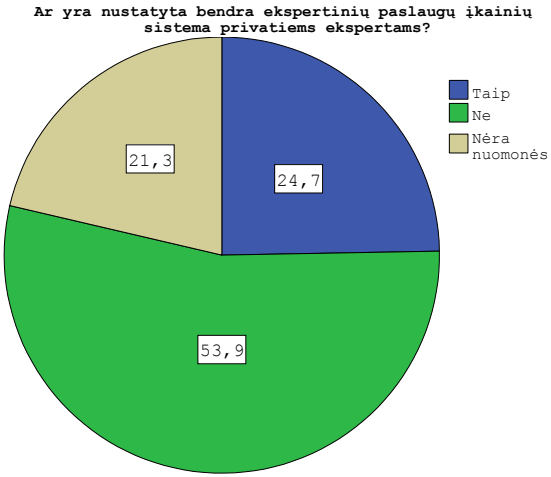

17 grafikas. **Atsakymai į klausimą K19**

K20: Ar ikiteisminio tyrimo tyrėjai disponuoja lėšomis ekspertizėms atlikti?

Atsakymų rezultatai pateikti 18 grafike.

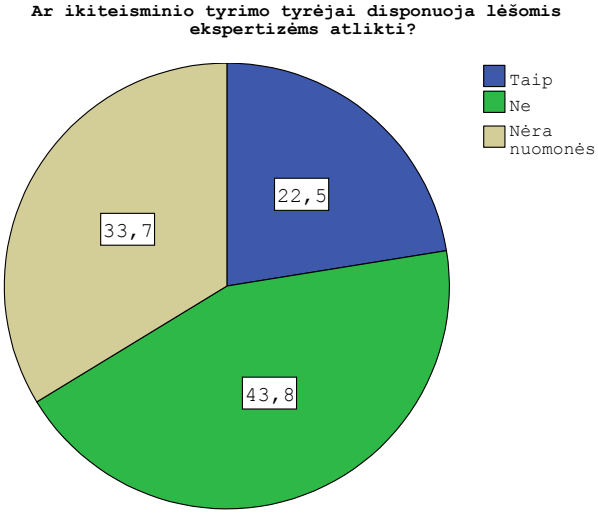

18 grafikas. **Atsakymai į klausimą K20**

Beveik pusė respondentų (43,8 proc.) į šį klausimą atsakė neigiamai, tik 22,5 proc. – teigiamai, 33,7 proc. respondentų neturėjo nuomonės. Tai rodo, kad ikiteisminio tyrimo tyrėjai beveik neturi lėšų ekspertizėms atlikti.

Veiksniai, nuo kurių priklauso *ekspertų veiklos teisinis reglamentavimas* ir *ekspertų veiklos finansinės problemos*, nustatyti kintamųjų (K14, K15; K18, K19, K20) faktorinės analizės metodu. *KMO* ir *Bartlett's* testo rezultatai (*KMO = 0,548, p-level = 0,000)* rodo, kad duomenys faktorinei analizei tinka (žr. 5 pav.).

KMO and Bartlett's Test

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,548
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	102,008
	df	10
	Sig.	,000

Total Variance Explained

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	2,203	44,063	44,063	2,203	44,063	44,063	2,071	41,413	41,413
2	1,076	21,516	65,579	1,076	21,516	65,579	1,208	24,167	65,579
3	,943	18,858	84,438						
4	,514	10,283	94,721						
5	,264	5,279	100,000						

Extraction Method: Principal Component Analysis.

5 pav. *KMO* ir *Bartlett's*, *Kaiser* testo rezultatai

Pagal *Kaiser* (žr. 5 pav.) ir *Catell scree* kriterijus išskiriami du veiksniai, kurie paaiškina 65,58 proc. bendrosios kintamųjų dispersijos. Veiksnių svorių matrica (žr. 5 lentelę) suteikia galimybę apibūdinti *ekspertų veiklos teisinį reglamentavimą* ir *ekspertų veiklos finansines problemas* lemiančius veiksnius. Šiuo atveju, kaip ir galima buvo laukti, pirmas veiksnys – *ekspertų veiklos teisinis reglamentavimas* (šis veiksnys susijęs su kintamaisiais: *K14: Ar priimtas Jūsų šalyje Teismo ekspertizės įstatymas?, K15: Kokia jūsų nuomonė dėl teisinio ekspertizės reglamentavimo problemų?*), antras veiksnys – *ekspertų veiklos finansinės problemos* (šis veiksnys susijęs su kintamaisiais: *K18: Ar yra nustatyta bendra ekspertinių paslaugų įkainių sistema valstybinėse ekspertinėse įstaigose?, K19: Ar yra nustatyta bendra ekspertinių paslaugų įkainių sistema privatiems ekspertams?, K20: Ar ikiteisminio tyrimo tyrėjai disponuoja lėšomis ekspertizėms atlikti?*).

Analizės rezultatus galima apibendrinti: *ekspertų veiklos teisinis reglamentavimas* ir *ekspertų veiklos finansines problemos* – tai du veiksniai. Su šiais veiksniais susijusių kintamųjų analizė rodo, kad Teismo ekspertizės įstatymas priimtas tik pusėje šalių, egzistuoja labai įvairios teisinio ekspertizės reglamentavimo problemos: teisinės, etinės, organizacinės (*ekspertų veiklos teisinis reglamentavimas*), bendra ekspertinių paslaugų įkainių sistema nustatyta tik mažesnėje dalyje šalių, beveik nenustatyta bendra ekspertinių paslaugų įkainių sistema privatiems ekspertams, ikiteisminio tyrimo tyrėjai beveik neturi lėšų ekspertizėms atlikti (*ekspertų veiklos finansines problemos*).

5 lentelė. Veiksnių svorių matrica

	Veiksnys	
	1	**2**
K14: Ar priimtas Jūsų šalyje Teismo ekspertizės įstatymas?	,820	,031
K15: Kokia jūsų nuomonė dėl teisinio ekspertizės reglamentavimo problemų?	-,769	-,184
K18: Ar yra nustatyta bendra ekspertinių paslaugų įkainių sistema valstybinėse ekspertinėse įstaigose?	,106	,781
K19: Ar yra nustatyta bendra ekspertinių paslaugų įkainių sistema privatiems ekspertams?	,066	,747
K20: Ar ikiteisminio tyrimo tyrėjai disponuoja lėšomis ekspertizėms atlikti?	,890	,073

Klausimus K2, K13, K16, K17 išnagrinėkime atskirai.

K2: Ar Jūsų šalyje yra mokslinė kriminalistikos institucija (mokslinio tyrimo institutas, universiteto katedra ir pan.)?

Atsakymų rezultatai pateikti 19 grafike.

Dauguma respondentų (83,1 proc.) į šį klausimą atsakė teigiamai, tik 10,1 proc. – neigiamai, 6,7 proc. respondentų nuomonės neturėjo. Tai rodo, kad daugumoje šalių egzistuoja mokslinės kriminalistikos institucijos, į kriminalistiką žiūrima kaip į atskirą, specializuotą mokslo šaką.

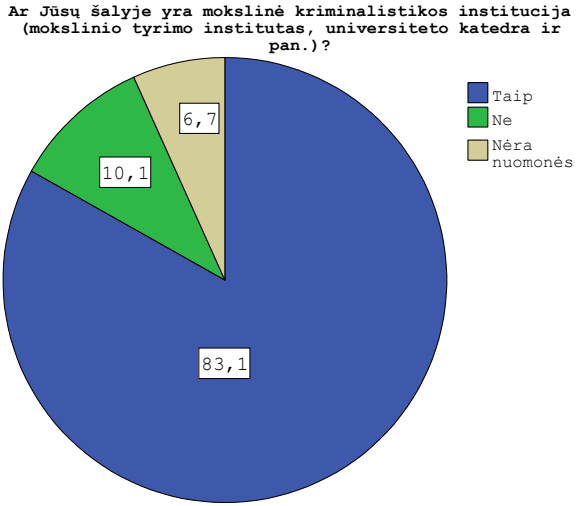

19 grafikas. **Atsakymai į klausimą K2**

K13: Ar Jūsų šalyje yra priimtas ekspertų profesinės etikos kodeksas? Atsakymų rezultatai pateikti 20 grafike.

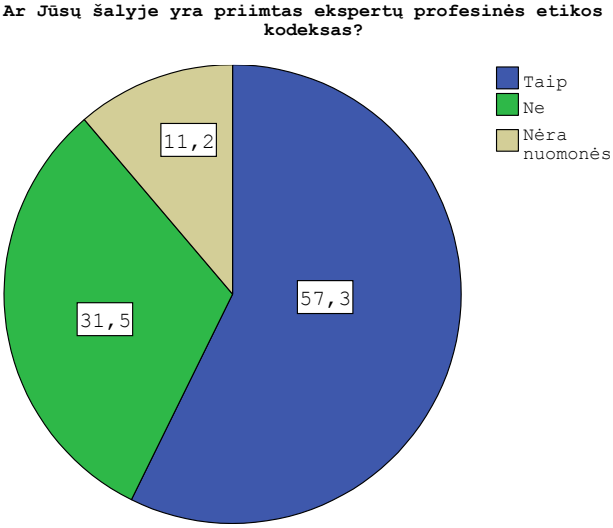

20 grafikas. **Atsakymai į klausimą K13**

Daugiau kaip pusė respondentų (57,3 proc.) į šį klausimą atsakė teigiamai, 31,5 proc. – neigiamai, 11,2 proc. respondentų nuomonės neturėjo. Tai rodo, kad ekspertų profesinei etikai skiriama daug dėmėsio, bet ne visur.

K16: Ar Jūsų šalies ekspertinėse įstaigose yra atliekami tapatūs tyrimai (ar tyrimai dubliuojami)?

Atsakymų rezultatai pateikti 21 grafike.

Daugiau kaip pusė respondentų (56,2 proc.) į šį klausimą atsakė teigiamai, 30,3 proc. – neigiamai, 13,5 proc. respondentų nuomonės neturėjo. Tai rodo, kad daug ekspertinių įstaigų atlieka tapačius tyrimus.

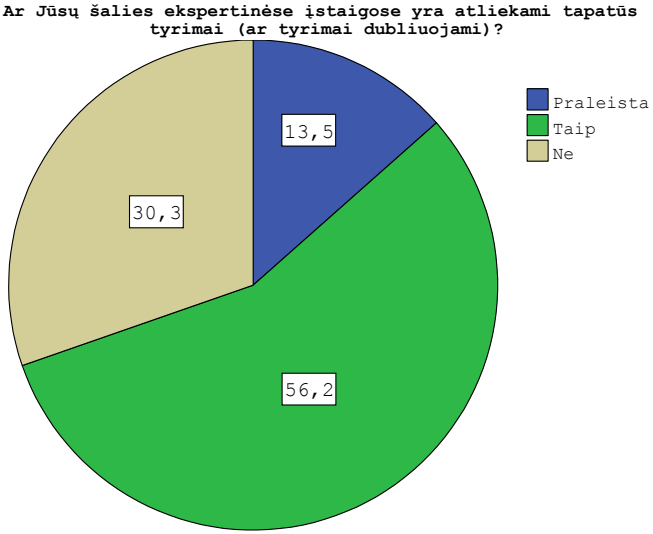

21 grafikas. **Atsakymai į klausimą K16**

K17: Ar Jūsų šalyje užtikrinamas specialistų kriminalistų išvykimas į įvykio vietas 24 valandas per parą?

Atsakymų rezultatai pateikti 22 grafike.

Beveik du trečdaliai respondentų (60,7 proc.) į šį klausimą atsakė, kad visada užtikrinamas specialistų kriminalistų išvykimas į įvykio vietas 24 valandas per parą, 21,3 proc. respondentų atsakė, kad taip būna kartais, 7,9 proc. respondentų atsakė neigiamai, 10,1 proc. respondentų

klausimą praleido. Tai rodo, kad dažniausiai specialistų kriminalistų išvykimas į įvykio vietas 24 valandas per parą yra užtikrinamas.

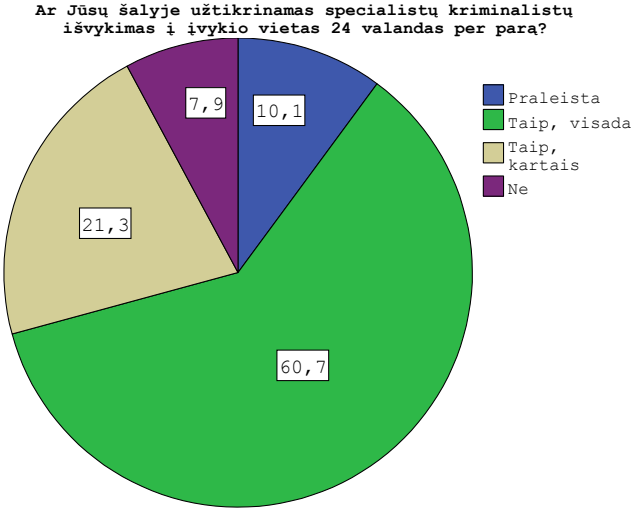

22 grafikas. **Atsakymai į klausimą K17**

Kintamųjų ryšio nustatymas

Taikant Pirsono χ^2 (*Pearson chi-square*) kriterijų buvo nustatytas atsakymų į anketos klausimus ryšys. Sprendimas priimamas įvertinant stebimąjį reikšmingumo lygmenį *p-level.* Pasirinktas patikimumo lygmuo $\alpha = 0{,}05$. Analizės rezultatai pateikti 6 lentelėje.

6 lentelė. Kintamųjų ryšio nustatymas

Hipotezės	Stebimasis reikšmingumo lygmuo	Pasirenkamasis reikšmingumo lygmuo	Patvirtinta hipotezė
H_0 – K1 has connection with K3 H_1 – K1 has no connection with K3	*p-level* = 0,375, *p-level* > α	$\alpha = 0{,}05$	H_0
H_0 – K1 nepriklauso nuo K4 H_1 – K1 priklauso nuo K4	*p-level* = 0,001, *p-level* < α	$\alpha = 0{,}05$	H_1

Hipotezės	Stebimasis reikšmingumo lygmuo	Pasirenkamasis reikšmingumo lygmuo	Patvirtinta hipotezė
H_0 – K1 nepriklauso nuo K5 H_1 – K1 priklauso nuo K5	*p-level = 0,001,* *p-level* < α	$\alpha = 0,05$	H_1
H_0 – K1 nepriklauso nuo K8 H_1 – K1 priklauso nuo K8	*p-level = 0,117,* *p-level* > α	$\alpha = 0,05$	H_0
H_0 – K1 nepriklauso nuo K9 H_1 – K1 priklauso nuo K9	*p-level = 0,000,* *p-level* < α	$\alpha = 0,05$	H_1
H_0 – K1 nepriklauso nuo K10 H_1 – K1 priklauso nuo K10	*p-level = 0,022,* *p-level* < α	$\alpha = 0,05$	H_1
H_0 – K1 nepriklauso nuo K12 H_1 – K1 priklauso nuo K12	*p-level = 0,143,* *p-level* > α	$\alpha = 0,05$	H_0
H_0 – K1 nepriklauso nuo K13 H_1 – K1 priklauso nuo K13	*p-level = 0,373,* *p-level* > α	$\alpha = 0,05$	H_0
H_0 – K1 nepriklauso nuo K16 H_1 – K1 priklauso nuo K16	*p-level = 0,001,* *p-level* < α	$\alpha = 0,05$	H_1
H_0 – K1 nepriklauso nuo K18 H_1 – K1 priklauso nuo K18	*p-level = 0,073,* *p-level* > α	$\alpha = 0,05$	H_0
H_0 – K1 nepriklauso nuo K19 H_1 – K1 priklauso nuo K19	*p-level = 0,000,* *p-level* < α	$\alpha = 0,05$	H_1
H_0 – K1 nepriklauso nuo K20 H_1 – K1 priklauso nuo K20	*p-level = 0,009,* *p-level* < α	$\alpha = 0,05$	H_1
H_0 – K4 nepriklauso nuo K5 H_1 – K4 priklauso nuo K5	*p-level = 0,000,* *p-level* < α	$\alpha = 0,05$	H_1
H_0 – K4 nepriklauso nuo K8 H_1 – K4 priklauso nuo K8	*p-level = 0,000,* *p-level* < α	$\alpha = 0,05$	H_1
H_0 – K4 nepriklauso nuo K9 H_1 – K4 priklauso nuo K9	*p-level = 0,000,* *p-level* < α	$\alpha = 0,05$	H_1
H_0 – K4 nepriklauso nuo K13 H_1 – K4 priklauso nuo K13	*p-level = 0,068,* *p-level* > α	$\alpha = 0,05$	H_0
H_0 – K4 nepriklauso nuo K16 H_1 – K4 priklauso nuo K16	*p-level = 0,000,* *p-level* < α	$\alpha = 0,05$	H_1
H_0 – K4 nepriklauso nuo K18 H_1 – K4 priklauso nuo K18	*p-level = 0,005,* *p-level* < α	$\alpha = 0,05$	H_1
H_0 – K4 nepriklauso nuo K19 H_1 – K4 priklauso nuo K19	*p-level = 0,000,* *p-level* < α	$\alpha = 0,05$	H_1

Hipotezės	Stebimasis reikšmingumo lygmuo	Pasirenkamasis reikšmingumo lygmuo	Patvirtinta hipotezė
H_0 – K4 nepriklauso nuo K20 H_1 – K4 priklauso nuo K20	*p-level = 0,004,* *p-level* < α	$\alpha = 0,05$	H_1
H_0 – K9 nepriklauso nuo K18 H_1 – K9 priklauso nuo K18	*p-level = 0,001,* *p-level* < α	$\alpha = 0,05$	H_1
H_0 – K9 nepriklauso nuo K19 H_1 – K9 priklauso nuo K19	*p-level = 0,000,* *p-level* < α	$\alpha = 0,05$	H_1
H_0 – K9 nepriklauso nuo K20 H_1 – K9 priklauso nuo K20	*p-level = 0,005,* *p-level* < α	$\alpha = 0,05$	H_1
H_0 – K13 nepriklauso nuo K19 H_1 – K13 priklauso nuo K19	*p-level = 0,003,* *p-level* < α	$\alpha = 0,05$	H_1
H_0 – K16 nepriklauso nuo K19 H_1 – K16 priklauso nuo K19	*p-level = 0,000,* *p-level* < α	$\alpha = 0,05$	H_1
H_0 – K16 nepriklauso nuo K20 H_1 – K16 priklauso nuo K20	*p-level = 0,003,* *p-level* < α	$\alpha = 0,05$	H_1
H_0 – K18 nepriklauso nuo K19 H_1 – K18 priklauso nuo K19	*p-level = 0,000,* *p-level* < α	$\alpha = 0,05$	H_1
H_0 – K18 nepriklauso nuo K20 H_1 – K18 priklauso nuo K20	*p-level = 0,000,* *p-level* < α	$\alpha = 0,05$	H_1
H_0 – K19 nepriklauso nuo K20 H_1 – K19 priklauso nuo K20	*p-level = 0,001,* *p-level* < α	$\alpha = 0,05$	H_1

Įdomu plačiau išnagrinėti gautus rezultatus

1. Į klausimus *K1*: *Ar universitetai rengia specializuotus ekspertų, specialistų kvalifikacijos kėlimo kursus, ar yra dėstoma kriminalistika?* ir *K3*: *Ar rengiama kriminalistikos mokslo ir mokymo programų strategija?* dauguma respondentų atsakė teigiamai (K1 – 76,4 proc. atsakymų, K3 – 76,4 proc. atsakymų). Tačiau statistinė analizė rodo, kad šie kintamieji nepriklausomi. Vadinasi, ekspertai neasocijuoja išsilavinimo su kriminalistikos mokslu. Galima teigti, kad egzistuoja ne tik didelis ekspertinės sistemos kūrimo rezervas, bet ir reikšmingas požiūrio trūkumas.

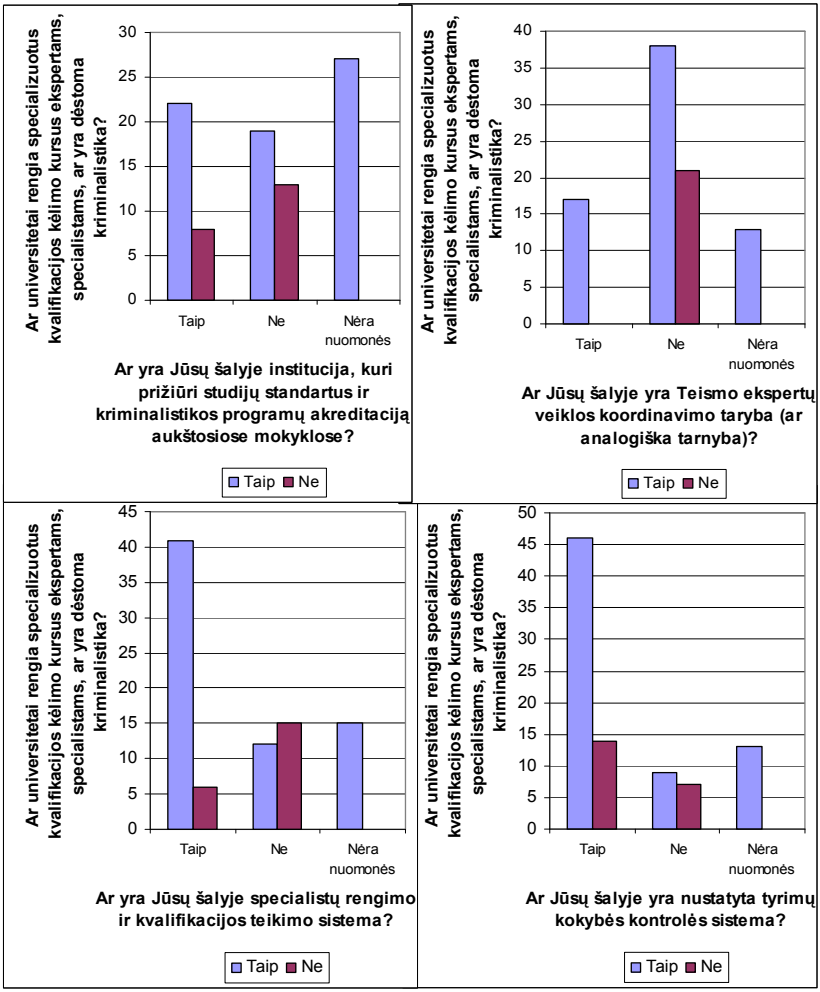

6 pav. Statistinis atsakymų į K1, K4, K5, K9 ir K10 klausimus ryšys

2. Egzistuoja statistinis ryšys tarp atsakymų į klausimus *K1: Ar universitetai rengia specializuotus kvalifikacijos kėlimo kursus ekspertams, specialistams, ar yra dėstoma kriminalistika?*, *K4: Ar yra Jūsų šalyje institucija, kuri prižiūri studijų standartus ir kriminalistikos programų akre-*

ditaciją aukštosiose mokyklose?, K5: Ar Jūsų šalyje yra Teismo ekspertų veiklos koordinavimo taryba (ar analogiška tarnyba)?, *K9: Ar yra Jūsų šalyje specialistų rengimo ir kvalifikacijos teikimo sistema?, K10: Ar Jūsų šalyje yra nustatyta tyrimų kokybės kontrolės sistema?* (žr. 6 pav.). Galima teigti, kad ekspertų mokymas susijęs su jo kontrole, mokymo reguliavimu. Statistinio ryšio tarp atsakymų į klausimus *K1: Ar universitetai turi specializuotus kvalifikacijos kėlimo kursus ekspertams, specialistams, ar yra dėstoma kriminalistika?* ir *K8: Ar yra Jūsų šalyje numatyta ekspertų kvalifikacijos tobulinimo tvarkos reglamentavimas?* nėra. Tai reiškia, kad ekspertų mokymo mokslinis reguliavimas nesusijęs su teisinių šios procedūros reguliavimu, tai patvirtino užsienio respondentai.

3. Nors į klausimą *K12: Ar nustatyti standartai privalomam ekspertų (kriminalistų) sertifikavimui?* 66,3 proc. respondentų atsakė teigiamai, o į klausimą *K13: Ar Jūsų šalyje yra priimtas ekspertų profesinės etikos kodeksas?* 57,3 proc. respondentų atsakė teigiamai, statistinio ryšio tarp atsakymų į klausimus *K1: Ar universitetai turi specializuotus kvalifikacijos kėlimo kursus ekspertams, specialistams, ar yra dėstoma kriminalistika?* ir *K12: Ar nustatyti privalomo ekspertų (kriminalistų) sertifikavimo standartai?*, *K13: Ar Jūsų šalyje yra priimtas ekspertų profesinės etikos kodeksas?* nėra. Tai reiškia, kad ekspertų mokymai neturi ryšio su ekspertų (kriminalistų) sertifikavimu ir profesiniu ekspertų darbu. Tai gali būti viena iš reformų reikalaujančių problemų.

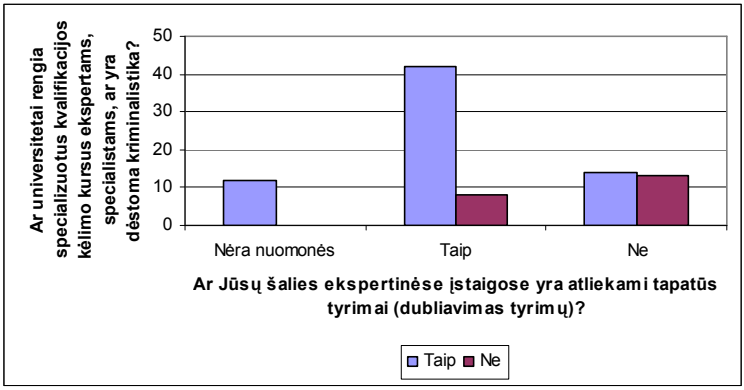

7 pav. Statistinis atsakymų į K1 ir K16 klausimus ryšys

4. Egzistuoja statistinis ryšys tarp atsakymų į klausimus *K1: Ar universitetai turi specializuotus kvalifikacijos kėlimo kursus ekspertams, specialistams, ar yra dėstoma kriminalistika?* ir *K16:* Ar *Jūsų šalies ekspertinėse įstaigose yra atliekami tapatūs tyrimai (ar tyrimai dubliuojami)?* (žr. 7 pav.). Tai rodo, kad ekspertų mokymai orientuoti į tyrimų unifikaciją.

5. Egzistuoja statistinis ryšys tarp atsakymų į klausimus *K1: Ar universitetai rengia specializuotus kvalifikacijos kėlimo kursus ekspertams, specialistams, ar yra dėstoma kriminalistika?* ir *K19: Ar yra nustatyta vieninga ekspertinių paslaugų įkainių sistema privatiems ekspertams?*, *K20: Ar ikiteisminio tyrimo tyrėjai disponuoja lėšomis ekspertizėms atlikti?* (žr. 8 pav.). Tačiau statistinio ryšio tarp atsakymų į klausimus *K1: Ar universitetai rengia specializuotus kvalifikacijos kėlimo kursus ekspertams, specialistams, ar yra dėstoma kriminalistika?* ir *K18: Ar yra nustatyta bendra ekspertinių paslaugų įkainių sistema valstybinėse ekspertinėse įstaigose?* nėra.

Galima teigti, kad labai kvalifikuotų ekspertų darbas yra gerai mokamas, tačiau nėra bendros ekspertinių paslaugų įkainių sistemos už tą patį darbą valstybinių institucijų ekspertams.

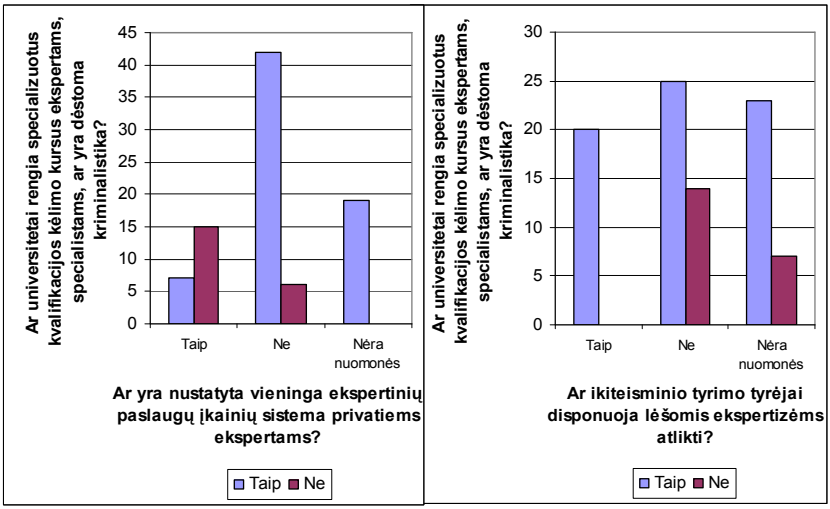

8 pav. Atsakymų į K1 ir K19, K20 klausimus statistinis ryšys

6. Egzistuoja statistinis ryšys tarp atsakymų į klausimus *K4: Ar yra Jūsų šalyje institucija, kuri prižiūri studijų standartus ir kriminalistikos programų akreditaciją aukštosiose mokyklose?* ir *K5: Ar yra Jūsų šalyje Teismo ekspertų veiklos koordinavimo taryba (ar analogiška tarnyba)?*, *K8: Ar yra Jūsų šalyje numatyta ekspertų kvalifikacijos tobulinimo tvarkos reglamentavimas?*, *K9: Ar yra Jūsų šalyje specialistų rengimo ir kvalifikacijos teikimo sistema?* (žr. 9 pav.). Galima teikti, kad ekspertų rengimo, veiklos koordinavimo, kvalifikacijos tobulinimo klausimai tarpusavyje yra susiję.

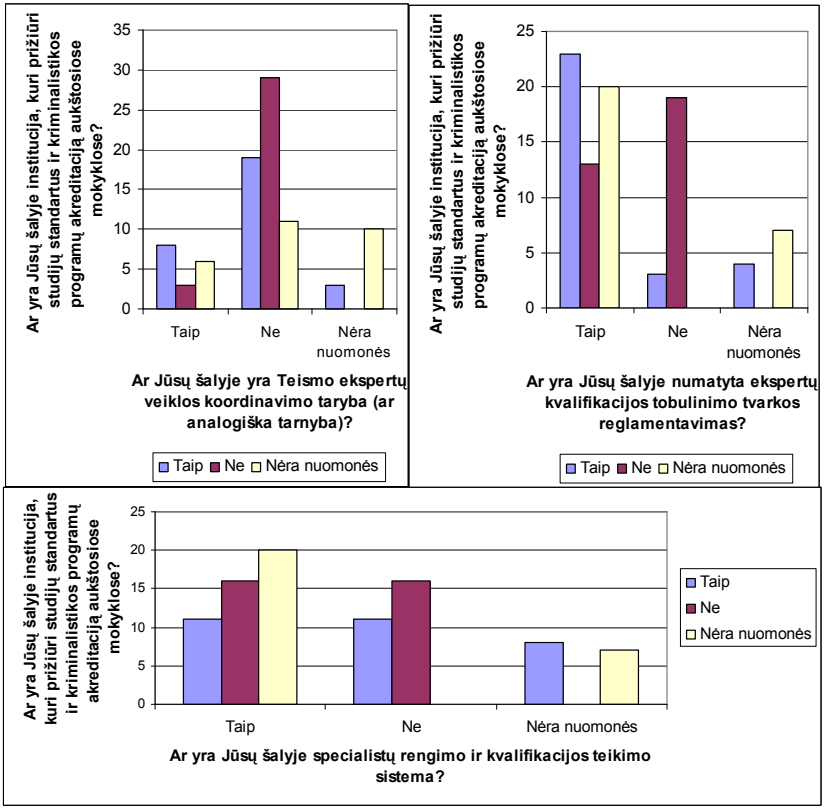

9 pav. Statistinis atsakymų į K4 ir K5, K8, K9 klausimus ryšys

7. Statistinio ryšio tarp atsakymų į klausimus *K4: Ar yra Jūsų šalyje institucija, kuri prižiūri studijų standartus ir kriminalistikos programų*

akreditaciją aukštosiose mokyklose? ir *K13: Ar yra Jūsų šalyje priimtas ekspertų profesinės etikos kodeksas?* nėra. Tai reiškia, kad studijų standartai ir kriminalistikos programos aukštosiose mokyklose nesusijusios su Ekspertų profesinės etikos kodeksu. Tai kelia abejonių dėl Etikos kodekso veiksmingumo, nors jo būtinumas neabejotinas.

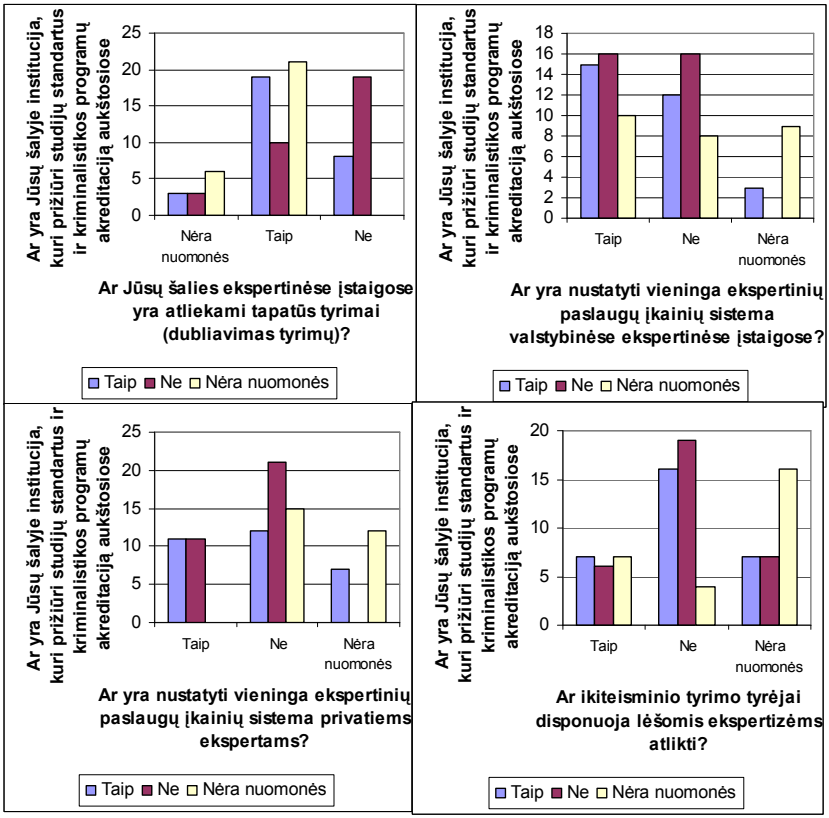

10 pav. Statistinis atsakymų į K4 ir K6, K18, K19, K20 klausimus ryšys

8. Egzistuoja statistinis ryšys tarp atsakymų į klausimus *K4: Ar yra Jūsų šalyje institucija, kuri prižiūri studijų standartus ir kriminalistikos programų akreditaciją aukštosiose mokyklose?* ir *K16:* Ar *Jūsų šalies ekspertinėse įstaigose yra atliekami tapatūs tyrimai (ar tyrimai dubliuojami)?,*

K18: Ar yra nustatyti bendra ekspertinių paslaugų įkainių sistema valstybinėse ekspertinėse įstaigose?, K19: Ar yra nustatyta vieninga ekspertinių paslaugų įkainių sistema privatiems ekspertams?, K20: Ar ikiteisminio tyrimo tyrėjai disponuoja lėšomis ekspertizėms atlikti? (žr. 10 pav.). Tai rodo, kad ekspertinių įstaigų darbo standartizacija susijusi su ekspertinio darbo įvertinimu.

9. Egzistuoja statistinis ryšys tarp atsakymų į klausimus *K9: Ar Jūsų šalyje numatyta specialistų rengimo ir kvalifikacijos teikimo sistema?* ir *K18: Ar yra nustatyta bendra ekspertinių paslaugų įkainių sistema valstybinėse ekspertinėse įstaigose? K19: Ar nustatyta bendra ekspertinių paslaugų įkainių sistema privatiems ekspertams?, K20: Ar ikiteisminio tyrimo tyrėjai disponuoja lėšomis ekspertizėms atlikti?* (žr. 11 pav.). Tai rodo, kad ekspertų kvalifikacijos tobulinimas yra susijęs su darbo užmokesčiu.

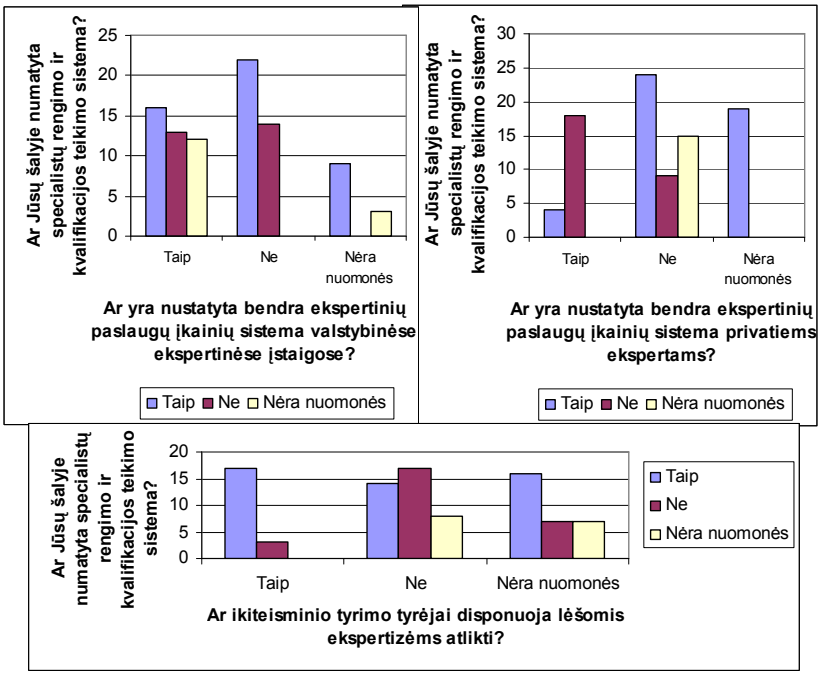

11 pav. Statistinis atsakymų į K9 ir K18, K19, K20 klausimus ryšys

IŠVADOS

Europoje ir visame pasaulyje vyksta ne tik ekonomikos, bet ir nusikalstamumo globalizacija. Tarptautinis terorizmas, prekyba narkotikais, organizuoto nusikalstamumo struktūros meta iššūkį teisėtvarkai. Nusikalstamos veiklos atskleidimas reikalauja suvienyti skirtingų šalių teisėtvarkos darbuotojų jėgas. Tačiau galima teigti, kad ekspertai kriminalistai per mažai dalyvauja tiriant net savo šalių nusikaltimus, o tarptautinio bendradarbiavimo galimybės neišnaudojamos.

Viena iš pagrindinių valstybių institucijų pareigų yra užtikrinti savo piliečių saugumą ir jų teisių apsaugą. Sprendžiant šiuos uždavinius ypatinga reikšmė tenka teismo ekspertiniams tyrimams. Kaip jau minėjome, daugelyje Europos Sąjungos šalių, taip pat ir JAV šiuo metu rengiamos mokslinės specialių žinių tiriant nusikaltimus kompleksinės plėtros programos, kurias vykdyti pavedama kompetentingiausioms mokslo institucijoms. Pavyzdžiui, JAV Kongresas Nacionalinių mokslo akademijų Mokslo tarybai pavedė parengti teismo ekspertizės vystymo šalyje programą. Europos teismo ekspertizės tinklo inicijuotas tyrimas nustatė didelę kliūčių, trukdančių pasiekti gerus rezultatus tiriant nusikaltimus, įvairovę. Tyrėjų grupė sukūrė Ekspertų bendradarbiavimo modelį. Modelis aprašo kriminalistinių tyrimų informacijos ir žinių srautus atskirose šalyse ir tarptautinėje erdvėje. Modelis suteikė suinteresuotųjų šalių (teismo ir teisėsaugos bendruomenės) sąveikos įžvalgų galimybę. Europos Sąjungos Tarybos pamatiniame sprendime[136] teigiama, kad Europos Sąjunga kelia tikslą puoselėti ir plėtoti laisvės, saugumo ir teisingumo erdvę; bendrais valstybių narių veiksmais policijos ir teisminio bendradarbiavimo baudžiamosiose bylose srityje turi būti užtikrintas aukštas saugumo lygis.

Mūsų atliktos analizės rezultatus galima apibendrinti: ekspertų kriminalistų rengimo ir kvalifikacijos tobulinimo problemos priklauso nuo dviejų veiksnių, šiuos veiksnius galima pavadinti ekspertų rengimo sistema ir ekspertų rengimo standartais. Su šiais veiksniais susijusių kintamų-

[136] Tarybos pamatinis sprendimas 2009/905/TVR dėl kriminalistinių laboratorinių tyrimų paslaugų teikėjų akreditacijos. 2009 m. lapkričio 30 d. *Oficialusis leidinys L 322, 09/12/2009 p. 0014–0016.*

jų analizė rodo, kad kriminalistikos mokslas plėtojamas kryptingai; ekspertų kvalifikacijos tobulinimas reglamentuojamas, bet nepakankamai; ekspertų rengimas susistemintas tik iš dalies (ekspertų rengimo sistema); kriminalistikos dėstymui ir ekspertų kvalifikacijos kėlimui visur skiriama daug dėmėsio; kriminalistikos studijos nėra pakankamai reglamentuotos (ekspertų rengimo standartai).

Ekspertų veiklos kontrolės problemos priklauso nuo dviejų veiksnių, šiuos veiksnius galima pavadinti ekspertų veiklos kontrole ir ekspertų veiklos koordinavimu. Su šiais veiksniais susijusių kintamųjų analizė rodo, kad ekspertų tyrimams beveik netaikoma išorinė kontrolė; tyrimų kontrolės sistema nustatyta nepakankamai; ganėtinai griežtai nustatomi privalomos laboratorijų akreditacijos standartai; privalomo ekspertų sertifikavimo standartai taikomi nepakankamai (ekspertų veiklos kontrolė); ekspertų veikla beveik nekoordinuojama; privačių ekspertų veikla daugiausia koordinuojama centralizuotai (ekspertų veiklos koordinavimas).

Teisinis ekspertų veiklos reglamentavimas ir ekspertų veiklos finansinės problemos – tai du veiksniai. Su šiais veiksniais susijusių kintamųjų analizė rodo, kad Teismo ekspertizės įstatymas priimtas tik pusėje šalių, egzistuoja labai plati teisinio ekspertizės reglamentavimo problemų įvairovė: teisinės, etinės, organizacinės (ekspertų veiklos teisinis reglamentavimas), bendra ekspertinių paslaugų įkainių sistema nustatyta tik mažesnėje dalyje šalių, beveik nenustatyta bendra ekspertinių paslaugų įkainių sistema privatiems ekspertams, ikiteisminio tyrimo tyrėjai beveik neturi lėšų ekspertizėms atlikti (ekspertų veiklos finansines problemos).

Daugumoje šalių egzistuoja mokslinės kriminalistikos institucijos, į kriminalistiką žiūrima kaip į atskirą, specializuotą mokslo šaką. Daug ekspertinių įstaigų atlieka tapačius tyrimus. Dažniausiai yra užtikrinamas specialistų kriminalistų išvykimas į įvykio vietas 24 valandas per parą.

Kintamųjų ryšio analizė parodė, kad egzistuoja ne tik didelis ekspertinės sistemos kūrimo rezervas, bet ir reikšmingas požiūrio trūkumas. Ekspertų mokymas susijęs su jo kontrole, mokymo reguliavimu. Mokslinis ekspertų mokymo reguliavimas nesusijęs su teisiniu šios procedūros reguliavimu, tai patvirtino užsienio respondentai. Ekspertų mokymai neturi ryšio su ekspertų (kriminalistų) sertifikavimu ir ekspertų profesinių darbu.

Tai gali būti viena iš problemų, reikalaujančių reformų. Ekspertų mokymai yra orientuoti į tyrimų unifikaciją. Gerai parengtų, labai kvalifikuotų ekspertų darbas yra gerai mokamas, tačiau nėra bendros ekspertinių paslaugų įkainių sistemos už tą pat darbą valstybinių institucijų ekspertams. Ekspertų rengimo, veiklos koordinavimo, kvalifikacijos tobulinimo klausimai yra susiję. Studijų standartai ir kriminalistikos programos aukštosiose mokyklose nesusijusios su Ekspertų profesinės etikos kodeksu. Tai kelia abejonių dėl Etikos kodekso veiksmingumo, nors jo būtinumas neabejotinas. Ekspertinių įstaigų darbo standartizacija susijusi su ekspertinio darbo įvertinimu. Ekspertų kvalifikacijos tobulinimas susijęs su darbo užmokesčiu.

Mūsų atlikti tyrimai patvirtino hipotezę, jog Lietuvoje didžiausia problema yra teismo ekspertizės srities valdymas ir organizavimas: teismo ekspertizės sistema reikalauja pertvarkos, aiškios teismo ekspertizės įstaigų veiklos ir plėtros strategijos, aiškių prioritetų. Tolesnis specialių žinių panaudojimo tiriant nusikaltimus bei kitus teisės pažeidimus kriminalistinių, procesinių ir organizacinių problemų nagrinėjimas leistų rengti specialių žinių panaudojimo tiriant nusikaltimus ir administracinės teisės pažeidimus mokslinės koncepcijos pagrindus. Ši koncepcija derėtų su Europos Sąjungos šalių kriminalistikos mokslo pagrindinėmis nuostatomis, leistų optimizuoti pažangiausių technologijų diegimą į nusikaltimų ir administracinių teisės pažeidimų tyrimo procesą bei sutvarkyti teisinius jo pagrindus, padėtų sukurti veiksmingą ekspertinių mokslo ir praktikos institucijų sistemą, padedančią išvengti funkcijų dubliavimo ir taupyti lėšas. Mūsų atliktas specialių žinių panaudojimo tiriant nusikalstamas veiklas būklės ir poreikio tyrimas tarptautinėje erdvėje padėjo sukurti Lietuvos ekspertinių tyrimų koncepciją, o ateityje turėtų padėti ir aktyviau įtraukti Lietuvos ekspertinę kriminalistinę sistemą į tarptautinę erdvę, ypač įgyvendinant Europos kriminalistikos 2020 viziją.

Pastaruoju metu Europos Sąjungos Taryba, atsižvelgdama į tai, kad Europos Sąjunga užsibrėžė tikslą puoselėti ir plėtoti Europos Sąjungą kaip laisvės, saugumo ir teisingumo erdvę, kurioje būtų užtikrintas aukšto lygio saugumas plėtojant bendrą valstybių narių veiklą policijos ir teisminio bendradarbiavimo baudžiamosiose bylose srityse, pabrėžė būtinybę suderintai, visapusiškai ir veiksmingai spręsti problemas, kurias Europos Sąjun-

gos valstybių visuomenėms kelia nusikalstamumas. Svarstydama *Europos kriminalistikos erdvės sukūrimą ir kriminalistikos infrastruktūros Europoje plėtojimą* Europos Sąjungos Taryba pažymėjo, kad svarbus vaidmuo tenka kriminalistikai siekiant teikti mokslu pagrįstą, nešališką ir objektyvią informaciją, kad kriminalistika gali reikšmingai prisidėti prie didesnio teisėsaugos efektyvumo ir veiksmingumo, prie nusikalstamumo prevencijos ir kovos su juo, *inter alia*, didinant glaudesnio valstybių narių teisėsaugos institucijų bendradarbiavimo galimybes, kartu gerbiant principus ir laikantis taisyklių žmogaus teisių, pagrindinių laisvių ir teisinės valstybės srityse, kuriais yra grindžiama Sąjunga ir kurie yra bendri valstybėms narėms. Europos Sąjungos Taryba taip pat pabrėžia, koks svarbus vaidmuo tenka keitimuisi informacija, įskaitant biometrinius ir kitus duomenis nusikalstamumo ir nusikalstamos veiklos prevencijos ir kovos su šiais reiškiniais srityje, ir kaip svarbu, kad valstybės narės prireikus ir tam tikrais atvejais remtų, papildytų ir stiprintų laisvą teisėsaugai svarbios informacijos judėjimą.

Taryba, atsižvelgdama į tai, kad, valstybių narių atliktų teismo ekspertizių duomenimis, teisėsaugos institucijos šiuo metu naudojasi tarpvalstybiniu mastu, ir į tai, kad šie duomenys yra įvesti į visos Europos mastu naudojamas elektroninių duomenų sistemas nesiremiant jokiais pripažintais kokybės standartais, todėl atsižvelgdama į būtinybę didinti pasitikėjimą abipusiu standartų, taikomų teismo ekspertizės duomenims rinkti, tvarkyti, naudoti ir teikti, lygiavertiškumo pripažinimu, užtikrinant šių standartų skaidrumą, kad būtų galima nustatyti bendrus būtiniausius kokybės reikalavimus, pagal kuriuos tokie duomenys gali būti laikomi priimtinais naudoti policijos ir teisminėse institucijose, pabrėžia, kad teismo ekspertizes atliekantys subjektai valstybėse narėse gali veikti kaip teisėsaugos institucijų padaliniai arba kaip nepriklausomos valstybinės ar privačios organizacijos ir asmenys.

Taip pat Europos Sąjungos Taryba įvertino, kad Europolas turi specialių ekspertinių žinių kriminalistikos srityje, nes jam pavesta padėti valstybėms narėms teikiant paramą, konsultacijas ir atliekant tyrimus techninių ir kriminalistikos metodų bei analizės ir tyrimo procedūrų srityje, patvirtina, kad būtina užtikrinti veiksmingą ir tinkamą keitimąsi su mokslinių įrodymų duomenimis susijusia informacija ir dažnesnį nau-

dojimąsi vienos valstybės narės turimais teismo ekspertizės duomenimis teismo procese kitoje valstybėje narėje.

Europos Sąjungos Taryba pabrėžia, kad iki 2020 m. būtina sukurti Europos kriminalistikos erdvę, kurioje įprastos teismo ekspertizės, skirtos ekspertizės duomenims rinkti, tvarkyti, tiems duomenims naudoti ir teikti, būtų atliekamos remiantis lygiaverčiais būtiniausiais kriminalistikos standartais ir kurioje teismo ekspertizes atliekantys subjektai dirbtų vadovaudamiesi bendru požiūriu į šių standartų įgyvendinimą, o tai skatintų glaudesnį jų ir baudžiamojo teisingumo sistemų bendradarbiavimą.

Europos Sąjungos Taryba 2011 m. gruodį yra parengusi *Europos kriminalistikos erdvės sukūrimo ir kriminalistikos infrastruktūros Europoje plėtojimo projektą*[137], kuriame numatyti šie Europos kriminalistikos erdvės papildomi tikslai:

- remti valstybių narių bendradarbiavimą kriminalistikos srityje ir sudaryti jam palankesnes sąlygas, taip pat keistis kriminalistinės veiklos rezultatais ir siekti kokybės kriminalistikos srityje;
- palaikyti ir gerinti valstybių narių kriminalistikos kokybę priede išdėstytomis priemonėmis;
- padėti valstybėms narėms plėtoti metodus, kurie skatintų glaudesnį jų baudžiamojo teisingumo sistemų ir teismo ekspertizes atliekančių subjektų bendradarbiavimą.

Todėl pabrėžiama būtinybė nustatyti bendrai priimtinus būtiniausius kriminalistikos standartus teismo ekspertizės duomenims, susijusiems, *inter alia*, su DNR charakteristikomis, taip pat daktiloskopiniais ir kitais biometriniais duomenimis, rinkti, tvarkyti, tiems duomenims naudoti ir teikti ir paruošti Europos Sąjungą spręsti naujus iššūkius, su kuriais ji susiduria aukštųjų technologijų ir elektroninių nusikaltimų srityje.

[137] Europos Tarybos išvadų dėl Europos kriminalistikos 2020 vizijos, įskaitant Europos kriminalistikos erdvės sukūrimą ir kriminalistikos infrastruktūros Europoje plėtojimą, projektas.
http://avira-int.ask.com/web?q=Europos%20Tarybos%20i%C5%A1vad%C5%B3%2d%C4%97l%20Europos%20kriminalistikos%202020%20vizijos%2C%20%C4%AFskaitant%20Europos%20kriminalistikos%20erdv%C4%97s%20suk%C5%ABrim%C4%85%20ir%20kriminalistikos%20infrastrukt%C5%ABros%20Europoje%20pl%C4%97tojim%C4%85%2C%20projektas.&o=APN10401&l=dis&qsrc=2871&gct=bar&locale=en_LT

Europos Sąjungos Taryba patvirtino tokią **Europos kriminalistikos 2020 viziją:**

„Siekdamos skatinti policijos ir teisminių institucijų bendradarbiavimą visoje Europos Sąjungoje, kad iki 2020 m. būtų sukurta Europos kriminalistikos erdvė, valstybės narės ir Europos Komisija bendradarbiaus siekdamos pažangos šiose srityse, kad būtų užtikrintas sąžiningas, nuoseklus ir veiksmingas teisingumo administravimas ir piliečių saugumas:

- kriminalistikos institutų ir laboratorijų akreditavimo;
- būtiniausių kompetencijos reikalavimų, taikomų kriminalistikos personalui, laikymosi;
- bendrų geriausios praktikos vadovų parengimo ir jų naudojimo kasdieniame kriminalistikos laboratorijų ir institutų darbe;
- kvalifikacijos patikrinimų / bendrų kriminalistinės veiklos pratybų vykdymo tarptautiniu lygiu;
- būtiniausių kokybės standartų taikymo atliekant tyrimus nusikaltimo vietoje ir dirbant su įrodymais nuo nusikaltimo vietos iki teismo salės;
- teisėsaugos kriminalistinės veiklos lygiavertiškumo pripažinimo, siekiant išvengti pastangų dubliavimosi, kuris atsiranda nepripažinus įrodymų dėl techninių ar kokybinių skirtumų, ir laiko, per kurį ištiriami tarpvalstybinio pobūdžio nusikaltimai, pastebimo sutrumpinimo;
- optimalių būdų bendrai kurti, atnaujinti teismo ekspertizių duomenų bazes ir jomis naudotis nustatymo;
- naudojimosi kriminalistikos pasiekimais kovojant su terorizmu, organizuotu nusikalstamumu ir kita nusikalstama veikla;
- informuotumo kriminalistikos klausimais didinimo, visų pirma pasitelkiant tinkamą teisėsaugos ir teisingumo bendruomenės švietimą ir mokymą;
- mokslinių tyrimų ir technologinės plėtros projektų, kuriais skatinamas tolesnis kriminalistikos infrastruktūros plėtojimas.“

Taryba, atsižvelgdama į tai, kad reikia siekti Europos Sąjungos Taryba pamatiniame sprendime 2009/905/TVR[138] nurodytų tikslų, t. y.

[138] Tarybos pamatinis sprendimas 2009/905/TVR dėl kriminalistinių laboratorinių tyrimų paslaugų teikėjų akreditacijos. 2009 m. lapkričio 30 d. *Oficialusis leidinys L 322, 09/12/2009 p. 0014 - 0016*

aprūpinti Europos Sąjungą modernia pasaulinio lygio kriminalistikos infrastruktūra, kuri, pasitelkiant teisines ir neteisines priemones, padėtų vykdyti tarpvalstybinį bendradarbiavimą, užtikrinti bendrą aukštą kriminalistikos lygį, investuoti į mokslinius tyrimus ir naujų technologijų bei naujoviškų produktų plėtojimą pagal septintąją bendrąją programą ir būsimą daugiametę programą „Horizontas 2020", taip pat pripažindama, kad Europos kriminalistikos institutų tinklas (ENFSI) yra svarbus veiksmingo keitimosi žiniomis pagrindas siekiant parengti būtiniausius kokybės reikalavimus, sudaryti palankesnes tarptautinio bendradarbiavimo sąlygas ir nustatyti teismo ekspertų bendruomenės svarbius sisteminius poreikius, siūlo valstybėms narėms ir Europos Komisijai, glaudžiai bendradarbiaujant su Europolu, ENFSI ir kitomis tarptautinėmis organizacijomis, kurias valstybės narės laiko tinkamomis šiai sričiai, iki 2013 m. birželio pabaigos pateikti išsamų veiksmų planą, skirtą Europos kriminalistikos 2020 vizijai įgyvendinti, atsižvelgiant į projekto „Naudojimosi ekspertų įrodymais užtikrinimas Europos Sąjungoje" (JLS/2006/AGIS/058)[139] galutinę ataskaitą, projekto „Kliūčių, trukdančių bendradarbiauti skirtingų valstybių narių kriminalistikos laboratorijoms ir kitoms atitinkamoms įstaigoms ir pastarosioms bendradarbiauti su atitinkamomis trečiųjų šalių įstaigomis, analizė" galutinę ataskaitą (JLS/D1/2007/025)[140] bei Žaliąją knygą dėl vienos valstybės narės įrodymų baudžiamosiose bylose perdavimo kitai valstybei narei ir jų priimtinumo užtikrinimo (17691/09 COPEN 249 JAI 935)[141].

---

[139] EU projects. http://ec.europa.eu/anti-trafficking/section.action;jsessionid=SNytQ1bcrC1Q32HsYkC2pBp4SfMMSMKcP2C6gMcdRDTTg9w2ppWG!-1807294630?sectionId=ee0a97c9-c36f-4075-9c15-823c947f4aab&sectionType=TAG&page=2&breadCrumbReset=true&resetSessionTagsMapping=true&tag=&tagCategory=

[140] FINAL REPORT – Study an Obstacles to Cooperation and Informatikon – sharing among Forensic Science Laboratorines and other Relevant Bodies of Different Member States and between these and Counterparts in Third Countries Contract JLS/D1/2007/025: http://ec.europa.eu/home-affairs/doc_centre/police/docs/study_08_12_en.pdf

[141] Green paper on obtaining evidence in criminal matters from one Member State to another and securing its admissibility: http://ec.europa.eu/justice/news/consulting_public/0004/national_governments/spain_en.pdf

Europos Sąjungos Taryba taip pat siūlo valstybėms narėms atlikti šiuos veiksmus:

- kelti kriminalistikos lygį kuriant ir plėtojant savo atitinkamą kriminalistikos infrastruktūrą ir užtikrinti aukščiausią teismo ekspertizes atliekančių subjektų darbo kokybę, kad būtų vykdomi naujausi moksliniai ir technologijų reikalavimai, kartu laikantis su asmens duomenų apsauga susijusių taisyklių;
- savo atitinkamose administracijose skirti vieną bendrą kontaktinį centrą, kuris platintų informaciją apie veiklą, vykdomą įgyvendinant šias išvadas, įskaitant informaciją apie kriminalistikos infrastruktūros plėtojimą;
- dalyvauti koordinuojant atitinkamų nacionalinių suinteresuotųjų subjektų veiklą ir bendradarbiauti siekiant užtikrinti, kad nacionaliniu lygiu bus vykdomi tolesni su plane numatyta veikla susiję veiksmai;
- teikti paramą ir pagalbą kuriant ir plėtojant Europos kriminalistikos erdvę.

Taip pat Europos Sąjungos Taryba siūlo komisijai:

- išnagrinėti galimybes patvirtinti atitinkamas teisines ir neteisines priemones veiksmų plane numatytai veiklai remti;
- remti valstybių narių pastangas kelti kriminalistinių gaminių bei paslaugų standartus, remti ENFSI, Europolo bei kitų tarptautinių organizacijų, kurias valstybės narės laiko tinkamomis šiai sričiai, pastangas kurti Europos kriminalistikos erdvę, visų pirma taikant tinkamas finansavimo priemones pagal atitinkamą daugiametę finansinę programą.

4. SPECIALIŲ ŽINIŲ TAIKYMAS LIETUVOJE: NUO ŠIANDIENOS PRAKTIKOS IKI REFORMOS MOKSLINĖS KONCEPCIJOS

4.1. Lietuvos ekspertinės įstaigos ir jose atliekamos ekspertizės bei tyrimai

Šių dienų socialiniai pokyčiai Lietuvoje pakeitė daugelį santykių visuomenėje. Ekonomikos, socialinio gyvenimo pokyčiai užtikrina ne tik spartų rinkos ekonomikos kūrimą, visuomeninių demokratinių procesų įtvirtinimą, bet ir tam tikras disfunkcijas, taip pat žmogaus saugumo užtikrinimo srityje. Gana sudėtinga kriminogeninė padėtis, teisėsaugos institucijų reformos, kardinali teisinės sistemos reforma (priimti pagrindiniai kodeksai: Lietuvos Respublikos BK, Lietuvos Respublikos BPK, Lietuvos Respublikos CK bei kiti svarbūs teisės aktai, pavyzdžiui, Teismo ekspertizės įstatymas, dėl kurio buvo ir yra diskutuojama jau keletą metų) – tai šiandieninės Lietuvos realijos.

Baudžiamajame procese rungimosi stadijose ikiteisminio tyrimo funkcijas atliekančio teisėjo arba bylą nagrinėjančio teismo skiriamas ekspertizes atlieka kriminalistikos ir teismo ekspertizių įstaigos, kurios įstatymų nustatyta tvarka steigiamos Lietuvos Respublikos Vyriausybės, ministerijų ir yra finansuojamos iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto. Pastaraisiais metais buvo įsteigtos atskiros privačios ekspertinės institucijos.

Lietuvoje valstybinės teismo ekspertizės įstaigos yra steigiamos specialiai ekspertiniam darbui arba yra kitų įstaigų specialūs padaliniai, skirti ekspertiniam darbui, tačiau jos yra skirtingo žinybinio priklausomumo.

Šiuo metu šalyje turime kelias valstybines teismo ekspertizės įstaigas. Teismo ekspertizės įstatyme yra numatyti privatūs ekspertai, koordinacinė taryba, tačiau ekspertinės veiklos koordinavimu ir optimizavimu buvo rūpinamasi per mažai. Ką parodė mūsų atlikti tyrimai?

23 grafikas. **Dabartinės ekspertinių įstaigų sistemos vertinimas**

1 balas – blogiausias įvertinimas, 5 balai – geriausias

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

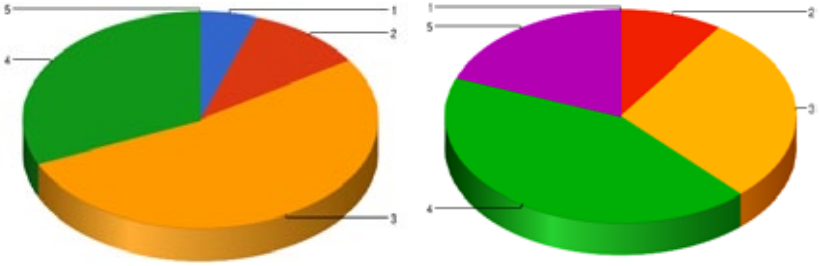

Taigi (žr. 23 grafiką) ikiteisminį tyrimą organizuojantys ir jam vadovaujantys prokurorai ekspertinių įstaigų sistemą kaip stiprybę vertino gana santūriai, patys ekspertai – gana palankiai.

Šiandien Lietuvoje yra šios pagrindinės kriminalistinės teismo ekspertizės įstaigos:

1. Lietuvos teismo ekspertizės centras (toliau LTEC), pavaldus Lietuvos Respublikos teisingumo misterijai;
2. Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centras (toliau KTC), pavaldus Lietuvos Respublikos vidaus reikalų misterijai;
3. Valstybinė teismo medicinos tarnyba prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos (toliau VTMT), iki 2010 m. buvo Mykolo Romerio universiteto mokslo institutas, dabar pavaldi Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijai;
4. Valstybinė teismo psichiatrijos tarnyba (toliau VTPT), pavaldi Lietuvos Respublikos sveikatos apsaugos ministerijai.

Kaip mūsų apklausti respondentai įvertino tokį žinybinį ekspertinių įstaigų pavaldumą? (žr. 24 grafiką).

24 grafikas. **Žinybinio ekspertinių įstaigų pavaldumo vertinimas**

1 balas – blogiausias įvertinimas, 5 balai – geriausias

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

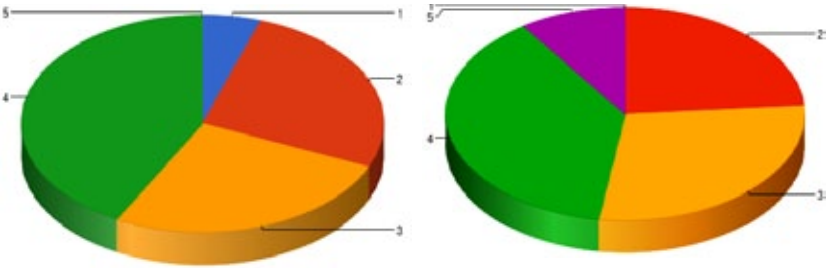

Tyrimo rezultatai rodo, kad gerai (4 balais) pavaldumą įvertino mažiau kaip pusė respondentų. Atkreipiame dėmesį, kad nė vienas prokuratūros darbuotojas žinybinio ekspertinių įstaigų pavaldumo neįvertino geriausiu balu.

LTEC Teisingumo ministerijos sistemoje 1958 m. buvo įsteigtas kaip Kriminalistikos mokslinio tyrimo laboratorija (vėliau – Teismo ekspertizės mokslinio tyrimo institutas, Lietuvos teismo ekspertizės institutas, Lietuvos teismo ekspertizės centras). Nuo pat įsteigimo svarbiausias centro uždavinys buvo atlikti ekspertizes. LTEC daugiaplanė veikla gana išsamiai aprašyta vadovėlyje „Kriminalistika. Teorija ir technika“[142], todėl dabar tik paminėsime čia atliekamas ekspertizes. Lietuvos teismo ekspertizės centras atlieka[143]:

- Rašysenos ekspertizes (nustato asmenis, rašiusius rankraščius, skaitmeninius įrašus ir parašus, rašysenos pakeitimo faktą ir būdą, rašymo sąlygas, rašiusiojo būklę ir kt.);
- Lingvistikos (autorystės) ekspertizes (nustato neredaguoto teksto autorių, teksto autoriaus gimtąją ar dažniausiai vartojamą kalbą, vietovę, kurioje formavosi teksto autoriaus lietuvių kalbos įgūdžiai, teksto au-

[142] *Kriminalistika. Teorija ir technika*. Vilnius: MRU, 2012.

[143] Lietuvos teismo ekspertizės centro Nuostatai, patvirtinti 2007 m. rugpjūčio 21 d. įsakymas1R-312. http://www.ltec.lt - prisijungimas [žiūrėta 2007-11-08].

toriaus raštingumo lygį, profesiją ar tarnybinės veiklos sritis, būklę ir kt.);

- Kalbos, balso bei garso signalų ir jų įrašymo priemonių (fonoskopines) ekspertizes (nustato asmenį pagal balso ir kalbos savybes, užfiksuotas elektromagnetiniais signalais, garso įrašų autentiškumą (originalus įrašas ar sumontuotas), jų įrašymo, atgaminimo sąlygas ir priemones, kuriomis įrašytas, atgamintas signalas, ir kt.);
- Dokumentų (dokumentų rekvizitų, dokumentų medžiagų, spausdintų tekstų ir spausdinimo priemonių) ekspertizes (nustato dokumentų pagaminimo būdą, dokumentams gaminti naudotas medžiagas ir priemones, dokumentų turinio pakeitimo faktą, būdą, pakeitimui naudotas medžiagas ir priemones; tiria pinigus, vertybinius popierius ir dokumentus, išspausdintus su specialiomis apsaugos nuo padirbinėjimo priemonėmis, ir kt.);
- Portretų ekspertizes (nustato asmenis pagal išorės požymius, užfiksuotus fotonuotraukose, kino juostose, hologramose, rentgeno nuotraukose, pomirtinėse kaukėse ar kituose materialiuose informacijos šaltiniuose ir kt.);
- Trasologines ekspertizes (nustato pėdsakus palikusį objektą, jo grupinį priklausomumą pagal paliktus pėdsakus, pėdsakų susidarymo mechanizmą, objektų būklę, savybes, atitiktį tam tikroms charakteristikoms ir kt.);
- Daktiloskopinės ekspertizes (nustato asmenį, palikusį įvykio vietoje rankų pėdsakus, jų atsiradimo sąlygas, mechanizmą ir kt.);
- Transporto trasologines ekspertizes (nustato pėdsakus, atsiradusius eismo įvykio metu ant kelio dangos, ant pakelės objektų, ant transporto priemonių, ant transporto priemonių sugadintų detalių, ant žmogaus kūno, drabužių bei apavo ir kt.);
- Balistines ekspertizes (pagal pėdsakus ant sviedinių – kulkų, grankulkių, šratų bei tūtelių) ir nustato šaunamojo ginklo rūšinę priklausomybę arba jį identifikuoja, sprendžia šaunamojo ginklo, šaudmenų, jų komponentų bei jų pėdsakų klasifikacinius, diagnostinius ir situacinius klausimus);
- Šūvio pėdsakų ekspertizes (pagal šūvio pėdsakus nustato, ar ant asmens rankų, drabužių yra medžiagų, būdingų šūvio pėdsakams ir pan.);

- Nešaunamųjų ginklų ekspertizes (nustato, ar objektas priskiriamas prie nešaunamųjų ginklų, jo rūšinę priklausomybę, pagaminimo būdą ir kt.);
- Pluoštinių medžiagų ekspertizes (suranda pluoštinių medžiagų ir jų gaminių mikrodaleles, nustato šių medžiagų, gaminių ir jų mikrodalelių prigimtį (tipą, rūšį), grupinį priklausomumą, atskirų dalių priklausymą vienam gaminiui, konkrečių pluoštinės prigimties objektų kontaktą ir kt.);
- Plastikų (polimerinių medžiagų) ekspertizes (nustato polimerinių medžiagų rūšį (tipą), jų mikrodaleles ant įvairių objektų, lyginamųjų plastiko objektų grupinį priklausomumą, bendrą plastiko gaminių kilmės šaltinį ir kt.);
- Dažų ekspertizes (nustato dažų, lakų rūšį (tipą), suranda dažų mikrodaleles, nustato dažų, lakų pėdsakų ar mikrodalelių grupinį priklausomumą, bendrą gaminių kilmės šaltinį ir kt.);
- Naftos produktų ekspertizes (nustato naftos produktų (degalų, tepalų ir kt.) rūšį, naftos produktų grupinį priklausomumą, atskirų tūrių (dalių) priklausymą vienam tūriui (masei), naftos produktų pėdsakus ir kt.);
- Narkotinių ir psichotropinių medžiagų ekspertizes (nustato, ar medžiagos yra narkotinės, psichotropinės, jų koncentraciją (kiekį), pėdsakus (likučius) ant įvairių objektų, lyginamųjų pavyzdžių priklausymą vienai masei (tūriui), bendrą jų kilmės šaltinį, pagaminimo būdą ir kt.);
- Alkoholinių skysčių ir aparatų naminei degtinei gaminti ekspertizes (nustato etilo alkoholio turinčių skysčių rūšį, pagaminimo būdą, atskirų alkoholio pavyzdžių priklausymą vienam tūriui, gaminimo partijai, alkoholinių skysčių likučius ant įvairių objektų ir kt.);
- Stiklo ekspertizes (suranda stiklo gaminių šukes (mikrodaleles), nustato šukių kilmę, paskirtį, priklausymą konkrečiam gaminiui, bendrą kilmės šaltinį ir kt.);
- Metalų ekspertizes (suranda metalų ir jų gaminių mikrodaleles ir pėdsakus, nustato atskiras objekto savybes, savybių kitimo sąlygas, naujų savybių atsiradimo laiką, gaminio rūšį (grupę), objekto (mikroobjekto) medžiagos prigimtį, objektų priklausymą tai pačiai visumai, tam pačiam kilmės šaltiniui ir kt.);

- Metalografines ekspertizes (įvertina terminį, elektroterminį ir cheminį aplinkos poveikį metalo gaminiams, nustato jo priežastis, laiką ir aplinkybes, taip pat metalinių detalių lūžio pobūdį ir laiką, įvertina terminio apdirbimo kokybę, metalurginius bei gamybos defektus ir kt.);
- Dirvožemio ekspertizes (suranda dirvožemio daleles ant įvairių daiktų, nustato dirvožemio prigimtį ir rūšį, lyginamųjų dirvožemio pavyzdžių bendrą ar skirtingą priklausomumą, bendrą kilmės šaltinį, kokiai konkrečiai vietovei dirvožemis priklauso ir kt.);
- Augalinės ir gyvulinės kilmės objektų ekspertizes (suranda augalinės ir gyvulinės kilmės objektų mikrodaleles ir pėdsakus, nustato šių objektų prigimtį, rūšinį, grupinį priklausomumą, bendrą kilmės šaltinį, visumą pagal dalis ir kt.);
- Bankininkystės ekspertizes (nustato komercinių bankų ir kitų kredito įstaigų veiklos pagrįstumą, paskolų grupavimo ir ekonominių rodiklių apskaičiavimo pagrįstumą, apskaitos ir atskaitomybės bankuose bei kitose kredito įstaigose teisingumą ir kt.);
- Buhalterines ekspertizes (nustato materialinių vertybių ir piniginių lėšų trūkumą, perteklių, jų atsiradimo laikotarpį, slėpimo būdus, naudojant apskaitos dokumentus, turtinės žalos dydį; materialinių vertybių ir piniginių lėšų užpajamavimo ir nurašymo į išlaidas pagrįstumą; privatizuojamo turto ir žemės vertės apskaičiavimo pagrįstumą; akcinio ir valstybinio kapitalo vertės apskaičiavimo pagrįstumą; buhalterinės apskaitos bei kontrolės trūkumus ir kt.);
- Finansų ekspertizes (nustato pelno (nuostolio) apskaičiavimo ir paskirstymo pagrįstumą; mokesčių ir mokėjimų į valstybės, savivaldybių ir socialinio draudimo biudžetus teisingumą; fizinių ir juridinių asmenų tarpusavio atsiskaitymo operacijų pagrįstumą; biudžeto piniginių lėšų naudojimo pagrįstumą; nusidėvėjimo ir amortizacinių atskaitymų apskaičiavimo pagrįstumą; negautą naudą dėl atskirų sutartinių įsipareigojimų ir ūkinių-finansinių operacijų nevykdymo; finansinės atskaitomybės teisingumą ir kt.);
- Darbo ekonomikos ekspertizes (nustato darbo užmokesčio ir kitų išmokų, susijusių su darbdavio piniginiais atsiskaitymais su darbuotoju, apskaičiavimo bei išmokėjimo pagrįstumą ir kt.);

- Eismo įvykių ekspertizes (tiria transporto priemonių gedimus, kada jie atsirado, gedimų ir eismo įvykio ryšį, atkuria eismo įvykio eigą (nustato įvykio mechanizmą), tiria kelio situaciją eismo įvykio vietoje, eismo įvykio dalyvių veiksmus, aplinkybes, kurios turėjo įtakos eismo įvykiui įvykti, ir kt.);
- Gaisrų ekspertizes (nustato gaisro židinio vietą, techninę gaisro kilimo priežastį, gaisro aplinkybes, taip pat ar techninės priemonės (technologinis procesas) atitinka priešgaisrinio saugumo taisyklių reikalavimus ir sprogimų, įvykusių ne dėl sprogstamųjų medžiagų poveikio, priežastis, aplinkybes ir kt.);
- Darbų saugos ekspertizes (nustato nelaimingo atsitikimo darbe priežastis, taip pat ar darbo sąlygos ir organizacinės bei techninės darbų saugos priemonės atitinka darbų saugos techninių norminių aktų reikalavimus ir vykdomų darbų pobūdį ir kt.);
- Elektrotechnines ekspertizes (nustato elektros įrenginių, prietaisų, įtaisų techninę būklę, pagaminimo būdą, paskirtį, naudojimo pagal paskirtį techninę galimybę, jų gedimų ir darbo režimo sutrikimų požymius, patikrina, ar elektros įrenginių įrengimas ir jų eksploatavimo organizavimas atitinka eksploatacijos sąlygas bei elektrosaugos reikalavimus, taip pat ar elektros energijos vartojimo apskaitos prietaisai atitinka keliamus reikalavimus, nustato techninių priemonių, galinčių keisti elektros energijos vartojimo apskaitos rezultatus, panaudojimo faktą, tyrimui pateiktų elektros įrenginių keliamą grėsmę žmonėms, gyvūnams bei aplinkai ir šių įrenginių sukeltus pavojingus veiksnius);
- Informacinių technologijų ekspertizes (nustato faktinius su tiriamuoju įvykiu susijusios kompiuterinės įrangos duomenis – techninę įrangą, programinę įrangą, informaciją, sukauptą kompiuterių duomenų laikmenose ir kompiuterinę sistemą, jos funkcionavimo aplinkybes ir vaidmenį tiriamojo įvykio atveju ir kt.);
- Fonogramų, audiovizualinių kūrinių ir kompiuterinių žaidybinių ir vaizdo programų laikmenose ekspertizes (nustato, ar pateiktas tirti objektas atitinka licencijuotam autorių teisių objektui keliamus reikalavimus ir kt.);
- Vaizdų ekspertizes.

Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centras – tai šiuolaikinė kriminalistinė ekspertinė institucija, kurios pagrindiniai uždaviniai yra tirti objektus pagal policijos ir kitų ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnų užduotis bei daryti ekspertizes pagal ikiteisminio tyrimo teisėjų ir teismų nutartis. Būtina paminėti tokius centro uždavinius kaip įvykio vietų apžiūros ir įvykio vietų tyrimai, dalyvavimas ikiteisminio tyrimo veiksmuose, kriminalistinės registracijos objektų duomenų bazių, įskaitų ir kolekcijų tvarkymas ir kt.

Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centre (toliau LPKTC), be struktūrinių padalinių, užtikrinančių jo funkcionavimą ir efektyvią veiklą, yra specializuoti padaliniai, tiesiogiai užtikrinantys tam tikrų klasių, šakų ar rūšių objektų tyrimą ar ekspertizių darymą. Kriminalistinių tyrimų centre yra šie į objektų tyrimą ir ekspertizes orientuoti skyriai:

- daktiloskopinių tyrimų;
- trasologinių tyrimų;
- transporto priemonių tyrimo;
- dokumentų tyrimo;
- ginklų ir sprogmenų tyrimo;
- cheminių tyrimų;
- biologinių tyrimų;
- alkoholinių skysčių tyrimo;
- informacinių technologijų tyrimo;
- ekonominių tyrimų.

Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centras bei šalies policijos įstaigų kriminalistinių tyrimų padaliniai užtikrina ne tik kriminalistinių metodų, būdų ir priemonių panaudojimą dalyvaujant ikiteisminio tyrimo veiksmuose, bet ir juos atliekant paimtų pėdsakų ir kitų objektų tyrimą. Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centre ir kriminalistinių tyrimų padaliniuose atliekami šių rūšių tyrimai, kurių metu gali būti nustatyta:

- Alkoholinių skysčių – namų gamybos alkoholinių gėrimų, etilo alkoholio ir jo skiedinių (mišinių), pramoniniu būdu pagamintų alkoholinių gėrimų organoleptinės, fizikinės, fizikinės cheminės charakteristikos, pagal kurias nustatoma rūšinė alkoholinių skysčių priklausomybė, priklausomybė vienam indui ar vienam kilmės šaltiniui;

- Aparatų naminei degtinei gaminti – naminei degtinei gaminti skirtų įrenginių sudėtinės dalys ir galimybė pritaikyti jų visumą naminei degtinei gaminti;
- Balistiniai – objekto priklausymas šaunamiesiems ginklams, šaunamojo ginklo rūšis, sistema, modelis, kalibras, techninė ginklo būklė ir kiti jo duomenys. Ginklai identifikuojami pagal pėdsakus, esančius ant šautų kulkų, šovinių tūtelių; šūvio aplinkybės (šūvio atstumas, šovusiojo vieta bei padėtis), šautos kulkos ir tūtelės priklausymas vienam šoviniui, to paties ginklo panaudojimo faktas skirtingose nusikaltimo padarymo vietose, cheminiais tyrimo būdais nustatomas šūvio faktas po to, kai buvo paskutinį kartą išvalytas ginklo vamzdis, ir kt.;
- Dažų ir lakų – dažų, lakų jų pėdsakų, mikrodalelių fizinės ir cheminės savybės, jų rūšis bei grupė, objektų ir lyginamųjų pavyzdžių kokybinė ir kiekybinė cheminė sudėtis, pagal kurią nustatomas jų vienodumas;
- Daktiloskopiniai – ar žmogaus rankų pėdsakai tinkami identifikuoti, jų susidarymo mechanizmas, žmogaus, palikusio rankų pėdsakus, neatpažinto lavono ar nežinomo bejėgio ligonio asmens tapatybė;
- Dirginamųjų medžiagų – aerozoliniuose dujų balionėliuose, dujiniuose šoviniuose esanti veiklioji medžiaga, dirginanti gleivinę ir nosiaryklę;
- DNR, tėvystės nustatymo – DNR analizė (genotipas), pagal kurią nustatoma biologinės kilmės pėdsaką palikusio asmens tapatybė. Pagal genetinę informaciją taip pat nustatomas artimas giminystės ryšys (tėvai, vaikai), galima identifikuoti palaikus ar kitus žmogaus biologinius pėdsakus nesant lyginamojo pavyzdžio (pvz., asmenų, dingusių be žinios);
- Dokumentų blankų ir rekvizitų – dokumentų blankų padirbimo faktas, būdas ir priemonės, dokumentų turinio pakeitimo faktas ir būdas, spaudų ir antspaudų padirbimo faktas ir būdas, atkuriami nematomi ir silpnai matomi, užbraukti ir užlieti įrašai, perskaitomi suplėšyti ar sudeginti tekstai (esant galimybei), nustatomos priemonės ir mechanizmai, naudoti dokumentų blankams bei jų rekvizitams gaminti, banknotų ir vertybinių popierių tikrumas, netikrų banknotų pagaminimo būdas ir priemonės, apsaugos elementų padirbimo būdas, priemonės ir kt.;
- Dokumentų medžiagų – dokumentų ar jų blankams pagaminti naudotų medžiagų ir pateiktų lyginamųjų pavyzdžių fizikinės savybės, koky-

binė ir kiekybinė cheminė sudėtis, pagal kurią nustatoma grupinė ar rūšinė priklausomybė ir jų vienodumas;

- Ekonominiai – Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų laikymasis, organizuojant ir tvarkant Lietuvos Respublikos įstatymų nustatyta tvarka įsteigtų visų rūšių ir nuosavybės formų įmonių, įstaigų ir organizacijų bei fizinių asmenų (toliau ūkio subjektai) buhalterinę apskaitą; ūkio subjektų mokumas ir nemokumo atsiradimo priežastys; ūkio subjektų tarpusavio atsiskaitymo operacijų pagrįstumas; materialinių vertybių ir lėšų trūkumas ar perteklius, jų atsiradimo laikotarpis, slėpimo būdai naudojant apskaitos dokumentus, materialinių vertybių ir lėšų užpajamavimo ir nurašymo į išlaidas pagrįstumas; darbo užmokesčio ir kitų išmokų, susijusių su piniginiais darbdavio atsiskaitymais su darbuotoju, apskaičiavimo ir išmokėjimo pagrįstumas; išmokų iš įvairių fondų, paskolų iš bankų išdavimo pagrįstumas, paskolų panaudojimas; žalos dydis; nustatomas ūkio subjektų veiklos rezultatas, finansinė būklė bei įvertinamas balansinis turtas ir kt.;
- Įvykio vietos – įvykio situacija ir kitos ikiteisminiam tyrimui reikšmingos aplinkybės, ištiriama ir užfiksuojama įvykio vieta, jos aplinka, surandami, BPK nustatyta tvarka įforminami ir paimami nusikalstamos veikos pėdsakai, daiktai, dokumentai, kitokie objektai, turintys reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti;
- Maisto produktų – paimtų iš prekybos ar įvežtų maisto produktų atitinkamuose norminiuose aktuose reglamentuotos analizės ir jų vertės ar tiriamojo objekto bei lyginamojo pavyzdžio organoleptinės, fizikinės, fizikinės cheminės charakteristikos;
- Metalų – metalų, jų lydinių bei metalizacijos pėdsakų savybės, jų prigimtis, objektų ir lyginamųjų pavyzdžių kokybinė ir kiekybinė cheminė sudėtis, pagal kurią nustatomas jų vienodumas, priklausomybė vienam šaltiniui arba vienai visumai;
- Narkotinių ir psichotropinių medžiagų – identifikuojamos medžiagos, pėdsakai ant objektų turėtojų bei narkotinių ir psichotropinių medžiagų pirmtakai, nustatoma jų rūšis, kilmė, koncentracija, masė ar kiekis;
- Nešaunamojo ginklo – objektų priklausymas nešaunamiesiems ginklams, jų konstrukcijos ypatumai, rūšis ir tipas, pagaminimo būdas, ar

jie atitinka nešaunamajam ginklui keliamus reikalavimus, neatitikimo atvejais nustatomas objektų priklausymas specialioms priemonėms ar ūkinės bei buitinės paskirties reikmėms;
- Panaikintų ženklų atkūrimo – ženklai ant gaminių paviršių atkuriami pagal liekamųjų medžiagų struktūros pokyčius, atsiradusius iškalant ženklus;
- Plastikų (polimerinių medžiagų) – plastikų (polimerinių medžiagų) infraraudonųjų spindulių spektrai, pagal kuriuos plastikai (polimerinės medžiagos) priskiriami tam tikrai rūšiai, vienam kilmės šaltiniui ar vienai visumai;
- Portretų – asmens tapatybė pagal išorės požymius, užfiksuotus fotonuotraukose, skaitmeninėse laikmenose, vaizdajuostėse ir kituose informacijos laikymo šaltiniuose;
- Rašysenos – rankraštinių tekstų bei parašų autorius pagal pateiktus rašysenos bei parašų pavyzdžius, ar vienas ir tas pats asmuo parašė tekstus ir parašus, rašysenos iškraipymo bei parašų klastojimo būdai, dinaminio judesių stereotipo pakitimai;
- Serologiniai – žmogaus biologinės kilmės pėdsakai, jų rūšinė, lytinė ir grupinė priklausomybė, bendros kilmės šaltinis ir kt.;
- Sprogstamųjų medžiagų ir sprogimo pėdsakų – sprogstamųjų medžiagų pėdsakai ant objektų, turėjusių kontaktą su sprogstamąja medžiaga, ir sprogstamųjų medžiagų komponentų likučiai įvykus sprogimui bei kokia sprogstamoji medžiaga buvo susprogdinta;
- Stiklo ir keramikos – stiklo ir keramikos gaminių ir jų dalelių fizikinės savybės, stiklo lūžio rodiklis. Pagal stiklo ir keramikos chemines savybes nustatoma jų priklausomybė vienai rūšiai, vienam kilmės šaltiniui ar vienai visumai;
- Šūvio pėdsakų – pagrindiniai ir papildomi šūvio pėdsakai, šūvio metu susidariusių ir paplitusių artimoje aplinkoje ant šovusio ar arti buvusio asmens medžiagų cheminė sudėtis ir išsidėstymas šūvio faktui ar asmens kontaktui su ginklu nustatyti;
- Techniniai sprogimo – techninė sprogimo priežastis, susprogdintos medžiagos masė, sprogstamųjų įtaisų paskirtis, sudėtis ir rūšinė priklausomybė (savadarbiai, pramoninės gamybos ar karybos), sprogimo aplinkybės ir kt.;

- Transporto priemonių – transporto priemonių identifikacinių duomenų (markės, modelio, modifikacijos, spalvos, identifikavimo numerio – VIN, pagaminimo metų, kitų transporto priemonės numerių) autentiškumas, jų ir gamyklos duomenų atitikimas, taip pat transporto priemonių dokumentų autentiškumas;
- Trasologiniai – spynų ir užraktų atidarymo padirbtais ar parinktais raktais bei visrakčiais faktai, plombų ir vielinių pynių pažeidimo faktai ir būdai, objektų būklė, mechaninių pėdsakų susidarymo mechanizmas bei objekto visuma pagal jo dalis, žmogaus kojų ir avalynės, drabužių, žmogaus dantų, nagų ir kitų kūno dalių, įsilaužimo įrankių ir gamybos mechanizmų, transporto priemonių bei gyvulių pėdsakų identifikavimas;
- Vaizdų – judančio ar stovinčio asmens tapatybė pagal išorės požymius, transporto priemonės, kiti objektai ir vietos (vietovės) atitinkamai pagal transporto priemonės skiriamuosius ženklus, objektų ir vietos (vietovės) būdinguosius požymius, užfiksuotus vaizdajuostėse, skaitmeninėse laikmenose bei kituose informacijos laikymo šaltiniuose[144]. Pagal užsakovų poreikį gali būti atliekami ir kitų rūšių tyrimai, jeigu Centrui arba jo padaliniams reikalinga techninė bazė, atitinkamos kvalifikacijos specialistai ar ekspertai, taikoma tyrimo rezultatų patikimumo kontrolė. Plačiau KTC veiklą nagrinėjome vadovėlyje „Kriminalistika. Teorija ir technika“.

Valstybinė teismo medicinos tarnyba prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos (toliau –VTMT) yra teismo ekspertizės įstaiga.

Pagal kompetenciją įgyvendindama valstybės politiką specialių žinių panaudojimo srityje, VTMT atlieka teismo medicinos ekspertizes ir tyrimus pagal teismų, prokurorų ir ikiteisminio tyrimo įstaigų pareigūnų pavedimus, kitų fizinių ir juridinių asmenų prašymus, diegia naujus tyrimo metodus ekspertinėje praktikoje, vykdo mokslo tiriamąją ir taikomąją bei metodinę veiklą teismo medicinos srityje.

VTMT savo veikloje vadovaujasi Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos tarptautinėmis sutartimis, Europos Sąjungos teisės

[144] Plačiau žr.: Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centro nuostatai, patvirtinti Lietuvos policijos generalinio komisaro 2007 rugpjūčio 22 d. įsakymu Nr. 5-V-568. http://www.ktc.policija.lt [žiūrėta 2007-11-08]; *Objektų kriminalistiniai tyrimai.* Metodinis leidinys. Vilnius: Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centras, 2004.

aktais, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksu (Žin., 2002, Nr. 37-1341), Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksu (Žin., 2002, Nr. 36-1340), Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymu (Žin., 1999, Nr. 13-308; 2000, Nr. 85-2566), Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymu (Žin., 2002, Nr. 112-4969), kitais Lietuvos Respublikos Seimo priimtais įstatymais ir teisės aktais, Respublikos Prezidento dekretais, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimais, Ministro Pirmininko potvarkiais, teisingumo ministro įsakymais, VTMT nuostatais, kitais teisės aktais.

VTMT atliekamos šių rūšių ir porūšių teismo ekspertizės:

1. Mirusių žmonių kūnų ir jų dalių ekspertizės (mirties priežasties, mirties laiko, sužalojimų, jų padarymo priemonių, būdo ir laiko nustatymas, sveikatos sutrikdymo masto nustatymas, amžiaus nustatymas ir kt.);

2. Gyvų asmenų ekspertizės (sužalojimų, jų padarymo priemonių, būdo ir laiko nustatymas, sveikatos sutrikdymo masto nustatymas; lytinių būklių ekspertizės ir tyrimai – iššaginimų, tvirkinamųjų veiksmų, lyties, buvusio nėštumo, buvusio gimdymo, aborto; amžiaus, bendro darbingumo netekimo, sveikatos būklės nustatymas ir kt.);

3. Deontologinės ekspertizės (diagnozės nustatymo, gydymo taktikos įvertinimas ir kt.);

4. Toksikologinės ekspertizės: alkoholio, jo koncentracijos nustatymas kraujyje, šlapime, skrandžio turinyje, smegenų skystyje ir kitose biologinėse terpėse; narkotinių ir psichotropinių medžiagų nustatymas mirusiųjų vidaus organuose, mirusiųjų ir gyvų asmenų biologinėse terpėse – šlapime, kraujyje, skrandžio išplovose, nuoplovose nuo veido, rankų ir kt.; vaistinių medžiagų nustatymas mirusiųjų vidaus organuose, mirusiųjų ir gyvų asmenų biologinėse terpėse ir išskyrose; rūgščių, šarmų, „metalinių“ nuodų, fosforo organinių junginių nustatymas mirusiųjų vidaus organuose, skrandžio išplovose; anglies monoksido nustatymas kraujyje; alkoholio surogatų (metilo, propilinių, butilinių ir amilinių alkoholių, acetono, dichloretano, etilenglikolio) nustatymas mirusiųjų vidaus organuose, mirusiųjų ir gyvų asmenų kraujyje, šlapime, skrandžio išplovose.

5. Serologinės ekspertizės: kraujo, spermos, seilių, prakaito nustatymas; kraujo rūšinė priklausomybė; kraujo, spermos, seilių, prakaito, plaukų, kaulų grupinė priklausomybė; morfologinis plaukų tyrimas.

6. Citologinės ekspertizės: regioninė ląstelių priklausomybė; lytinė ląstelių priklausomybė.

7. DNR ekspertizės: kraujo, išskyrų, plaukų, audinių tapatumas (tiriamo objekto DNR struktūros sutapimas su konkrečių asmenų DNR struktūromis ir tiriamo objekto priklausomybė identifikuojamam asmeniui); ginčytinos tėvystės, motinystės, vaikų sukeitimo, giminystės ryšio nustatymas.

8. Osteologinės ekspertizės: lyties, biologinio amžiaus, kūno ilgio bei kitų grupinių ir individualių identifikacinių požymių nustatymas skeletuose, aukštos temperatūros ar stipriai veikiančių medžiagų paveiktose kaulinėse liekanose; kaulų išbuvimo žemėje laiko nustatymas; asmens identifikavimas pagal skeletą.

9. Medicinos kriminalistikos ekspertizės: sužalojimų, jų padarymo būdo pateiktuose objektuose nustatymas; mikroskopinio dydžio intarpų pateiktuose objektuose nustatymas; žalojusio įrankio grupinės priklausomybės nustatymas, įrankio identifikacija pagal pateiktų objektų sužalojimus; šautinių sužalojimų tyrimai – šūvio įėjimo, išėjimo angų (žaizdų) nustatymas, sviedinio diametro nustatymas, sviedinio rūšinės, grupinės priklausomybės nustatymas, šalutinių šūvio veiksnių buvimo ar jų poveikio pėdsakų nustatymas, šūvio atstumo nustatymas; kokybinis metalizacijos pėdsakų sužalojimuose ir drabužių pažeidimuose nustatymas.

10. Trasologinės ekspertizės: nukentėjusiojo drabužių mechaninių pažeidimų ekspertizės, nustatant jų padarymo būdą, grupinę įrankio priklausomybę, identifikuojant įrankį; kraujo pėdsakų susidarymo būdo ant įrankių, nukentėjusiojo drabužių nustatymas.

11. Metalų koncentracijos nustatymo biologiniuose objektuose ekspertizės;

12. Histologinės ekspertizės (biologinės kilmės objektų mikroskopinės struktūros, priklausomybės konkrečiam organui nustatymas; liguistų pokyčių, sužalojimų pėdsakų, jų pobūdžio nustatymas; požymių, rodančių pokyčių trukmę, nustatymas).

Valstybinėje teismo psichiatrijos tarnyboje prie Sveikatos apsaugos ministerijos teismų nutartimi daromos ambulatorinės ir stacionarios teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizės baudžiamosiose, civili-

nėse ir administracinėse bylose, pagal kompetenciją teikiamos specialisto išvados teismo psichiatrijos, teismo psichologijos klausimais bei metodinė pagalba teismams, prokuratūrai ir ikiteisminio tyrimo įstaigoms. Ekspertizes atlieka tarnybos teismo psichiatrai ekspertai, teismo psichologai ekspertai, turintys galiojančius kvalifikacinės komisijos išduotus pažymėjimus ir įrašyti į Lietuvos Respublikos teismo ekspertų sąrašą. Ambulatorinės ir stacionarios ekspertizės daromos tarnybos patalpose. Ambulatorinės ekspertizės gali būti daromos kitose tiriamojo buvimo vietose (įkalinimo įstaigose, tiriamojo namuose, globos ir sveikatos priežiūros įstaigose ir panašiai), jeigu jose yra reikiamos sąlygos ekspertizei daryti, jeigu tokių sąlygų nėra, ekspertas apie tai informuoja ekspertizę paskyrusią instituciją.

Privačių asmenų prašymais Valstybinėje teismo psichiatrijos tarnyboje prie Sveikatos apsaugos ministerijos ekspertizės nedaromos ir jokios kitos paslaugos neteikiamos.

1. Svarbiausieji teismo psichiatrijos ekspertizės uždaviniai yra:

1.1. įvertinti įtariamųjų, kaltinamųjų, taip pat padariusių administracinius teisės pažeidimus asmenų psichikos būseną ir nustatyti jų gebėjimą suprasti savo veiksmų esmę bei juos valdyti;

1.2. įvertinti asmenų, kuriems po to, kai jie padarė nusikalstamą veiką ar kai buvo paskirta bausmė, sutriko psichika, psichikos būklę;

1.3. nustatyti, ar įtariamasis, kaltinamasis ar kitas su byla susijęs asmuo dėl psichikos sutrikimo yra pavojingas sau ar kitiems asmenims;

1.4. rekomenduoti, taikyti atitinkamą priverčiamųjų medicinos priemonių rūšį asmenims, pripažintiems nepakaltinamais ar ribotai pakaltinamais;

1.5. įvertinti liudytojų, nukentėjusiųjų ir asmenų, padariusių administracinius teisės pažeidimus, psichikos būklę – įvertinti jų gebėjimą atkurti iš atminties aplinkybes, turinčias reikšmės bylai;

1.6. civilinės bylos procese teisėjo ar teismo nurodymu įvertinti psichikos būklę asmenų, kurių veiksnumo klausimas sprendžiamas, taip pat ieškovo arba atsakovo psichikos būklę, jų gebėjimą suprasti savo veiksmų reikšmę ir juos valdyti sudarant sandorius;

1.7. teikti ikiteisminio tyrimo teisėjui ar teismui išvadas dėl asmens medicinos apžiūros neblaivumo ir girtumo laipsniui nustatyti;

1.8. nustatyti įtariamųjų, teisiamųjų, nuteistųjų priklausomybę nuo psichoaktyvių medžiagų bei gydymo reikalingumą;

1.9. įvertinti tiriamojo piktnaudžiavimą alkoholiniais gėrimais, narkotikais, narkotinėmis, toksinėmis medžiagomis civilinėse bylose dėl veiksnumo apribojimo;

1.10. atsakyti į kitus klausimus, kai reikia psichiatrijos žinių.

2. Svarbiausieji teismo psichologijos ekspertizės uždaviniai yra:

2.1. nustatyti kaltinamųjų, liudytojų ir nukentėjusiųjų gebėjimą, atsižvelgiant į jų protinio išsivystymo lygį, emocinę būseną suvokimo metu bei situacijos ypatumus, teisingai suvokti bylai reikšmingas aplinkybes ir duoti apie tai parodymus;

2.2. nustatyti mažamečių ir nepilnamečių nukentėjusiųjų gebėjimą suprasti su jiems atliktų veiksmų pobūdį ir reikšmę bei galimybę pasipriešinti;

2.3. nustatyti nepilnamečių kaltinamųjų gebėjimą, atsižvelgiant į jų psichinio išsivystymo lygį, amžiaus tarpsnio ypatumus bei individualias psichologines ypatybes, visiškai suvokti savo veiksmus ir juos valdyti nusikaltimo metu;

2.4. nustatyti individualius psichologinius tiriamojo ypatumus, galėjusius turėti įtakos jo elgesiui nusikaltimo metu;

2.5. nustatyti, kokios emocinės būsenos buvo subjektas, darydamas nusikaltimą, ir tos būklės įtaką jo elgesiui;

2.6. nustatyti nusižudžiusiojo asmens psichikos būklę priešmirtiniu laikotarpiu ir tą būseną sukėlusias priežastis;

2.7. nustatyti įvairių psichikos būklių (pvz., sutrikimo, sutrikimo ir kt.) atsiradimo galimybę ir jų įtaką funkcijų (vairuotojo) atlikimo kokybei;

2.8. nustatyti civilinio proceso dalyvių (ieškovų, atsakovų, liudytojų) gebėjimą teisingai suvokti aplinkybes, turinčias reikšmės bylai, ir duoti apie tai parodymus;

2.9. įvertinti vaiko gebėjimą išreikšti savo nuomonę (vaiko gyvenamosios vietos nustatymo bei įvaikinimo bylose);

2.10. įvertinti nepilnamečio gebėjimą gerai suvokti savo veiksmų reikšmę ir juos kontroliuoti (nepilnamečio pripažinimo emancipuotu bylose);

2.11. nustatyti emocinės būklės įtaką asmens gebėjimui gerai suvokti savo veiksmų reikšmę bei juos kontroliuoti (sudarant sandorius).

Be minėtų 4 pagrindinių valstybinių teismo ekspertizės įstaigų, Lietuvoje jų yra ir daugiau. 2012 m. gegužės 29 d. duomenimis, į Lietuvos Respublikos ekspertų sąrašą yra įrašyti 365 asmenys ir didžioji jų dauguma deklaruoja, jog dirba šiose valstybinėse įstaigose[145]:

- Lietuvos teismo ekspertizės centre;
- Valstybinėje teismo psichologijos ir narkologijos tarnyboje prie Sveikatos apsaugos ministerijos;
- Lietuvos Respublikos susisiekimo ministerijoje (eismo įvykio ekspertizė, transporto trasologijos ekspertizė);
- Vilniaus Gedimino technikos universiteto Automobilių transporto katedroje, Statybos ekonomikos ir nekilnojamojo turto vadybos katedroje;
- Valstybinėje teismo medicinos ekspertizės tarnyboje;
- Lietuvos policijos kriminalistinių tyrimų centre;
- Priešgaisrinės saugos ir gelbėjimo departamente prie Vidaus reikalų ministerijos;
- Valstybinėje teismo psichiatrijos tarnyboje prie Sveikatos apsaugos ministerijos;
- Valstybinėje kelių transporto inspekcijoje prie Susisiekimo ministerijos;
- Lietuvos auditorių rūmuose.

Reikia pasakyti, jog gana aktyviai dirba ir privatūs ekspertai, kurie dažniausiai atlieka eismo įvykių ekspertizes, nekilnojamojo turto vertinimo ekspertizes, teritorijų planavimo ekspertizes, statybos ekspertizes, kai kurias teismo medicinines ekspertizes.

[145] Teismo ekspertų sąrašas [žiūrėta 2012-10-29]. <http//www.tm.lt/dok/20120529> .

4.2. Svarbiausios ekspertinės veiklos problemos

Pradėsime nuo padėties vertinimo, kurį atliko mūsų respondentai.

25 grafikas. **Kriminalistinių ekspertizių kokybė: esamos padėties vertinimas**

1 balas – blogiausias įvertinimas, 5 balai – geriausias

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

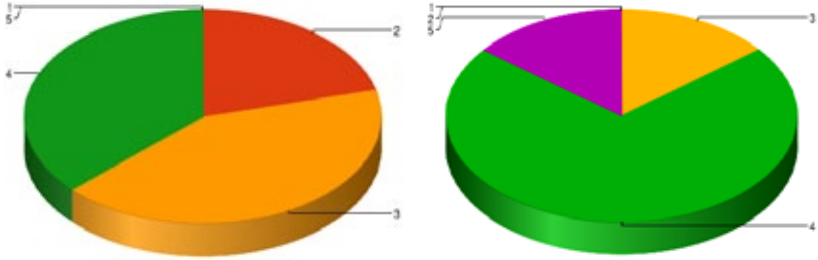

Taigi, padėtis nesikeičia jau keletą metų. Dar 2005–2008 m. Mykolo Romerio universiteto mokslininkai atliko tyrimą dėl kriminalistikos bei teismo ekspertizės žinių ir jų taikymo lygio Lietuvoje[146]. Respondentai atstovavo ikiteisminio tyrimo (taip pat ir policijos) įstaigoms, prokuratūrai, ekspertinėms įstaigoms, teismams, advokatūrai ir kt. Pirminiame tyrimo etape buvo išplatinta apie 1 000 anketų, bet dėl įvairių priežasčių apdorotos 693 respondentų apklausos anketos, iš jų: teismo darbuotojų – 1 proc. visų apklaustųjų, prokuratūros pareigūnų – 4 proc. visų apklaustųjų, ikiteisminio tyrimo pareigūnų – 14 proc. visų apklaustųjų, Vidaus reikalų ministerijos arba Teisingumo ministerijos ekspertinių padalinių darbuotojų – 7 proc. visų apklaustųjų, policijos pareigūnų – 58 proc. visų apklaustųjų, valstybės valdymo struktūrų darbuotojų – 1 proc. visų apklaustųjų, advokatūros darbuotojų – 1 proc. visų apklaustųjų, kitose – 14 proc. visų apklaustųjų (žr. 1 pav.). Vėliau buvo išplatinta dar 500 – grįžo tik dalis. Viso tyrimo laikotarpiu apdorotos 693 anketos su respondentų atsakymais. Iš atlikto tyrimo rezultatų buvo matyti, kad praktiniai darbuotojai, gana gerai vertindami savo turimus praktinius

[146] Kurapka E. V., Malevski H., Kažemikaitienė E. Kriminalistikos ir teismo ekspertizės žinių poreikio ir jų taikymo praktikos Lietuvoje vertinimas. *Jurisprudencija*. 2007, 12 (102), p. 22–31.

įgūdžius kriminalistikos srityje, pripažįsta, jog reikia stiprinti baudžiamųjų disciplinų, kriminalistikos bei teismo ekspertizės disciplinų dėstymo procesą aukštojoje mokykloje ir keliant kvalifikaciją, nes tai yra viena iš neefektyvaus Lietuvos policijos, prokuratūros, teismų, ekspertinių įstaigų ir kitų teisėsaugos pareigūnų darbo tiriant nusikaltimus priežasčių. Pavyzdžiui, kaip neveiksmingo Lietuvos policijos pareigūnų darbo priežastį tiriant nusikaltimus pirmiausia jie nurodo: 29 proc. – netobulus įstatymus; 17 proc. – silpnas teisines žinias; 8 proc. – problemas taikant teisės normas; 9 proc. – silpnas kriminalistikos ir teismo ekspertizės žinias; 2 proc. – problemas taikant kriminalistikos rekomendacijas ir nepanaudojant ekspertinių įstaigų galimybių; 11 proc. – blogą darbo organizavimą ir tarnybų bendradarbiavimą; 26 proc. – blogą techninį aprūpinimą; 4 proc. – etikos stoką ir motyvacijos nebuvimą (žr. 26 grafiką).

26 grafikas. **Priežastys, kodėl Lietuvos policijos pareigūnų darbas yra neefektyvus tiriant nusikaltimus**

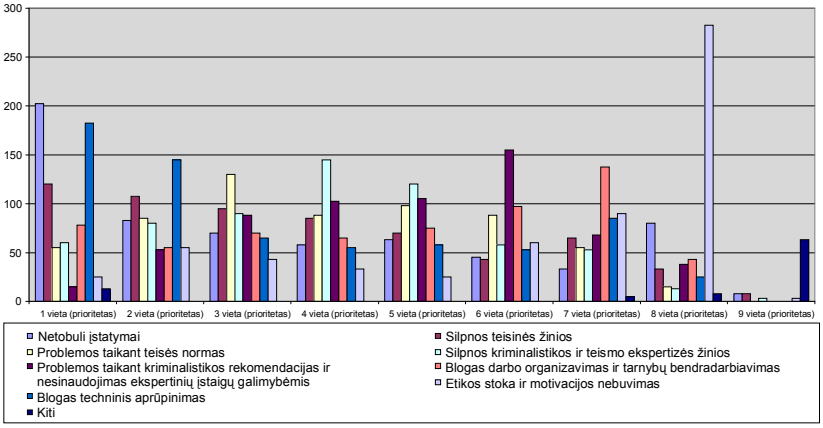

Mokslininkai pasiūlė, kad susidarius tokiai padėčiai būtina parengti kriminalistikos mokslinės institucinės plėtros koncepciją ir jos įgyvendinimo mechanizmą. Tam pritarta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. lapkričio 16 d. pasitarime dėl būtinumo optimizuoti visų Lietuvos ekspertinių institucijų veiklą. 2010 m. sausio 28 d. Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko potvarkiu Nr. 33 sudaryta darbo grupė, kuriai pavesta išnagrinėti Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstaigų

sujungimo į vieną teismo ekspertizės įstaigą galimybes, šių įstaigų veiklos problemas ir plėtros perspektyvas.

Buvo išskirtos 7 problemų grupės, kurios šiuo metu yra itin svarbios siekiant optimizuoti ekspertinių įstaigų veiklą bei padidinti jų veiklos efektyvumo rodiklius. Čia pateikiami mokslo studijos autorių atlikto empirinio tyrimo rezultatai, kuriuos bus galima palyginti su darbo grupės išvadomis.

Pirma grupė klausimų, susijusių su *paslaugų teikimo problemomis*, parodė, kad susiduriame su pertekliniais, pakartotiniais tyrimų skyrimais. Viena iš priežasčių, kodėl skiriami pertekliniai tyrimai, yra nepakankama ikiteisminio tyrimo pareigūnų kvalifikacija ir nemotyvuotas šių pareigūnų užduočių skyrimas. Patikrinus ekspertines įstaigas pagal darbo krūvio kriterijų nustatyta, kad darbo krūvis viršija teismo ekspertų pajėgumus ir galimybes atlikti ekspertizes bei tyrimus laiku ir kokybiškai, tačiau nėra galimybių pritraukti naujų ekspertų (nėra norinčiųjų įgyti eksperto kvalifikaciją dėl mažų, nekonkurencingų atlyginimų, privalomojo paruošimo, ilgai trunkančio mokymosi). Reikalavimai ekspertams šiuo metu neatitinka socialinių garantijų. Dėl šių problemų nustatyta ir kita problema – pensinis ekspertų amžius.

Su paslaugų teikimo problemomis susijęs ir specialistų (ekspertų) išvykimas į įvykio vietas. Dėl žmogiškųjų išteklių ir finansų trūkumo negalima užtikrinti išvykimo į įvykio vietą ištisą parą. Darbo grupė taip pat atkreipė dėmesį į tai, kad nėra bendros sistemos nustatant teikiamų paslaugų įkainius. Įkainiai yra tvirtinami steigėjų arba įstaigos vadovo. Privačių ekspertų įkainiai nėra reglamentuoti norminiais aktais.

Daugiausia dėmesio darbo grupė skyrė tapačiai veiklai ir tyrimų įstaigoms paskirstyti. Nustatyta, kad DNR tyrimus atlieka KTC ir VTMT, panašaus pobūdžio ekspertizes atlieka KTC ir LTEC. Šiuo metu KTC ir VTMT funkcijų tapatumo problema sprendžiama tarpininkaujant Lietuvos Respublikos generalinei prokuratūrai (siekiant sumažinti ilgus DNR tyrimų terminus KTC, buvo sutarta, kokius tyrimus atliks kiekviena ekspertinė įstaiga). Nagrinėjant KTC ir LTEC veiklą nustatyta, kad skiriasi tapačių ekspertizių tyrimų mastai.

Šią problematiką galime iliustruoti mokslo studijos autorių atliktais tyrimais.

27 grafikas. **Ekspertų mokslinės kompetencijos vertinimas**

1 balas – blogiausias įvertinimas, 5 balai – geriausias

Prokuratūros darbuotojų vertinimas

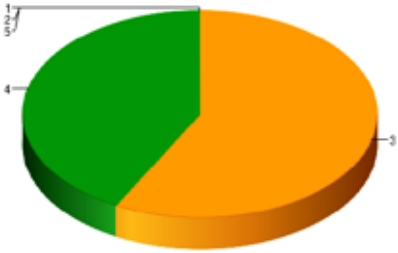

Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas

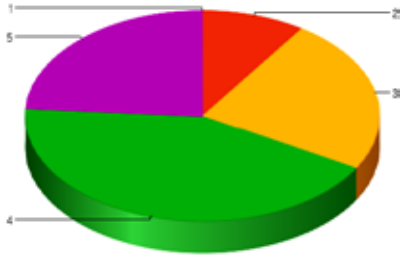

28 grafikas. **Ekspertų gebėjimo tobulėti vertinimas**

1 balas – blogiausias įvertinimas, 5 balai – geriausias

Prokuratūros darbuotojų vertinimas

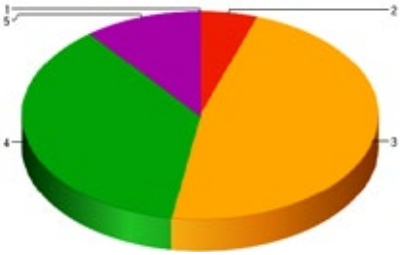

Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas

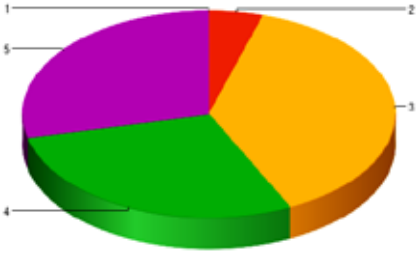

29 grafikas. **Ekspertinių paslaugų įkainių sistemos valstybinėse ekspertinėse įstaigose vertinimas**

1 balas – blogiausias įvertinimas, 5 balai – geriausias

Prokuratūros darbuotojų vertinimas

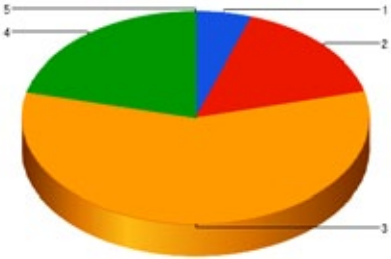

Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas

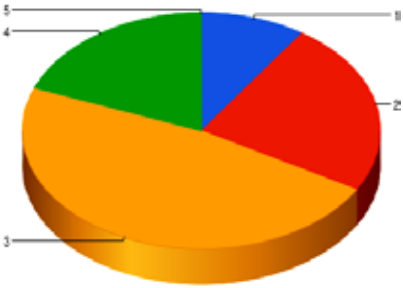

30 grafikas. **Ekspertinių paslaugų įkainių sistemos privatiems ekspertams vertinimas**

1 balas – blogiausias įvertinimas, 5 balai – geriausias

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

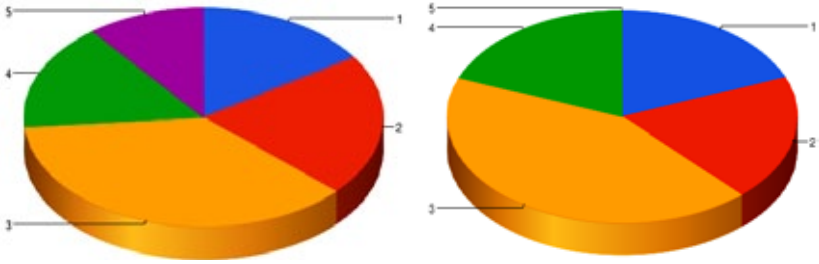

31 grafikas. **Respondentų vertinimas, ar nepakankamas atlyginimų dydis nėra kliūtis pritraukti specialistus**

Balais nuo 1 iki 5 įvertinta grėsmės atsiradimo tikimybė

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

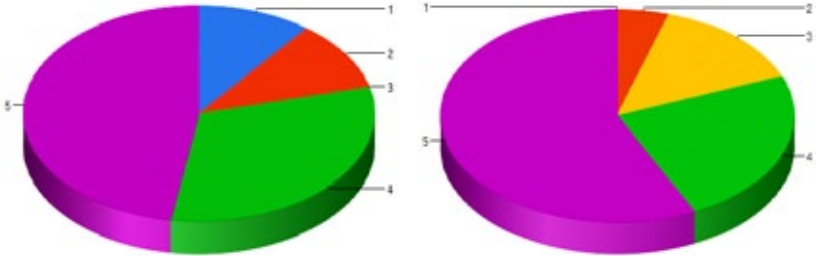

Kita nagrinėtų klausimų grupė – *infrastruktūros būklės problemos*. Įvertinus ekspertinių įstaigų patalpų būklę nustatyta, kad daugumoje ekspertinių įstaigų, išskyrus KTC[147] ir VTMT pagrindinį pastatą Vilniuje, patalpos neatitinka teisės aktais nustatytų darbo sąlygų ir higienos reikalavimų. Daugumą patalpų reikia rekonstruoti. Daug kur nusidėvėjusi materialinė bazė – ir pagrindiniuose, ir periferiniuose skyriuose. Teismo ekspertizės įstaigos reikiama įranga prastai aprūpintos dėl nepakankamo finansavimo. Mūsų tyrimas atskleidė panašias problemas, tik jas parodė šiek tiek kitu aspektu (žr. 32–38 grafikus).

[147] 2002–2004 m. LP KTC įgyvendino PHARE projektą. Lietuvos valstybės indėlis į bendrą projektą buvo naujas KTC pastatas, kurio vertė – apie 26 mln. litų. Patalpos ir laboratorijos visiškai atitinka Lietuvos policijos atliekamų tyrimų poreikius bei tenkina priešgaisrinės ir darbo saugos reikalavimus.

32 grafikas. **Vertinta, ar stingant lėšų taupoma negerinant darbo sąlygų, nedidinant darbo užmokesčio, sunku pritraukti ir / ar išlaikyti geriausius specialistus bei mokslininkus**

Balais nuo 1 iki 5 įvertinta grėsmės atsiradimo tikimybė

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

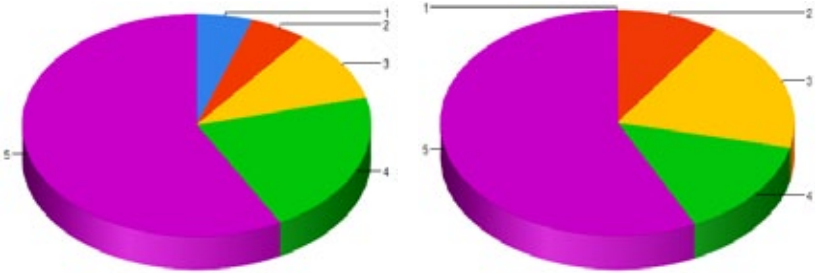

33 grafikas. **Vertinta, ar stingant lėšų didėja atotrūkis nuo Europos Sąjungos vykdomų mokslinių ir kriminalistinių tyrimų**

Balais nuo 1 iki 5 įvertinta galimybės atsiradimo tikimybė

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

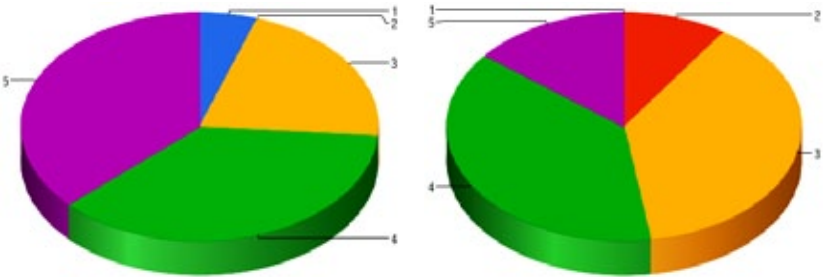

34 grafikas. **Ekspertų darbo patalpų vertinimas**

1 balas – blogiausias įvertinimas, 5 balai – geriausias

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

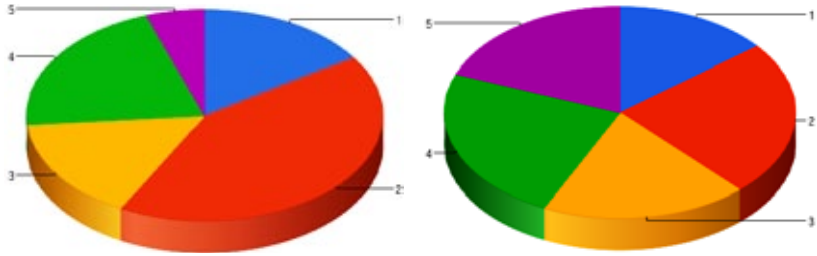

35 grafikas. **Aprūpinimo darbo priemonėmis vertinimas**

1 balas – blogiausias įvertinimas, 5 balai – geriausias

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

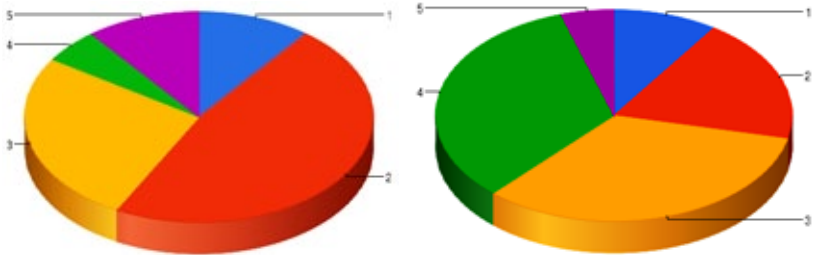

36 grafikas. **Techninių priemonių tobulumo vertinimas**

1 balas – blogiausiais įvertinimas, 5 balai – geriausias

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

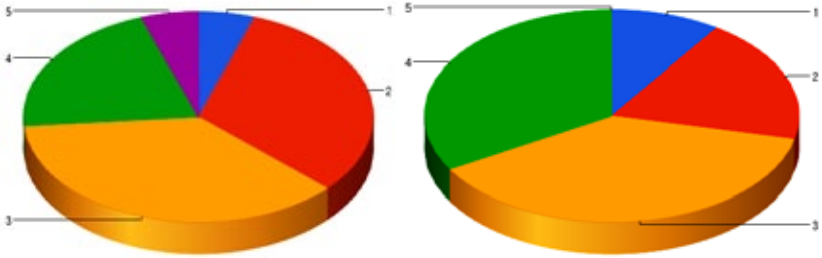

37 grafikas. **Informacinių technologijų taikymo vertinimas**

Balais nuo 1 iki 5 įvertintas informacinių technologijų taikymas

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

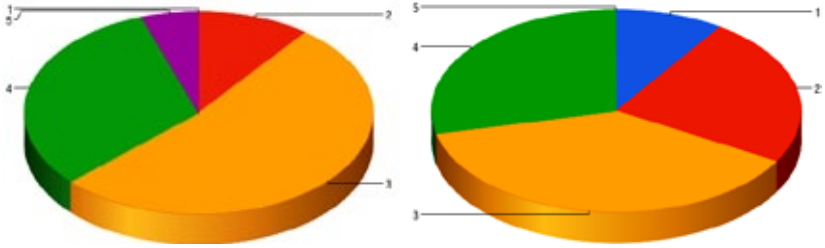

38 grafikas. **Duomenų bazių prieinamumo ir kokybės vertinimas**

Balais nuo 1 iki 5 įvertintas duomenų bazių prieinamumas ir kokybė

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

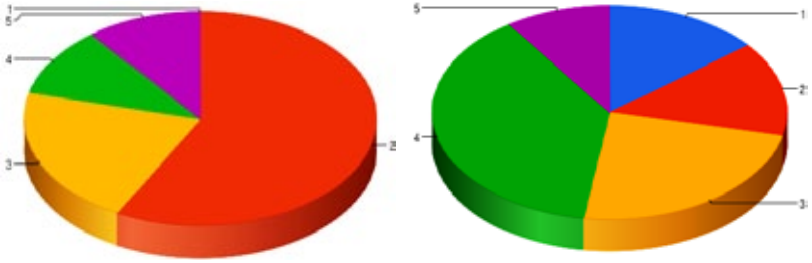

Trečioji grupė klausimų, kuriuos tyrinėjo sudaryta darbo grupė – *žmogiškieji ištekliai*.

Nustatytos skirtingos specialistų rengimo ir kvalifikacijos teikimo sistemos. Kvalifikacijos tobulinimosi tvarka nereglamentuota. Visose ekspertinėse įstaigose (ir centriniuose, ir periferiniuose skyriuose) trūksta ekspertizes atliekančių specialistų. Žmogiškąją išteklių problemą lemia neadekvatus darbo užmokestis, darbo krūvis, nepatraukli profesija ir jos specifika, laiko ir intelektualinės sąnaudos profesijai ir kvalifikacijai įgyti. Atlikus tyrimus išskirtos profesijos patrauklumo skatinimo problemos. Jos itin aktualios tarp teismo medicinos ekspertų.

39 grafikas. **Patirties, žmonių išteklių, pasirengimo vertinimas**

Balais nuo 1 iki 5 įvertinta galimybės atsiradimo tikimybė

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

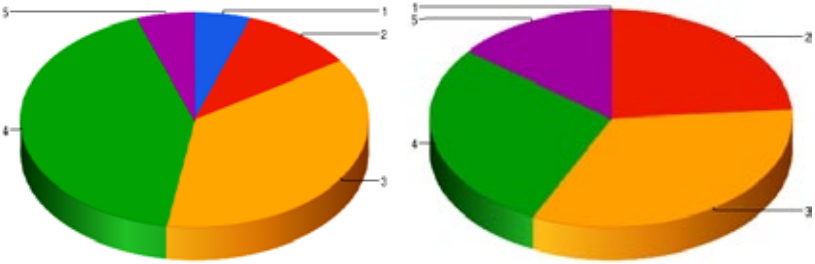

40 grafikas. **Gebėjimo tobulėti vertinimas**

1 balas – blogiausias įvertinimas, 5 balai – geriausias

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

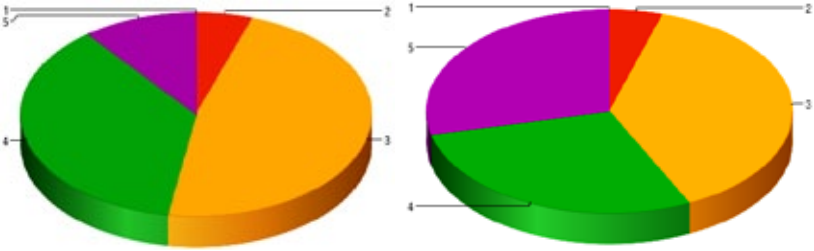

41 grafikas. **Kriminalistų išsilavinimo vertinimas**

1 balas – blogiausias įvertinimas, 5 balai – geriausias

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

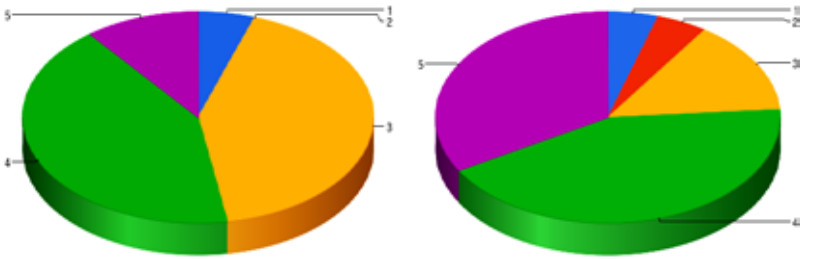

42 grafikas. **Respondentų vertinimas, ar nepakankamas atlyginimų dydis nėra kliūtis pritraukti specialistus**

Balais nuo 1 iki 5 įvertinta grėsmės atsiradimo tikimybė

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

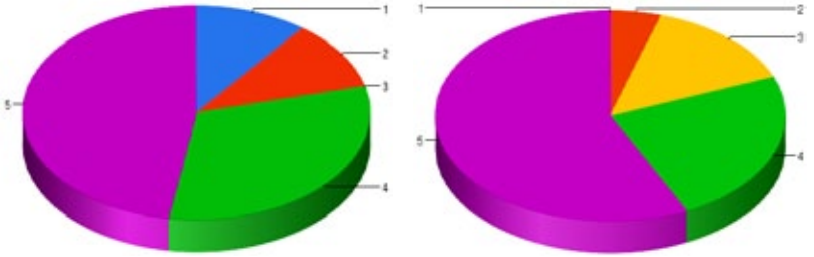

43 grafikas. **Mažiau palankios sąlygos finansuoti kriminalistikos studijas ir kvalifikacijos kėlimą**

Balais nuo 1 iki 5 įvertinta grėsmės atsiradimo tikimybė

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

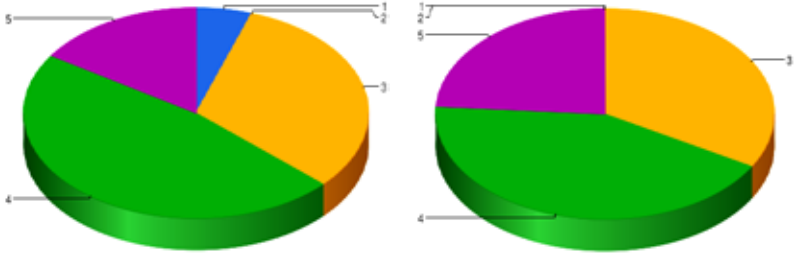

Nagrinėjant *atsiskaitymo už ekspertizes problemas* nustatyta, kad nesuderintas su teismais kelionės išlaidų apmokėjimas (teismai atsisako apmokėti kelionės išlaidas teismo ekspertizės įstaigų ekspertams). Civiliniame procese teismai laiku neatsiskaito už atliktas ekspertizes. Dėl lėšų trūkumo ne visiems atliekamiems tyrimams taikoma išorinė kontrolė, nes dalyvavimas išorinėse (tarplaboratorinėse) tyrimų kokybės kontrolės programose reikalauja finansinių investicijų. Dažnai nėra galimybės atlikti įrangos metrologinės patikros. Taip pat nustatyta, kad ekspertinėms įstaigoms kasmet skiriama per mažai asignavimų akreditacijai ir jai palaikyti.

44 grafikas. **Nepakankamo kriminalistinės veiklos finansavimo vertinimas**

Balais nuo 1 iki 5 įvertinta grėsmės atsiradimo tikimybė

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

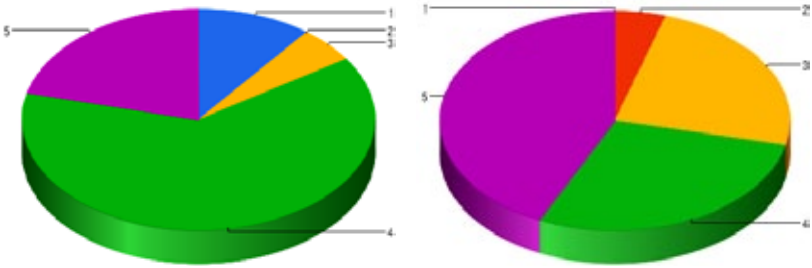

45 grafikas. **Darbo apmokėjimo sistemos vertinimas**

1 balas – blogiausias įvertinimas, 5 balai – geriausias

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

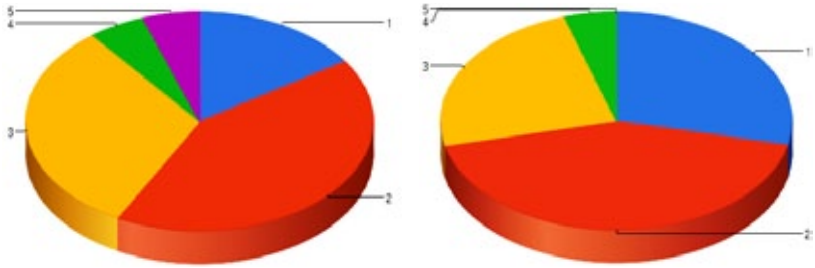

46 grafikas. **Respondentų vertinimas, ar ikiteisminio tyrimo tyrėjai disponuoja lėšomis ekspertizėms atlikti**

1 balas – blogiausias įvertinimas, 5 balai – geriausias

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

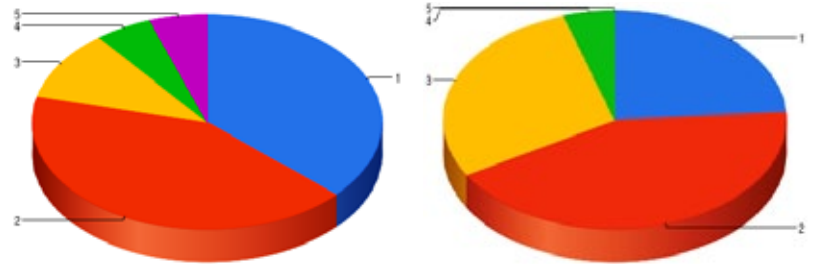

47 grafikas. **Kriminalistų veiklos finansavimo vertinimas**

1 balas – blogiausias įvertinimas, 5 balai – geriausias

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

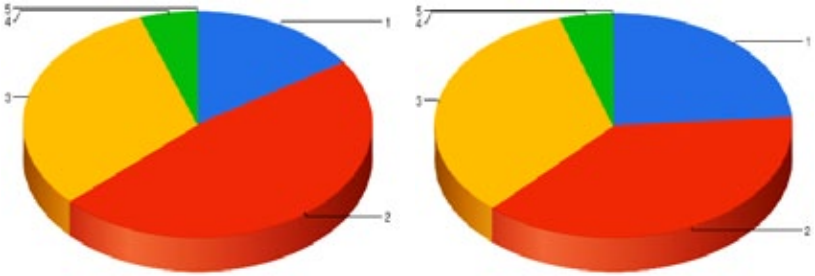

Kaip matome, nepakankamas kriminalistinių tyrimų veiklos finansavimas yra didelė grėsmė visai sistemai, vertas dėmesio siūlymas leisti tyrėjams patiems disponuoti lėšomis ekspertiniams tyrimams – tai praktikuojama kai kuriose ES šalyse.

Tyrimo metu nustatytas *Lietuvos teismo ekspertų profesinės etikos kodekso galiojimo ribotumas*. Teismo ekspertų koordinavimo tarybos 2007 m. vasario 9 d. posėdyje buvo svarstytas Lietuvos teismo ekspertų profesinės etikos kodeksas, tačiau šis teisės aktas nėra priimtas. Jis tik rekomendacinio pobūdžio.

48 grafikas. **Ekspertų profesinės etikos kodekso vertinimas**

Balais nuo 1 iki 5 įvertinta, ar tai yra stiprybė ar silpnybė

Prokuratūros darbuotojų vertinimas

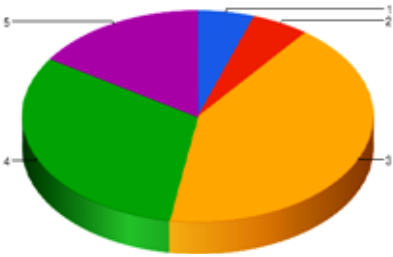

Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas

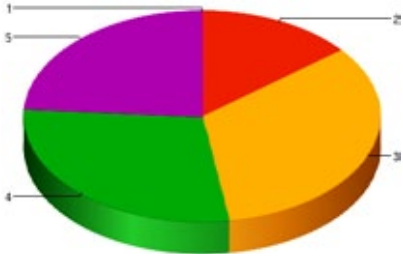

Darbo grupė, vertindama ekspertinių įstaigų veiklą, konstatavo, kad *Teismo ekspertų veiklos koordinavimo taryba* yra neveikli. Pagal Teismo ekspertizės įstatymo 16 str. 1 dalį teismo ekspertizės įstaigų ir privačių teismo ekspertų veiklą koordinuoja Teismo ekspertų veiklos koordinavimo taryba, tačiau ši institucija neveikli. Todėl atkreiptas dėmesys į tai, kad būtina iš naujo apsvarstyti Tarybos veiklos galimybes ir funkcijas, jas stiprinti; siekiant užtikrinti efektyvesnę jos veiklą būtina suteikti imperatyvius įgaliojimus, pavyzdžiui, aprobuoti ikiteisminio tyrimo pareigūnų mokymo specialių žinių naudojimo klausimais programas ir pan., išplėsti jos kompetenciją ir įgaliojimus.

49 grafikas. **Teismo ekspertų veiklos koordinavimo tarybos vertinimas**

Balais nuo 1 iki 5 įvertinta Koordinavimo tarybos veikla

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

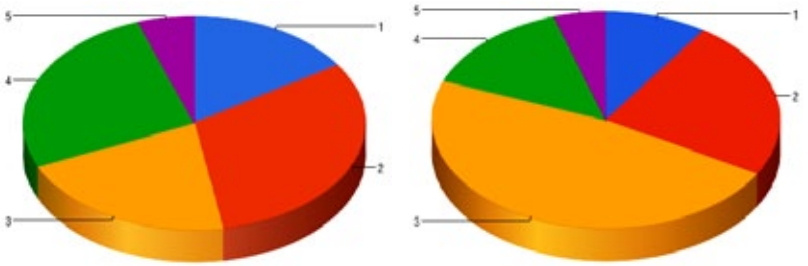

Dar viena nagrinėtų klausimų grupė susijusi su *privačiais teismo ekspertais*. Pagal įstatymą privačių teismo ekspertų veiklą koordinuoja Teismo ekspertų veiklos koordinavimo taryba, tačiau ji faktiškai neveikia. Nenustatytas privačių teismo ekspertų kontrolės mechanizmas. Taip pat nepriimti teisės norminiai aktai, kurie reglamentuotų bendrąsias privačių ekspertų kvalifikacijos teikimo nuostatas (kvalifikacijos suteikimo privatiems teismo ekspertams teismo ekspertizės įstaigose suteikimo tvarka reglamentuota rekomendacinio pobūdžio aktu bei teismo ekspertizės įstaigų vidiniais teisės aktais). Tai visiškai patvirtina ir mūsų atlikti tyrimai.

50 grafikas. **Privačių ekspertų veiklos kontrolės ir koordinavimo vertinimas**

1 balas – blogiausias įvertinimas, 5 balai – geriausias

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

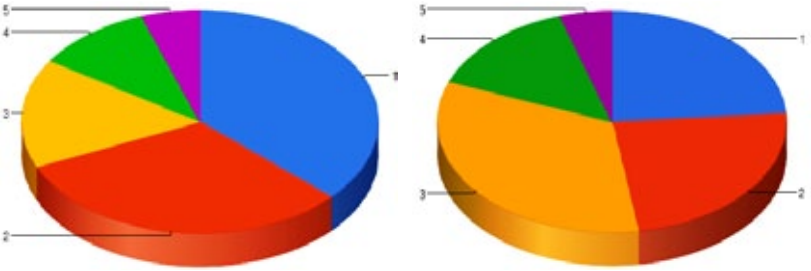

Siekis optimizuoti ekspertinių įstaigų veiklą valstybėje, jas sujungiant į tam tikrus institutus, nėra naujas reiškinys. Jau minėjome trum-

pai, jog JAV Kongresas Nacionalinių mokslo akademijų Mokslo tarybai pavedė parengti teismo ekspertizės vystymo šalyse programą. Pateiktose Tarybos rekomendacijose[148] nurodoma, kad turi būti įkurtas Nacionalinis teismo ekspertizės institutas (*National Institute of Forensic Science*). Pagrindiniai šio instituto strateginiai tikslai – tobulinti teismo ekspertinę, mokslo ir mokymo programas, administruoti nacionalines duomenų bazes ir registrus, sukurti bendros ekspertinės veiklos standartus ir teisinius pagrindus. Nacionalinis teismo ekspertizės institutas turi: orientuotis į tai, kad teismo ekspertizės profesionalai ir laboratorijos kauptų ir diegtų gerą (pažangią) praktiką; nustatyti privalomos laboratorijų akreditacijos ir ekspertų (kriminalistų) sertifikavimo standartus bei numatyti institucijas, kurios tai vykdys; skatinti kvalifikacijos kėlimą, kompetentingą recenzuotą mokslą (tyrimus) bei techninį aprūpinimą; numatyti (parengti) kriminalistikos mokslo ir mokymo programų strategiją; prižiūrėti studijų standartus ir kriminalistikos programų akreditaciją koledžuose ir universitetuose; vertinti, kaip diegiamos naujos kriminalistinių tyrimų technologijos ir t. t. (koordinavimo ir sistemos rekomendacijų grupė).

Rekomendacijose taip pat pabrėžiama, kad NTEI turi parengti terminologijos ir ekspertizės aktų standartizavimo rekomendacijas, rekomendacijas dėl kiekybinių ir kokybinių mokslo rodiklių, autonomijos rekomendacijas (teismo ekspertizės paslaugos ir jų teikėjai turi būti nepriklausomi nuo išorinio komercinio spaudimo, teisėsaugos ir prokuratūros tarnybų), nustatyti tyrimų kokybės kontrolės sistemą (klaidų pašalinimo rekomendacija), parengti etikos rekomendacijas, visuotinai privalomo ir viešųjų, ir privačių institucijų ir asmenų, teikiančių ekspertines paslaugas, akreditavimo ir sertifikavimo rekomendacijas bei dar keletą rekomendacijų, susijusių su ekspertų rengimu, biometrinių automatizuotų sistemų įdiegimu ir pan.

Kadangi atlikti tyrimai Lietuvoje parodė, kad ekspertinių įstaigų sistema jau yra pribrendusi pokyčiams, pritariame Lietuvos Respublikos Vyriausybės pasitarimo nuostatoms dėl ekspertinės veiklos tobulinimo

[148] IAI Positions and Recommendations to the Nacional Academies of Sciences Committee to Review the Forensic Sciences. *Internacional Association for Identifications. Identification News*. 2008, Vol. 38, No. 1.

bei Teisingumo ministerijos darbo grupės pastangoms ir manome, kad Lietuvoje turėtų būti įkurta mokslinė įstaiga, kuri užtikrintų strateginį, kompleksinį įvairių lygių teismo ekspertizės problemų nagrinėjimą, racionalų esamo potencialo ir materialinės bazės panaudojimą sprendžiant ne tik įvairius teismo ekspertizės ir kriminalistikos klausimus, bet ir nusikaltimų tyrimo aiškinimo ir užkardymo mokslinius, metodinius, didaktinius ir organizacinius klausimus.

Esant tokiai situacijai reikia nedelsiant imtis priemonių, kad būtų atvertas kelias efektyvesniam mokslo laimėjimų taikymui tiriant nusikaltimus, kartu atsižvelgiant į praktinius teisėsaugos poreikius, sukurti veiksmingą praktinių ekspertinių įstaigų tinklą.

Mūsų pamatinė idėja yra ta, jog viena iš pagrindinių valstybių institucijų pareigų – užtikrinti jos piliečių saugumą ir jų teisių apsaugą. Sprendžiant šiuos uždavinius ypatinga reikšmė tenka teismo ekspertiniams tyrimams. Šiandien teismo ekspertizė yra ne amatininko, o mokslininko veikla. Tai aiškiai matome Vakarų Europoje, ypač JAV, kur teisėjas ne tik priima ir vertina pateiktus įrodymus, bet ir privalo elgtis taip, kad įrodymai, kuriais bus grindžiamas nuosprendis, būtų ne tik leistini, susieti su tiriamuoju įvykiu, bet ir patikimi, ypač tai pasakytina apie mokslinius įrodymus (teismo ekspertizes). Teismo įrodymų mokslinis patikimumas turi būti paremtas moksliniais dėsningumais. Tai reikalauja įvertinimo, ar metodika ir metodologija, kuriomis grindžiama išvada, yra moksliškai teisinga ir ar jos buvo teisingai pritaikytos.

Reiškiantis nepalankioms nusikalstamumo dinamikos, naujų nusikaltimų būdų ir priemonių atsiradimo tendencijoms, kaip niekada didėja ir naujausių mokslinio tyrimo laimėjimų panaudojimo nusikaltimams tirti poreikis. Daugumoje užsienio šalių pastebimas plataus šiuolaikinių nusikaltimo tyrimo technologijų kūrimo ir diegimo protrūkis, padedantis stabilizuoti nusikalstamumą: nusikalstamumo reiškinys nagrinėjamas ir nuspėjamas kompleksiškai; pertvarkomos kriminalistikos, teismo ekspertizės ir kriminologinės mokslinės bei praktinės institucijos, optimizuojama jų veikla.

Dalyvaudami JAV vykusios tarptautinės Identifikacijos asociacijos 96-osios konferencijos metu surengtoje diskusijoje dėl šių rekomendacijų

įgyvendinimo, susidarėme nuomonę, jog teismo ekspertizės reforma turi vykti kartu su visos kriminalinės justicijos įstaigų reforma.

Mūsų nuomone, tai patvirtina ir atlikti tyrimai. Lietuvai būdingos ir net labiau pasireiškia šios ekspertinės veiklos problemos, kurios turi būti neatidėliotinai sprendžiamos:

- **Nustatyti ir iki galo įgyvendinti kriminalistinių laboratorijų akreditavimo ir personalo sertifikavimo standartus**. Tai patvirtina ir Europoje vykstantys procesai bei veiksniai. Svarbiausias iš jų – Europos Sąjungos tarybos pamatinis 2009 m. lapkričio 30 d. sprendimas 2009/905 „Dėl kriminalistinių laboratorinių tyrimų paslaugų tiekėjo akreditacijos“. Reikia pasakyti, jog kai kurios Lietuvos ekspertinės įstaigos šį procesą jau pradėjo (LTEC, KTC, VTMT)[149].

  Tai rodo ir mūsų atlikti tyrimai.

51 grafikas. **Nustatytų privalomo ekspertų (kriminalistų) sertifikavimo standartų vertinimas**

1 balas – blogiausias įvertinimas, 5 balai – geriausias

Prokuratūros darbuotojų vertinimas

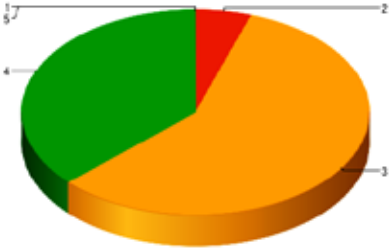

Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas

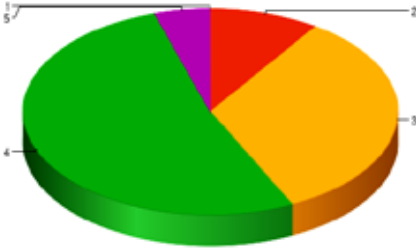

[149] Juodkaitė-Granskienė G., Malevski H. Merkevičius R. Teismo ekspertizės reglamentavimas – būklė ir perspektyvos. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika*. [*Criminalistics and forensic examination : science, studies, practice*]. [*Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика*]. VII. D. 1. *Kriminalistikos mokslas – praktikai*. [*Science of criminalistics for practice*]. [*Криминалистическая наука – практике*]. Lietuvos kriminalistų draugija, Lietuvos teismo ekspertizės centras, Šiaulių universiteto Socialinių mokslų fakultetas. Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2011, p. 9–21.

52 grafikas. **Nustatytų privalomos laboratorijų akreditacijos standartų vertinimas**

1 balas – blogiausias įvertinimas, 5 balai – geriausias

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

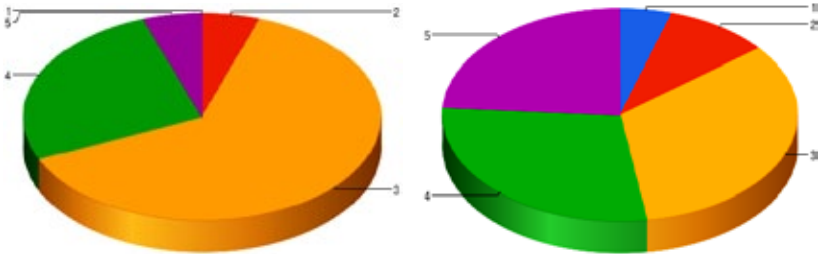

53 grafikas. **Tyrimų kokybės kontrolės sistemos vertinimas**

1 balas – blogiausias įvertinimas, 5 balai – geriausias

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

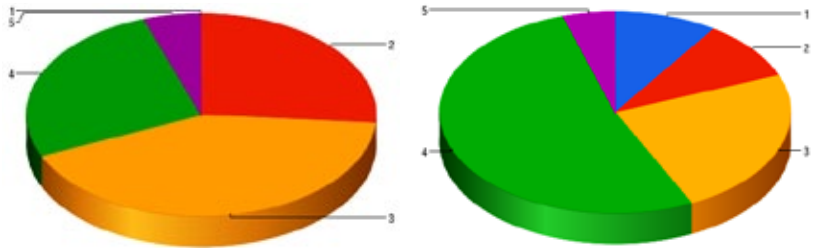

- **Mokslinių tyrimų kriminalistikos srityje strategija**. Tikėsimės, jog ne tik JAV, bet ir Lietuvos mokslininkų bendromis paslaugomis tai bus padaryta.

  Čia matome ir mūsų atlikto tyrimo tikslą, kurio rezultatai akivaizdūs.

54 grafikas. **Mokslinių kriminalistikos institucijų (mokslinio tyrimo institutų, universitetų katedrų ir pan.) vertinimas**

Įvertinta būtinybė: 1 balas – blogiausias įvertinimas, 5 balai – geriausias

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

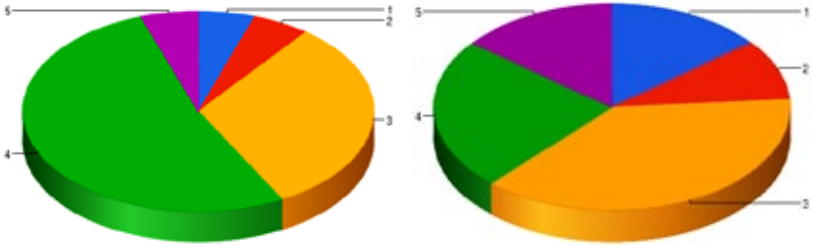

55 grafikas. **Kriminalistinių mokslinių tyrimų vertinimas**

Įvertinta būtinybė: 1 balas – blogiausias įvertinimas, 5 balai – geriausias

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

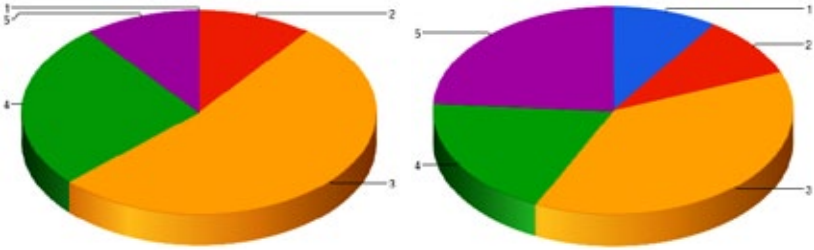

56 grafikas. **Kriminalistikos mokslo ir mokymo programų strategijos vertinimas**

Įvertinta būtinybė: 1 balas – blogiausias įvertinimas, 5 balai – geriausias

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

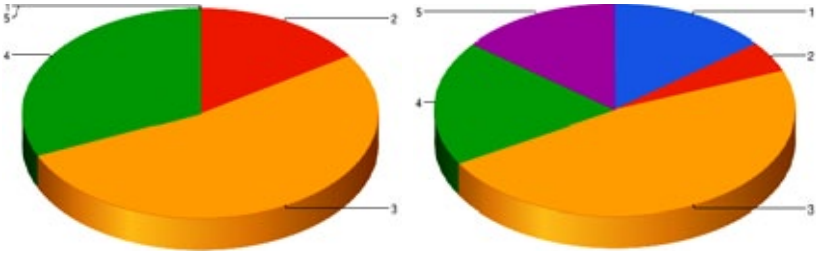

57 grafikas. **Ekspertų mokslinės kompetencijos vertinimas**

1 balas – blogiausias įvertinimas, 5 balai – geriausias

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

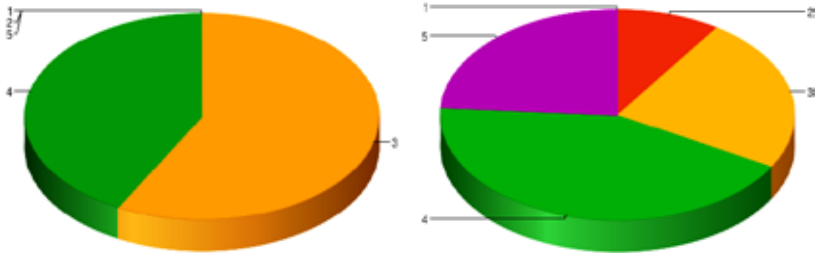

Aktyviai dalyvavome ir išskiriant kitas ekspertinės veiklos problemų grupes, ir Lietuvos Respublikos Ministro Pirmininko 2010 m. sausio 28 d. potvarkiu Nr. 33 sudarytoje darbo grupėje, ir vėliau pokalbiuose su ekspertinių įstaigų vadovais, ekspertais, ikiteisminio tyrimo pareigūnais. Buvo išskirtos dar kelios problemų grupės[150], jas interpretuojant šiek tiek kitaip:

- **Nevienodos galimybės pasinaudoti specialiomis žiniomis proceso šalims**.

58 grafikas. **Respondentų vertinimas, ar vienodos baudžiamojo proceso šalių galimybės pasinaudoti specialiomis žiniomis (kaltinimo ir gynybos)**

1 balas – blogiausias įvertinimas, 5 balai – geriausias

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

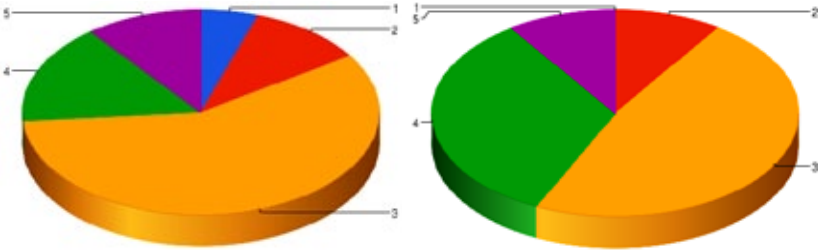

[150] Курапка В. Э., Билявичюте Э., Матулене С. Направления реорганизации экспертных учреждений в Литве. *Криминалистические средства и методы в раскрытии и расследовании преступлений: материалы V Международной научно-практической конференции по криминалистике и судебной экспертизе*. Москва: ЭКЦ МВД, 2011, с. 62–72.

- **Metodinis teismo ekspertizės aprūpinimas**.

59 grafikas. **Metodinio kriminalistinių ekspertizių aprūpinimo vertinimas**

1 balas – blogiausias įvertinimas, 5 balai – geriausias

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

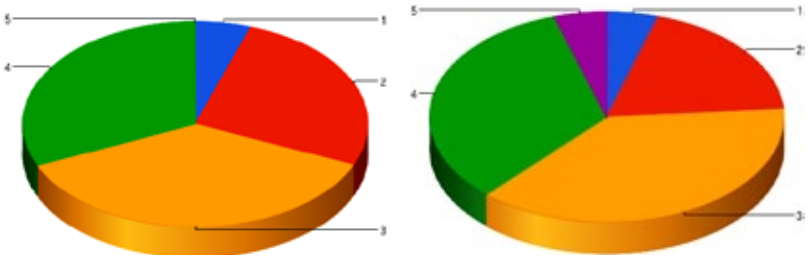

60 grafikas. **Kriminalistikos mokslinės-metodinės medžiagos ir vadovėlių vertinimas**

Įvertinta būtinybė: 1 balas – blogiausias įvertinimas, 5 balai – geriausias

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

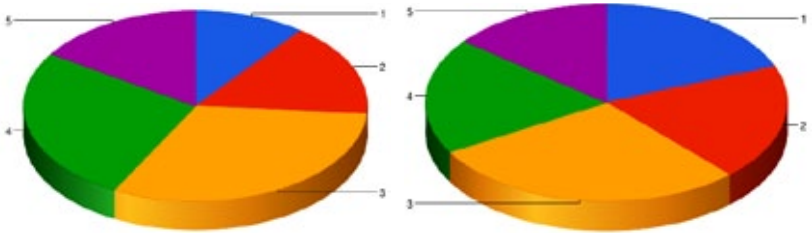

- **Žmogiškieji ištekliai** (nustatytos skirtingos specialistų rengimo ir kvalifikacijos teikimo sistemos. Kvalifikacijos tobulinimosi tvarka nereglamentuota).

- **Kriminalistinių tyrimo administravimo vertinimas**.

61 grafikas. **Kriminalistinių tyrimų administravimo vertinimas**

1 balas – blogiausias įvertinimas, 5 balai – geriausias

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

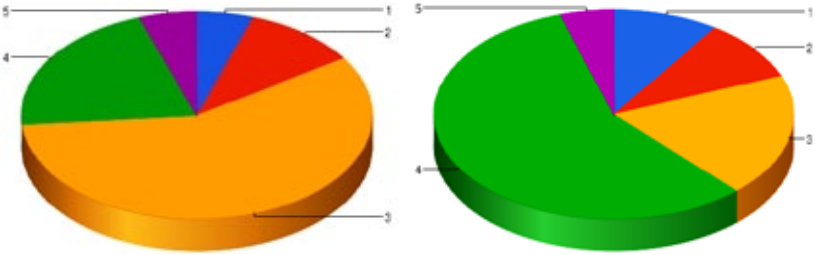

- **Orientavimosi į visuomenės poreikius vertinimas**.

62 grafikas. **Orientavimosi į visuomenės poreikius vertinimas**

Balais nuo 1 iki 5 įvertinta galimybės atsiradimo tikimybė

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

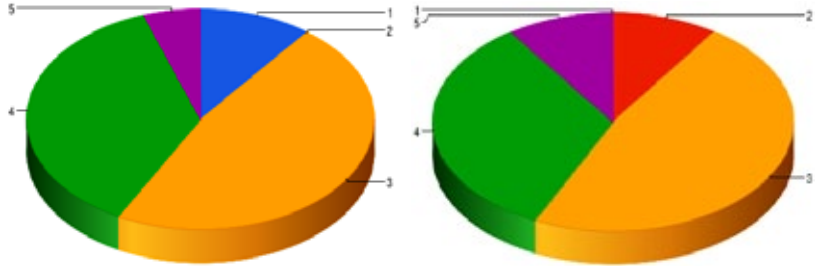

- **Ribota mokslo integracija su tarptautinių organizacijų tyrimais**.

63 grafikas. **Vertinta, ar stingant lėšų didėja atotrūkis nuo Europos Sąjungos vykdomų mokslinių ir kriminalistinių tyrimų**

Balais nuo 1 iki 5 įvertinta galimybės atsiradimo tikimybė

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

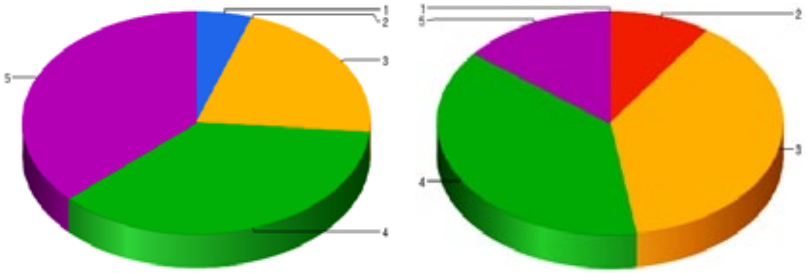

64 grafikas. **Grėsmės vertinimas: ribota mokslo integracija su tarptautinių organizacijų tyrimais**

Balais nuo 1 iki 5 įvertinta grėsmės atsiradimo tikimybė

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

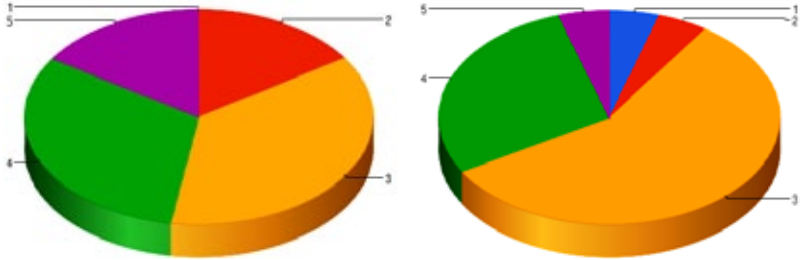

- **Organizacinė kultūra ir mikroklimatas**.

65 grafikas. O**rganizacinės kultūros, mikroklimato vertinimas**

1 balas – blogiausias įvertinimas, 5 balai – geriausias

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

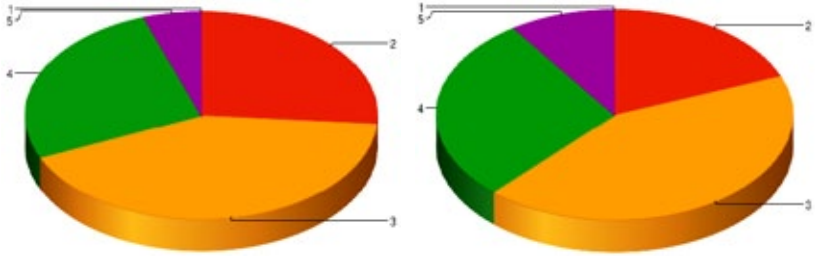

- **Atskiros ir tarpusavyje nesusijusios reformos.**

66 grafikas. **Atskirai vykstančių, nesuderintų reformų teisėsaugos institucijose vertinimas**

Balais nuo 1 iki 5 įvertinta grėsmės atsiradimo tikimybė

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

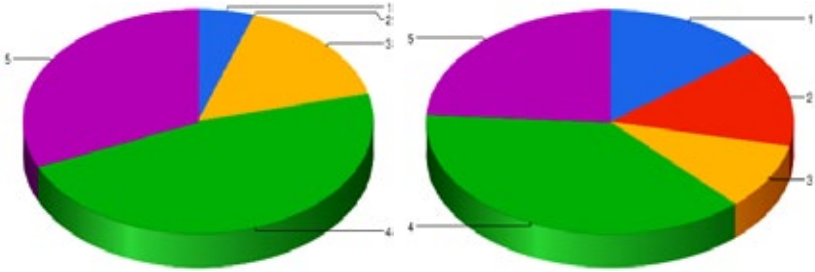

67 grafikas. **Grėsmės vertinimas: neigiamos nuomonės apie Lietuvos teisėsaugą visuomenėje formavimas, reikalavimas esant mažesniam finansavimo lygiui teikti tokio pat lygio tyrimų rezultatus kaip Vakarų Europoje**

Balais nuo 1 iki 5 įvertinta grėsmės atsiradimo tikimybė

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

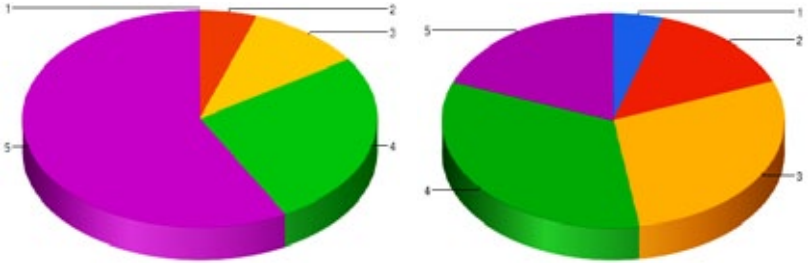

Kaip jau rašėme, 2005–2008 m. dalyvavome atliekant tyrimą dėl kriminalistikos bei teismo ekspertizės žinių ir jų taikymo lygio Lietuvoje[151]. Respondentai atstovavo ikiteisminio tyrimo (taip pat ir policijos) įstaigoms, prokuratūrai, ekspertinėms įstaigoms, teismams, advokatūrai ir kt. Remiantis atlikto tyrimo rezultatais buvo matyti, kad praktiniai darbuotojai, gana gerai vertindami savo praktinius įgūdžius kriminalistikos srityje, taip pat pripažįsta, jog reikia stiprinti baudžiamųjų disciplinų, kriminalistikos bei teismo ekspertizės disciplinų dėstymo procesą aukštojoje mokykloje ir keliant kvalifikaciją, nes tai yra viena iš neveiksmingo Lietuvos policijos, prokuratūros, teismų, ekspertinių įstaigų ir kitų teisėsaugos pareigūnų darbo aiškinant nusikaltimus priežasčių. Naujausi mūsų tyrimai rodo didelę nepakankamo kriminalistikos studijų vertinimo grėsmę.

[151] Kurapka E. V., Malevski H., Kažemikaitienė E. Kriminalistikos ir teismo ekspertizės žinių poreikio ir jų taikymo praktikos Lietuvoje vertinimas. *Jurisprudencija*. 2007, 12 (102): 22–31.

68 grafikas. **Grėsmės vertinimas: nepakankamos kriminalistikos studijos aukštosiose mokyklose**

Balais nuo 1 iki 5 įvertinta grėsmės atsiradimo tikimybė

Prokuratūros darbuotojų vertinimas *Ekspertinių įstaigų darbuotojų vertinimas*

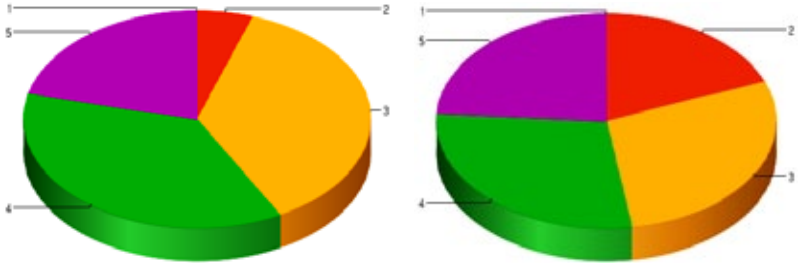

- **Aktualios teisinio reglamentavimo problemos**, kurias jau aptarėme.[152]

Atlikta įvairių šaltinių (norminių aktų, teorinių darbų, praktikos apibendrinimų, apklausų, interviu rezultatų) analizė leidžia suformuoti dar kelias išsamesnio nagrinėjimo vertas problemas, kurios bus tyrinėjamos ir toliau, kai pasibaigus šiam mokslo projektui bus rengiami siūlymai dėl specialių žinių taikymo reformos.

- Ekspertinio tyrimo subjektų teisinio statuso reglamentavimas (teisės ir pareigos, pvz., kada pareigūnas gali atsisakyti atlikti ekspertizę, kada negali vykdyti užduoties, leidimas, o ne draudimas užsiimti privačia praktika, aptarnaujančių asmenų statusas, eksperto teisė rinkti įrodymus, ką gali ir ko negali pareigūnas, pvz., siūlyti metodikas, prašyti paaiškinimų).
- Kompleksinių ekspertizių atlikimo reglamentavimas (ekspertų kompetencijos mastas, dalyvių skaičius, galimybė atlikti kompleksinius tyrimus vienam ekspertui, kompleksinė ekspertizė ar tyrimų kompleksas, išvadų formulavimo tvarka, tarpžinybinės ekspertizės, vadovaujanti įstaiga, vadovaujantis ekspertas).

[152] Kurapka V. E., Matulienė S. Profesoriaus Eugenijaus Palskio teorinio palikimo įžvalgos ir jų realizacija Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse. *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui)*. Mokslo studija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidyba, 2011.

- Subjektų, turinčių teisę skirti ekspertizę, rato išplėtimas (pvz., ar gynėjui užtikrinta teisė įgyvendinti teisę pateikti įrodymus, ar jis gali savarankiškai, t. y. nepriklausomai nuo tyrėjo ar prokuroro, spręsti ekspertizės atlikimo klausimą, reikalauti papildomų ar pakartotinių ekspertizių, ar valstybinėse įstaigose atlikti ekspertizes privalu ir kada).
- Būtini ekspertizių skyrimo atvejai (mišri norma, kurioje būtų paminėti būtini atvejai ir formulė, leidžianti juos išplėsti).
- Teisinis eksperto iniciatyvos reglamentavimas (nepriklausomumas nuo geros valios).
- Eksperto išvadų formos ir turinio optimizavimas (individualių požymių fiksavimas, nuorodos į metodikas, mokslinio pagrįstumo, o ne tik išsamumo vertinimas, specialistų įtraukimas į konsultacijas).
- Organizacinės ir etinės problemos (metodinių rekomendacijų aprobavimas ir įdiegimas, katalogizavimas, eksperto darbo normavimas, eksperto etikos kodeksas).
- Kai kurie diskusiniai klausimai (specialios žinios teisės srityje; ekspertinė teisė, ateityje –kodeksas; ekspertologija – savarankiška mokslo disciplina; ekspertizės privatizavimo ribos).

Mūsų atlikti tyrimai koreliuojasi su Europos teismo ekspertizės tinklo inicijuoto tyrimo[153] rezultatais. Šio tyrimo metu nustatyta daug kliūčių, trukdančių pasiekti gerus rezultatus tiriant nusikaltimus, atkreiptas dėmesys į tai, kad ne itin gerai susikalba (supranta vieni kitus) plačiąja prasme tyrėjai, teismas ir ekspertai: prokurorai nesupranta ekspertų duomenų, kad galėtų suprasti tiriamąją ekspertizės dalį, o teisėjai nesupranta ekspertizės metodų. Dėl to kyla tyrimo problema – jie net nežino, kokios yra šiuolaikinės ekspertizės galimybės.

Pabrėžiama bendradarbiavimo svarba, ypač tiriant vienos valstybės ribas peržengiančius nusikaltimus – terorizmą, prekybą žmonėmis, pinigų plovimą ir pinigų padirbinėjimą. Pabrėžiamas būtinumas dalytis informacija ir duomenų bazėmis. Keliamas ekspertų bendro rengimo klausimas.

[153] FINAL REPORT – Study an Obstacles to Cooperation and Informatikon – sharing among Forensic Science Laboratorines and other Relevant Bodies of Different Member States and between these and Counterparts in Third Countries Contract JLS/D1/2007/025: http://www.enfsi.eu/uploads/files/Report%20Terrorism%20Project.pdf

4.3. Mokslinė specialių žinių taikymo reformos koncepcija ir jos įgyvendinimas (institucinis aspektas)

Atlikti tyrimai Lietuvoje parodė, kad ekspertinių įstaigų sistema jau yra pribrendusi pokyčiams. Pritariame Lietuvos Respublikos Vyriausybės pasitarimo nuostatoms dėl ekspertinės veiklos tobulinimo bei Teisingumo ministerijos darbo grupės pastangoms ir manome, kad Lietuvoje turėtų būti įkurta mokslinė įstaiga, kuri užtikrintų strateginį, kompleksinį įvairių lygių teismo ekspertizės problemų nagrinėjimą, racionalų esamo potencialo ir materialinės bazės panaudojimą sprendžiant ne tik įvairius teismo ekspertizės ir kriminalistikos klausimus, bet ir nusikaltimų tyrimo aiškinimo ir užkardymo mokslinius, metodinius, didaktinius ir organizacinius klausimus.

Yra ir kitokių siūlymų dėl institucinės ekspertinių įstaigų pertvarkos: pritarti darbo grupės išvadai „teisės aktuose įtvirtinti trijų lygių institucinę sistemą: a) politiką formuojančią instituciją (Teisingumo ministeriją), b) politiką įgyvendinančias institucijas (valstybės teismo ekspertizės įstaigos), c) koordinuojančią instituciją (koordinavimo taryba)“[154].

Mūsų nuomone, tokia „pertvarka“ nieko nepertvarko, to daryti, aišku, nereikia, jeigu sistema gera ir gerai veikia. Kyla klausimas, kam tada buvo sukurta darbo grupė? Visų pirma, darbo grupė buvo sukurta turint tikslą ne dirbtinai suburti visas ekspertines institucijas į vieną ir atlikus jų struktūros bei funkcijų analizę pateikti optimalius siūlymus išspręsti pribrendusias ir darbo grupės veiklos metu atskleistas ekspertinių institucijų darbo problemas, numatant kai kuriuos sisteminius pokyčius. Gaila, jog darbo grupės išvadose apsiribota tik anksčiau išvardytais siūlymais.

Diskutuotina ir dėl pačių autorių siūlymo optimizuoti koordinavimo tarybos sudėtį kaip perteklinę, sumažinant nuo 12 narių dabar (ekspertinių įstaigų vadovai, teisėsaugos įstaigų vadovai, teismų atstovai, mokslo įstaigų atstovai bei vienas privačių ekspertų atstovas) iki politiką kuriančių (mažiausiai vienas Teisingumo ministerijos atstovas), vykdančių (keturios valstybinės ekspertinės institucijos), užsakovų (prokuratūra, policija, teismai), atstovų. Taigi didžiausia „pertekline“ grupe tampa mokslinių institucijų at-

[154] Juodkaitė-Granskienė G., Malevski H. Teismo ekspertizės reglamentavimas: būklė ir perspektyvos. *Kriminalistika: mokslas, studijos, praktika.* Mokslinių straipsnių rinkinys. III dalis. Vilnius, 2011, p. 12.

stovai, kuriuos galima tik kviestis. Tokia nuomonė vargu ar atitinka priešingos krypties tarptautinę praktiką bei ją reglamentuoti turinčius teisės aktus, taip pat Europos Sąjungos Tarybos išvadų dėl Europos kriminalistikos 2020 vizijos, įskaitant Europos kriminalistikos erdvės sukūrimą ir kriminalistikos infrastruktūros Europoje plėtrą, projekto nuostatas bei Tarybos pamatiniame sprendime 2009/ 905TVR nurodytus tikslus, kurių vienas iš pagrindinių – „užtikrinti aukštą kriminalistikos lygį ir investuoti į mokslinius tyrimus ir naujas technologijas bei naujoviškų produktų naudojimą".

Pritariame siūlymui naudoti veiksmingesnius privačių teismų ekspertų (ir ne tik) veiklos kontrolės svertus – ekspertų etikos kodekso patvirtinimą, įtraukimo ir išbraukimo iš teismo ekspertų sąrašų tikslinimą, vienodų visiems akreditavimo ir ekspertinių metodų įsiteisinimo procedūrų taikymą.[155]

Beje, kalbant apie ekspertinės veiklos kokybės reikalavimus bei jų reglamentavimą, mūsų nuomone, reikėtų likti nuosekliems ir siūlyti įstatymų leidėjui ne keisti teismo ekspertizės įstatymą, siūlant jo 18 str. formuluotę, jog „sutartiniais pagrindais proceso šalis gali kviestis privatų teismo ekspertą konsultantu. Šiuo pagrindu atliktų tyrimų rezultatai turi atitikti bendruosius teismo ekspertizės atlikimui keliamus reikalavimus ir turi būti užfiksuoti rašytiniame dokumente, kuris neturi teismo ekspertizės statuso"[156], o kaip tik suteikti tokį statusą privačių teismo ekspertų, atitinkančių visus reikalavimus, keliamus valstybinėse įstaigose dirbantiems teismo ekspertams, tyrimams, t. y. pripažinti jiems teismo ekspertizės statusą ir mažinti dabartinę painiavą specialių žinių panaudojimo klausimu.

Susidarius tokiai padėčiai reikia nedelsiant imtis priemonių, atveriant kelią veiksmingesniam mokslo laimėjimų taikymui tiriant nusikaltimus, kartu atsižvelgiant į praktinius teisėsaugos poreikius, sukurti veiksmingą praktinių ekspertinių įstaigų tinklą.

Mūsų atliktų tyrimų rezultatai leidžia pasiūlyti pirmąją priemonių grupę – pertvarkyti dalį ekspertinių institucijų – įkurti Nacionalinį kriminalistikos institutą, pritraukiant mokslininkų iš kitų institucijų. Antroji priemonių grupė – įkurti Nacionalinį kriminalistinių tyrimų centrą, nukreiptą į aukšto profesinio lygio taikomąją veiklą, užtikrinant veiksmingą

[155] Ten pat, p. 18–19.
[156] Ten pat, p. 13.

ir greitą ikiteisminį tyrimą. Tai loginis žingsnis, nes įsigaliojus naujajam Lietuvos Respublikos BPK, atliekant ikiteisminį tyrimą gerokai padidėjo specialisto vaidmuo, o specialisto išvados tapo vyraujančia specialių žinių taikymo forma ir dabartiniame KTC, ir LTEC regioniniuose ekspertiniuose padaliniuose, iš dalies ir pačiame LTEC. Pagrindinėmis anksčiau minėtų institucijų bazėje funkcijomis taptų specialisto tyrimai (išvados), įvykio vietos tyrimas, kriminalistinių duomenų bankų ar įskaitų tvarkymas, kitaip sakant, tai operatyvus ikiteisminio tyrimo institucijų poreikių tenkinimas.

O dėl konkrečių žingsnių realiai vykdant kriminalistinių institucijų reformą, mūsų nuomone, ji **turi prasidėti nuo mokslinės institucinės plėtros ir realaus jos įgyvendinimo**. Iš tikro, nusikalstamumas kaip socialinis reiškinys yra nagrinėjamas, tiriamas įvairių Europos Sąjungos šalių, ir nacionaliniu, ir tarptautiniu lygiu. Vis daugiau dėmesio užsienio šalyse skiriama ir moksliniams kriminalistiniams nusikalstamų veikų formų, padarymo mechanizmo analizės, taip pat nusikalstamų veikų tyrimo tobulinimo klausimams. Pavyzdžiui, Vokietijoje egzistuoja ne tik kriminalistiniai techniniai institutai – KTI (mūsų Kriminalistinių tyrimų centro analogai), bet ir Kriminalistikos institutai (KI), nagrinėjantys nusikalstamumą ir jo atskiras formas, raidą, dinamiką, prognozę bei vertina, tobulina atitinkamų nusikalstamų veikų tyrimo metodus, kuria naujus.

Kaip pagrindinės Kriminalistikos institutų funkcijos yra nurodomos šios:

- kriminalistinės strategijos rengimas (nusikalstamumo ir jo atskirų formų pasireiškimo, tendencijų analizė ir prognozavimas, taip pat atitinkamų teisėsaugos institucijų raidos vertinimas ir prognostinis modeliavimas; nusikaltimų tyrimo metodų tobulinimas ir kūrimas; nusikaltimų tyrimo teisinių pagrindų tobulinimas; mokslinių ir metodinių leidinių rengimas; kriminalistinė prevencija ir viešieji ryšiai bei kt.);
- kriminalistinių technologijų kūrimas ir tobulinimas (naujų technologijų adaptavimas ir tobulinimas nusikaltimų tyrimo struktūroms, tarp jų saugumo ir vaizdo fiksavimo sistemų; specialių informacinių technologijų taikymo analizė ir tobulinimas; tarptautinis bendradarbiavimas);

- didaktinė, informacinė funkcija (įvairaus lygio, taip pat ir užsieniečių, apmokymai, kvalifikacijos kėlimo kursai; moksliniai tyrimai kriminalistikos ir teisės mokslų srityse, jų sklaida).

Nors jau seniai Lietuvoje egzistuoja poreikis įkurti tokią instituciją, kurioje būtų renkama, analizuojama ir sisteminama informacija apie nusikaltimų pasireiškimo formas, būdus, mechanizmus bei jų tyrimo metodus ir priemones ir t. t. (tai liudija nuolatinis įvairių komisijų, darbo grupių ir kt. kūrimas), bet iki šiol tokio instituto neturime.

Mūsų manymu, egzistuoja ne tik būtinybė, bet ir atitinkamos prielaidos ir sąlygos kurti Kriminalistikos institutą.

Kriminalistikos instituto tikslas – organizuoti permanentinę nusikalstamų veikų aiškinimo, tyrimo ir prevencijos procesų stebėseną, remiantis moksline analize rengti prognostinius nusikalstamumo dinamikos ir struktūros pokyčių modelius bei jų pagrindu teikti strategines ir trumpalaikes teisėsaugos institucijų veiklos tobulinimo programas, kurti ir tobulinti atskirų nusikaltimų rūšių tyrimo metodikas.

Kriminalistikos instituto uždaviniai:

- tirti nusikalstamų veikų formas, padarymo mechanizmo ypatumus, pėdsakų susidarymo, suradimo, fiksavimo ir paėmimo metodus, būdus ir priemones;
- analizuoti nusikaltimų tyrimo metodikų tobulinimą, ikiteisminio tyrimo institucijų veiklos optimizavimą;
- formuoti ir diegti į praktiką mokslinius nusikalstamų veikų tyrimo pagrindus, nacionalinę ir tarptautinę pažangią praktiką;
- tirti ne tik nusikalstamumo raidą, jo struktūros pokyčių tendencijas, bet ir modeliuoti būsimuosius teisėsaugos institucijų struktūros tobulinimo modelius, taip pat ir prognozuojant atitinkamų rūšių specialistų poreikį, jų rengimo formų ir būdų pasirinkimą;
- rengti ikiteisminio tyrimo institucijų poreikius užtikrinančias studijų, dalykines ir pareigūnų kvalifikacijos kėlimo programas;
- rengti mokslinius ir metodinius leidinius, užtikrinančius nusikalstamų veikų tyrimo proceso tobulinimą ir optimizavimą;
- siekti konsoliduoti ir veiksmingai panaudoti mokslinius tyrimus ir pažangią praktiką;

- tapti regioniniu kriminalistikos ir pažangios nusikalstamų veikų aiškinimo, tyrimo ir prevencijos patirties centru.

Pertvarkius ekspertines įstaigas Lietuvoje, mūsų nuomone, atsirastų teigiamas optimizavimo poveikis:

- jų veikla būtų koordinuojama vienos, o ne trijų ministerijų – SAM, VRM ar TM;
- funkcijos nesidubliuotų, patobulėtų valdymas;
- būtų veiksmingiau paskirstomi ekspertinio darbo srautai;
- racionaliau planuojami biudžeto asignavimai bei veiksmingiau paskirstomos gaunamos lėšos leistų užtikrinti infrastruktūros, medicinos įrangos ir technologijų atnaujinimą pagal ES standartus;
- centralizuotai tobulinant ekspertų profesinę kvalifikaciją būtų užtikrinama aukšta profesinė kvalifikacija, atliekamų tyrimų ir ekspertizių kokybė;
- teismo ekspertiniai tyrimai būtų standartizuoti ir sertifikuoti, akredituota laboratorijų veikla;
- efektyviau ir racionaliau sprendžiant esamas problemas būtų galima mažinti nepagrįstai didelį teismo ekspertų darbo krūvį, spręsti žmogiškųjų išteklių problemą ir užtikrinti lygiavertį darbo užmokestį atsižvelgiant į darbo krūvį ir specifiką bei atsisakyti nereglamentuotų funkcijų;
- koordinuota teismo ekspertinių paslaugų įkainių nustatymo tvarka.

Tokia sistema būtų kur kas tinkamesnė ir greitesnė, nes priartintų specialistą ir tyrėją prie įvykio vietos, taupytų laiką ir išteklius.

Galimos tolesnės kriminalistinių tyrimų kryptys ir užduotys kriminalistikos mokslininkams:

- tolesnė kriminalistikos mokslo bendros teorijos dėsnių analizė ir jų sisteminimas;
- kriminalistikos mokslo koncepcijos plėtra ir tobulinimas atsižvelgiant į šios srities Europos šalių laimėjimus ir jų įtraukimą į mūsų sistemą;
- naujų technologijų, koncepcijų kūrimas ir adaptavimas atsižvelgiant į Lietuvos teisėsaugos institucijų poreikius;
- dabartinio nusikaltimų tyrimo nepakankamo efektyvumo priežasčių tyrinėjimas ir sisteminimas bei rekomendacijų joms pašalinti rengimas;

- naujų galimų įrodymų rūšių panaudojimo tiriant baudžiamąsias bylas, procesinių terminų laikymosi praktikos tyrinėjimas, jos efektyvumo bei kriminalistinės ir procesinės teisinės reikšmės įvertinimas;
- ikiteisminio nusikaltimų tyrimo procesinių, kriminalistinių ir organizacinių problemų tolesnis tyrinėjimas;
- specialių žinių panaudojimo baudžiamajame procese formų bei jų rezultatyvumo teisinė ir kriminalistinė analizė;
- kriminalistikos strategija ir jos vieta nusikalstamo prognozėje bei praktinėje nusikaltimų tyrimo veikloje;
- kriminalistikos profilaktikos struktūros problemos ir jos galimybių panaudojimas užkertant kelią nusikaltimams;
- kriminalistinių institucijų reformos problemos ir raidos perspektyvos vykdant nusikaltimų kontrolės uždavinius;
- nusikaltimų tyrimo praktikos pagal atskiras nusikaltimų rūšis apibendrinimas ir jų tyrimo koncepcijų rengimas (tobulinimas);
- bandomųjų kompiuterinių (pirmame nusikaltimų tyrimo etape) programų, skirtų atskirų rūšių nusikaltimams tirti, kūrimas;
- Lietuvos kriminalistinės justicijos organizacinio modelio sukūrimas;
- atskirų kriminalistinių ekspertizių rūšių atlikimo metodikų tobulinimas;
- kompiuterinių ir kitų informatikos nusikaltimų tyrimo ypatumų analizė ir kt.

Svarbu nuolat tobulinti kriminalistikos koncepciją ir ja remiantis – nusikaltimų tyrimo rekomendacijas, kurios bus svarbios valstybės institucijų veiklą nusikalstamumo kontrolės ir prevencijos srityje darant efektyvesnę, rengiant ir įgyvendinant šiuolaikinę nusikaltimų tyrimo strategiją ir kartu kuriant saugesnę aplinką.[157]

Kaip jau minėjome, pastaruoju metu Europos Taryba, atsižvelgdama į tai, kad Europos Sąjunga užsibrėžė tikslą puoselėti ir plėtoti Europos Sąjungą kaip laisvės, saugumo ir teisingumo erdvę, kurioje būtų užtikrintas

[157] Kurapka E., Malevski H. Kriminalistikos mokslas Lietuvoje: įžvalgos ateičiai. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika.* Mokslo darbų rinkinys, Vilnius, 2007, p. 54–59.

aukšto lygio saugumas plėtojant bendrą valstybių narių veiklą policijos ir teisminio bendradarbiavimo srityse, pabrėžė būtinybę darniai, visapusiškai ir veiksmingai spręsti problemas, kurias Europos Sąjungos visuomenėms kelia nusikalstamumas. Svarstydama Europos kriminalistikos erdvės sukūrimą ir kriminalistikos infrastruktūros Europoje plėtojimą, Europos Taryba pažymėjo, kad svarbus vaidmuo tenka kriminalistikai siekiant tikslo teikti mokslu pagrįstą, nešališką ir objektyvią informaciją, kad kriminalistika gali reikšmingai prisidėti prie didesnio teisėsaugos efektyvumo ir veiksmingumo, prie nusikalstamumo prevencijos ir kovos su juo, *inter alia*, didinant glaudesnio valstybių narių teisėsaugos institucijų bendradarbiavimo galimybes, kartu gerbiant principus ir laikantis taisyklių žmogaus teisių, pagrindinių laisvių teisinės valstybės srityse, kuriais yra grindžiama Sąjunga ir kurie yra bendri valstybėms narėms. Europos Taryba taip pat pabrėžia, koks svarbus vaidmuo čia tenka keitimuisi informacija, įskaitant biometrinius ir kitus duomenis nusikalstamumo ir nusikalstamos veiklos prevencijos ir kovos su šiais reiškiniais srityje, ir kaip svarbu, kad valstybės narės prireikus tam tikrais atvejais remtų, papildytų ir stiprintų laisvą teisėsaugai svarbios informacijos judėjimą. Europos Taryba pažymi, kad iki 2020 m. būtina sukurti Europos kriminalistikos erdvę, kurioje įprastos teismo ekspertizės, skirtos ekspertizės duomenims rinkti, tvarkyti, naudoti ir teikti, būtų atliekamos remiantis lygiaverčiais būtiniausiais kriminalistikos standartais ir kurioje teismo ekspertizes atliekantys subjektai dirbtų vadovaudamiesi bendru požiūriu į šių standartų įgyvendinimą, o tai skatintų glaudesnį jų ir baudžiamojo teisingumo sistemų bendradarbiavimą. Toks specialių žinių panaudojimo tiriant nusikaltimus kriminalistinių, procesinių ir organizacinių problemų nagrinėjimas leistų optimizuoti pažangiausių technologijų diegimą į nusikaltimų tyrimo procesą bei sutvarkyti teisinius jo pagrindus, padėtų sukurti veiksmingą ekspertinių mokslo ir praktikos institucijų sistemą, išvengti funkcijų dubliavimo ir taupyti lėšas, pašalintų galimą žinybinį interesą, todėl **sukurti Europos vizijos „Kriminalistika 2020“ įgyvendinimo Lietuvoje koncepciją ir nustatyti pagrindines kryptis yra tolesnis ambicingas Lietuvos mokslininkų uždavinys**.

5. KRIMINALISTIKOS DIDAKTIKA

Nusikalstamumo pažabojimo ir kontrolės užtikrinimas reikalauja kompleksinių reformų plačiai suvokiamoje teisėsaugos sistemoje, tarp jų ir rengiant specialistus, kurie mokėtų ne tik taikyti parengtas metodikas, metodus ir priemones, bet ir galėtų savarankiškai analizuoti bei kūrybiškai taikyti kitų mokslų laimėjimus tirdami nusikaltimus, rengti originalius kriminalistikos mokslo tiriamuosius darbus[158].

Dar H. Grossas teigė, kad „teismo tardytojo darbas – tai ne menas, o gerai savo profesiją išmanančio žmogaus veikla – atskirų veiksmų ir operacijų sistema, kurias būtina išmanyti, bet prieš tai jas reikia išmokti“.[159]

Kriminalistikos ir teismo ekspertizės mokslas – daugiaprofilinis, apimantis daugelį mokslinio pažinimo sričių, krypčių ir specialybių, todėl norint atsidėti išsamioms jo studijoms aiškiai neužtenka studijų planuose skirto laiko, todėl visiškai logiška yra šio mokslo bei studijų dalyko ir plėtros, ir specializacijos tendencija. Iš tikrųjų teisės studijos dabar orientuotos į kvalifikuotų, mąstančių, sugebančių po studijų savarankiškai veikti specialistų parengimą, todėl dėstyti kriminalistiką pagal senas schemas, neatspindinčias mokslo ir technikos laimėjimų, naujų technologijų, naujų praktikos poreikių, neįmanoma.

Kokie gi pagrindiniai kriminalistikos studijų struktūros ir didaktikos pokyčiai klostosi šiuo metu?

Rytų Europos šalyse vis dar juntama Rusijos kriminalistikos mokslo įtaka, kriminalistikos mokymas daugeliu atvejų tvirtai išlieka aukštųjų teisės mokyklų, taip pat universitetų programose.

Rusijoje, pavyzdžiui, pasiūlytas ir iš dalies įgyvendintas kriminalistikos dėstymo projektas, kurio pagrindinė idėja – žiūrėti į kriminalistiką kaip į mokslą apie teisėsaugos ir ekspertizės institucijų darbuotojų praktinės veiklos tiriant nusikaltimus technologiją ir priemones, pabrėžiant idėją, jog kriminalistikos disciplina yra žinių sistema, susidedanti iš bendrosios ir ypatingosios dalies.

[158] Kurapka E., Malevski H. Kriminalistikos mokslas vykdant teisės reformą Lietuvoje. *Jurisprudencija*. 2000, t. 18.

[159] Гросс Г. *Руководство для судебных следователей как система криминалистики*. СПБ, 1908.

Bendroji kriminalistikos kurso dalis nagrinėja kriminalistiką kaip mokslą ir mokymo dalyką bei bendrus nusikaltimų tyrimo metodologinius pagrindus.

Specialioji kriminalistikos mokslo dalis susideda iš trijų organiškai susijusių blokų: 1) apie pažintinę paieškos veiklą baudžiamosios bylos iškėlimo ir parengtinio tyrimo stadijose; 2) apie procesinių veiksmų parengimo ir atlikimo problemas, stengiantis derinti procesinius klausimus (teisinius mokslus), studijuojamus pasitelkiant kriminalistines žinias neperžengiant baudžiamojo proceso ribų; 3) apie nusikaltimų tyrimo metodikas, įgyvendinant gana įdomią idėją – aiškiai apriboti studijuojamų metodikų skaičių, atsisakant studijuoti dešimtis metodikų. Tai padaryti kokybiškai vien dėl apimties beveik neįmanoma ir vargu ar reikia. Siūlomas principas „geriau mažiau, bet geriau“ susitelkiant išsamioms ir visapusiškoms keleto nusikaltimų tyrimo metodikų studijoms. Studijuoti įvairiausių nusikaltimų rūšis ir porūšius siūloma organizuojant įvairias specializacijas, atsižvelgiant į tai, ką pasirenka studentai[160].

Kriminalistikos dėstymas Lenkijoje taip pat specifinis. Daugiausia dėmesio kriminalistikos mokslams skiriama policijos mokyklose. Visuose Lenkijos universitetų teisės fakultetuose yra kriminalistikos katedros. Teisininkų rengimo programa Lenkijos universitetuose nėra vienoda, privalomų dalykų yra mažiau nei laisvai pasirenkamų, todėl neretai studentas pasirenka daugiau dalykų, artimų jo būsimai profesijai. Dėl to kriminalistikos kursas kai kuriuose universitetuose yra fakultatyvinis. Bet, be pagrindinio kriminalistikos kurso, magistrantai, pasirenkantys baigiamąjį kriminalistikos darbą, turi papildomų kriminalistikos užsiėmimų. Be to, Lenkijoje plačiai praktikuojamos podiplominės (1–3 semestrų) siauros specializacijos studijos, suteikiančios teisę vėliau dirbti tam tikrą darbą. Pavyzdžiui, Vroclavo universiteto Teisės fakultete organizuojamos autotechnikų ekspertų ir dokumentų ekspertų podiplominės studijos.

Kriminalistikos dėstymas universitetuose yra pagrįstai siejamas su Europa, nes šito mokslo reikšmė ir būtinumas rengiant teisininkus buvo pripažinti žymiausių teisės specialistų (A. Hellwigo, J. Heimbergerio, F. Liszto, H. Grosso, R. Reisso ir kt.). Jų pastangomis jau XX a. pradžioje

[160] *Криминалистика* (под ред. В. И. Образцова). Москва, 2001.

kriminalistika buvo įtraukta į universitetines studijas, buvo kuriami *universitetiniai* kriminalistikos institutai (1902 m. R. Reisso įsteigtas Lozanos universiteto institutas, 1912 m. H. Grosso įsteigtas Graco universiteto Kriminalistikos institutas kt.). Tačiau ilgainiui dėl konjunktūros, siauro pragmatiško požiūrio, kriminalinių disciplinų plėtros strateginės vizijos neturėjimo kriminalistika buvo pamažu pradėta stumti iš universitetinių studijų, ypač Vokietijoje ir Austrijoje, kuriose iš esmės prasidėjo šio mokslo raida. Be abejo, tam turėjo įtakos ir požiūris į kriminalistiką kaip į policijos mokslą.

Visose Vakarų Europos valstybėse kriminalistika, kaip studijų disciplina, yra įtraukta į aukštųjų policijos mokyklų programą. Pavyzdžiui, Vokietijoje ji priskiriama svarbiausiųjų (*Kernfacher*) dalykų grupei. Kriminalistikos studijų kursas apima šias svarbiausias problemas: mokymą apie įrodymus, nusikaltimų tyrimo procesą, įvykio vietą, stebėjimą, sulaikymą, kratą ir poėmį, kriminalistinę taktiką, teismo mediciną, kriminalistikos techniką, mokslą apie pėdsakus, asmens identifikavimą.

Tai toli gražu ne visos problemos. Patys vokiečių kriminalistai pripažįsta, jog nėra aiškios pozicijos dėl kriminalistikos teorijos ir metodologijos, į studijų planą neįtraukti nusikaltimų tyrimo organizavimo klausimai. Taigi kriminalistika visų pirma vertinama kaip į praktiką orientuota studijų disciplina.

Taigi Vakarų Europoje universitetuose kriminalistika dar nesulaukia deramo dėmesio, nors įtraukti ją į studijų programas bandyta. Vokietijos, Austrijos, Šveicarijos, universitetuose yra kriminalistikos institutų, plėtojančių kriminalistikos mokslą, tačiau tai, kad universitetų programose iki šiol kriminalistika atskirai nedėstoma arba dėstoma kaip fakultatyvinis dalykas, šių šalių teisininkai vertina kaip regresą, todėl klausimas dėl būtinybės įvesti mokymą apie mokslinių įrodymų paiešką, fiksavimą, tyrimą ir vertinimą teisės studijose keliamas labai atkakliai[161]. Dėl netoliaregiškų žingsnių eliminuojant kriminalistikos studijas iš universitetų susidarė tokia padėtis, jog kai kurių Vakarų Europos šalių studentai renkasi specializuotas kriminalistikos studijas Rytų Europos universitetuose

[161] Grzeszyk Cz. Etiologia i symptomatologia zagrożeń przestępczością w Polsce. *Problemy współczesnej kryminalistyki. T. 3*. Warszawa, 2000.

pagal tarptautines studentų mainų programas, o pedagogai čia kelia kvalifikaciją ir įgyja kriminalistikos krypties mokslinius laipsnius.

Reikia pažymėti, kad Jungtinėse Amerikos Valstijose ir kai kuriose kitose šalyse pastaruoju metu pastebimas didelis dėmesys kriminalistikos ir teismo ekspertizės studijoms universitetuose. Taip, teismo ekspertizės (*Forensic Science*) studijoms ar atskiroms jų programoms skiriama daug dėmesio: JAV įvairias dėstymo programas siūlo 354 universitetai, Didžiojoje Britanijoje – 29 universitetai, Kanadoje – 14, Australijoje – 23. Indijoje, pavyzdžiui, įkurtas pirmasis Teismo ekspertizės institutas (*Gujarat Forensic Science university*)[162].

Apie kriminalistikos dėstymą teisėsaugos pareigūnams jau buvo nemažai rašyta[163].

Mūsų nuomone, jau tada pasiūlytą kriminalistikos dėstymo modelį šiandien būtų galima apibūdinti kaip besivystantį, orientuotą į kriminalistinės technikos pažangą, šiuolaikinę dėstymo technologiją, modelį, siejamą su praktine veikla, numatant glaudų klasikinės kriminalistikos ir gretutinių specialių disciplinų ryšį ir perimamumą. Trumpai jį primename. Atkūrus nepriklausomybę Lietuvoje kriminalistiką buvo numatyta dėstyti trimis lygiais. Šis siekis buvo įgyvendintas.

Pirmojo lygio studijos, skirtos jaunesniems pareigūnams, numatė kriminalistikos pradmenų kursą, apimantį kriminalistikos įvadą, kriminalistinės technikos pagrindus, studentų supažindinimą su operatyvine kriminalistine technika, būtinų praktinių darbo įvykio vietoje įgūdžių formavimą (mokyta ne tik saugoti įvykio vietą ir daiktinius įrodymus, bet prireikus surasti ir užfiksuoti, paimti žmogaus, įsilaužimo įrankių, transporto priemonių, šaunamųjų ginklų pėdsakus). Numatyta supažindinti su pagrindiniais dokumentų klastojimo būdais bei požymiais, mokyta sudaryti žodinį atvaizdą ir paieškos orientuotes, suteikta būtinų žinių apie įvykio vietos apžiūrą. Pagrindinė užsiėmimų forma buvo pratybos; kiekvienas studentas įvertinamas. Semestro viduryje rašomas kolokviumas.

---

[162] http://www.forensicpage.com/new05.htm . [žiūrėta 2012-10-05].

[163] Kurapka E. Kriminalistikos dėstymo Lietuvos policijos akademijoje modelis. *Policijos pareigūnų dorovės bei psichologijos savybės ir jų ugdymas*. Tarptautinės mokslinės-metodinės konferencijos medžiaga. Vilnius, 1994.

Antrojo lygio aukštojo mokslo bakalauro ar profesinių studijų pakopoje kriminalistiką (pagrindinį kursą) numatyta dėstyti visų specialybių ir specializacijų studentams tris semestrus. Turinys susidėjo iš bendrosios kriminalistikos teorijos problemų, istorinės apžvalgos, numatyta įtvirtinti naudojimosi operatyvine kriminalistine technika įgūdžius, supažindinti su naujausiomis laboratorinių tyrimų galimybėmis. Daug dėmesio ir studijų laiko skirta kriminalistinės taktikos problemoms, nagrinėti atskiri kriminalinės metodikos aspektai, atsižvelgiant į baudžiamojo proceso ir baudžiamųjų įstatymų pakeitimus ir su jais susijusią nusikaltimų tyrėjo darbo specifiką.

Pagrindinė užsiėmimų forma – paskaita-seminaras, pratybos, per kurias atlikti atskiri taktikos veiksmai ir įforminti jų rezultatai.

Studentai pildė kriminalistikos praktikumą.

Šioje pakopoje buvo numatytas ir dėstomas teismo medicinos kursas, papildantis kriminalistikos studijas.

Trečiojo lygmens (magistro) studijų pakopoje pagrindinis kriminalistikos kursas dėstytas taip pat visų specialybių ir specializacijų studentams. Jis daugiausia buvo skirtas atskirų nusikaltimų rūšių tyrimo problemoms nagrinėti. Pagrindinė užsiėmimų forma – paskaita-seminaras ir pratybos; daug dėmesio skirta konkrečių baudžiamųjų bylų analizei. Per mokslinę draugiją studentai buvo įtraukiami į mokslo tiriamąjį darbą: apibendrinant baudžiamųjų bylų medžiagą, daryti pranešimai kriminalistikos būrelio susirinkimuose. Per darbo kriminalistikos būrelyje laikotarpį parengti baigiamieji magistro darbai. Šioje pakopoje ekspertinių tyrimų specializacijos studentams buvo skaitomi spec. kursai: „Teismo ekspertizė“, „Parengtinio tyrimo teorinės ir praktinės problemos“, „Ekonominės ekspertizės“ ir kt.

Pagrindinėms kriminalistikos studijoms buvo skirtos 348 akademinės valandos.

Lyginant šį kriminalistikos dėstymo modelį su Vakarų Europos šalių teisėsaugos pareigūnų mokymo modeliais, galima pastebėti nemažai panašumų: pakopinis studijų modelis, akademinis valandų skaičius, tematika bei temų išdėstymas pakopose, absolventų kvalifikacinės charakteristikos.

Nors esama kai kurių objektyvių turinio neatitikimų, kuriuos lemia nevienoda kriminalistikos samprata, susiklosčiusi kriminalistikos sistema ir nusistovėjusi dėstymo praktika, pareigūnų rengimo lygis ir kt. (į kriminalistikos studijas įtraukta temų, kurios pas mus laikomos operatyvinės veiklos specialiosios technikos dalykais ir pan.), galima konstatuoti, kad kriminalistikos dėstymo modelis buvo artimas Vakarų šalių modeliams, orientuotiems į aukštos kvalifikacijos pareigūno parengimą.

Žinoma, šis modelis kito.

Šiuolaikiniai kriminalistikos mokslo laimėjimai leidžia teigti, kad iš principo kiekvieną nusikaltimą galima ištirti. Realus nusikaltimų aiškinimo rodiklis yra visiškai kitoks ir neturime čia tiesioginės koreliacijos su kriminalistikos galimybių panaudojimu. Kodėl taip yra? Kaip pagrindines priežastis galima paminėti arba kriminalistinį dalies mūsų pareigūnų neraštingumą, arba (tai ne mažiau pavojinga) kriminalistinių rekomendacijų tiriant ir aiškinant nusikaltimus nepaisymą.

Informacinės revoliucijos amžiuje labai svarbu parengti tinkamą ilgalaikę strategiją studijų procese. Kriminalistikos, kaip kriminalinės justicijos srityje veikiančio ir taikomo mokslo, raida yra tokia sparti, kad neįmanoma žinoti visų jos laimėjimų. Kriminalistika vystosi branduolinės reakcijos būdu, o studijų procesas geriausiais atvejais – tik linijiniu būdu. Studijos paprastai atsilieka nuo mokslo, jos fiksuoja tam tikros praeities pasiektą lygį.

Šiandieną galime kalbėti ne tik apie kriminalistiką, bet ir apie iš jos išvedamų, besiformuojančių, naujų disciplinų grupę.

Be to, buvusioje tarybinėje teisinėje doktrinoje buvo labai aiškiai atribotas nusikaltimas ir kiti teisės pažeidimai. Dabar tokios aiškios ribos nėra. Anksčiau kriminalistika vienareikšmiškai buvo siejama tik su baudžiamąja teise ir nusikaltimu, dabar vis dažniau kriminalistika ir jos galimybės naudojamos ne tik nusikaltimams ir jų pėdsakams tirti, bet ir nusikaltimams bei kitiems teisės pažeidimams užkardyti. Vis plačiau kriminalistikos metodai ir priemonės skverbiasi į civilinį bei administracinį procesą. Taigi kriminalistikos interesų sritis plečiasi, kriminalistika tampa pažinimo įrankiu, vis plačiau ir sėkmingiau taikomu įvairiose teisinės veiklos srityse, kuriose būtina pažinti tiesą tiriant įvairiausius materialius ir idealius pėdsakus bei kitus objektus.

Mūsų nuomone, privalome orientuotis ne tik į esamas struktūras, bet ir į pažangias tendencijas Europoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose ir kitur. Sparti gamtos ir technikos mokslų raida, naujos technologijos, informacinių procesų plėtra reikalauja naujoviškai mąstančių žmonių, mokančių įdiegti tuos įvairių mokslų laimėjimus į teisėsaugą.

Atsižvelgiant į teisėsaugos institucijų poreikius ir suprastą būtinybę plėtoti kriminalistikos mokslą, pradėta kurti kriminalistikos studijų sistemą. Prieš gerą dešimtmetį ji pradėta diegti į studijų procesą (žr. 6 lentelę).

6 lentelė. Kriminalistikos dalykų dėstymas Mykolo Romerio universitete 2012 m.

Kriminalistikos dėstymo lygis	Studijų programa	Dalyko pavadinimas ir apimtis kreditais (ECTS)	Studijų programa
I lygis	Profesinės studijos	Kriminalistika (Pagal numatytas kvalifikacijos kėlimo modulių temas)	Teisėsaugos pareigūnų kvalifikacijos kėlimas
II lygis	Bakalauro studijos		
	Privalomi dalykai:	Kriminalistika (9 ECTS)	Teisė ir policijos veiklos bakalauro studijų programa; Policijos veiklos bakalauro studijų programa
		Kriminalistika (6 ECTS)	Teisės ir ikiteisminio proceso bakalauro studijų programa
		Kriminalistika (3 ECTS)	Teisės ir valstybės sienos apsaugos bakalauro studijų programa
		Kriminalistika (3 ECTS)	Teisės bakalauro studijų programa Teisė ir valdymo bakalauro studijų programa

Kriminalistikos dėstymo lygis	Studijų programa	Dalyko pavadinimas ir apimtis kreditais (ECTS)	Studijų programa
		Atskirų nusikalstamų veikų atskleidimas ir tyrimas (6 ECTS)	Teisės ir ikiteisminio proceso bakalauro studijų programa
		Ikiteisminio tyrimo veiklos organizavimas (6 ECTS)	Teisės ir ikiteisminio proceso bakalauro studijų programa
	Pasirenkami dalykai:	Nusikalstamų veikų, susijusių su ekonomika ir finansais, tyrimas (3 ar 4 ECTS)	Policijos veiklos bakalauro studijų programa; Teisė ir policijos veiklos bakalauro studijų programa; Teisės ir valstybės sienos apsaugos bakalauro studijų programa
		Balistiniai tyrimai (3 ar 4 ECTS)	Policijos veiklos bakalauro studijų programa; Teisė ir policijos veiklos bakalauro studijų programa; Teisės ir valstybės sienos apsaugos bakalauro studijų programa
	Laisvai pasirenkami dalykai:	Kriminalistika (6 ECTS)	Šį dalyką gali pasirinkti visų Mykolo Romerio universiteto programų studentai
III lygis	Magistrantūros studijos	Atskirų rūšių nusikalstamų veikų kriminalistinė charakteristika ir jų tyrimo galimybės (6 ECTS)	Teisės (baudžiamosios teisės ir kriminologijos specializacija) magistrantūros studijų programa
		Balistinė ekspertizė (4 ECTS) Kriminalistinis vaizdo fiksavimas (4 ECTS)	Kriminalistinių tyrimų magistrantūros studijų programa

Kriminalistikos dėstymo lygis	Studijų programa	Dalyko pavadinimas ir apimtis kreditais (ECTS)	Studijų programa
		Trasologinė ekspertizė (4 ECTS) Dokumentotyra (4 ECTS) Kriminalistika ir naujos nusikaltimų tyrimo technologijos (4 ECTS) Techninės teismo ekspertizės (4 ECTS) Fizikiniai-cheminiai tyrimo metodai (4 ECTS) Įvykio vietos tyrimas (4 ECTS) Ekonominių nusikaltimų kriminalistinis tyrimas (4 ECTS) Fonoskopinė ekspertizė (4 ECTS) Tarptautinių ekonominių nusikaltimų tyrimas (6 ECTS)	Teisės ir policijos veiklos magistrantūros studijų programa
IV lygis	Specialūs kursai pagal *Erasmus* mainų programą su ES šalių universitetais	Kriminalistikos technika: teorija ir praktika (anglų kalba) (6 ECTS) Nusikaltimų tyrimas (anglų kalba) (6 ECTS)	*Erasmus* mainų programos studentai

Šioje kriminalistikos dėstymo programoje pabandėme atsižvelgti į pagrindinius šiuolaikinius kriminalistikos studijų ir dėstymo principus: universalizmo ir specializacijos, prognostikos, diferenciacijos (selektyvumo), hierarchijos; tarptautinės specializacijos ir bendradarbiavimo; prakseologijos; žinių konkurencijos ir monopolizmo ir kt.

Iš tikro, XXI a. pradžios universitetinės studijos nėra panašios į XIX a. studijas, nes mūsų universitetai privalo reaguoti į sparčiai kintančio gyvenimo poreikius.

Ilgametis Hamburgo politechnikos universiteto rektorius prof. Rolfas Dalheimeris konstatavo, kad mokslinis studijų pobūdis yra pagrindinis universiteto principas, bet, iš kitos pusės, profesiniai pasaulio poreikiai negali būti ignoruojami. Mokslas nėra tikslas, jis padeda geriau pažinti pasaulį ir gerinti gyvenimo standartus[164].

Būtinybė spręsti naujus uždavinius reikalauja keisti teisėsaugos institucijų darbuotojų lavinimo struktūrą. Reikia daugiau darbuotojų, kurie, be aukštojo teisinio išsilavinimo turėtų ir kriminalistinį išsilavinimą, nes sparčiai didėja kriminalistinių žinių, užtikrinančių pažangių technologijų diegimą į teisėsaugos institucijų veiklą, reikšmė. Taigi šiuo metu aktualizavosi būtinų pagrindinių žinių derinimo su pasirenkamais dalykais, leidžiančiais modeliuoti karjerą, poreikis, kuris, tiesą sakant, niekada ir nebuvo išnykęs. Kaip šiuo metu yra sprendžiama ši problema, ką universitetai siūlo studentui ar derinančiam studijas su praktika teisėsaugos pareigūnui?

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės programos bakalauro nuolatinių studijų trečiame kurse rudens (penktame) semestre tarp 7 pasirenkamų dalykų[165] studentams yra siūlomas kriminalistikos dalykas.

Alternatyviai pasirenkamam kriminalistikos dalykui yra skirti 3 ECTS kreditai, t. y. 81 valanda, kurios paskirstytos taip: 34 kontaktinės valandos, iš jų 16 valandų skirta paskaitoms ir 16 valandų – pratyboms ir seminarams; 2 valandos – atsiskaitymams; 47 valandos – studentų savarankiškam darbui. Iš 34 kontaktinių valandų 20 valandų skiriama kriminalistikos technikai, kurių metu studentai per kriminalistikos technikos studijas įgyja žinių apie specialių žinių panaudojimą tiriant nusikalstamas veikas.

Šio dalyko siekiniai yra ugdyti dalykinę kompetenciją kriminalistikos srityje, būtiną teisėsaugos institucijų pareigūnams, kurių veikla susijusi su nusikalstamų veikų atskleidimu. Skatinti ir ugdyti studentų gebėjimus dirbti darbo grupėse, savarankiškai domėtis naujausiais įvairių

[164] Dalheimer R. Role of Universities Vieved from the Non-University Sector. *Lifelong Learing in Europe*. Nr. 4, 1997.

[165] Kiti siūlomi laisvai pasirenkami dalykai: lyginamosios teisės įvadas, mokesčių teisė, socialinės saugos teisė, parlamento teisė, tarptautinė žmogaus teisių apsauga, žemės teisė.

mokslų laimėjimais, kurie gali būti pritaikyti tiriant nusikalstamas veikas, taip pat ugdyti analitinį-kritinį mąstymą parenkant tinkamus nusikalstamų veikų tyrimo modelius tinkamai pritaikant kriminalistikoje taikomus metodus bei metodines rekomendacijas. Pratybose ir seminaruose studentai nagrinėja specialių žinių poreikį bei problemas taikant specialias žinias nusikalstamų veikų tyrimo metu – formuojant klausimus konkretiems tyrimams bei ekspertizėms.

Teisės programos nuolatinių studijų 4-ame kurse, 7-ame (rudens) semestre, tarp 7-ių laisvai pasirenkamų dalykų studentams siūlomas pasirinkti ikiteisminio tyrimo dalykas – 3 ECTS kreditai: 81 valanda, iš kurių 26 valandos skirtos paskaitoms ir seminarams. Nors tiesiogiai ir nenurodoma, kad bus suteiktos ikiteisminiam tyrimui reikalingos specialios žinios, tačiau dalyko siekiniuose nurodoma, kad studentai, išklausę šį kursą, gebės taikyti baudžiamojo proceso, kriminalistikos, baudžiamosios teisės, kriminologijos, psichologijos mokslų žinias praktinėje ikiteisminio tyrimo veikloje.

Studijuodami šį dalyką studentai gilinasi į įrodinėjimo procesą: įrodymų rinkimą, tikrinimą, vertinimą ir jų naudojimą baudžiamajame procese. Šiandien įrodymų rinkimo proceso jau neįmanoma įsivaizduoti plačiai ir išsamiai nenaudojant specialių žinių. Taigi nors ir netiesiogiai, bet per įrodinėjimo procesą studentai turi galimybę įtvirtinti žinias ir įgūdžius naudoti specialias žinias tiriant nusikalstamas veikas.

Studijuojant teisės programą taip pat yra galimybė įgyti atskirų sričių specialių žinių – teismo psichiatrijos ir teismo medicinos.

Studentai antrame kurse, 4-ame semestre, gali pasirinkti laisvai pasirenkamą teisės psichiatrijos dalyką, kuriam skiriami 3 ECTS kreditai: 81 valanda, iš jų 34 valandos skiriamos paskaitoms ir seminarams, vykdomiems taikant inovatyvius dėstymo metodus: probleminio mokymo, nagrinėjami atvejai iš Lietuvos ikiteisminio tyrimo ir teismų praktikos.

Studentai supažindinami su teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizių organizavimo, skyrimo ir atlikimo tvarka nagrinėjant baudžiamąsias ir civilines bylas, išaiškinamos nepakaltinamumo, riboto pakaltinamumo, veiksnumo, riboto veiksnumo sąvokos, priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo principai ir kt.

Per paskaitas ir pratybas studentai išmoksta skirti ir atlikti teismo psichiatrijos, teismo psichologijos ekspertizes.

Kita specialių žinių sritis, kurią gali įgyti studijuodami teisės programą būsimieji teisės bakalaurai, yra teismo medicina. Šis dalykas, kaip laisvai pasirenkamas, siūlomas 4-ame kurse, rudens (septintame) semestre. Jam skiriami 3 ECTS kreditai, susidedantys iš 81 valandos: 26 valandų paskaitų ir pratybų bei 55 valandų studento savarankiškų studijų.

Šiuo dalyko tikslas – parodyti studentui šiandieninės teismo medicinos galimybes ir išugdyti gebėjimą jas taikyti teisinėje praktikoje.

Studentai, pasirinkę ir išklausę šio dalyko kursą, gebės suformuluoti klausimus skiriant medicinos tyrimus ir ekspertizes bei vertinti teismo medicinos specialistų pateiktas išvadas dėl tyrimo išsamumo, o gautų tyrimų rezultatus integruoti į nusikalstamos veikos tyrimą bei nagrinėjimą.

Pagal Viešojo saugumo fakulteto teisės ir valstybės sienos apsaugos programą kriminalistikai studijuoti skiriami 3 ECTS kreditai. Studentai taip pat turi galimybę patobulinti teismo medicinos žinias (2-ame kurse studijuoja teismo mediciną ir pirmąją medicinos pagalbą bei balistinius tyrimus – skiriama po 3 ECTS kreditus).

Pagal šiame fakultete vykdomų universitetinių Policijos veiklos bakalauro studijų programą, kaip ir taisės bei policijos veiklos, kriminalistika studijuojama du semestrus – skiriami 9 ECTS kreditai. Dar yra dėstomas privalomas dalykas – pirmoji medicinos pagalba ir teismo medicinos pagrindai – skiriami 3 ECTS kreditai. Studentai turi galimybę įtvirtinti savo žinias atskirų specialių žinių srityse – jie gali pasirinkti šiuos dalykus: balistiniai tyrimai, teismo medicina ir psichiatrija – skiriama po 3 ECTS kreditus.

Nuo 2012 m. rudens Viešojo saugumo fakultete pradėta vykdyti nauja Teisės ir ikiteisminio proceso bakalauro studijų programa, pagal kurią bus dėstomi 4 kriminalistiniai dalykai (24 ECTS kreditai). Vienas iš šių dalykų bus skirtas konkrečiai specialioms žinioms panaudoti – tai specialios žinios atliekant ikiteisminį tyrimą. Šiam dalykui numatyti 6 ECTS kreditai (162 valandos), atitinkamai – 130 valandos auditorinėms studijoms ir 32 – savarankiškam darbui.

Programa, pagal kurią buvo siekiama suteikti kiek galima daugiau specialių žinių būsimiesiems teisės magistrams, buvo vykdoma eksper-

tinių tyrimų pavadinimu, 2012 m. šis pavadinimas pakeistas į kriminalistinius tyrimus. Kadangi programa yra labai siauros specializacijos ir tokioje mažoje šalyje kaip Lietuva šios programos nepasirenka tiek norinčiųjų, kiek yra numatyta pagal Mykolo Romerio universiteto normatyvus (2012 m. šią programą buvo pasirinkę net 10 asmenų. Turint omenyje labai siaurą ir specializuotą programą, tai tikrai daug, tačiau kadangi normatyvai numatyti neatsižvelgiant į programų specifiką, šį studijų programa 2012–2013 m. nebus vykdoma).

Mykolo Romerio universitete Teisės ir valdymo programą studijuojantys studentai taip pat turi galimybę kaip laisvai pasirenkamą dalyką 3 kurso 5-ame semestre pasirinkti kriminalistiką. Jai numatyti 3 ECTS kreditai – lygiai tiek pat kiek ir teisės programoje.

Teisės fakulteto teisės (specializacija baudžiamoji teisė ir kriminologija) magistrantams privalu išklausyti kursą „Atskirų rūšių nusikalstamų veikų kriminalistinė charakteristika ir tyrimo problemos".

2010 m. buvo parengta jungtinė magistratūros programa. „Ikiteisminis baudžiamasis procesas ir kriminalistiniai tyrimai" (*Pre-trial criminal process and criminalistics investigation*). Jungtinės magistrantūros studijų programos (MRU – Lietuva, Čekijos policijos akademija, Varmijos Mazurijos universitetas – Lenkija) ikiteisminis baudžiamasis procesas ir kriminalistiniai tyrimai (*Pre-trial criminal process and criminalistics investigation*) rengiamos ir įgyvendinamos anglų kalba, studijų plano įgyvendinimas būtų vykdomas taip: I semestrą studentai studijuotų savo tėvynėje, būtų dėstomi analogiški dalykai, vėliau – po vieną semestrą kiekvienoje šalyje. Programa būtų vykdoma ištęstinių studijų forma.

Programos poreikis. Lietuva, tapusi Europos Sąjungos nare, savo ateitį sieja su kuo sėkmingesniu Lisabonos strategijos įgyvendinimu. Viena iš Lisabonos strategijos sričių yra visuomenės saugumo modernizavimas kuriant saugią žmonių aplinką. Šios nuostatos įtvirtintos daugelyje svarbiausių Europos Komisijos dokumentų.

Ikiteisminio baudžiamojo proceso ir kriminalistinių tyrimų programa – gilinamoji magistratūros studijų programa, skirta įtvirtinti studento kompetenciją, įgytą per pirmosios pakopos (pagrindinių) studijų programą.

Šiuolaikinėje visuomenėje, taip pat ir ikiteisminio tyrimo institucijose jaučiamas poreikis vadovų, išmanančių organizacijų vadybą ir veiksmingą jų valdymą, psichologinius organizacijos valdymo ir vadovavimo personalui klausimus, žinančių, kaip kurti efektyviai veikiančią organizaciją globalaus konkurencingumo ir inovacijų sąlygomis, kaip didinti individo galimybes atskleisti ir išplėtoti savo galias organizacijoje.

Ši programa skirta įgyti vadybos žinių, kuriančių teorinius profesinės kompetencijos pagrindus bei savarankiškam darbui reikalingus specialiuosius vadybinius įgūdžius. Būsimieji magistrantai suformuos ikiteisminio tyrimo organizacijos strategijos kūrimo, problemų sprendimo ir sprendimų priėmimo, komunikavimo bei lyderiavimo įgūdžius, būtinus efektyviai veikti kintančiame pasaulyje, mokysis, kaip prisitaikyti prie kintančios ekonominės ir socialinės aplinkos, pasirengti strateginiams pokyčiams ir juos įgyvendinti, žinoti pasipriešinimo pokyčiams dėsningumus ir jų įveikimo būdus.

Programos poreikį lemia ir dinamiškas teisinių santykių pobūdis bei ikiteisminio tyrimo institucijoms keliami uždaviniai, poreikis ugdyti pareigūnus.

Pastarąjį dešimtmetį teisinis bendradarbiavimas baudžiamojo persekiojimo srityje sparčiai plečiamas. Ir Lietuva, ir kitos naujosios Europos Sąjungos (toliau – ES) narės turi garantuoti efektyvų ikiteisminio tyrimo institucijų darbą, ypač siekdamos užtikrinti vienodus baudžiamojo persekiojimo standartus, žmogaus teisių ir laivių apsaugą.

Ikiteisminio baudžiamojo proceso ir kriminalistinių tyrimų jungtinės magistrantūros studijų programos paskirtis – parengti aukštos kvalifikacijos ikiteisminio tyrimo specialistus:

- suteikti jiems reikiamų teorinių bei praktinių teisės žinių, supažindinti su naujausiomis teisės raidos tendencijomis;
- suformuoti įgūdžius taikyti žinias nagrinėjant su tiesioginėmis funkcijomis susijusius faktus ir teisinius reiškinius;
- suteikti žinių apie naujausias vadybos koncepcijas, padėti organizuoto ir tarptautinio ir kitokio nusikalstamumo tyrimo teorinius profesinės kompetencijos pagrindus bei savarankiškai dirbti reikalingus specialiuosius vadybinius įgūdžius;

- padėti įgyti strategijos kūrimo, problemų sprendimo ir sprendimų priėmimo, bendravimo bei lyderiavimo įgūdžių, būtinų organizacijai efektyviai veikti kintančiame pasaulyje;
- skiepyti kūrybiško, analitinio mąstymo įgūdžius, gebėjimą, remiantis esminiais metodologijos principais kūrybiškai, selektyviai taikyti mokslinio tyrimo metodologiją bei tinkamus tyrimo metodus sprendžiant aktualias teorines ir praktines teisės ir teisėsaugos problemas;
- ugdyti gebėjimą savarankiškai, išsamiai ir kritiškai išnagrinėti pasirinktą mokslinę ar aktualią praktinę problemą, apibendrinti ją ir naudojant kūrybinio, analitinio ar dedukcinio mąstymo gebėjimus įvertinti mokslinę teorinę vertę bei empirinį taikomąjį efektyvumą ir validumą.

Programos studijų metu bus nagrinėjami specializuoti, aktualūs dalykai: „Ikiteisminio tyrimo modeliai“, „Tarptautinis bendradarbiavimas baudžiamajame procese“, „Procedūrinio teisingumo problemos“, „Kriminalistika ir naujos nusikaltimų tyrimo technologijos“, „Ekstremalių situacijų valdymas“, „Kriminalinio elgesio psichologija“ ir kt. Svarbu pabrėžti, kad visi ikiteisminio baudžiamojo proceso ir kriminalistinių tyrimų studijų programos dalykai yra parengti pagal gilinamojo pobūdžio magistratūros studijoms keliamus reikalavimus. Studijų metu bus remiamasi bendrosiomis, pamatinėmis teisės žiniomis, tačiau pats dalykų turinys skirsis nuo pirmosios pakopos (pagrindinių) studijų: paskaitose ir seminaruose bus nagrinėjami specifiniai teisės sričių aspektai, išsamiau analizuojami įvairūs ikiteisminio tyrimo organizavimo ir teisinio reguliavimo teisiniai institutai ir reiškiniai. Visi gilinamojo pobūdžio dalykai bus tikslingai ir kryptingai studijuojami tokios apimties ir taip, kaip yra aktualu ir reikalinga nūdienos ikiteisminio tyrimo institucijų sprendžiamų uždavinių bei funkcijų kryptingiems sprendimams. Ikiteisminio baudžiamojo proceso ir kriminalistinių tyrimų magistratūros studijose nebus apsiribojama nacionalinės teisės normų bei jų įgyvendinimo mechanizmo nagrinėjimu: ypatingas dėmesys bus skiriamas tarptautiniam bei regioniniam (visų pirma – ES) teisiniam reglamentavimui.

Šios studijų programos tikslas – parengti plataus profilio ir aukštos europinės kvalifikacijos ikiteisminio proceso specialistus, kurie išmanytų

nacionalinės teisės ir Europos Sąjungos bei tarptautinės teisės baudžiamojo persekiojimo sistemas ir atitinkamus mechanizmus bei institucijas, gebėtų spręsti tarpvalstybinio bendradarbiavimo nurodytoje srityje klausimus, sėkmingai dirbtų jungtinių tyrimo grupių sudėtyje ir veiksmingai pritaikytų įgytas žinias bei gebėjimus viską apimančios globalizacijos aplinkoje. Žinant, kad Lietuvoje (taip pat ir Europos Sąjungoje apskritai) jungtinės studijų programos (ypač teisės mokslų srityje) vis dar yra itin retas, tačiau labai skatintinas reiškinys, o ikiteisminio baudžiamojo proceso europinio lygio specialistai kelių universitetų pajėgomis nebuvo rengiami, ši nauja programa Mykolo Romerio universitetui ir universitetams partneriams turėtų atverti naujas galimybes rengiant šio profilio specialistus.

Ši programa atitinka bendruosius Mykolo Romerio universiteto specialistų rengimo prioritetus. Ikiteisminio baudžiamojo proceso ir kriminalistinių tyrimų magistratūros studijų programos tikslai – parengti kvalifikuotus ikiteisminio tyrimo įstaigų specialistus, kurie turėtų šių žinių, gebėjimų ir įgūdžių:

- Lietuvos ir ES teisės norminių aktų bei tarptautinės teisės principų supratimą – tiek, kiek būtina žinoti ikiteisminio tyrimo įstaigų specialistui, kasdienėje veikloje susiduriančiam su ikiteisminio tyrimo organizavimo bei tyrimo atlikimo teisinėmis ir praktinėmis problemomis.
- Suteikti ikiteisminio tyrimo modeliavimo, psichologijos, ekstremalių situacijų valdymo bei kitų specialių žinių ir ugdyti organizacinius gebėjimus dirbant ikiteisminį tyrimą atliekančiose įstaigose bei kitose statutinėse tarnybose, užtikrinti aukšto profesinio lygio kompetenciją teisėsaugos sistemoje.
- Suteikti žinių ir ugdyti gebėjimus vertinti padėtį ir atsakingai priimti atitinkamus sprendimus.
- Integruoti įvairias idėjas, mokslinių tyrimų duomenis bei skirtingus ikiteisminio tyrimo taktikos metodus, interpretuoti gautus duomenis, naudojant įvairius teorinius požiūrius į tyrimo problemą, pateikti tyrimo rezultatus bei formuluoti išvadas.
- Tobulinti gebėjimus atliekant sudėtingesnius procesinius veiksmus, pavyzdžiui, įvykio vietos tyrimą, planuoti ir atlikti didelės

apimties, organizuoto nusikalstamumo, daugiaepizodinių ir kitų bylų tyrimą;
- Lavinti įgūdžius taikyti mokslinio tyrimo metodus, įvertinti tyrimų rezultatus, nustatyti jų patikimumą.

Studijų trukmė – 2 metai (paskutiniame semestre daugiausia kreditų skiriama baigiamajam darbui rengti), studijos turėjo būti vykdomos ištęstiniu būdu.

Ikiteisminio baudžiamojo proceso ir kriminalistinių tyrimų magistrantūros studijų programa orientuota į specialistus, galinčius dirbti ikiteisminio tyrimo institucijose. Turėdami bendrąjį teisininko (teisės bakalauro) išsilavinimą, jie turės ir specialių, profesinėje srityje reikalingų žinių. Parengti specialistai galės dirbti ir kitose Lietuvos Respublikos valstybės tarnybose.

Kuriant programą buvo konsoliduota visų trijų universitetų partnerių patirtis, ypač atsižvelgta į Mykolo Romerio ekspertinių tyrimų ir teisės ir policijos veiklos magistro studijų programas. Trijų universitetų parengta ikiteisminio baudžiamojo proceso ir kriminalistinių tyrimų jungtinė magistro studijų programa yra originali, nes yra pirmoji tokio pobūdžio teisės studijų programa ne tik Lietuvoje, bet ir Europoje.

Be to, ši programa buvo rengta remiantis principu, kad kiekvienas universitetas partneris pasiūlo dalykus, kurių dėstytojai yra pripažinti tų sričių specialistai, o jų kvalifikacija neabejotinai yra viena geriausių Europoje. Pažymėtina, kad pagal Ikiteisminio baudžiamojo proceso ir kriminalistinių tyrimų jungtinę magistro studijų programą dirbs itin aukštos kvalifikacijos mokslininkai bei pedagogai, dėstantys savo tyrimų krypties disciplinas.

Kalbant apie kriminalistikos dėstymą Vilniaus universiteto teisės studijose, tenka konstatuoti, jog ten apsiribojama tik nedidelės apimties laisvai pasirenkamais kriminalistikos moduliais.

Vilniaus universiteto Teisės fakultete yra penkerių mokslo metų trukmės vientisosios studijos, apimančios pirmos ir antros pakopos universitetines studijas.

Pirmos pakopos studijose (1–7 semestrai) kriminalistika taip pat yra laisvai pasirenkamas dalykas, kuriam skiriami 4 ECTS kreditai. Dieninėse studijose skiriamos net 64 valandos: po 32 valandas paskaitoms ir semina-

rams. Sesijinėse studijose kriminalistikos dalykui skiriama jau tik 18 valandų, iš jų beveik visos, išskyrus 2 konsultacijos valandas, skirtos paskaitoms.

Dėstant kriminalistiką siekiama šių tikslų: suteikti studentui visumą žinių apie kriminalistiką kaip tarpšakinę mokslinę-praktinę discipliną, vidinę kriminalistikos struktūrą, praktinius nusikalstamų veikų tyrimo būdus, metodus, priemones ir metodiką. Studijų metu ugdomi gebėjimai suvokti mokslinių rekomendacijų naudą organizuojant ir planuojant nusikalstamų veikų tyrimą, tinkamai parinkti veiksmingas nusikalstamų veikų tyrimo priemones, būdus ir taktiką.

Vilniaus universiteto Teisės fakultete antrosios pakopos studijose (8–10 semestrai, specializuojantis baudžiamosios justicijos srityje, studijuojamas privalomas dalykas – įrodymai ir įrodinėjimas baudžiamajame procese, kuriam skiriami 5 ECTS kreditai: dieninėse studijose skiriamos 48 valandos, iš jų 32 – paskaitoms, o 16 – seminarams, sesijinėse studijose skiriamos tik 26 valandos.

Studijuojant šį dalyką viena tema skiriama specialių žinių panaudojimui įrodinėjimo procese aptarti (moksliniai įrodymai). Analizuojama specialių žinių samprata, panaudojimo pagrindai ir formos įrodinėjimo procese; specialių žinių panaudojimo ypatumai ikiteisminio tyrimo metu; specialių žinių panaudojimo ypatumai teisminio bylos tyrimo ir nagrinėjimo metu; specialisto ir teismo eksperto statusas, jo panašumai ir skirtumai įrodinėjimo procese; specialisto ir teismo eksperto apklausa.

Vilniaus universiteto Teisės fakultete antrosios pakopos studijose (8–10 semestrai) kaip pasirenkami dalykai studentams siūlomi: kriminalistikos technika, kriminalistikos taktika ir teismo ekspertizė.

Išsamiau panagrinėsime teismo ekspertizės dalyką, kuriam skiriami 5 ECTS kreditai, t. y. 48 valandos dieninėse ir 12 valandų sesijinėse studijose. Dieninėse studijose auditorinės valandos tarp paskaitų ir seminarų yra paskirstytos taip: 32 valandos skirtos paskaitoms, o 16 – seminarams. Sesijinėse studijose studentai neturi seminarų, visas dalykui skirtas auditorinis laikas, išskyrus 2 konsultacijų valandas, yra skirtas paskaitoms, t. y. 10 auditorinių valandų.

Laisvai pasirenkamas teismo ekspertizės dalykas skirtas suteikti studentui visumą žinių apie specialių žinių sampratą, teisinį panaudojimo

galimybių reglamentavimą, teorines prielaidas ir praktines galimybes, teismo ekspertizės rūšis, skyrimo pagrindus, atlikimą, įforminimo tvarką, teismo ekspertizės išvadų vertinimo kriterijus.

Formuojami gebėjimai suvokti specialių žinių panaudojimo tyrimo procese naudą ir galimybes, tinkamai aiškinti ir veiksmingai taikyti specialių žinių panaudojimą reglamentuojančias teisės normas, analizuoti specialių žinių taikymo ir rezultatų, gautų panaudojus specialias žinias, vertinimo praktiką.

Dėstomo teismo ekspertizės dalyko turinį sudaro: teismo ekspertizės ir teismo eksperto samprata, procesinis statusas ir teisinis reglamentavimas skirtinguose Lietuvoje galiojančiuose procesiniuose įstatymuose ir užsienio šalyse, teismo ekspertizės santykis su kitomis specialių žinių panaudojimo procese formomis, ekspertinės įstaigos, teismo ekspertizės dalykas ir uždaviniai, teismo ekspertizės skyrimas, klausimų ekspertams formulavimas ir medžiagos rengimas, teismo ekspertizės išvadų vertinimas, teismo ekspertizių klasifikavimas, atskirų teismo ekspertizės rūšių skyrimas, darymas, įforminimas. Vilniaus universiteto Teisės fakultete yra penkerių mokslo metų trukmės vientisosios studijos, apimančios pirmos ir antros pakopos universitetines studijas.

Apibendrinant abiejuose universitetuose būsimųjų teisininkų įgyjamas žinias apie specialių žinių panaudojimą galima teigti, kad dalykai, kuriuos studijuojant galima įgyti šių žinių, yra tik laisvai pasirenkami, jiems skiriama nepakankamai kreditų.

Mūsų nuomone, vykdant teisinės sistemos reformą, būtina tobulinti specialistų rengimo struktūrą, užtikrinti aukštos kvalifikacijos specialistų rengimą teisėtvarkos institucijoms, tarp jų ir specialistų, turinčių išsamių kriminalistinių žinių bei įgūdžių ir galinčių dirbti įvairiose kriminalistinėse ekspertinėse struktūrose. Tai daryti būtina ir atsižvelgiant į aukštojo mokslo kvalifikacinius reikalavimus. Universitetai šiai veiklai turi rodyti daugiau dėmesio ne tik už kvalifikacijos kėlimą užsidirbdami lėšų, bet ir vykdydami savo misiją didinti visuomenės saugumą.[166]

[166] Kurapka E., Malevski H. Kriminalistiklehre an Universitäten – Notwendigkeit, Realität oder Problem? *Kriminalistik Unabhängige Zeitschrift für die kriminalistische Wissenschaft und Praxis*. 2005 (1). p. 47–50.

Kiekvienos struktūros plėtrai būtini ne tik universalūs specialistai vykdytojai, siauros specializacijos profesionalai, tam tikros veiklos srities specialistai organizatoriai, bet ir aukščiausios grandies specialistai analitikai, sugebantys surasti ir pritaikyti kitų mokslų laimėjimus, taip pat ir teisėsaugos veiklos baruose. Tarp jų – ir kriminalistai mokslininkai, kurie ne tik sugebėtų pritaikyti kitų mokslų laimėjimus, bet ir kurti, rengti naujas originalias kriminalistines metodikas, metodus, priemones įvairiems pėdsakams, daiktiniams įrodymams surasti, fiksuoti, tirti ir panaudoti.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

1. Specialios žinios – tai mokslo, technikos ar bet kurios kitos žmogiškosios veiklos srities žinios, įgytos lavinantis, specialiai studijuojant ar užsiimant profesine veikla, naudojamos įrodomajai ar kitai informacijai, būtinai tam tikrai veikai ištirti, gauti. Specialiomis žiniomis laikomos ir teisinės žinios. Siekiant išvengti skirtingo specialių žinių suvokimo toje pačioje, t. y. baudžiamojoje, teisenoje, turėtų būti priimtas naujas Specialių žinių panaudojimo reglamentavimo įstatymas, kuris vienodai ir aiškiai reglamentuotų visų specialių žinių subjektų veiklą baudžiamajame įstatyme, o žvelgiant dar plačiau – administraciniame ir civiliniame procese.

2. Labiausiai kvalifikuota specialių žinių panaudojimo forma (daugelio kriminalistikos mokslo atstovų nuomone) laikytina teismo ekspertizė – proceso veiksmas, kuriuo teismas ar teisėjas skiria teismo ekspertui atlikti ekspertizę ir atsakyti į specialių žinių reikalaujančius klausimus, o teismo ekspertas atlieka jam pavestus tyrimus ir jų rezultatus fiksuoja ekspertizės akte.

3. Kriminalistinių laboratorinių tyrimų paslaugų teikėjų akreditacija yra svarbus žingsnis pirmyn, siekiant saugiau ir veiksmingiau keistis kriminalistinių laboratorinių tyrimų informacija ES. Akreditacija padės sukurti abipusį pasitikėjimą taikomų pagrindinių analitinių metodų tinkamumu.

4. Atlikti tyrimai Lietuvoje parodė, kad ekspertinių įstaigų sistema jau yra pribrendusi pokyčiams. Pritariame Lietuvos Respublikos Vyriausybės pasitarimo nuostatoms dėl ekspertinės veiklos tobulinimo bei Teisingumo ministerijos darbo grupės pastangoms ir manome, kad Lietuvoje turėtų būti įkurta mokslinė įstaiga, kuri užtikrintų strateginį, kompleksinį įvairių lygių teismo ekspertizės problemų nagrinėjimą, racionalų esamo potencialo ir materialinės bazės panaudojimą sprendžiant ne tik įvairius teismo ekspertizės ir kriminalistikos, bet ir nusikaltimų tyrimo aiškinimo ir užkardymo mokslinius, metodinius, didaktinius ir organizacinius klausimus. Esant tokiai padėčiai reikia nedelsiant imtis priemonių, kad būtų atvertas kelias efektyviau taikyti mokslo laimėjimus tiriant nu-

sikaltimus, kartu atsižvelgiant į praktinius teisėsaugos poreikius, sukurti veiksmingą praktinių ekspertinių įstaigų tinklą.

5. Mūsų atliktų tyrimų rezultatai leidžia pasiūlyti pirmąją priemonių grupę – pertvarkyti dalį ekspertinių institucijų į Nacionalinį kriminalistikos institutą, pritraukiant mokslininkų iš kitų institucijų. Antroji priemonių grupė – įkurti Nacionalinį kriminalistinių tyrimų centrą, nukreiptą į aukšto profesinio lygio taikomąją veiklą, užtikrinant efektyvų bei greitą ikiteisminį tyrimą. Tai loginis žingsnis, nes nuo 2003 metų, atliekant ikiteisminį tyrimą, gerokai didėjo specialisto vaidmuo, o specialisto išvados tapo vyraujančia specialių žinių taikymo forma ir dabartiniame KTC, ir LTEC regioniniuose ekspertiniuose padaliniuose, iš dalies ir pačiame LTEC. Pagrindinėmis minėtų institucijų funkcijomis taptų specialisto tyrimai (išvados), įvykio vietos tyrimas, kriminalistinių duomenų bankų ar įskaitų tvarkymas, kitaip sakant, operatyvus ikiteisminio tyrimo institucijų poreikių tenkinimas.

6. Pertvarkius ekspertines įstaigas Lietuvoje, mūsų nuomone, atsirastų teigiamas optimizavimo poveikis:

- jų veikla būtų koordinuojama vienos ministerijos, o ne trijų – SAM, VRM ar TM;
- funkcijos nebūtų dubliuojamos, patobulėtų valdymas;
- būtų veiksmingiau paskirstomi ekspertinio darbo srautai;
- racionaliau planuojami biudžeto asignavimai, efektyviau paskirstomos gaunamos lėšos leistų užtikrinti infrastruktūros, medicinos įrangos ir technologijų atnaujinimą pagal ES standartus;
- centralizuotas ekspertų profesinės kvalifikacijos tobulinimas užtikrintų aukštą profesinę kvalifikaciją, atliekamų tyrimų ir ekspertizių kokybę;
- standartizuoti ir sertifikuoti teismo ekspertiniai tyrimai, akredituota laboratorijų veikla;
- efektyvesnis ir racionalesnis esamų problemų sprendimas – mažinant nepagrįstai didelį teismo ekspertų darbo krūvį, sprendžiant žmogiškųjų išteklių problemą ir užtikrinant lygiavertį darbo užmokestį atsižvelgiant į darbo krūvį ir specifiką bei atsisakant nereglamentuotų funkcijų vykdymo;

- koordinuota teismo ekspertinių paslaugų įkainių nustatymo tvarka.

Tokia sistema būtų kur kas tinkamesnė ir greitesnė, nes priartintų specialistą ir tyrėją prie įvykio vietos, taupytų laiką ir išteklius.

7. Teismo ekspertizės reforma turi vykti kartu su visos kriminalinės justicijos įstaigų reforma.

8. Galimos tolesnės kriminalistinių tyrimų kryptys ir užduotys kriminalistikos mokslininkams:

- tolesnė kriminalistikos mokslo bendros teorijos dėsnių analizė ir jų sisteminimas;
- kriminalistikos mokslo koncepcijos plėtra ir tobulinimas atsižvelgiant į Europos šalių laimėjimus, susijusius su šia disciplina, ir jų integravimą į mūsų sistemą;
- naujų technologijų, koncepcijų kūrimas ir pritaikymas atsižvelgiant į Lietuvos teisėsaugos institucijų poreikius;
- dabartinio nusikaltimų tyrimo nepakankamo efektyvumo priežasčių tyrinėjimas ir sisteminimas bei rekomendacijų joms pašalinti rengimas;
- naujų potencialių įrodymų rūšių panaudojimo tiriant baudžiamąsias bylas, procesinių terminų laikymosi praktikos tyrinėjimas, jos efektyvumo bei kriminalistinės ir procesinės teisinės reikšmės įvertinimas;
- ikiteisminio nusikaltimų tyrimo procesinių, kriminalistinių ir organizacinių problemų tolesnis tyrinėjimas;
- specialių žinių panaudojimo baudžiamajame procese formų bei jų rezultatyvumo teisinė ir kriminalistinė analizė;
- kriminalistikos strategija ir jos vaidmuo prognozuojant nusikalstamumą bei praktiškai tiriant nusikaltimus;
- kriminalistikos profilaktikos struktūros problemos ir jos galimybių panaudojimas užkertant kelią nusikaltimams;
- kriminalistinių institucijų reformos problemos ir vystymosi perspektyvos vykdant nusikaltimų kontrolės uždavinius;
- nusikaltimų tyrimo praktikos pagal atskiras nusikaltimų rūšis apibendrinimas ir jų tyrimo koncepcijų rengimas (tobulinimas);

- bandomųjų kompiuterinių (pirmame nusikaltimų tyrimo etape) programų, skirtų atskirų rūšių nusikaltimams tirti, kūrimas;
- Lietuvos kriminalistinės justicijos organizacinio modelio sukūrimas;
- atskirų kriminalistinių ekspertizių rūšių atlikimo metodikų tobulinimas;
- kompiuterinių ir kitų informatikos nusikaltimų tyrimo ypatumų analizė ir kt.

9. Vykdant teisinės sistemos reformą, būtina tobulinti specialistų rengimo struktūrą, užtikrinti aukštos kvalifikacijos specialistų rengimą teisėtvarkos institucijoms, tarp jų ir specialistų, turinčių išsamių kriminalistinių žinių bei įgūdžių ir galinčių dirbti įvairiose kriminalistinėse ekspertinėse struktūrose. Tai daryti būtina ir atsižvelgiant į aukštojo mokslo kvalifikacinius reikalavimus.

10. Naujas iššūkis Lietuvos mokslininkams – parengti ir įvykdyti naują mokslo programą, kaip įgyvendinti Europos Sąjungos Tarybos išvadas dėl Europos kriminalistikos vizijos 2020, įskaitant Europos kriminalistikos erdvės sukūrimą ir kriminalistikos infrastruktūros Europoje plėtrą.

LITERATŪRA

1. Ackermann R. *Handbuch der Kriminalistik: Kriminalistik für Praxis und Ausbildung*. Stuttgart: Boorberg, 2007.
2. Baltrūnienė J., Matulienė S. Kontrabandinių nusikalstamų veikų kriminalistinė charakteristika ir praktiniai šių nusikaltimų atskleidimo aspektai. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika*. [*Criminalistics and forensic examination: science, studies, practice*]. [*Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика*]. VII. D. 1. *Kriminalistikos mokslas – praktikai*. [*Science of criminalistics for practice*]. [*Криминалистическая наука – практике*]. Lietuvos kriminalistų draugija, Lietuvos teismo ekspertizės centras, Šiaulių universiteto Socialinių mokslų fakultetas. Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2011, p. 74–87.
3. Bilevičiūtė E., Bilevičienė T. Korupcinio pobūdžio nusikalstamų veikų ryšio su socialiniais ir ekonominiais veiksniais analizė. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika.* [*Criminalistics and forensic examination: science, studies, practice*]. [*Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика*]. VII. D. 1. *Kriminalistikos mokslas – praktikai*. [*Science of criminalistics for practice*]. [*Криминалистическая наука – практике*]. Lietuvos kriminalistų draugija, Lietuvos teismo ekspertizės centras, Šiaulių universiteto Socialinių mokslų fakultetas. Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2011, p. 184–195.
4. Kurapka, V. E., Matulienė S.; Bilevičiūtė E. Problems of application of special knowledge in investigation of crimes and administrative offences in Lithuania. *Jurisprudencija*. [*Jurisprudence*]. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas. 2012, Nr. 19 (1), p. 351–368.
5. Holyst B. *Kryminalistyka. Wydanie X zmienione*. Wydawnictwo Prawnicze „LexisNexis“. Wasszawa, 2007.
6. Houck M., Siegel J. *Fundamentals of Forensic Science*. Elsevier Academic Press, 2006.
7. Houck Max M. *Forensic science: modern methods of solving crime* / Max M. Houck. Westport (Conn.). London: Praeger, 2007.
8. Juodkaitė-Granskienė G., Malevski H., Merkevičius R. Teismo ekspertizės reglamentavimas – būklė ir perspektyvos. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė : mokslas, studijos, praktika*. [*Criminalistics and forensic examination: science, studies, practice*]. [*Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика*]. VII. D. 1. *Kriminalistikos mokslas – praktikai*. [*Science of criminalistics for practice*]. [*Криминалистическая наука – практике*].

Lietuvos kriminalistų draugija Lietuvos teismo ekspertizės centras, Šiaulių universiteto Socialinių mokslų fakultetas. Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2011.

9. Jurėnienė J., Juškevičiūtė J. Situacinių klausimų sprendimo kraujo pėdsakų susidarymo tyrimuose praktika. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika*. [Criminalistics and forensic examination: science, studies, practice]. [Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика]. VII. D. 1. *Kriminalistikos mokslas – praktikai.* [*Science of criminalistics for practice*]. [*Криминалистическая наука – практике*]. Lietuvos kriminalistų draugija, Lietuvos teismo ekspertizės centras, Šiaulių universiteto Socialinių mokslų fakultetas. Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2011, p. 180–186.
10. Justickis V., Kurapka E., Malevski H. Strategische Richtungen der Kriminalitaetspraevention und deren Harmonisierung in sich vereinenden Europa, In *Die Umsetzung des Gemeinschaftsrechts im innerstaatlichen Rechts*. Hrsg. von H. Koeck. Linz, 2004.
11. Juškevičiūtė J. Nusikaltėlio profilis – pirmoji patirtis. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė : mokslas, studijos, praktika*]. [*Criminalistics and forensic examination: science, studies, practice*]. [*Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика*]. VII. D. 1. Kriminalistikos mokslas – praktikai. [*Science of criminalistics for practice*]. [*Криминалистическая наука – практике*]. Lietuvos kriminalistų draugija, Lietuvos teismo ekspertizės centras, Šiaulių universiteto Socialinių mokslų fakultetas. Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2011, p. 31–42.
12. Juškevičiūtė J. *Specialių žinių panaudojimas tiriant nusikaltimus: būklė ir perspektyvos*. Daktaro disertacija. Vilnius, 1998.
13. Krikščiūnas R.; Matulienė S. Peculiarities of averment stages in cases of administrative offences. *Jurisprudencija* [*Jurisprudence*]. 2011, Nr. 18 (2), p. 659–674.
14. Kriminalistikos teorija ir nusikalstamų veikų tyrimas. *Jurisprudencija*. 2005, 65 (57).
15. Kube E., Störzer H. U., Timm K. J. *Kriminalistik Stuttgart*. München, Hannover, Berlin, Weimar over – Bd.1. 1992, Bd. 2. 1994.
16. Kurapka E. Kriminalistikos raidos Lietuvoje tendencijos: mokslas ir praktika. Teisinės valstybės link. *Jurisprudencija*. 2000, 15 (7), p. 120–127.
17. Kurapka E. Tendencies of the Development of Criminalistics in Lithuanian Science and Practice. *Jurisprudence*. Scientific Works. 2004, Vol. 50 (42), p. 45–54.
18. Kurapka E., Malevski H. Kriminalistiklehre an Universitäten – Notwendigkeit, Realität oder Problem? *Kriminalistik Unabhängige Zeitschrift für die kriminalistische Wissenschaft und Praxis*. 2005 (1), p. 47–50.

19. Kurapka E., Malevski H. Kriminalistikos mokslas vykdant teisės reformą Lietuvoje. *Jurisprudencija*. 2000, 18 (10), p. 5–12.
20. Kurapka E., Malevski H. Šiuolaikinė nusikaltimų tyrimo koncepcija ir jos kriminalistinis bei procesinis užtikrinimas-dabartinis mokslinis įdirbis ir ateities prognozės. *Jurisprudencij*a. 65 (57) , 2005.
21. Kurapka E., Malevski H., Juškevičiūtė J. Conception of Legal Regulation of Forensic Science and the Practice of its Realization in Lithuania. *Forensic Science International*. Vol. 136 / Suppl. 1 (2003), p. 333.
22. Kurapka V. E., Bilevičiūtė E., Matulienė S. Forensic science in Lithuania: nowadays and reforms. *The seventh year as European Union member states: economics, politics, law: proceedings of the International Conference 6-7 May 2011* / Latvian Academy of Sciences, Mykolas Romeris University, Riga Stradinš University, College of Law. Riga: Latvian Academy of Sciences, 2011, p. 282–294.
23. Kurapka V. E., Matulienė S.; Bilevičiūtė E. Management system of use special knowledge in investigation of crimes: international approach. [*Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика*]. [*Criminalistic and forensic examination : science, studies, practice*]. Под общей ред. С. П. Кушниченко. Литовское общество криминалистов, Юридический факультет Санкт-Петербургского государственного университета. Санкт-Петербург: Издательский дом СПбГУ, 2012. с. 300–311.
24. Kurapka V. E., Matulienė S. Eugenijus Palskys ir kriminalistikos mokslas: nuo istorijos iki strategijos. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika*. [*Criminalistics and forensic examination: science, studies, practice*]. [*Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика*]. VII. D. 1. *Kriminalistikos mokslas – praktikai.* [*Science of criminalistics for practice*]. [*Криминалистическая наука – практике*]. Lietuvos kriminalistų draugija, Lietuvos teismo ekspertizės centras, Šiaulių universiteto Socialinių mokslų fakultetas. Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2011, p. 13–26.
25. Kurapka V. E., Matulienė S. Profesoriaus Eugenijaus Palskio teorinio palikimo įžvalgos ir jų realizacija Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse. *Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo (prof. dr. Eugenijaus Palskio atminimui).* Mokslo studija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidyba, 2011.
26. Kurapka V. E., Matulienė S. Smurtinio nusikalstamumo Lietuvoje probleminiai klausimai: ikiteisminio tyrimo praktika ir kriminalistinės rekomendacijos. *Kriminalistika ir teismo ekspertizė: mokslas, studijos, praktika*. [*Criminalistics and forensic examination: science, studies, practice*]. [*Криминалистика и судебная экспертиза: наука, обучение, практика*]. VII. D. 2. Kriminalistika *ir teismo ekspertizė – koreliaciniai ryšiai*. [Criminalistics and forensic examination – *correlations*]. [*Криминалистика и судебная экспертиза – корреляционные связи*]. Lietuvos kriminalistų draugija, Lietuvos teismo ekspertizės centras, Šiaulių uni-

versiteto Socialinių mokslų fakultetas. Vilnius: Lietuvos teismo ekspertizės centras, 2011, p. 138–158.

27. Malevski H., Kurapka E., Juškevičiūtė J. Crime Science Examination and Investigation: a New Model of Criminalistic Conception. *Forensic Science International*. Vol. 136/Suppl. 1 (2003), p. 18–19.
28. Matulienė S. *Kriminalistinė nusikaltimų charakteristika nusikaltimų tyrimo metodikoje: teorinių ir praktinių problemų šiuolaikinė interpretacija*. Daktaro disertacija. Vilnius, 2004.
29. *Nusikalstamumo grėsmės ir žmogaus saugumas*. Monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010.
30. Teismo ekspertizės teorija ir praktika. *Juriprudencija*. Straispnių rinkinys. Vilnius, 2005, 66 (58).
31. Белкин Р. С. *Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня: злободневные вопросы российской криминалистики*. Москва: НОРМА - ИНФРА-М, 2001.
32. Курапка В. Э., Билявичюте Э., Матулене С. Направления реорганизации экспертных учреждений в Литве. *Криминалистические средства и методы в раскрытии и расследовании преступлений.* Материалы V Международной научно-практической конференции по криминалистике и судебной экспертизе 2–3 марта 2011 г. Москва: ЭКЦ МВД, 2011, с. 62–72.
33. *Kriminalistika: teorija ir technika*: *vadovėlis*. Atsakingieji redaktoriai: Vidmantas Egidijus Kurapka, Snieguolė Matulienė. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012.

Kurapka V. E., Matulienė S., Bilevičiūtė E., Juškevičiūtė J., Dereškevičius E., Kurapka K.

Sp-17 SPECIALIŲ ŽINIŲ TAIKYMO TIRIANT NUSIKALTIMUS MOKSLINĖ KONCEPCIJA IR JOS ĮGYVENDINIMO MECHANIZMAS. Mokslo studija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2012. 204 p.

Bibliogr. 199–202 p.

ISBN 978-9955-19-492-7

Šios mokslo studijos autoriai, baigę vykdyti mokslo programą „Nusikalstamumo grėsmės ir šiuolaikinės žmogaus saugumo vadybos technologijos", laimėjo Lietuvos mokslo tarybos konkursą ir 2011m. pradėjo vykdyti naują mokslinių tyrimų programą „Specialių žinių taikymo tiriant nusikaltimus mokslinė koncepcija ir jos įgyvendinimo mechanizmas". Svarbiausi rezultatai ir pristatomi šioje studijoje.

Mokslo studijoje autoriai nagrinėjo specialiųjų žinių sampratą, specialiųjų žinių panaudojimo teisinį reglamentavimą, specialiųjų žinių panaudojimo subjektų ir formų mokslinę problematiką, daug dėmesio skyrė diskusiniams teismo ekspertizės skyrimo taktikos klausimams, specialiųjų žinių panaudojimo administraciniame ir civiliniame procese galimybėms ir ypatumams, tyrinėjo specialių žinių taikymo tiriant nusikaltimus ir kitus teisės pažeidimus užsienio praktiką.

Mokslo studija baigiama išvadomis, kurios atspindėdamos pagrindinius tyrimo rezultatus, kartu sudaro naujų tyrimų galimybes. Itin tai pasakytina apie ambicingą laikmečio iššūkį Lietuvos mokslininkams – parengti ir įvykdyti naują mokslo programą kaip realizuoti Europos Sąjungos kriminalistikos viziją 2020, įskaitant Europos kriminalistikos erdvės sukūrimą ir kriminalistikos infrastruktūros Europoje plėtojimą.

Vis dėlto pagrindinis tyrimo akcentas – specialių žinių taikymas Lietuvoje: nuo šiandienos praktikos iki reformos mokslinės koncepcijos, nagrinėjant Lietuvos ekspertines įstaigas ir jose atliekamas ekspertizes bei tyrimus, atskleidžiant svarbiausias ekspertinės veiklos problemas, pateikiant savą mokslinės specialių žinių taikymo reformos koncepcijos sampratą bei požiūrį, kaip ją įgyvendinti. Atskiras skyrius skirtas kriminalistikos didaktikos problematikai.

Mokslo studija skiriama teisės krypties mokslininkams, doktorantams, magistrantams ir bakalaurams. Taip pat ji gali būti naudinga teisininkams praktikams ir ekspertams. Studiją, tikimės, perskaitys tiek specialiųjų žinių įgyvendinimo praktiką formuojantys, tiek ją taikantys. Studijos išvados turėtų pasitarnauti ir harmoningesnei teisėkūrai.

UDK 343.9(474.5)

Vidmantas Egidijus Kurapka, Snieguolė Matulienė, Eglė Bilevičiūtė, Janina Juškevičiūtė, Edgaras Dereškevičius, Karolis Kurapka

SPECIALIŲ ŽINIŲ TAIKYMO TIRIANT NUSIKALTIMUS MOKSLINĖ KONCEPCIJA IR JOS ĮGYVENDINIMO MECHANIZMAS

Mokslo studija

Redagavo *Jūratė Balčiūnienė*
Maketavo *Birutė Bilotienė*

SL 585. 2012 12 19. 10,40 leidyb. apsk. l.
Tiražas 140 egz. Užsakymas 17 908
Išleido Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, Vilnius
Puslapis internete www.mruni.eu
El. paštas leidyba@mruni.eu
Parengė spaudai ir spausdino UAB „Baltijos kopija"
Kareivių g. 13B, Vilnius
Puslapis internete www.kopija.lt
El. paštas info@kopija.lt

Šios mokslo studijos autoriai, baigę vykdyti mokslo programą „Nusikalstamumo grėsmės ir šiuolaikinės žmogaus saugumo vadybos technologijos“, laimėjo Lietuvos mokslo tarybos konkursą ir 2011m. pradėjo vykdyti naują mokslinių tyrimų programą „Specialių žinių taikymo tiriant nusikaltimus mokslinė koncepcija ir jos įgyvendinimo mechanizmas“. Svarbiausi rezultatai ir pristatomi šioje studijoje.

Mokslo studijoje autoriai nagrinėjo specialiųjų žinių sampratą, specialiųjų žinių panaudojimo teisinį reglamentavimą, specialiųjų žinių panaudojimo subjektų ir formų mokslinę problematiką, daug dėmesio skyrė diskusiniams teismo ekspertizės skyrimo taktikos klausimams, specialiųjų žinių panaudojimo administraciniame ir civiliniame procese galimybėms ir ypatumams, tyrinėjo specialių žinių taikymo tiriant nusikaltimus ir kitus teisės pažeidimus užsienio praktiką.

Mokslo studija baigiama išvadomis, kurios atspindėdamos pagrindinius tyrimo rezultatus, kartu sudaro naujų tyrimų galimybes. Itin tai pasakytina apie ambicingą laikmečio iššūkį Lietuvos mokslininkams – parengti ir įvykdyti naują mokslo programą kaip realizuoti Europos Sąjungos kriminalistikos viziją 2020, įskaitant Europos kriminalistikos erdvės sukūrimą ir kriminalistikos infrastruktūros Europoje plėtojimą.

Vis dėlto pagrindinis tyrimo akcentas – specialių žinių taikymas Lietuvoje: nuo šiandienos praktikos iki reformos mokslinės koncepcijos, nagrinėjant Lietuvos ekspertines įstaigas ir jose atliekamas ekspertizes bei tyrimus, atskleidžiant svarbiausias ekspertinės veiklos problemas, pateikiant savą mokslinės specialių žinių taikymo reformos koncepcijos sampratą bei požiūrį, kaip ją įgyvendinti. Atskiras skyrius skirtas kriminalistikos didaktikos problematikai.

Mokslo studija skiriama teisės krypties mokslininkams, doktorantams, magistrantams ir bakalaurams. Taip pat ji gali būti naudinga teisininkams praktikams ir ekspertams. Studiją, tikimės, perskaitys tiek specialiųjų žinių įgyvendinimo praktiką formuojantys, tiek ją taikantys. Studijos išvados turėtų pasitarnauti ir harmoningesnei teisėkūrai.

ISBN 978-9955-19-492-7

9 789955 194927